IVO ŠARINIĆ

IDEOLOGIJA HRVATSKOG SELJAČKOG POKRETA

IVO ŠARINIĆ

IDEOLOGIJA

HRVATSKOG SELJAČKOG POKRETA

ZAGREB 1935

Redakcioni odbor za izdavanje „Ideologije hrvatskog seljačkog pokreta"

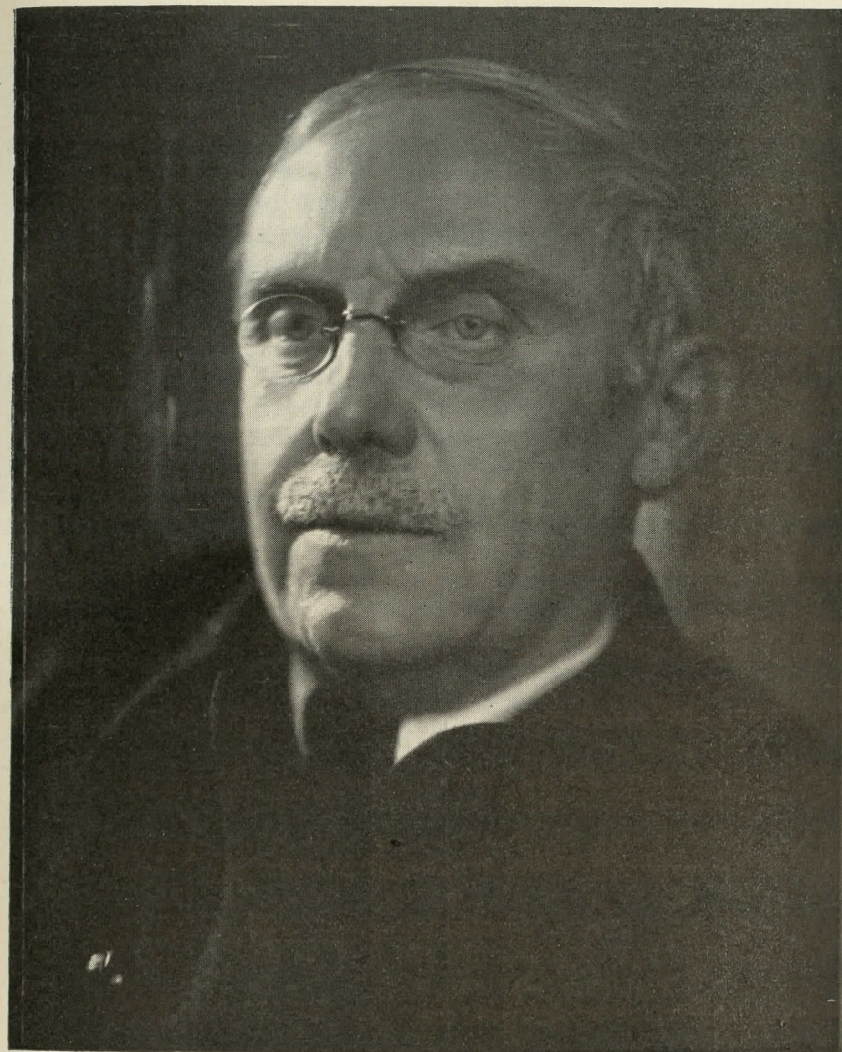
Za redakcioni odbor: Nakladnik Jos. Čaklović, Zagreb
Tiskara C. ALBRECHT (P. ACINGER), Zagreb

VELIKOJ USPOMENI

BESMRTNIH HRVATSKIH SELJAČKIH

PREPORODITELJA

Dra. ANTE I STJEPANA RADIĆA

U teškoj sadašnjici, u kojoj kao da se lome sva duhovna izražavanja ljudskoga roda, od najstarijih vremena pa do naših dana, izgleda, da se čovječanstvo nalazi na temeljnoj prekretnici jednog novog izraza i novog uređenja.

Svjetski rat nije bio samo politički obračun raznih država; on je bio i obračun starih zasada, ideja i ideologija, počevši od francuskih enciklopedista pa do romanskih, germanskih i slavenskih revolucionara. I doista, mi u nekom neprekinutom redu gledamo jednog Descartesa, Spinozu, Voltairea, Rousseaua, Montesquiena, Leibniza, Herdera, Goethea, Darwina, Krapotkina, Tolstoja, Haeckela, Nitzschea, Bebela, Marxa, Lenjina, Engelsa, Spenglera i toliko tih drugih većih i manjih, pa kada se još vratimo unatrag, k starim antiknim kulturama, ili još koraknemo jednako smjelo u bit današnjih zbivanja, onda vidimo, da se ta linija savija i svojim početnim i dočetnim točkama približuje. I upravo ovdje te točke nailaze na spojku, po kojoj nam je, kada je uočimo, posve jasan taj cijeli cirkulus, ili da se ljepše izrazimo, taj koloplet, u kojemu se kreće i juri u neznan cjelokupno čovječanstvo.

No upravo ta spojka, od svoga iskona, uvijek je bila najveća nepoznanica, ma da smo je svi, sav svijet, antikna prošlost i moderna savremenost, uvijek vidjeli i gledali, ali je nijesmo dovoljno spoznali i osjetili, a pogotovu je nijesmo nikada razumjeli.

Ta spojka daleke prošlosti i ove naše savremenosti bez dvojbe jest seljaštvo. I danas, kada treba da se seljaštvom i seljačkim pitanjima podrobnije pozabavimo, jer seljaštvo i seljačka pitanja postaju sve više savremena, čak odlučujuća, najbitnije je ovo, da kao što gotovo nikako ne poznajemo seljaštva, njegova života i njegovih pitanja, mi nijesmo, što je i posvema razumljivo, niti stvorili samo pravilo, što je zapravo seljaštvo?

Mi znademo samo to, da dok sela, seljaka i seljaštva nije bilo, već su postojali samo nomadi i razasute ljudske jedinice, nije bilo niti sustavne ljudske kulture. To ne znači, da prije toga nije bilo uopće nikakove kulture. Kulture je bilo, otkako postoji na zemlji čovjek kao svijesno biće, pa su i divljački narodi imali neku kulturu, kao što je i danas imadu; ali dok je osnovna kultura samo proizvod osjeta, organizovana kultura jest proizvod svijesti temeljene na iskustvu osjeta.

Pa ipak se razvoj organizovane ljudske kulture s vremenom sve više udaljuje od svoje matere stanice-sela — i počinje sve više i više stvarati svoje matice kćeri-gradove — i duh sela i kultura sela sve se više i sve brže pretvara u duh grada i kulturu grada; a jer se taj duh i ta kultura hoće sve više da se osamostali od duha

i kulture sela, to se razvija čak sve veća mržnja i prezir grada i gradske kulture prema selu i seljačkoj kulturi. Tako se pomalo, a onda sve brže presijecaju sve niti, koje vežu selo i grad: stablo se otkida od svoga korijena i bez korijena hoće da živi samostalnim životom. Grad više ne razumije sela; selo više ne razumije grada! Grad i selo udaljuju se tako, da se više ni ne vide ni ne čuju, pa naravno, da se više ni ne razumiju. No jer selo uvijek stvara na starom temelju, i dinamika sela ide u smjeru okomitom, dinamika grada ide u smjeru vodoravnom, jer uvijek mora graditi novo tamo, gdje je porušeno staro, to grad i gradska kultura moraju uvijek graditi temelje, jer nema korijena, pa stablo grada i gradske kulture mora umjetno da živi. A jer je život mimo i iznad prirode nemoguć, to grad mora milom ili silom da živi od sela i da odanle crpe sokove za svoje pomlađivanje i svoj opstanak.

No selo treba svoje životne sokove za svoj život, pa koje čudo, ako u borbi za svoj opstanak nužno dolazi do sukoba sela i grada, do sukoba seljačke i gradske kulture!

Ali gradu je nemoguće izdržati borbu sa selom, jer samo selo imade sposobnosti, da provede i izvrši potpunu kulturnu i materijalnu autarkiju. Selo imade svoju kulturu, da po njoj živi, selo imade materijalna sredstva, da do kraja izdrži! Svega toga nema grad, jer grad nema svoje kulture, već civilizaciju, a to je nešto drugo, i grad ne proizvodi svoja materijalna dobra, već tuđa materijalna dobra samo prerađuje i promiče; a čim gradu ne pritječu u dostatnoj mjeri i duhovna i materijalna dobra sela, nastaje zastoj — stagnacija —, koja se onda posve prirodno pretvara u duhovnu i materijalnu krizu.

Veliki cirkulus, koji se razvijao iz početne svoje točke od sela, on se dočetnom svojom točkom opet nužno približuje k selu, i selo je prava spojka ovih dviju točaka, bez koje spojke ili bi se ove dvije točke sukobile, ili bi se mimoišle, da se u spirali vječnog protuslovlja raziđu u neizmjernosti.

Selo i seljačka pitanja, temeljna su dakle pitanja, kojima mora da se pozabavi grad, i grad se neizbježno mora približiti selu, ako hoće da postoji i da vrši onaj kulturni zadatak, za koji kao da je i stvoren.

Selom i seljačkim pitanjima danas se bavi cijeli svijet. Socijalizam i komunizam formirali su već svoju ideologiju u naučni sustav, i dok se na obzorju nauke, uz agrarizam, pojavljuje i ruralizam, nas zanima samo seljačka demokracija, i s te strane želimo razmotriti, kako se razvijalo seljaštvo i seljačka kultura u našoj domovini.

Pa eto, u našoj domovini razvio se snažan i izraziti seljački pokret, u svim svojim linijama tipičan i značajan, a prije svega u svim svojim temeljima simpatičan, jer je jednako idealan kao i praktičan, i jer je prema našim prilikama, prošlosti i sadašnjosti, doista jedini prirodan.

Milijuni, gotovo instinktivno, zanose se idejama toga pokreta, ali ih je malo, koji znaju i razumiju ideologiju toga pokreta. Pa ne samo to, već i oduševljeni pristaše toga pokreta ne razlikuju seljačkoga pokreta od seljačkoga preporoda, pa dok ne znaju, što je to seljački dom i seljačka obitelj, što je zemlja, seljak, seljaštvo i selo, što je seljačka duša, seljačka misao, seljačka demokracija, seljačko pravo, seljačka država, seljačka kultura i što je narod, a što je grad i gradska civilizacija, dok za sve to nemaju postavljenih pravila ni određenih naziva, i dok sva ta nauka, a nauka jest, nije stavljena još u svoj naučni sustav, dakako, da je baš to povodom mnogih zabluda i posve krivog i neispravnog gledanja.

Znade se samo to, da osim ostalih pitanja postoji i seljačko pitanje, pa imade katkada ozbiljnih, a ponajčešće smiješnih i naivnih argonauta, koji u taj veliki zeleni seljački Ocean zabrode i bez jedara i bez vesala, da otkrivaju nove zemlje i nove tajne o bogzna kakovim daljinama i nevjerojatnostima, a ipak sve je to pred njima, no manjka im zvijezda vodilica njihove duše i busola njihova srca, da otkriju taj daleki i nepoznati seljački svijet, iz kojega su i oni potekli i od čijega su se duha toliko udaljili.

No ta seljačka stvar danas je i previše ozbiljna, a da ostane samo ovako po strani i ovako neshvaćena.

U katastrofalnom današnjem socijalnom previranju, gdje nitko ne zna, kako da se izađe iz velike socijalne i ekonomske krize, gdje se danas traži umjetni izlaz pomoću socijalizma, komunizma, fašizma i čak tehnokracije, svi bistri umovi svijeta vide, osjećaju, pa napokon i znaju, da za sve to imade i prirodni izlaz, i to samo u ideji seljačke demokracije, jer je seljaštvo temelj, ono je željezni beton, na kojemu počiva to veliko zdanje cjelokupnoga svjetskoga života.

Velika kriza čovječanstva ili će se riješiti sa seljačkoga temelja ili čovječanstvu nema spasa.

Svako drugo rješenje jest umjetno, neprirodno, prolazno i napokon nemoguće.

Nacionalizam i seljačka demokracija

No prije, negoli prijeđemo na ispitivanje ideja velikog hrvatskog seljačkog pokreta, moramo se obazrijeti najprije na ideje nacionalizma i demokracije uopće, jer seljački nacionalizam i seljačka demokracija tako su međusobno povezani, da doista sačinjavaju jedan te isti pojam.

Kada samo letimice prođemo povjesnicu čovječanstva od najstarijih vremena do danas, upada nam u oči činjenica, da u borbi za priznanje čovječanskih prava, a onda i svih ostalih socijalnih prava, prve borbe vodi i prve, često strahovite žrtve doprinosi seljaštvo. Riječ čovještvo sigurno su prvi puta izgovorila usta onih, koji su bili potlačeni i koje se nije priznavalo ljudima. Ta riječ očito u svojemu izvoru niti nema imeničko ili supstantivno značenje, već značenje očajnoga poklika, očajnoga eksklamativa onoga čovjeka, koji je vapio, da mu se prizna čovječje pravo.

U starom, a djelomično i u srednjem vijeku, često je vrlo teško postaviti granice između seljaka i robova, jer se s jednima i drugima jednako postupa sa strane pojedinih nasilnika ili raznih viših nasilničkih staleža. Jedni i drugi nemaju gotovo nikakovih socijalnih, a kamoli građanskih prava. Natio, to jest narod, kao da je oznaka samo za više i najviše redove i slobodno građanstvo; vulgus i plebs, to jest puk, svjetina, to je već raja, fukara, a tek po selu i seljačkom radu označuje se agricola i rusticus seljakom ili zemljoradnikom. Taj seljak ili agricola i taj vulgus ili plebs-puk, fukara i jest onaj elemenat, odakle se unovačuju robovi, ali taj je elemenat i bio upravo onaj, koji je uvijek podizao bune, a često i krvave ratove, i to je elemenat, koji je pokrenuo temeljne ideje čovještva i sve toliko brojne i toliko duboke ideje socijalne filozofije.

Ustanci indijskih parija, rimskih i grčkih robova, seljački ustanci prije i poslije reformacije, to su bili pokušaji velike seljačke socijalne revolucije, koja se trajno nastavljala i dalje prima razne oblike, bilo to na selu i među seljaštvom, bilo u gradovima među seljačkim sinovima kao radnicima, ali je uzrok uvijek jedan te isti: priznanje čovječnosti i čovječjeg prava.

Seljaštvo kroz vjekove doprinosi za ovu ideju čovječnosti nevjerojatno strahovite žrtve. Matija Gubec, Djuro Doža i toliki drugi nijesu ništa drugo, već cijele legije apostola i mučenika sa kristovskim krstom na plećima i kristovskim trnovim vijencem na čelu, koji se prvi bore za priznanje čovještva i čovječanskoga prava,

koje pravo pripada ne samo povlaštenima — privilegovanima —, već svima, i samo svi ti zajedno su narod; vlast nad narodom ne pripada nikomu drugomu, već narodu samomu. To je zahtjev, to je načelo demokracije.

Ove duboke ideje odvajkada su tinjale u duši cijeloga čovječanstva, koje su znale katkada buknuti kao sverazorni požar, da se onda opet silom i nasiljem priguše. No povijest čovječanstva hladno i ravnodušno ide naprijed, dok ne svršava jedan veliki odsjek svjetske povijesti pod razorenim stijenama hladne ljudske tamnice — Bastille.

Francuska revolucija g. 1789. stavlja krvavi pečat socijalnoj nejednakosti i nepravdi. U isti čas dolazi do izraza načelo narodnosti, što je i posve prirodno, jer se načelo nacionalizma i demokracije jedno bez drugoga ne može ni zamisliti.

Nacionalizam i demokracija nerastavno su jedni o druge povezani. Nema nacionalizma bez demokracije; nema demokracije bez nacionalizma. Sve drugo je nasilje, a baš nasilje silnika i jest dovelo francusku revoluciju do pobjede.

Da nam bude cijela ova stvar jasnija, treba da se sjetimo glavnih činjenica francuske revolucije.

Neposredni povod ovoj revoluciji bio je ovaj:

Po otkriću obih Amerika selile su onamo iz Evrope mnoge porodice. Prvu američku koloniju osnovao je Englez Walter Raleigh (Rali), nazvavši je Virginijom. Ti iseljenici, pogotovu u srednjoj Americi, priznavali su Engleze vrhovnim svojim gospodarima. No Englezi stadoše u američkim pokrajinama vladati na najokrutniji način, a kako je Engleska još štitila svoje podanike od navala Francuza u Kanadi i Španjolaca u Floridi, to je i trošak za ta poduzeća teško opterećivao Engleze, pa oni udariše strašne poreze na svoje američke podanike. No ti su podanici tražili, da i njihovi zastupnici u engleskom parlamentu odmjeruju poreze za te američke naseobine, a ne da to čine Englezi sami. No Engleska ne zadovolji tim zahtjevima, već naumi da uvede biljegovani papir. Kada to ne uspije, onda udari porez na čaj. Ali američke naseobine zaključiše, da ne će više Englezima priznavati, da im nameću svoje daće, i da ne će više iz Engleske dovoziti čaja. Čaj, koji je tada dovezen u Boston, pobacaše Amerićani u more. Sada zavlada prava tiranija Engleza. Oni zatvore bostonsku luku i ukinu razne stare povlastice cijelih pokrajina. No sada se združe mnoge američke naseobine u zajednicu s Bostonom, i na kongresu u Filadelfiji g. 1774. ukinu trgovački savez s Engleskom i odluče oružanom rukom u buduće braniti svoju slobodu. Tako dođe do rata, ali Englezi budu hametom poraženi kod Bostona.

Englezi sada sakupe sa svih strana plaćenike i pozovu još k tome u pomoć svoje vojske iz Evrope. Ali prije, nego su te vojske stigle, sjedini se trinaest sjeveroameričkih država i proglase se samosvojnima i nezavisnima od Engleske. Bilo je to godine 1776. Englezi budu u krvavom ratu potučeni pod velikim Jurjem Washingtonom, premda su imali nadmoćnu vojsku. Benjamin Franklin sklopi savez za obranu i trgovinu između Sjeverne Amerike i Fran-

Matija Gubec

po tradiciji

(Na uglu jedne kuće na trgu Stjepana Radića u Zagrebu)

cuske. Tomu se savezu još pridruže Španjolska i Holandija, i taj se savez zgrani čak u Indiju i Afriku.

Uzalud pokušaše Englezi, da se izmire sa Amerićanima; sve im to ne uspije. Pa makar su u vojni na moru Englezi i uspjeli, na kopnu opkole i zarobe njihove vojske kod Yortowna u Virginiji Washington i Lafayette, i tako je došlo do mira u Versaillesu g. 1783. Tu su Englezi priznali nezavisnost 13 sjedinjenih sjeveroameričkih država. Ta velika i slobodna država uvede republikanski ustav. Izvršna vlast dana je predsjedniku izabranomu na četiri godine; uza nj je odgovorno ministarstvo sa sedam tajnika, a zakonodavnu vlast vrši skupština ili kongres, u kojemu sjede zastupnici i senatori.

Tiranija je srušena, i pravi narodni predstavnici dobiše riječ, da vladaju po volji naroda.

Među borcima za slobodu sjeveroameričkih država bio je jedan od prvih Benjamin Franklin, koji je Americi pribavio iz Evrope velikih i odlučnih heroja snage i duha. Najodličniji među njima bijahu Lafayette, Laroschefoucauld, Nijemac Steuben i Poljak Košciuško. I baš ovi Francuzi, koji su u tomu ustanku sudjelovali. kad su se vratili u domovinu, uzrujali su cijelu Evropu, a naročito Francusku. Cijela Francuska, i narod i plemstvo, stadoše se oduševljavati i simpatizirati s američkom borbom za slobodu i demokraciju.

Veliki francuski filozofi osamnaestoga stoljeća, osobito Montesquieu, Voltaire i Rousseau, prokrčivahu svojim spisima put k revoluciji. Oni napadahu i rugahu se svemu, što se događalo na crkvenom i državnom dobru, obarahu ugled crkve i države, isposlovaše od parlamenta i kukavnoga kralja, te je ukinuta družba Isusovaca, tih najvećih branitelja svećenstva i kralja. Vlada Ljudevita XV. ožigosana bi zbog nevaljanštine, ismijana i prezrena. I svi gledahu u kralju neku potpunu moralnu propalicu, a u višim staležima nećudorednost i pokvarenost, kako je doista i bilo.

Enciklopedisti Diderot i d'Alembert, i mnogi drugi, oduševljavali su se idealom slobode i demokracije sjeveroameričke republike i gledali su u toj republici i slobodi pravu sreću naroda i svijeta. Lafayette je do bezumnosti hvalio prilike u sjeveroameričkim državama te je oduševljavao francuski narod, da i sam misli i teži za takovom slobodom i takovim napretkom.

No prije svega pogodovalo je revoluciji u Francuskoj potpuno rastrojeno političko i gospodarsko stanje. Seljaštvo bijaše do temelja upropašteno i osiromašeno, a građanstvo u najvećoj bijedi. Skoro sva zemlja u rukama je svećenstva i plemstva, koje nije plaćalo skoro nikakovih poreza, pa su državni tereti bili nejednako i pristrano podijeljeni. Sve službe u rukama su viših staleža, a država se guši u neizmjernom državnom dugu, koji je nastao za sjajne i rasipne vladavine Ljudevita XVI., pa se još povećao. Ovo samovoljno vladanje kraljeva i ministara, koji nijesu sazivali niti državnih staleža, potpuno je dojadilo cijelomu narodu.

Državne financije nije bilo više moguće srediti i zapriječiti državni bankrot. Zato budu, po savjetu ministra financija Nekera, sazvani državni staleži u Versailles g. 1789., kako bi se uklonio državni deficit. No poslanici se razdvojiše, jer treći stalež zahtijevaše, da svi skupa vijećaju i odlučuju te da glasaju po glavama, a ne po staležima kao prije, dok su bili podijeljeni svi u tri zbora; no tome se usprotivi svećenstvo i plemstvo.

Zbog ove nesloge proglasi se treći stalež narodnom skupštinom i pozove sve ostale staleže na suradnju. Tim aktom započela je revolucija. Budući da je pređašnje mjesto vijećanja bilo okruženo stražom, to je predsjednik Bailly odveo skupštinu u drugu dvoranu, gdje su inače velikaši običavali loptati, te su se tu poslanici zakleli, da se ne će prije razići, dok ne dadu Francuskoj novi ustav. Kada na to kralj zapovijedi skupštini, da se raziđe, grof Mirabeau izjavi pred kraljevim poslanikom: »Kažite vi svome gospodaru, da smo se s voljom naroda sabrali, te ćemo samo pred silom bajuneta uzmaknuti!« Kralj zapanjen tim odgovorom odredi plemstvu i svećenstvu, da sada vijećaju zajedno sa trećim staležem, no sve je već bilo prekasno. U Parizu bukne ustanak i narod zauzme na juriš Bastillu, državnu tamnicu, te je razori dne 14. srpnja te godine. Odmah bi ustrojena i narodna garda, a na čelo građanske vojske stupi Laffayette. Kukavno plemstvo u strahu i nesposobnosti pred neredima, koji su tada nastali u cijeloj Francuskoj, pobjegne u tuđinu i pozivaše izdajnički ostale vlasti, da opet vrate stari red u Francuskoj.

Sada skupština ukine feudalni ustav i proglasi prava čovječja, i to je najveće djelo do tada u povjesnici čovječanstva. No kralj nije htio da potvrdi te zaključke. Kada je još k tome zaprijetio glad, uzrujanost i napetost podigne se do vrhunca. Osam tisuća žena krene u Versailles, da demonstrira. Makar je sada kralj narodu sve obećavao, razbješnjela svjetina navali noću na kraljevski dvor, poubija kraljevu tjelesnu stražu i pod pratnjom podivljale svjetine odvedena je kraljevska porodica u Pariz, kamo se preselila i narodna skupština. Ta narodna skupština razdijeli tada Francusku u osamdeset i tri departementa, a ove na okružja i kantone. Sva prava i povlastice oduzete su plemstvu i svećenstvu, a crkvama crkvena dobra; većina samostana bi ukinuta, a stvećenici postadoše državnim činovnicima. Dne 14. srpnja 1790. proslavljena je pobjeda revolucije kao i razorenje Bastille na Maratonovu polju, pa je tom zgodom morao i kralj položiti zakletvu na novi ustav.

No kraljeva sudbina bila je već zapečaćena.

Odmah slijedeće godine umre grof Mirabeau, koji je još jedini mogao spasiti kraljevstvo i spriječiti potpuno državno rastrojstvo. Kralj pokuša sada pobjeći iz Francuske, ne bi li kako spasio sebe i kraljevstvo pomoću emigranata i tuđih vlasti, no na bijegu ga uhvatiše i dovedoše u Pariz. Ipak uplivom umjerenih zastupnika pođe za rukom održati ustavnu kraljevinu i kraljevsko dostojanstvo Ljudevitu XVI. No kralj morade predati svoju vlast zakonodavnoj skupštini, u kojoj bijahu umjereni republikanci Girondisti i Jakobinci, koji su težili za potpunom anarhijom.

Posljedice namjeravane kraljeve izdaje, da se spasi pomoću drugih vladara, sada su izbijale sve više na površinu. Car Franjo II. i pruski kralj Fridrik Vilim II. odluče oružanom rukom povratiti

u Francuskoj prijašnje stanje te tako sklopiše prvi svoj savez. Sada razbješnjela svjetina — sansculotti — vođena pivarom Santerrom, provali u kraljevski dvor te izruži kraljevsku porodicu (20. lipnja). Naskoro iza toga, dne 10. kolovoza, provale u Tuileries tražeći, da se kralj zbaci s prijestolja. No kralj pobjegne u zakonodavnu skupštinu. Sada zakonodavna skupština obustavi kraljevsku vlast, a poslije sazove konvent sa zadatkom, da odluči o novom ustavu. Kralja i kraljevsku porodicu odvedoše nato u Temple. Ali kada stigne iza toga vijest, da Prusi napreduju u započetom ratu proti Francuskoj, zavlada panični strah, a to iskoriste Jakobinci i unište strahovitim krvoprolićem kraljeve pristaše, koji su se većinom nalazili po tamnicama. Kroz pet dana vladalo je strahovito krvoproliće, kakvoga do tada ne pozna svjetska povijest. U Parizu, Versaillesu, Lyonu i drugdje pade oko 10.000 ljudi. Buntovnike je predvodio Danton i Marat. Zakonodavna skupština se raziđe, a na njezino mjesto stupa narodni konvent, u kojemu su sjedjeli sami republikanci. Tu bi ukinuto kraljevstvo, a Francuska proglašena jedinom nerazdijeljivom republikom. Danton, Marat i Robespierre, ohrabreni uspjehom zbog napredovanja francuskih četa protiv saveznika, stave kralja pod optužbu zbog veleizdaje te ga osude na smrt. Kralju bude otsječena glava na gilotini, dne 21. siječnja 1793.

Sada se prvom savezu protiv Francuske pridruže i druge evropske vlasti; k tome podlegnu Girondisti Jakobincima, i pod vodstvom Robespierra, St. Justa i Coutona zavlada strahovlada. Pristaše kralja, Vandejci, budu svladani i poubijani, Lyon razoren, a Pariz pliva u krvi. Na gilotini pogibe kraljica Marija Antoinetta, sestra kraljeva Elizabeta, girondski zastupnici, orleanski vojvoda Filip, žena ministra Rolanda i mnogi drugi. Svuda su osnovani revolucijski odbori i revolucijske vojske, koje su ubijale svećenstvo i plemstvo, i gilotina je šetala po cijeloj Francuskoj. Ukinut bi kršćanski, a uveden republikanski kalendar, crkve biše oskvrnute i poplijenjene; 1400 ljudi pogibe samo na gilotini. Zbog svega toga porodi se i veliko nezadovoljstvo u samom konventu, naročito zbog krvološtva i samovolje Robespierra. Sada optuže i njega kao izdajnika te ga osude na smrt na gilotini, koja je izvršena dne 28. srpnja g. 1794. S njime podiboše i 22 njegova privrženika.

Upravo u doba ovih strahota francuska je vojska napredovala pod Carnotom protiv neprijatelja Francuske, i u miru s Pruskom, u Bazileji, g. 1795. dobi Francuska lijevi brijeg Rajne.

Smrću Robespierra dobiše umjereniji elementi premoć u konventu; Jakobinci se raziđu; Girondisti se okupe; sloboda vjere i štampe opet je vraćena, a zatim se sastane odbor i izradi nov ustav. Izvršna vlast dana je direktoriju od pet lica, a zakonodavna vlast dvjema komorama. Taj, toliko manje demokratski ustav, već je pokazivao znatne znakove reakcije. Zato građanstvo podigne ustanak, koji svlada Napoleon Bonaparte, a s njime počinje novo doba velike svjetske povjesnice.

Kroz rijeke krvi prošla je francuska revolucija, no privilegija i privilegovanih staleža — feudalstva — nestaje, da malo pomalo nestanu sa pozornice javnoga života i u ostalim zemljama Europe.

Panični strah zavladao je sada i u ostalim državama Evrope, te kraljevi stadoše uvadati ustnovnost. Do riječi dolazi građanski stalež; kmetstvo pomalo nestaje; podiže se stalež radnički; sa temelja obrta razvija se industrija, a na mjesto aristokracije stupa aristokracija novca — plutokracija, koja ujedno postaje predstavnikom kapitala, naročito velikoga kapitala.

Seljaštvo niti sada ne dolazi do riječi; ono i dalje ostaje objektom izrabljivanja, pa ako mu se i priznalo čovječansko pravo, a donekle i građansko pravo, nitko toga seljaštva ne priznaje subjektom, a kamoli faktorom upravljanja. I seljaštvo dalje čeka.

No demokracija, kao ideja, došla je francuskom revolucijom do izraza, da proživljuje dalje svoj evolucijoni put u formi socijalizma, socijalne demokracije i nacionalnog socijalizma. Zasebno od toga stoji komunizam i fašizam, dok je prava demokracija uistinu samo seljačka demokracija, koja se doduše posljednja razvija, ali zato će biti i njezina riječ — konačna!

Socijalizam i socijalna demokracija podijelili su opet narod u staleže, klase, te pobjedu ovoga nazora hoće da izvrše klasnom borbom, oslanjajući se ponajviše na radništvo, proletere, sa konačnim ciljem, da se proletarizira cijeli svijet. Zato socijalizam i socijalna demokracija, da poluče svoj cilj, traže veze i pomoći u svih proletera cijeloga svijeta; oni se internacionaliziraju. A zašto? Zato, jer im nešto nedostaje za pobjedu njihovih načela u granicama pojedinih država, a to, što im nedostaje i čega se nikako ne mogu domoći, to je — seljaštvo!

Uzalud djela Lasalea, Marksa, Bebela, Engelsa i drugih; praktični socijalizam sa svojim poklikom: »Proleteri cijeloga svijeta ujedinite se!« — ne može se ostvariti, jer se nedostatno plasirao, baš zato, jer se klasno plasirao. On ne može u svoj krug dobiti seljaštva, koje niti je klasa, niti je proleter, već je seljaštvo narod, koje sve druge u gradu: i radnike i intelektualce smatra, kako i jest, svojom djecom, i zato narodom.

Dakako, da zbog toga socijalizam i socijalna demokracija traži pomoći i saveznika, gdjegod ih samo može naći, te se služi »realnim« i »praktičnim« metodama, koje bi ih dovele do cilja. Socijalizam i socijalna demokracija u navalnom svom stavu služe se pravom štrajka, a ako to nije moguće, onda se služe metodama oportunizma. Jedno i drugo sredstvo fiktivno je i iluzorno. Svaka vlast priznaje pravo štrajka samo dotle, dok joj to ne smeta, a kada joj smeta, onda se posluži pravom zakona. Nastupa sila! Štrajk prestaje, kada je sila jača od ideje. Tada je moguć još jedan put, koji vodi kroz guštare oportunizma. No kada se pođe kroz te guštare, onda se i zaluta, i ljudi se izgube, a rasplinu se i ideje. Baš na oportunizmu demoralizirali su se do sada svugdje u svijetu socijalistički prvaci i profanirali su ideju socijalizma.

Još gore je sa fašizmom, nacionalnim socijalizmom, a pogotovu sa komunizmom.

I oni niti ne pomišljaju na seljaštvo, već se oslanjaju samo na mrtvo slovo — teoriju. Sredstvo im je diktatura, nasilje!

Fašizam je socijalni sistem, doduše ne toliko po klasama, već po zanimanjima, koji sačinjavaju korporacije po diktatu i po upravljanju odozgora. Sve su korporacije po važnosti jednake, premda svi znadu, kad bi seljaštvo samo jedne godine posijalo žita tek toliko, koliko seljaštvu treba, da bi sve te korporacije izplazile jezik od gladi i za nekoliko dana bi uginule.

Nacionalni socijalizam, ako i gradi svu budućnost na čistoći rase, niti ne pomišlja na to, da je najjača rasa ona, koja u sebi imade najjači slobodarski duh, a taj se ne može postići tiranijom i strijeljanjem svojih pristaša kao zeceva, samo zato, jer osim vrhovne glave i drugi imadu svoje mišljenje, koje žele javno ispovijedati i na njihovu ostvarenju poraditi. Nacionalizam i demokracija ne mogu se naime naučati i provoditi nasiljem.

Komunizam, kao zaseban nazor, može da bude najidealniji, no druga je stvar je li on u praksi prirodan i savremen. Dok smo mi ljudi mesožderi, pa još uzato uživamo razna narkotika, što je nerazdruživo sa mesožderstvom, dotle je u nama i težnja za privatnim vlasništvom. Mi nemamo u sebi buraga, pa da preživamo, već imamo zube derače, kao i druge zvijeri; dok vođe komunista nijesu niti ne će da budu vegetarci, već jedu s nasladom životinjske lješine, s tolikim peptonima ili mrtvačkim otrovima, koji otrovi baš i čine od čovjeka zvijer, grabilicu, grabežljivca, ljudstvo se ne može odreći privatne svojine, a još manje slobode odlučivanja o samome sebi.

Sva ta komunistička filozofija jest filozofija bez savjesti, pa zato i bez osjećaja, jer ne polazi sa stanovišta čovječnosti i čovječanskoga prava, jer čovjeku i čovječanstvu uskraćuje ličnu i skupnu slobodu, podvrgavajući pojedinca i cjelokupnu zajednicu vječnoj diktaturi pojedinaca sa čela komunističke organizacije. To je nasilje, to je nedopušteno nasilje, kojemu se nikada ne će podvrći cijeli narodi i cijelo čovječanstvo: sigurno je, da se tome nikada ne će podvrći seljaštvo, već da će ovo nasilje manjinskih klasnih organizacija nad ogromnom većinom seljačkih naroda svršiti s katastrofom takvom, kakve još nije vidjelo čovječanstvo.

Ti ljudi kao da su zaboravili riječi John Stuarta Milla, ili ih valjda ne znadu, koji kaže, da je svakomu čovjeku od prirode urođeno da bude slobodan, da može odgovarati svome pozivu ovdje na zemlji. Samo slobodan čovjek vlastan je nad samim sobom, može razvijati svoja svojstva, usavršiti vrline, kojima je obdaren, doći do svijesti, kojom će pojmiti, poznati i vršiti svoj zadatak, svoja prava, svoje dužnosti. Samo slobodan čovjek može osnažiti svoju volju i založiti svoju snagu, da unapredi svoju ličnost i da svojom ličnošću pripomogne unapređenje naroda, kome je po krvi, jeziku, otadžbini, sreći i nesreći srodan. Iz slobode članova jednoga naroda niče ukupna sloboda toga naroda. Kao što je sloboda unapredila i usavršila pojedinu ličnost, tako isto razvija, unapređuje i usavršava cio narod. Sloboda kao skup tih ličnosti je — cio narod.

Osim toga kaže John Stuart Mill još i to, da bi se s historijom u ruci dalo dokazati, da je nebrojeno najvrlijih duhova moralo podleći u zagušljivom zraku ropstva. Dakako, jer što je tješnji kavez,

to je slađa sloboda, — kaže Schiller, no ako slobode nema, onda je najstrašnija smrt u kavezu. Jer što čovjek na srcu ima, treba da ide kroz glavu na jezik. Mišljenje je jedino blago naše, koje nam nitko oteti ne može! — Tako bar uči mudri Platon, a Sokrat još dodaje i to, da ako riječima ne tučeš, ne ćeš tući ni sa štapom! *Neka se tuku ideje i neka pobjeđuje ona, koju prihvaća bez sile većina naroda*! Jer veliki Marko Aurelije upozorava, da nije dobro, što silom uzgojimo u čovjeku, već je dobro, što u njemu probudimo ljubavlju i njegovim slobodnim pristajanjem. Treba da se sjetimo u svako doba dana, da u svojim djelima pokažemo čvrst značaj, neusiljenu ozbiljnost i srce puno ljubavi za slobodu i pravdu

Uz ove umnike pristupa i Imanuel Kant i ori u sav glas, da je sloboda zahtjev moralnoga života, i kaže, da je prirodno pravo sklad lične slobode sa općom slobodom, a savremenik naš Mahatma Gandhi prede na svoju preslicu — ćarku — zagonetno svoje predivo i mirom Budhe izgovara vječni svoj aforizam: »Pravo je zločinstvo pretvarati moralnu snagu u slijepu silu«.

No socijalizam, socijalna demokracija, nacionalni socijalizam, fašizam i komunizam, oslanjaju se ili na kombinovanu silu štrajka ili oportunizma, ili na slijepu silu oružja — revoluciju, jer im nedostaje prirodna sila: jedinstveni narodni duh, kojega nema i nikada ga ne će biti, ako se nije razvio iz samoga duha seljačkoga, toga temelja svakoga naroda i cjelokupnoga čovječanstva.

Značajno je to, da su svi ti socijalno-politički smjerovi obojeni bojama internacionalizma, oslanjajući se na silu i pravo revolucije. Fašizam i nacionalni socijalizam navlači na lice krinku nacionalizma — dakako oslanjajući se na silu — da provedu svoj socijalni program. Značajno je i to, da svi ti smjerovi direktno vode ofenzivni napad na demokraciju.

Kaže se, da je demokracija došla do profanacije, da se razularila i da ne vodi čovječanstvo k sreći i smirenju, već da treba tražiti nove smjerove i nove ideje, kako da se čovječanstvo zadovolji i smiri. Međutim demokracija još uopće niti je došla do priznanja, a kamoli do svoga izvršenja, makar je čovječanstvo za nju do sada prolilo rijeke krvi, jer prava demokracija do sada još uopće nije niti shvaćena u svoj svojoj vrijednosti i dubini.

A zašto nije demokracija do sada došla niti do shvaćanja, a kamoli do pravoga izvršenja?

Zato, jer do sada nije došao do priznaja niti pravi i čisti nacionalizam, a demokracije nema bez nacionalizma, kao što nema nacionalizma bez prave demokracije. O tome treba da se posebno porazgovorimo.

Što je nacionalizam?

Nacionalizam jest nauka o prirodnom i praktičnom životu pojedinih naroda. Nacionalizam utvrđuje smještaj, jezik, rasu, duh i kulturu, život i običaje pojedinih naroda i time utvrđuje sve osebine stanovitoga naroda i označuje sve razlike, po kojima se taj narod razlikuje od svih drugih naroda. Praktični nacionalizam

utvrđuje sva prava i sve uvjete za razvoj, napredak i slobodu pojedinih naroda, i određuje odnošaje i prava svakoga naroda prema ostalim narodima, njihovim pravima i odnošajima.

Nacionalizam je manifestacija prirode, koja je sa temelja obiteljskoga razvoja stvorila rase, plemena i narode, povezane mjestom boravka rasnim karakteristikama, jezikom, životom i običajima, duhom i kulturom, stvorivši tako i posebni socijalni tip društvenoga uređenja i pravne odnose razvite iz zajedničkih potreba, dužnosti i odgovornosti.

Narodi nijesu ništa drugo, već velike obitelji. Narodni život nije ništa drugo, već život velike jedne obitelji. I tko škodi jednomu narodu i razbija taj narod, taj razbija veliku narodnu obitelj. Obitelji je sjedište dom; narodu je sjedište domovina — taj veliki zajednički dom — pa kao što u svakom domu treba da vlada prije svega ljubav i sloboda, tako ona treba da vlada i u domovini. No ljubavi i slobode ne može da bude tamo, gdje vlada nepravednost i nasilje; ljubav je samo ondje, gdje je sloga i pravica. Ako u domu vlada ljubav, sloboda, sloga i pravednost, onda u tomu domu vlada i jednakost, te je pravo svakoga člana toga doma, da i odlučuje njegovom dobrom ili zlom sudbinom. U kojemu domu tako nije, tamo onda vlada nepravda, a svaka je nepravda nasilje. Spoznaja ovih odnosa u obitelji sačinjava našu ljudsku i obiteljsku svijest, a u domovini našoj našu čovječansku i narodnu svijest. Izvan tih granica, u odnosu prema drugim narodima, baš sa ideologije doma i domovine, razvija se onda u nama svijest o svečovječnosti i pravu opće ljudske zajednice.

Nema sretne obiteljske zajednice, u kojoj vlada nejednakost i nasilje; tako nema ni sretne domovine, u kojoj nema demokracije. Kao što svaka obitelj treba da sva odlučuje o boljoj svojoj budućnosti, tako i sav narod svake domovine treba da zajednički odlučuje o svojoj slobodi i napretku.

Veliki talijanski preporoditelj Mazzini kaže, da domovina nije zemljište, nije temelj. Domovina je ideja, koja se nad tim zemljištem krili; ona je misao ljubavi, čuvstvo zajedništva, koje spaja u jedno sve sinove onoga zemljišta, a to znači, da nacionalizam ne smije biti samo dijalektičan i formalan, već da on mora imati svoju dubinu i svoj sadržaj, koji izlazi ravno iz kolijevke u domu i iz srca u čovjeku.

Taj dom u početku svoga socijalnoga razvoja je seljački dom, a prva temeljna narodna organizacija je selo. Gradova još nema, nema ni država, no narodna svijest među seljaštvom postoji, jer postoji ime, koje na određenom teritoriju okuplja sve suplemenike velike narodne obitelji. U samom imenu sinteza je duha i kulture svakoga naroda, njegove narodne i kulturne individualnosti, i zato je upravo seljaštvo prvi i najjači predstavnik nacionalizma; a jer je ono prvi i najjači borac za čovječnost i čovječje pravo, to je seljaštvo prvi i najvažniji predstavnik demokracije.

Ovo je evo razlogom, koji nas sili, da spoznamo i priznamo, da je pojam nacionalizma i pojam demokracije nerastavno povezan, te nema nacionalizma bez demokracije, niti ima demokracije bez nacionalizma. Jednomu i drugomu otac je i majka seljaštvo. Zato se seljaštvo nikada i nikomu za volju ne će odreći nacionalizma i demokracije, jer bi to značilo iščupati iz seljaštva srce i mozak.

Pravi nacionalizam i prava demokracija je seljački nacionalizam i seljačka demokracija. Francusku revoluciju, koja je načelo narodnosti i demokracije dovela do izraza, upravo je izazvalo potlačeno seljaštvo cijele Europe i u gradu potlačeni i izrabljivani seljački sinovi — radnici.

Seljaštvo dakle ostaje dosljedno — konsekventno — na ideji nacionalizma i demokracije i stoji po strani svih drugih socijalnopolitičkih smjerova. Kolikogod se pokušavalo, da se prodre u selo, da se pokuša iz seljaštva učiniti proletere i internacionalce, toga seljaštvo do sada nigdje nije prihvatilo. U Rusiji, gdje je to seljaštvu silom nametnuto, gdje je seljaštvu na najstrašniji način oteta zemlja, kuće i kućišta, te je i seljak silom učinjen beskućnikom, proleterom i sirotinjom, i jednostavno proglašen radnikom, tamo vidimo krvave seljačke bune, a seljačka svijest razvija se sve jače i snažnije.

Proti seljaštvu dakle upotrebljava se sila, i seljaci su upravo kao za cara Ivana Groznoga postali »nevoljnici«; no nevoljni seljak opasan je vojnik, i to će se uistinu prvom zgodom i vidjeti.

Seljak nije radnik, makar da radi od zore do mraka, jer seljak ne živi od rada kao radnik, već od zemlje, a po radu; to je velika razlika. Ideologija seljačkoga života potječe ravno iz seljačkog doma i seljačke obitelji i iz duha svakoga seljaka, koji se razvio na toplom ognjištu seljačke kulture. Ovo je nerastavno povezano, dok se duh proletera razvijao pod tuđim krovovima i u drukčijim obiteljskim odnosima; on se razvio pod hladnim svijetlom tuđinske gradske civilizacije. Zato je i ideologija radničkog života posve različna od one seljačke.

Građani nemaju stalnoga doma i obitelji, koja je vezana stalno na taj dom. Oni se osposobe za život i razilaze se svijetom pa cijeli svijet smatraju svojom domovinom i zato su nakloni internacionalizmu, dok seljak, koji se nikada ne rastaje sa svojim domom i svojom obitelji, on je vezan samo na svoju rođenu grudu, na svoju domovinu, i zato je nacionalista, makar ga katkada sudbina baca i u najdalje strane svijeta, odakle se s neodoljivom težnjom zanima za svoj rođeni dom i konačno se opet u taj dom vraća.

Treba dakle da razbistrimo sve te pojmove, da ne lutamo kroz opasnu tminu.

Seljaštvo, jer polazi sa temelja čovječnosti, kolikogod traži, da bez utjecaja nametnutih i umišljenih tutora samo odlučuje svojim životom i budućnosti, tako ono traži za sve ljude svih ostalih zanimanja, da također sami odlučuju o svom životu i svojoj budućnosti, i to u potpunoj čovječanskoj i građanskoj slobodi. To su temeljne ideje seljačke demokracije i zato seljaštvo ne će ničije, pa ni svoje diktature.

Seljačka demokracija izvire iz seljačkoga nacionalizma, a seljački nacionalizam bez demokracije bio bi kao neko veliko tijelo bez glave.

Žalosna je činjenica, da sve ovo, što je do sada spomenuto o nacionalizmu i demokraciji, sve je to ostalo nezapaženo i neshvaćeno.

Kad toga nijesu zapažala i shvaćala gospoda u gradu, onda je to bila dužnost barem školovanih seljačkih sinova.

No svi ti ljudi u gradu do danas nijesu pravilno shvatili niti samu francusku revoluciju; kao da panički strah pred njom još i sada drži zakovan dah u grudima čovječanstva, pa ne može da shvati pravu njezinu dubinu. Tim više, što je već u prvom poletu na nacionalizam i demokraciju, kako su se odrazili u francuskoj revoluciji, udaren okov reakcije, i nacionalizam i demokracija podvrgnuti su ruglu i profanaciji po samom Napoleonu Bonaparte, koji je idealni nacionalizam pretvorio u najodurniji imperijalizam, a demokraciju u jedno prosto carsko služništvo.

Lažni nacionalizam i lažna demokracija opet su izbacili sa javne govornice seljaštvo i radništvo, odnosno, oni ih nijesu nikada ni pripustili toj govornici. Na poprište javnoga života ne dolazi niti nakon francuske revolucije seljaštvo i radništvo, već njihovi tutori advokati i popovi, i tako je to u glavnomu sve do danas. O narodu ne odlučuje narod, a oni, koji o narodu odlučuju, i na sve moguće načine narod izrabljuju i zavode, oni taj posao vrše pod šareno izvezenim plaštom nacionalizma i pod blagoslovom neke svete i tajanstvene demokracije.

Međutim sav je taj posao samo jedna prosta opsjena, s kojom nema na cijelomu svijetu nikakova posla nijedan seljak i nijedan radnik, već je to posao čisto gospodski i kaputaški.

Skrajnje je zato vrijeme, da se seljaštvo svakoga naroda, a tako i cijeloga svijeta okupi, poveže i ujedini u jednoj velikoj svečovječanskoj ideji, koja će obuhvatiti sve čovječanstvo, i da se kao jedan nesavladivi val baci u borbu za preporod seljačkog nacionalizma i seljačke demokracije, a za slobodu i napredak svakoga pojedinca i svakoga naroda.

Isto tako seljaštvo treba da obračuna i sa svim tim lažnim socijalno-političkim smjerovima, koji su se razvili nakon francuske revolucije, s namjerom, da klasnim nasiljem i diktaturom pokore i podlože seljaštvo, pa da ovo posluži samo njihovim interesima, a protiv interesa seljačkoga naroda. Seljaštvo hoće da očuva svoj seljački dom, svoju obitelj, svoju kulturu, svoju zemlju i svoju slobodu i znade, da upravo u seljačkom nacionalizmu stoji rješenje svih narodnih socijalnih sloboda i napretka pred navalom i najezdom svih mogućih tuđinaca na naš kruh i na naša prava; seljaštvo znade, da je samo u pobjedi seljačke demokracije zajamčena i naša narodna sloboda, a u velikom seljačkom svjetskom pokretu da je cijelomu svjetu i svemu čovječanstvu osigurana sloboda i mir!

Kako je u hrvatskom seljačkom narodu ovaj seljački pokret tako značajno razvijen, ideološki ispitan, utvrđen i iskušan, to ćemo pokušati, da ga makar i u kratkim potezima sa svih strana prikažemo i da sve pojmove odredimo i obrazložimo. Kraj toga treba oštro lučiti program seljačke politike, koji je uvijek vezan na vrijeme i prilike, od seljačke ideologije, koja se ne veže ni na vrijeme ni na prilike, već koja vjekovima živi u duši naroda, kao što živi i sam narod.

Razgledajmo dakle domovinu našu i uronimo u život i dušu hrvatskog seljačkog naroda!

Domovina hrvatskog seljačkog naroda

Glavne značajke svakoga naroda bez dvojbe su uvjetovane okolinom, u kojoj se taj narod razvio. Tu se razvio više manje jedinstveni rasni tip, jedinstveni duh i jedinstvena kultura, pa i jedan jezik, koji se često raspada u više narječja; po svemu tome taj se narod izrazito razlikuje od svih ostalih naroda.

Svaki narod zaprema svoj vlastiti prostor, gdje živi cjelovit, i taj prostor smatra svojom domovinom. Velika je sreća, kada se pojam domovine poklapa sa pojmom države, no hrvatski je narod živio stoljećima u državi, koja nije bila njegovom domovinom. Domovina hrvatskoga naroda bila je samo ona gruda, koju je smatrao uistinu samo svojom, i zato je samo toj grudi posvetio svu svoju ljubav i odanost.

Veliki narodni pjesnik tu je domovinu nazvao lijepom i našom i rekao je, da je ona za nas stare slave djedovina.

I doista, kada se malo prošetamo po toj našoj domovini, onda vidimo, da upravo kakva je ta domovina, takav je i narod, koji u njoj živi.

Zamislimo si daleku i beskrajnu slavonsku ravnicu, po kojoj se talasa, tamo uz mirnu i veličanstvenu Savu, ili na sjeveru uz brzu i deruću Dravu, more nepregledne pšenice, obrubite tek tamo daleko na horizontu plavim linijama starih i nepreglednih šuma. Među tim šumama i poljima zrele pšenice prostiru se još i ogromni pašnjaci, na kojima, oko visokih đerma, pase kao na kakovim američkim prerijama ili ruskim stepama na tisuće i tisuće konja, krava, volova, svinja i gusaka. Ono silno i žarko sunce na nebu obasjava, žari i oplođuje tu vječnu prirodu, ili se nad tim stepama i prerijama uzdignu silni, crni oblaci, te se valjaju i bijesne, puni strašnih munja i gromova, i onda je ova priroda i ovaj kraj sličan na daleke pustoši oko Volge i Dona, te puni dušu čovječju nekom svetosti i strahopočitanjem.

I onda polagano prelazi ta silna ravnica preko požeškog gorja, moslavačkog pogorja i Kalnika k Zagrebu, i tamo, na zapadu, k Ivančici, gdje se preko Drave, desno, stisnulo osamljeno Međimurje i Prekomurje, ta mala hrvatska Sibirija, okruženo dalekim madžarskim pustama sa sjevera, a sa zapada lijepim slovenskim gorama. No nije ta naša Sibirija toliko osamljena, jer tamo, oko onih dalekih madžarskih pusta, oko Blatnoga jezera, pa preko Burgenlanda, sve do Bratislave i oko Bratislave u Slovačkoj i Moravskoj, svude se proteže, ako i tanahan, ali ipak tako značajan lanac hrvatskoga naroda, koji svijestan svojega imena, poštuje i ljubi svoju materinsku

riječ hrvatsku, upravo kao i oni odijeljeni ogranci hrvatskoga seljačkoga naroda u Željeznoj županiji, Baranji, Bačkoj i Banatu.

Od Ivančice pa sve do Žumberka uspelo se Hrvatsko Zagorje, ta prava hrvatska Švica, koje je po ljepoti pravo čudo svijeta. To su hrvatske Alpe, pune neopisivo lijepih gora, brežuljaka i dolova, zelenih šuma, rodnih vinograda i voćnjaka, plodnih polja i zelenih livada i pašnjaka, dok se po bliskim brežuljcima bijele bezbrojni gospodski dvorovi i plemićke kurije, a uza znameniti Varaždin i prastaru Krapinu, ponosno se, s one strane Zagrebačke gore, bijeli Stubica, ta metropola borca i mučenika hrvatskoga seljačkoga pokreta Matije Gupca.

Tamo dalje, prema jugozapadu, uspinje se siromašni, ali čarobni Žumberak, kraj kojega, kao silna planinska barijera, stoji, okrenuta prema jugu, vinorodna Plješivica, ispod koje juri željeznica prema Karlovcu i Ogulinu u Gorski kotar, pa na Sušak, ili se kod Ogulina odvaja i ide preko Like i Krbave u Split i Dalmaciju.

Doista, u svijetu imade malo krajeva, koji bi se ljepotom i zdravljem mogli usporediti sa našim Gorskim kotarom. Tu se do neba dižu velike, šumovite ili kamenite gore, obraštene ponajviše crnogoricom, a u planinskim dolovima smjestiše se: Lokve, Čabar, Delnice, Fužine i mnogo malih, slikovitih seoca. Ovuda protječu planinske rječice i potoci te podaju toliki čar i svježinu cijelomu kraju, da se čovjek osjeća kao preporođen; i dok marljivi Gorani, u tamnim jelovim šumama sijeku i cijepaju drvo, čovjek i sam osjeća neodoljivu požudu za radom i životom.

A tamo opet Lika i Krbava, iza bučne i šumorne Kapele, ona je, kao i Gorski kotar, gorovita i šumovita, ali je i više kamenita, i po tome kamenu pasu čobani, lički momci i djevojke, bezbrojna stada ovaca, a ljudi, krasni i visoki kao gora, ponosni i puni značajnosti i ljepote čistog narodnog govora, pravi su primjer jednog tjelesno i duševno zdravog naroda, koji uza svu bijedu, sam, svojom radinošću i poštenjem, i na domu i u tuđini, stvara bolji život sebi i svojoj obitelji.

Tu su zelenomodri smaragdi Europe, Plitvička jezera, kojima se već danas divi cijeli svijet; tu, u Švici, planinska brzica Gacka, puna pastrva i drugih riba, preko zadivljenja lijepoga slapa, pada u Švičko jezero, jedno od najljepših naših jezera, a tamo iznad Otočca i Gospića diže se orijaš Velebit, na vrhovima pokriven snijegom, a noge kupa u modrom i toplom Jadranskom moru.

Čudno je to naše plavo Jadransko more! Ono je vječna radost i vječna tuga naša. Tu, sa Sušaka i Trsata gledate biser naš oteti: Rijeku našu, a tamo k sjeverozapadu stisnula se sirotica Istra naša, nad kojom se gordo koči snijegom pokrivena Učka, dok Cres i Lošinj u moru, podno Učke, sanjaju o slobodi i o majci domovini svojoj, te prisluškuju, kako bura urla sa Vratnika, a tamo sa tvrdoga Nehaja, podno Senja, razliježe se morskim talasjem vječna i neodoljiva kletva: »Čuvaj se senjske ruke!«

I onda se ređaju otoci i gradovi Hrvatskoga Primorja, koji su posjedali uza more kao bijeli galebovi, a po kršu i kamenju, pa čak i po stijenama Velebita, stisnula se bijela primorska seoca, u kojima

živi narod marljiv i mukotrpan, koji uistinu jede kruh svoj u znoju lica svojega, ali koji je oplovio i pregazio pola svijeta, i opet se vratio u krševito selo svoje.

Čudno je to naše plavo Jadransko more! Nad njim je sunce sjajno i žarko kao rastopljeno zlato. Plavilo njegovih voda miješa se sa bojama smaragda i ultramarina, a kada se razbijesni, onda pobijeli i napokon pocrni, a kroz munje i strahovite valove, koji ga tada cijeloga prekriju, tutnje gromovi, prebacuju se i ljuljaju po njemu brodovi, jedrenjače i parobrodi, kao sitne orahove ljušćice, da za čas sine sunce, nestane bure i oluje, i plavi talasi tek nježnim svojim djetinjastim prstićima dirkaju kamenite obale i čeprkaju po sitnoj morskoj pržini.

To more pluća su naša! To su vrata, kroz koja je nama otvoren cijeli svijet. Tu, na obalama sunčane naše Dalmacije, kolijevka je starog hrvatskog kraljevstva, i zato je ovdje svaki kamen i svaka gruda zemlje svetinja naša, koju ne damo nikome i koju ne ćemo nikada nikome dati dirnuti! Tu je naš Zadar, tu je Šubićev Trogir, tu je povjesnica naša: uza Bihać, Knin, Sinj, Klis, Split, Hvar, Makarska, Kraljevski Biograd i slavna nekada republika i kolijevka hrvatske knjige Dubrovnik, a tamo u Dalmatinskoj Zagori prastara je hrvatska republika Poljica, dok dolje, duboko k jugu, uvalio se naš Gibraltar: Boka Kotorska. Ali prije svega, ovdje su stotine hrvatskih sela, podno Velebita, Dinare, Biokova i Mosora, koja ljube tu našu domovinu i to plavo toplo more više od svega na svijetu!

Cijeli niz velikih i malih otoka, poredanih uza silnu i u daleko razvijenu obalu, straži pred tom sunčanom zemljom i bdije nad slobodom njezinom, oslonjeno na jako, bogato i geopolitički jedinstveno zaleđe svoje. Jer Dalmacija naslanja se leđima svojim na Hrvatsku i Herceg-Bosnu i nedjeljivo pripada jednom te istom geopolitičkom hrvatskom ili jadranskom području.

Dolinom Neretve, koja utječe kod Metkovića u more, pa dolinama Une, Sane, Vrbasa, Bosne i Drine, kao kakovim žilama kucavicama, arterijama — Dalmacija je nerastavno vezana sa Slavonijom, Posavinom i Pokupljem, a po tome i sa cijelom Hrvatskom.

Istina, da osim Zrmanje, Krke, Cetine i Neretve gotovo nijedna veća rijeka ne utječe u more, zbog čega unutarnji život Hrvatske imade sve odlike kopnenoga, kontinentalnog života, naročito, što se tiče seljačkoga gospodarstva, trgovine i industrije, ali ipak unutarnje ustrojstvo cjelokupnog socijalnog, prosvjetnog, gospodarskog i kulturnog života jest takovo, da uvijek i svuda podaje, stvara i provodi pravo jedinstvo narodnog duha, koji se izvija iz pradavne hrvatske seljačke kulture.

Šumovita Bosna i kamenita Hercegovina, u zaleđu Dalmacije, a u krilu Slavonije i Hrvatske, one su kao centralna kula toga geopolitičkog područja. Tu se dižu najviše gore, koje kao kakove nepobjedive utvrde bdiju nad tim cijelim područjem.

Tu, na Duvanjskome polju, okrunjen je god. 925. prvi hrvatski kralj Tomislav; ovdje je i danas pravi centar najčišćeg narodnog govora i duha. I baš ovaj govor i duh, taj najjači izraz hrvatske seljačke kulture, uvijek i svuda je jedinstven, ma da su toliko različiti krajevi i prilike, u kojima živi taj cijeli narod. H r v a t s k a

seljačka kultura je jedinstvena, izrazita i osebujna, o tome nema dvojbe, jer je jedinstven, izrazit i osebujan govor i duh hrvatskoga naroda.

U Srijemu, Slavoniji, Posavini i Pokuplju, kuda se prostiru velike, plodne i bogate ravnice, tamo i narod živi u blagostanju, veseo je i razmažen; a tako je i u bogatoj Podravini. No u Hrvatskom Zagorju, gdje narod živi na vrlo malo zemlje, pa u Lici i Krbavi, Hrvatskom Primorju, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini narod živi teško i mukotrpno, ali je zato marljiv i štedljiv, uvijek je veseo, jak i zdrav, odriješite ćudi, vedra karaktera, a nada sve snažnog, često genijalnog talenta. Taj seljački svijet sakriva u sebi neizmjerno bogatstvo svih najljepših moralnih i intelektualnih sposobnosti, koje se sve ljepše i snažnije razvijaju i iz dana u dan sve više dolaze do svoga pravog izražaja.

Prema obliku tla i njegovoj vrijednosti, narodno gospodarstvo, naročito seljačko gospodarstvo, znatno se razlikuje, jer dok u ravnicama prevladavaju žitarice, šljiva, peradarstvo i pčelarstvo, u brdovitim krajevima prevladava vinogradarstvo i stočarstvo. Stočarstvo. uostalom. još uvijek je glavna grana naše narodne seljačke privrede i najjače vrelo narodnih prihoda, i to treba uvijek imati na umu, da smo mi narod stočarski.

Usto seljački narod mnogo se bavi i kućnim obrtom, a u Hrvatskom Primorju i Dalmaciji ribarstvom i brodarstvom, oslanjajući se ipak uvijek na svoj seljački dom i seljačko gospodarstvo.

Najljepša značajka hrvatskoga seljaštva jest ta, da je sav taj narod uvijek veseo, marljiv i radin, pun optimizma i vedrog gledanja u budućnost.

Prošlost hrvatskog seljačkog naroda

(Hrvatski seljački pokret)

Prije svega ističem, da je prikazivanje hrvatske povjesnice jednostrano, premda su istinita sva ta fakta, koja ta povijest iznosi. Jednostrana je zato, jer ti naši povjesnici podražuju analitičkim i sintetičkim metogama svojih stranih učitelja i utjecaj Rankea, Momsena, Gindellia, Migneta, Thierria, i običnom je laiku posve očevidna. Taj strani duh posvema provijava svim djelima naših povjesnika, dok naš narodni duh u njima se jedva i osjeća.

Povijest naime hrvatskoga naroda nije povijest Ljutovida Posavskoga, Mutimira, Tomislava, Krešimira, Branimira, Domagoja Zvonimira, Leopolda, Bele, Vladislava Napuljskoga, Matije Korvina, Sigismunda, Maksimilijana, Marije Terezije, Josipa II., Franje Josipa i Karla, to nije povijest župana, knezova, banova, kraljeva i careva, već je to povijest hrvatskog seljačkog naroda, koji je narod, često sputan u verige i svojih i tuđih moćnika i silnika, morao žrtvovati i život svoj za ciljeve i podvige velikaša, samo da ovi očuvaju svoja privilegija, često iznad i protiv naroda.

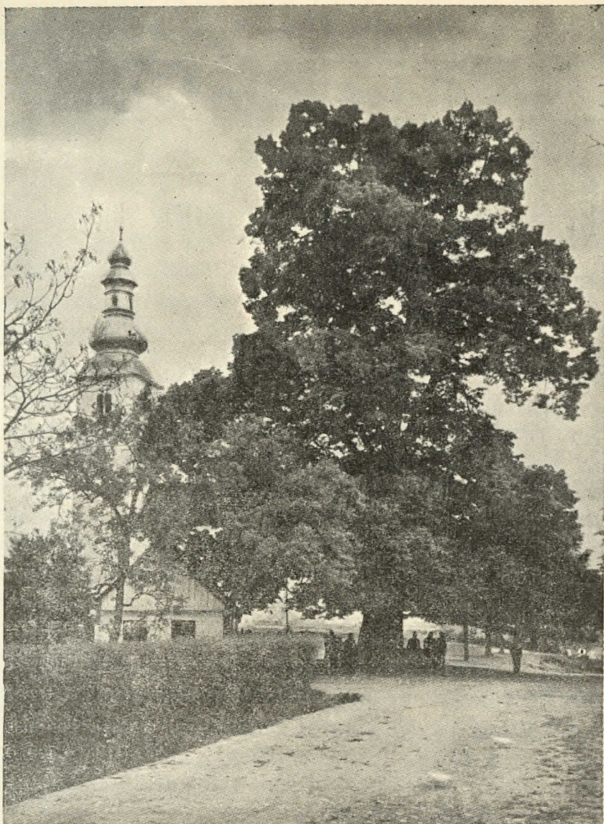
Povijest hrvaskog seljačkog naroda je povijest hrvatske seljačke obitelji, sela, općine, kotara, županije i kraljevine.

Hrvatski seljački narod, po pričanju povjesničara, seli u 6. i 7. vijeku poslije Krista, na poziv cara Heraklija, iz pradomovine svoje Bijele ili Velike Hrvatske države, koja je dosizala sve tamo do Visle, u današnje krajeve pod braćom Klukasom, Lobelosom, Kosencesom, Muhlom i Krobatosom te dvjema sestrama, Tugom i Bugom. Oni osvajaju krajeve, u kojima i danas obitava hrvatski narod.

Bijaše to rimska vlast, u koju ne uđoše Hrvati kao neki krotki jaganjci, već kao junaci i borci, te su domovinu svoju stekli kao ljudi fizičke borbe i intelektualne snage.

U ovoj zemlji, gdje do tada vladaše moć rimskih pogana i poganske kulture, naselio se hrvatski seljački narod, pod vodstvom svojih seljačkih voda, da obrazuje jedan nov život: život slavenski i specifično hrvatski.

Sve, što je bilo tu, to se ili razbježalo u dalmatinske gradove i otoke, ili se s vremenom asimiliralo s hrvatskim narodom i prihvatilo hrvatski jezik. Mora da je bila neopisiva moralna i kulturna snaga hrvatskoga naroda, kada se kulturni romanski svijet priljubljuje i utapa u hrvatskom narodu. No isto je tako vjerojatno, da

Gupčeva lipa u Stubici

pod kojom je Matija Gubec proglasio seljački ustanak.

ovdje, gdje se u ona vremena u luksusnim tuskulumima Spalatuma, Sisciae, Mursae, i t. d. čitalo u originalu djela Vergila, Ovida i drugih rimskih pisaca, ta velika rimska kultura ostavlja i duboki trag u duši hrvatskih osvajača, koji su tako na samom izvoru pomalo sisali mlijeko velike klasične kulture i u svojoj je duši proživljavali.

Na čelu hrvatske seljačke obitelji u to vrijeme stoji glava ili starješina. Život seljačke obitelji stoji od onda pa sve do najnovijih vremena na zadružnom temelju. Za cijepanja ovih zadruga stoji na čelu više ovakovih porodica župan, a na čelu više ovakovih županija knez ili ban, a napokon i kralj. Kralj sa svojim dvorjanstvom i prvim poglavicama predstavnici su hrvatske države kao reprezentacija hrvatskoga seljačkoga naroda.

Taj kralj je ispočetka seljak, u seljačkom odijelu, kako nam ga i sada prikazuju spomenici iz njihovih vremena, a to znači, da su ti kraljevi živjeli seljačkim životom, a kraljice prele lan i konoplju za košulje i gaće svojih muževa i djece svoje.

Nema još tada gradova, već kralj i njegov dvor žive u kraljevskim seljačkim domovima, vjerojatno drvenima, dok poslije grade i palače, crkve i zadužbine, kojima se stijene i sada iznalaze i čuvaju.

Kralj kao starješina velike seljačke narodne obitelji vrši vrhovnu sudačku vlast; suci su neovisni te odgovaraju samo narodu i kralju. Naravno, da za sav taj narod vrijedi jednako narodno pravo, koje seljački svijet i danas spominje i naziva ga s t a r o m p r a v d o m ili s t a r o m p r a v i c o m. To pravo je opće i tradicionalno i za svakoga sveto i nepovredivo.

No vremena i ljudi se mijenjaju, pa se mijenjaju i zakoni. Malo pomalo, pod utjecajem stranih kultura, naročito rimske civilizacije, koja je već od početka, naročito od pokrštenja Hrvata, nastojala da bude dominantna u našim krajevima, i vladaoci i njihovi pomagači, koji stajahu na čelu hrvatskog seljačkog naroda, otuđiše se svome seljačkom rodu i koljenu, sagradiše kule i bedeme, a oko njih kuće i stanove svojih službenika i slugana, i od tih službenika i slugama, podložnika i robova stvoriše gradove, da iz njih vladaju narodom, da narodu zapovijedaju i da od naroda žive, kada se već od njega posvema otuđiše.

Narodno pravo postaje samo pravo privilegovanih staleža, g o s p o d s k o p r a v o, i što je više postajalo gospodsko, to je bilo sve manje h r v a t s k o s e l j a č k o p r a v o, dok se nije tako daleko došlo, da je za narod nestalo čak i č o v j e č a n s k o g a p r a v a.

Prvaci narodni postaju najveći tlačitelji i tirani rođenoga svoga naroda, koji čovjeka, a naročito seljaka, smatrahu samo životinjom, predmetom izrabljivanja, podvoznim blagom, s kojim mogu raditi, što ih je volja, a za koje nema ni prava ni pravde, za koje nema apelacije, a nema ni srca ni milosti.

Stubičko polje i groblje

gdje se je odlučila bitka pobunjenih seljaka pod Matijom Gupcom

Narodu je oduzeta riječ, i narod je odsada nijem i šuti; a kad narod šuti, onda nebo i zemlja govori!

Za ilustraciju ove istine evo primjera!:

Ban hrvatski knez Ivan Frankopan sa ostalim hrvatskim velikašima na najbestidniji način muči potlačeno hrvatsko seljaštvo. U isto vrijeme parbi se sa svojom braćom o vlasništvo grada Senja. Vapaj potlačenih kmetova dopire i do ušiju kralja Matije Korvina, koji, zbog tolike nečovječnosti, u saboru u Zagrebu osuđuje kneza Ivana Frankopana i trideset drugih hrvatskih velikaša na smrt. Dakako da se smrtna kazna nikada ne izvršuje, jer je to samo pijesak u oči izmučenim kmetovima, a kraljev hir prema velikašima. No prijeti opasnost provale Turaka u Liku i Krbavu. Treba se pobrinuti za sva sredstva obrane. Ban Mirko Derenčin zbog toga očajava; Ivan Frankopan prodaje Veneciji otok Krk i time vrši najveću veleizdaju, koja nam se još i sada osvećuje, samo da namakne sredstva za nabavu oružja i strijeliva za obranu od Turaka. No seljački potlačeni svijet bježi u goru i prepušta sudbini tiransku svoju gospodu. Zametne se strahovita bitka na rijeci Krbavi; velikaši se bore na život i smrt, ali budu svi sasječeni; koji ostadoše živi, odoše u tursko ropstvo, te ih na njihovu sramotu poslije otkupljivahu za novac njihove žene.

To je prvi puta u hrvatskoj historiji, da se seljaštvo osvećuje tiranskoj svojoj gospodi, što su povređivala ljudsko i čovječansko seljačko pravo. Bilo je to god. 1.493.

Pa ipak tiranija nije prestala, već je potrajala još nekoliko stotina godina.

Ferko Tahi, vlastelin u Susjedgradu, a uz njega sva sila ostalih velikaša, koristeći se velikaškim privilegijama, pretvoriše gotovo sav narod u kmeta, pogaziše mu sva čovječanska prava, a da ne govorimo o pravima građanskim, tako da se taj nečovječni postupak više nije mogao podnositi. Seljački je narod došao do granica svojih patnja, pa kada je spoznao, da dalje više ne ide, onda je planula seljačka buna g. 1573., o kojoj se već toliko pisalo u povjesnici i u lijepoj književnosti.

Slobodnjak Matija Gubec i drugovi njegovi Ilija Gregurić i Pasanac, motreći mnogo godina strahote, koje su se vršile na dvoru i imanju Ferka Tahija, a i po cijelom Hrvatskom Zagorju, po obijesnoj i naduvenoj hrvatskoj gospodi, podigoše hrvatsko i štajersko seljaštvo na ustanak, sastaviše prvu seljačku vladu, organiziravši prvi seljački narod po vješto smišljenom planu započeše rat protiv tiranske gospode. No izdajom seljaštvo biva poraženo po gospodskom vođi nesretnom Gašparu Alapiću, a zatim osudiše u Zagrebu, u biskupskom dvoru, po biskupu Gjuri Draškoviću, vođu probuđenoga seljaštva Matiju Gupca i njegove drugove na tako strašnu smrt, kakove ne pamti čovječanstvo. Matiju Gupca posjedoše na Markovu trgu u Zagrebu na ražareno prijestolje, okruniše ga užarenom krunom, ražarenim kliještima trgahu mu još živu meso sa tijela, onda ga polumrtva svezaše za repove četiriju konja te ga na Markovu trgu rastrgaše. Iliji Greguriću odsjekoše ruku i glavu, a Pasanca sa ostalim kmetovima odvukoše u Beč, da im tamo sude, pa se nikada ne zna, kako ovi mučenici i sveci hrvatskog seljačkog pokreta ondje zaglaviše.

No ustankom hrvatskog seljaštva pod Matijom Gupcem za priznanje čovječanskoga prava započeo je veliki hrvatski seljački pokret, čiju pobjedu više nijedna sila nije mogla zaustaviti.

Katastrofa hrvatskog seljaštva na stubičkom polju i zagrebačkoj lomači odjeknula je u štajerskim i austrijskim zemljama, i Gupčevo načelo prve demokracije: svi za jednoga, jedan za sve! — 184 godine prije francuske revolucije, dobiva najdublji svoj izraz u djelima francuskih enciklopedista, koji postavljaju načelo: liberté, fraternité, égalité — sloboda, bratstvo i jednakost!

Krvava revolucija 1.789. strahovitom smrću Ljudevita XVI., Marije Antoinette i Robespierra potresla je cijeli svijet tako, te svi vladari stadoše uvoditi ustav i parlamentarizam; privilegija povlaštene aristokracije nestaje: dolazi na poprište građanski stalež, ali s njime i staro zlo u novome ruhu: kapitalizam i plemstvo novca — plutokracija.

Seljaštvo i radništvo ostaje i dalje bespravno, za njih i u ime njih govori s političke govornice inteligencija — privilegovani narodni tutori sa diplomama akademskih stepena, a narod ostaje i dalje maloljetan, pod uplivom i paskom svoje gospode.

Marija Terezija doduše ukida torturu; germanizator i centralizator Josip II. pokušava doduše s nekim reformama, no kmetstvo se kod nas ukida tek god. 1848. zaslugom besmrtnog hrvatskog bana Josipa grofa Jelačića.

Seljački sinovi Dr. Ante Starčević i Dr. David Starčević zajedno sa Drom. Eugenom Kvaternikom bore se za priznanje hrvatskoga državnoga prava, pa za slobodu Hrvatske gine kod Rakovice Dr. Eugen Kvaternik i njegovi drugovi junačkom i mučeničkom smrću god. 1871. Ali narodna stvar se miče naprijed, te opet seljački sinovi Stjepan Radić i njegov brat Dr. Ante Radić god. 1912. uvode u hrvatski sabor po prvi puta hrvatske seljačke narodne zastupnike, a naskoro iza njih pojavljuju se u hrvatskom saboru i predstavnici hrvatskog radništva.

Nakon svjetskoga rata god. 1918., pod neodoljivim utjecajem organiziranog hrvatskog seljaštva, provodi se agrarna reforma, i tako nestaje veleposjeda, i zemlja se opet vraća seljaštvu, čija je odvajkada i bila.

Kako se odrazila prošlost u duši i u životu hrvatskog seljačkog naroda

(Hrvatski seljački preporod[1]).

Nekada, dok su još starješine, župani, banovi, knezovi i kraljevi bili u direktnoj vezi s narodom, to jest, dok su i sami živjeli seljačkim životom, i sam narod osjećao je jedinstvo i toga života i svih narodnih akcija. Ali otkada ti narodni predstavnici porušiše svoje seljačke domove, pa se utvrdiše u svojim tvrdim gradovima, kada se dakle kraljevi i njegovi doglavnici pogospodiše, onda je došlo najteže doba po hrvatsko seljaštvo.

Do toga vremena vladalo je za svakoga kao svetinja tradicionalno narodno pravo, koje je svakome bilo poznato, pa kao što je starješina kuće bio gotovo s v e ć e n i k, a kuća gotovo h r a m, tako je i seljački dom bio prvo s e l j a č k o s u d i š t e, a starješina kuće prvi s u d a c seljačke obitelji. I mi ne znamo u starijoj hrvatskoj povjesnici nijednog slučaja, da bi se bilo pred obitelji, bilo pred sudom osudilo koga na smrt. S m r t n u k a z n u tek mnogo stotina godina poslije uvedoše nametnuti nam tuđinci. Smrtnoj kazni temelj je u osvajalaštvu, uzurpatorstvu. Slobodni hrvatski narod nije poznavao smrtne kazne naprosto iz razloga čiste narodne etike, koju može razumjeti samo onaj, koji po krvi i prošlosti svojoj pripada hrvatskom narodu.

Imade jedan slučaj u drevnoj našoj prošlosti, koji je doduše samo jedna legenda, ali je značajna po naše pravno shvaćanje. Stari historičar pripovijeda o tome, kako dovedoše braća, Čeh, Leh i Meh Hrvate u današnju našu domovinu. Rimski poslanik pohodio je ove vode hrvatskog seljačkog naroda; tom zgodom Vilina, sestra hrvatskih vođa, zaljubila se u lijepog rimskog poslanika, i ta je ljubav bila takova, da je naskoro i grijeh bio očit. Grijeh je bio strašan već zato, što se zaljubila lijepa kći hrvatskoga naroda u stranca, tuđinca, a grijeh je bio i zato, što se oboje ogriješiše o tisućljetnu tradiciju starog seljačkog poštenja. Grijeh je bio odviše velik, da Vilini i rođena braća oproste. Oni bi joj oprostili kao braća, ali joj toga ne mogu oprostiti kao glave porodice i kao predstavnici hrvatskog seljačkog naroda. Oni joj sude. Osudiše je na smrt; lako bi joj otsjekli glavu, kao što su lako ubili stranca zavodnika, ali ona je Hrvatica, ona je član hrvatske seljačke obitelji, koja nikada nije ubijala svoje vlastite djece; zato odluče, da joj sudi njezina savjest, a da joj oprosti Bog. Zazidaše je zato u Krapini u hladnu kamenitu

kulu, a veliki Perun na bijelim krilima Lade, Zore i Danice bez dvojbe je dignuo lijepu, dobru i naivnu Vilinu u dom vječnoga smirenja!

Hrvatski seljački narod dakle nije poznavao smrtne kazne, pa je on zato drži nečovječnom i znade, da se protivi duhu i kulturi njegovoj.

No toga se nikada nije razumjelo.

Vladaoci hrvatski, i njihovi službenici, odmetnuše se od duha narodnoga, a onda se i odijeliše od naroda; zatvoriše se u tvrde kule i gradove, okružiše se onima, koji htjedoše služiti njima i njihovim probicima. Upravo za njih stvoriše oko sebe gradove; čim su bili stvoreni gradovi, stvoriše se i staleži, prema poslovima, kojima su se ljudi u gradovima bavili. No ti su poslovi bili posve različiti od onih poslova, kojima se bavilo seljaštvo. Jer su ti poslovi bili lakši i unosniji, negoli oni, kojima se bavilo seljaštvo, i zato, što kod mnogih takovih poslova ne treba prljati ni tijela ni odijela, pa makar se kod toga često prlja srce, duša i poštenje više negoli najprljaviji opanak, to svi stadoše prljati i prezirati seljaštvo, odijelivši se duhovno posvema od njega, čvrsto nastojeći, da ga što više podlože pod sebe, u prvome redu za volju svojih materijalnih interesa.

Zemlju, koja bijaše opće narodno dobro i temelj cjelokupnoga narodnoga blagostanja, učiniše vlasništvom samovolje državnih službenika, pa kada se narod tome opirao, stadoše stvarati pisane zakone, mjesto prijašnjih narodnih, tradicionalnih. Seljačka zemlja, ta majka i hraniteljica naša, postaje sa seljakom i sa svim proizvodima seljačkoga gospodarstva predmetom izrabljivanja svih ostalih staleža, koji se nažalost unovačivahu iz seljačkoga staleža, i prekinuše sa prošlosti i krvi svojom seljačkom, te ti ljudi — građani — jer takovi su živjeli ponajviše u gradovima, ili iz njih dođoše u selo, čak oteše seljaku zemlju, učiniše ga svojim kmetom, a to je samo zgodniji izraz za robove, i stotine i stotine godina vladahu nad tim svojim robovima.

No dok je došlo do ovakove strašne promjene pravih seljačkih sinova, to nije bio tako jednostavan i lak posao.

Već smo prije spomenuli, da, kada se Hrvati doseliše u ove krajeve u 6. i 7. vijeku, osvojiše krajeve, koji pripadahu zapadnorimskome carstvu. Oni nađoše tuđu zemlju, a tako bez dvojbe i tuđinski duh. To je bio romanski duh, duh staroga rimskoga carstva. No taj duh bio je izgrađen na najčišćem temelju stare romanske seljačke kulture, premda je poslije bio pod uplivom i drugih kultura, naročito kulture grčke. I baš zato, a to neka nam bude učiteljem i provodnikom, jer je ta kultura polazila sa seljačkog narodnog romanskog temelja, bila je tako jaka, da je osvojila gotovo cijelu Evropu. Zato, kada dođoše naši stari u one krajeve, nađoše ovdje već potpuno izgrađenu romansku kulturu. Pa kako onda mogosmo osvojiti ove krajeve? To smo mogli učiniti ne samo snagom svojega oružja, već prije svega snagom svoga narodnoga duha, koji je očito bio jači, negoli je bila snaga romanskoga duha.

Pa ipak, taj romanski duh mogao je još uvijek da u duši hrvatskoga naroda ostavi duboke i trajne brazgotine.

U rimskoj državi postojao je »pisani zakon«, i rimski građanin: civis, građanin i državljanin, stvorio je lex civilis, građanski zakonik, po kojemu je živio i vladao; a jer je vladao do tada gotovo cijelim svijetom, on je snagom toga zakona stvarao i poseban tip građanske kulture, civilizaciju, koju su svuda već onda pretpostavljali, kao naprednu, seljačkoj kulturi, koja je tobože elementarna i u biti svojoj konzervativna.

To shvaćanje postaje općenito i nažalost, do današnjih dana gotovo svjetsko. Pa koje čudo, ako je konačno došlo do prave zbrke pojmova. Prvo, tip organizovane narodne kulture mi si ne možemo ni zamisliti, već kroz vjekove plivamo i gušimo se u romanskoj civilizaciji, koja je i sama postala ništa drugo, negoli zbir koordiniranih kultura najrazličitijih evropskih naroda, više manje jednakih po vrednotama, ali bez jednog i jedinstvenog duha. Drugo, mi smo izgubili pravi pojam o čistoj narodnoj državi, o narodnoj konstituciji, o narodnom pravu i, već na prelomu starog našeg slavenskog života i utjecaja svjetske, — romanske civilizacije, mi smo doista izgubili pojmove o čovječanskoj i općečovječanskoj zajednici.

Na ovom pitanju razdijeliše se selo i grad u dva svijeta, koji se više niti ne razumiju nit ne poznaju. One, koji još uvijek imadu duhovni osjećaj i vezu prema selu i seljačkom narodu, one koji imadu kulturu srca i duše, te narod naziva pravom narodnom gospodom; u njih vjeruje, prama njima imade neograničeno povjerenje i ljubav, i s tima je narod uvijek spreman da radi konstruktivno, protiveći se svakoj destrukciji i anarhiji. No narod nikada ne će da bude »masom«, jer narod znade, da je on osnov cjelokupnog narodnog života i da je on izvor sve vitalnosti — životnosti velike narodne skupnosti.

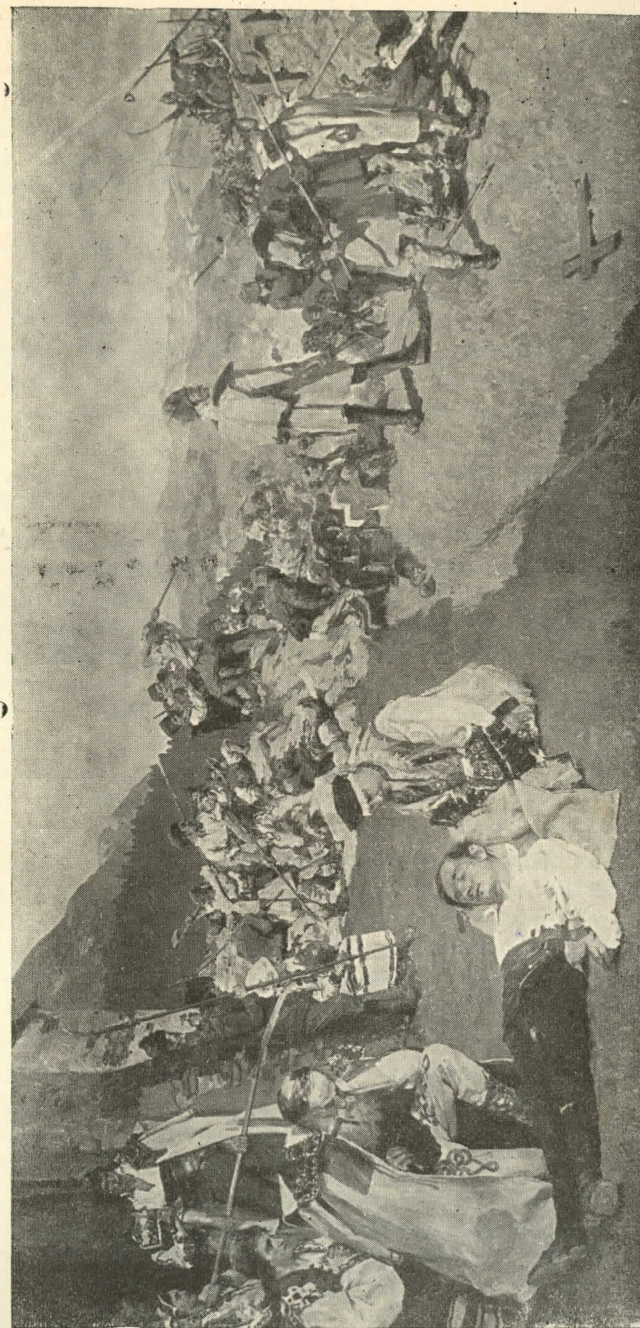
Za to drukčije misli narod! On je kroz vjekove dosljedan i on misli, da prije svega svaki narod mora biti posvema slobodan i bez svakog utjecaja sa strane, bez obzira na ikakove kulture, a pogotovu na civilizaciju; on gradi svoju budućnost na ideji čovječnosti, a kao visoko organizovana jedinica, na ideji opće čovječnosti.

No malo tko razumije ovu veliku stvar!

Ne razumješe je niti pred tisuću godina!

»Stare pravice« potisnute su rimskim »pisanim zakonom«, a seljački kućegospodar, poslije pod utjecajem kršćanstva, prestaje biti svećenikom kod oltara svojega kućnoga stola, on prestaje biti prvim sudijom u svom seljačkom domu; upliv civilizacije mijenja cjelokupnu strukturu narodnog života, državnog i socijalnog uređenja, no duh seljačke kulture ipak do današnjih dana ostaje jak i jedinstven.

Hrvatski seljački narod, u doba svjetskih socijalnih revolucija, oslobađa se kmetstva; seljačka obitelj, osnovana na zadružnom temelju, proživljuje svoju evoluciju u smjeru individualističkom; ona postaje slobodnom, jer je ona stanica narodnog i državnog života, a cjelina može postojati slobodnom samo onda, ako je slobodna svaka jedinica, koja tu cjelinu sačinjava.

Bitka na Stubičkom polju

(po originalu prof. O. Ivekovića)

Da se to postigne, nije dovoljno samo posjedovati sve narodne karakteristike i sva temeljna prava, već treba da se posjeduje sva kulturna sprema i obrazovna sposobnost, koja može dovesti narodnu individualnost do potpunog izražaja. U onom času, kada je spoznao hrvatski seljački narod, pod utjecajem seljačkih sinova Dra. Ante i Stjepana Radića, da je uza sve vrednote hrvatske autohtone kulture potrebno znanje i svih egzaktnih znanosti, i da te znanosti ne smiju biti samo patenat nekakovih privilegovanih građanskih staleža, već općim narodnim dobrom, od onoga časa započeo je veliki hrvatski seljački preporod.

Socijalna stanja koja su odlučivala životom seljačkog naroda

Socijalna hrvatska seljačka historija ubilježila je dva socijalna stanja, koja su kroz vjekove potresala životom seljačkoga naroda. U najstarija vremena obiteljski život seljaštva bio je osnovan na zadružnom temelju. Taj sistem imao je veliku vrijednost u odnosu seljačke obitelji kao kolektiva prema pojedinim obiteljima, općini, županiji i državi.

Sistem zadružnog obiteljskog života bio je idealan samo tako dugo, dok je vladar bio i sam predstavnik velike narodne obitelji, i dok između njega i naroda nije bilo nikakovih ograda. Ali otkako se vladar opasao tvrdim bedemom grada te postao, ne glava svih seljačkih obitelji, već vladalac naroda i države, općeći s narodom samo preko svojih doglavnika, odonda je nestalo i direktnoga kontakta izmedu vladara i naroda, a ostao je samo indirektni kontakt među njima. Posljedica toga bila je ta, da je u taj čas nestalo i prave demokracije, a unutarnje socijalno stanje poprima posve novo lice reda i poretka.

Dakako, da je i unutrašnji život seljačkih obitelji uslijed toga poprimio posve drugo lice; kao što je često vladalac postao neograničeni gospodar nad svojom okolinom i cijelim narodom, tako je i starješina seljačkoga doma često nastojao, da prisvoji što više prava nad cijelom obitelji, naročito nad zadrugom, kojoj je bio na čelu. Tim više, što je u velikim zadrugama rodbinski vez njezinih članova često bio već tako malen, da starješina i neki članovi zadruge stajahu tek u slaboj krvnoj vezi.

Tako je malo pomalo sve više nestajalo u zadrugama pravog obiteljskog osjećaja, i mnogi se ljuto varaju, koji još i danas vide u zadrugarskom životu ideal najboljeg obiteljskog života i najprikladnijeg ekonomskog uređenja.

Starješina zadruge postajao je često samo jedan silnik, a uza nj također i njegova žena, pa ako je ekonomska snaga ovakove ljudske zajednice bez dvojbe bila jača i sigurnija, to je bila tim više na uštrb samostalnosti i svijesti pojedinaca, a po tome i cijele porodice.

Jasno je, da je cijela vlast, koja je već tada djelovala samo odozgora, pogodovala vrhovima ovih porodica tako, da je svaki član ovih porodica bio obespravljen. On je bio volar, kravar, ovčar, konjar i t. d.; morao je vršiti svoju dužnost i doprinositi u hambar

prirod, a u škrinju starješine određeni novčani prihod, dok je starješina porodice, doduše uza sporazum ostalih članova, ali uza zaštitu vlasti, zapravo bio neograničeni gospodar, pa je odlučivao o boljem ili gorem životu cijele zadruge, a u vezi s vlastima čak je odlučivao i o sudbini i životu svojih domara.

Dakako, da se zbog toga bunila duša onih, koji u zadruzi bijahu slobodnijeg duha, te se nerijetko događalo, da je vlast, u dogovoru sa starješinom zadruge, kažnjavala pojedine članove te zadruge tako drakonskim mjerama, da se ljudi čak odmetahu u hajduke, samo da umaknu krutim i nečovječnim kaznama.

Još gore prilike nastadoše onda, kad bi gotovo neopazice uvedeno kmetstvo. Sada i zadruge i njihovi starješine postadoše robovi još jačih gospodara, te gospoda nijesu više mlatila samo seljake, već i starješine seljačkih porodica. No starješine, da se spase od ovih grozota, ulagivali se vlastima, često protiv interesa članova svoje vlastite zadruge, i tako je sve više i više nestajalo povjerenja među starješinama i zadrugarima; svaki zdravi i normalni odnošaj nekada lijepoga poretka postao je u temeljima svojim demoralizovan.

Nestaje elementarne ljudske slobode, slobode individuuma, a da se ni ne govori o čovječjoj slobodi, što treba osobito razumjeti i od svega dobro razlikovati.

Nezdravi socijalni zadružni odnosi s jedne strane, a kmetstvo i kmetski odnosi s druge strane promijeniše pomalo socijalnu i duhovnu strukturu hrvatskog seljaštva, te je ono težilo, da se oslobodi kmetstva baš tako, kao što je nastojalo, da se oslobodi i zadrugarskih odnosa, pa da svaki pojedinac dođe do potpune slobode mišljenja i odlučivanja; to je težnja za ličnom slobodom, za slobodarstvom, o čemu si još ni danas mnogi ljudi nijesu svijesni, kada raspravljaju o ovim pitanjima.

Ta težnja se napokon i ispunila. Kmetstvo je ukinuto, a seljačke zadruge se raspadoše. Kakove je to imalo posljedice po cjelokupni život seljačkog naroda, o tome poslije

Velika narodna duša

Patnička prošlost seljačkoga naroda nije oborila, već je podizala dušu njegovu, razvijala je i dizala upravo do neslućene visine. Samo snaga — kapacitet — toga duha bio je onaj, koji je omogućio, da smo se na razmeđu istoka i zapada, na mjestu, gdje se nekada stropoštalo veliko rimsko carstvo, a pod pritiskom rimske civilizacije, kulture germanske, bizantinske i osmanlijske ipak održali na tlu, koje je odvajkada pa sve do današnjih dana bilo najopasnije u Europi.

Još i danas na tome tlu, u Bosni i Hercegovini, gdje je povijest najdublje zarovala svoj nokat, vidimo po dolovima i bregovima, kraj starih bogumilskih grobova, bijele tornjeve kršćanskih crkava, a uz njih se k nebu viju i tanke munare; tako se ovdje miješa kultura istoka i zapada i traži harmoniju života, koju će bez sumnje prije ili poslije znati ostvariti samo velika i nepokvarena narodna duša.

Pogledajmo naime svu tu zemlju, domovinu našu, i prošetajmo se kroz ta bezbrojna naša sela, promotrimo život, borbu i patnje seljačkoga naroda, proniknimo u srce i dušu njegovu, zaronimo u staru i tisućljetnu kulturu seljaštva, pa ćemo spoznati ovo: *koliko god se prostorno, a prema tome i klimatski taj narod nalazi u posve različnim prilikama, taj narod je sačuvao uvijek bitne značajke velike svoje narodne duše.*

Dok je Srijemac i Slavonac, živeći u dobru na velikim seljačkim gospodarstvima, mekoputan i dosta površan, to je seljak u gornjoj Posavini i Podravini već više brižan i gospodaran. Zagorac, Ličanin, Goranin, Primorac, Podgorac, dalmatinski Zagorac, živeći na veoma malo zemlje, upravo se divovski bori za hljeb svoj i svoje obitelji u raznim zemljama Europe, Amerike, pa i na ostalim kontinentima. Naprotiv Bosanac i Hercegovac, sadeći duhan i gojeći šljivu, već se teže podaje emigraciji i teško se odvaja od svojih šumovitih i krševitih gora. Zanimljiv je u tome pogledu Međimurac i Prekomurac, slovački i moravski Hrvat, koji, živeći u vrlo teškim prilikama, traži rada i zarade u Zagrebu, Budimpešti, Beču, Bratislavi, Brnu i Pragu, gdje ih svatko pozna kao Hrvate, i gdje oni to svoje ime uvijek s ponosom ističu, a Gradiščanac, poznat ponajviše u Beču kao mali trgovac, prodire svojom trgovinom sve do Berlina i opet se vraća u svoj kraj, u svoj pravi hrvatski seljački dom.

Svuda i svagdje ti su hrvatski seljaci u tome jednaki, pa bili to oni osamljeni otoci u Madžarskoj, Rumunjskoj i Italiji, bila to

ona velika hrvatska seljačka emigracija u Sjevernoj i Južnoj Americi. Upravo ta seljačka emigracija u američkim državama tako je silno organizirana i izgrađena, da se u Novome svijetu dovinula najvećem ugledu. Tu su podignute mnoge prosvjetne, gospodarske, dobrotvorne i religijozne ustanove, a osobito razvijena štampa, naročito novinstvo, da doista s ponosom možemo gledati rad hrvatskog seljaštva u tuđini.. Tamo, u dalekom svijetu, pokazalo je hrvatsko seljaštvo toliko sposobnosti i zdrave i smišljene organizovanosti, da je u tome najprosvjetljenijem dijelu svijeta postiglo opće priznanje i poštovanje.

No hrvatski seljak niti u dalekom svijetu ne zaboravlja svoje domovine, niti svoga seljačkoga doma, već šalje zamjerne svote teško stečene muke u svoj rodeni dom i podiže na starome domu svoje seljačko gospodarstvo, na koje se sve do smrti želi opet povratiti. Ako on i zna, da mu je drukčije dosuđeno, on ipak podiže svoj rodni dom materijalnim i moralnim sredstvima, makar već i znade, da ga više nikada vidjeti ne će.

I ne samo to! Ta poštena hrvatska seljačka emigracija, novčano podupire u staroj domovini i mnoge prosvjetne, dobrotvorne i religijozne ustanove, ili u kraju pojedinca, ili svi zajedno najpoznatije javne ustanove. To oni čine ili sabirnim akcijama ili posmrtnim legatima.

Kao što svaki čovjek imade svoju dušu, koja je po svojim manifestacijama značajna po njegovu ličnost, a te su manifestacije plod svih unutarnjih i izvanjih, fizičkih i psihičkih senzacija, a po tome i akcija, tako i svaka ljudska zajednica, a po tome i svaki narod, imade svoju veliku narodnu dušu, koja je po svojim manifestacijama značajna za njega kao člana cjelokupne ljudske zajednice; te su manifestacije plod vjekovnih unutarnjih i izvanjih, fizičkih i psihičkih događaja i dojmova, a po tome i akcija; skup ovih sačinjava veliku narodnu povijest.

Istinsko zrcalo svih karakteristika te velike narodne duše, sadržano je u drevnoj hrvatskoj seljačkoj kulturi.

Razgledajmo dakle tu drevnu hrvatsku seljačku kulturu!

Hrvatska narodna seljačka kultura

Što je narodna kultura uopće?

N a r o d n a k u l t u r a j e s t s k u p m o r a l n i h i m a t e r i j a l n i h d o b a r a, k a k o o n a d j e l u j u i k a k o s e i z r a ž a v a j u u d u š i i ž i v o t u c i j e l o g a n a r o d a, p a t a k o i u d u š i i ž i v o t u p o j e d i n c a, k o j i t o m u n a r o d u p r i p a d a.

Svaki narod, pa bio on i najzapušteniji, imade svoju narodnu kulturu, koja se izražava u životu i običajima toga naroda. Kada crnac pojede bijelca, to je njegova kultura. Kada si Indijanka probija nos zlatnim štapom, da joj taj štap bude za ures, to je njezina kultura baš tako, kao kada si Frnacuskinja maže usnice i bojadiše kosu, da očara svoga muža ili ljubavnika. Kada Japanka stavlja nogu u sitnu željeznu čizmicu samo zato, da joj noga ostane malena kao u djeteta, to je njezina kultura baš tako, kao kada si Engleskinja na svakoj nozi odsiječe mali prst samo zato, da može obući šiljaste cipelice.

Kada vjerna i poštena hrvatska seljačka žena ide tri koraka iza muža, jer je on tobože prostak, a zapravo, jer je on tako čuva od bilo kakova zla, to je njezina kultura; a kada Njemica ide pred svojim mužem, a on capka za njom i pridržava joj mantilet, jer je ona »fina«, a on kavalir, dok mu ona međutim nabija na glavu rogove, onda je to njihova kultura, koju hrvatska seljakinja i seljak ne razumiju baš tako, kao što oni ne razumiju hrvatsku seljakinju i seljaka.

N a r o d n a j e k u l t u r a s v e s t r a n a, o p ć e n i t a i p o t p u n a p r e m a t o m e, k o l i k a j e k u l t u r n a s n a g a i l i k u l t u r n i k a p a c i t e t k o j e g a n a r o d a.

Od k u l t u r e treba oštro lučiti c i v i l i z a c i j u, jer često i obrazovani ljudi ne razlikuju kulture od civilizacije.

Svaki narod imade svoju kulturu, ali civilizacija imade mnogo manje; one nijesu nikada stegnute samo na jedan narod ili samo na jednu rasu, već na više ili mnogo njih.

Mi smo u Evropi podvrženi samo jednoj civilizaciji, i to romanskoj, kojoj je korijen u Rimu i u jednoj jedinoj riječi civis, što znači građanin; iz toga onda izlazi civilis, građanski, i civitas, država, državna moć, vlast.

Drugo je kultura.

Ta riječ dolazi od latinske riječi: colo, colere, što znači u prvome redu štovati Boga, spoznati, težiti i obrađivati zemlju, a držim, da nije nitko dublje i ozbiljnije shvatio Boga i zemlju, negoli hrvatski seljački narod.

Pa kakova je ta naša narodna hrvatska seljačka kultura?

Naš bogati jezik imade svoj korijen u sanskrtu.

Prastara naša religija imade svoj korijen u dualističkoj religiji indijskoj, u razlikovanju dobra i zla, i u spoznanju boga dobra i zla: Vida-Sventovida i Crnboga ili crnoga boga. Ta je religija mazdaistička, koja sastoji u obožavanju zemlje i života. To obožavanje zemlje očituje se još i danas kod obrađivanja i nadziranja zemlje, a onda i u tako zvanome glađu za zemljom, što je povodom mnogim borbama i prepirkama oko vlasništva zemlje.

Narod gdjegdje još i danas vjeruje u vile i kaže, da nam one dolaze iz Indije; to znači, da kolijevka stare naše religije još ni danas nije zaboravljena.

Poznato je, da je hrvatski narod vrlo teško primio kršćanstvo, jer ljubav k bližnjemu naučala je i stara naša slavenska vjera. Isto tako seljački narod teško i danas prima razne produkte romanske civilizacije, plitke i formalističke, jer on živi po svojoj staroj slavenskoj kulturi, koja imade svoj korijen u kulturi indijskoj, duboko i sadržajnoj.

Civilizacija i kršćanstvo je cijep tuđe biljke i tuđega stabla na našem deblu, koje samo zato donosi bujan rod, jer je u deblu stara, tisućljetna srž, puna snage i života. Fini, slabunjavi cijep rodi samo onda, ako mu plemenito deblo podaje soka i snage.

Vjerovanje u silu i moć dobra i zla, istine i laži, ljepote i rugobe, života zemaljskoga i prekogrobnoga; vjerovanje u duh ljudski i duh nevidljivih sila, koji se katkada i vidljivo očituje u tajanstvenim prikazama i kreacijama; stara ta vjera u borbenog slavenskog boga Peruna, kojega je kršćanstvo pretvorilo u gromovnika Iliju, to je temeljna naša vjera, a kršćanstvo, u harmoniji sa starim našim poganskim religioznim običajima, dobilo je u duši hrvatskog seljačkog naroda svoj izraz u čovještvu i općoj čovječnosti.

Kultura pak seljačka najprije se očituje u neobičnom bogatstvu hrvatskoga jezika. Taj jezik je tako bogat, da naša Akademija znanosti i umjetnosti već gotovo pola vijeka radi na rječniku našega jezika.

Neizmjeran je broj hrvatskih narodnih pjesama, popijevaka, melodija, priča, poslovica i mudrih riječi, te su se tome divili osim Herdera, Goethea, Grimma, Jensena Bog bi znao koliki najveći umovi svijeta, a sve to duševno stvaranje seljačkoga naroda sadržaje duboku narodnu filozofiju, etiku i pedagogiju.

Isto tako je i sa narodnom medicinom, tehnikom, agrikulturom, narodnim obrtom, trgovinom, narodnim rukotvorinama i umjetnim kućnim obrtom. Baš ovaj se podigao do takove umjetničke visine, da se tome divi cijeli svijet; on je i vrelo lijepih prihoda seljačkoga naroda u mnogim krajevima.

Sve to imade svoj korijen u prastaroj hrvatskoj seljačkoj kulturi, koja, istina, često puta nije posvema čista, već je više ili manje

Dr. Ante Radić

** 1868 † 1919*

natrunjena elementima stranih kultura, koje su s našom kulturom bile u najbližem dodiru. Ali koliko god su ti utjecaji bili jaki, ipak se odmah vidi, kako ih je prokuhala velika retorta jake hrvatske seljačke duše te joj podala svoj biljeg i svoj izražaj.

Tako je hrvatski seljački narod kroz tisuće godina sačuvao tu svoju veliku seljačku kulturu snagom svoje neslomive duše, a tu dušu je čuvao, branio i spasio samo po svojoj unutarnjoj snazi hrvatski seljački dom.

Hrvatski seljački dom

Hrvatski seljački dom jest hram po svojem obliku i po duhu, koji caruje u njemu.

Netko će kazati, da je to samo puko idealizovanje, no takav prigovor može pasti samo s one strane, na kojoj je potpuno nepoznavanje našeg seljačkog doma.

Jest, hrvatski je seljački dom već po vanjštini svojoj sličan na neki stari slavenski hram. Dok se seljačka kuća gradila samo od drveta, i dok je narodni rezbar mogao to drvo umjetnički obrađivati i uresiti, onda je seljačka kuća, podignuta na povišim kamenitim temeljima, bila sva ukusno izrezbarena, pa i raznim bojama išaran naročito pod krovištem, oko pomanjih prozora i kućnih vrata; tako je bio izrezbaren i bojama išaran i trijem pred kućom, postavljen na povišim rezbarenim stupovima, na koje se, kao kod crkve, dizao slameni ili drveni krov. Na krovu, naročito u Posavini i nekim dijelovima Bosne, bio je i maleni, drveni tornjić.

Kao što kuća, tako i ograda oko kuće, pa i ostale zgrade naročito žitnica ili hambar, bili su lijepo izrezbareni, te je to sve podavalo lijepu i jedinstveno estetsku cjelinu. Pred kućom ili iza kuće obično se diže lipa, orah, dud, hrast, bagrem, bajam ili oskoruša, za hlad i odmor ljudima ili kućnomu blagu za vrućih dana. To je park seljačkoga doma, koji imade svoj potpuni estetski, prirodni i praktični smisao. U zaleđu kuće, pun zelene trave, razvio se voćnjak ili šljivik, pa samo seljak, a naročito seljačka mladež znade, koliko im je ovo mjesto milo i sveto.

Tamo, gdje su kuće kamenite ili zidane, i tamo se nastoji, da kuća imade što sličniji izgled stare seljačke drvene kuće; i ta kuća, kada se kreči, nastoji se, da se uresi oko prozora, pod strehom i oko vratiju naslikanim vinjagama, stiliziranim narodnim ornamentima; i ta kuća imade visoki krov, da ne bude samo potleušica, već da imade odličniji izgled, pa da i tavan može služiti u praktične svrhe.

Gotovo u svim krajevima naše domovine opaža se, da, kada se uđe u kuću, premda je unutarnji raspored u različitim krajevima različit, jedno je gotovo svagdje: stol, kod kojega se jede, uvijek se nalazi u prvome kutu sobe, lijevo ili desno, a ne, kao u gradovima, nasred sobe. Uza stijene u pravome kutu stoje dvije, često vrlo lijepo izrezbarene i išarane klupe, a nad njima i nad stolom na stijenama često ima mnoštvo svetih šarenih slika i sličica, među kojima se, što je vrlo značajno, ističe slika svetoga Đurđa na konju, kako ubija zmaja, dok tih slika obično na drugim stijenama u opće nema.

Taj stol u seljačkoj kući je zapravo stari slavenski oltar, a te bezbrojne sličice nad stolom, to je kao neki ikonostas. O svetosti toga mjesta svijestan je svaki seljak i svako seljačko dijete. Taj stol imade s jedne strane duboku ladicu, u koju je pohranjen kruh, koji se upravo rabi, kao u kakovom svetištu.

Poštivanje toga mjesta jest osobito, i na tome mjestu mora se svatko pristojno vladati i pristojno govoriti, jer na to gledaju svi u kući, a naročito kućegospodar, koji je pravi svećenik ovoga oltara i doma.

Osobito poštovanje pokazuje se ovome mjestu na velike blagdane, naročito na Božić i Uskrs; na Božić se nad tim stolom, pomoću užeta privezanog o kućna vrata, kod njihovih otvaranja spušta i diže pozlaćena jabuka, sva nakićena pozlaćenim lešnjacima i orasima, što predstavlja sunce, koje se diže i pada, a koje seljak iza Boga najviše poštuje, valjda još iz svoje stare slavenske prošlosti.

Kao nekada, za stare slavenske religije, kada je gospodar kuće bio ujedno i svećenik doma, a kućegospodarica ili gospodinja čuvarica kućnoga ognjišta i svećenica vatre na tom ognjištu, tako još i danas kućegospodar jest, osim ostaloga, kao kakav svećenik, koji čuva religijozni i moralni poredak u kući i u obitelji, a taj posao vrši upravo na tome mjestu, na tome oltaru, kod kućnoga stola.

On reže kruh i dijeli ga članovima obitelji, pošto se prekrižio i sa svima ukućanima pomolio. Još nedavno, na velike blagdane, polazili su kućegospodari prije svih ostalih u crkvu, i tu im je župnik podao toliko hostija, koliko je bilo glava u obitelji, pa kada bi se svi sakupili kod božićnjeg ili uskrsnog stola, poslije zajedničke molitve, kućegospodar sam je pričestio sve ukućane kao kakav svećenik. To se doduše sada ne čini, ali još uvijek kućegospodar dijeli svojim ukućanima kod stola kruh, koji se prima sa svetošću i poštivanjem.

Padne li mrvica toga kruha na tle, onaj, kome se to dogodilo, prigne se, prekriži, pobere kruh, poljubi ga te ga stavi u usta ili na stol, jer je kruh svet, kao što je i taj stol, taj oltar uopće sveto mjesto.

Prag kuće, kao i kuća jest svet, i tkogod ulazi u seljačku kuću, taj na pragu skine šešir i sve u kući pozdravi ili sa Hvaljen Isus i Marija, ili Bog vam pomogao, pa uza to, Dobro jutro, Dobar dan, ili Dobra večer!

Sveto je i sljeme kućno, jer pod tim sljemenom, koje je nasred kuće, i jer nosi svu snagu kuće, cijele generacije momaka i djevojaka sjede kod svadbenoga stola, i pod tim sljemenom cijele seljačke generacije leže među svijećama na svom posljednjem zemaljskom putu.

Gospodar i gospodarica najviši su autoritet svake seljačke obitelji, ako u njoj vlada pravi red i ćudoređe, a oni to poštivanje uzvraćaju pravednom brigom i ljubavi za sve članove obitelji bez razlike.

Ako u seljačkoj obitelji imade staraca i starica, pa ako je u kući red i poštenje, onda se njih nada sve poštuje i u svakomu poslu pita

za savjet, a u njihovoj starosti i bolesti brižno ih se njeguje i nakon smrti sa svim počastima i poštovanjem sahrani.

Zato je svakom hrvatskom seljaku dom njegova svetinja; on je temelj njegovu moralnom i materijalnom životu.

Dok je građaninu grad prolazno mjesto boravka, a dom stan, ili je privredna stanica, odakle nakon kraćega ili duljega vremena seli, gotovo uvijek kao beskućnik, u drugo područje svojega djelovanja i u drugu stanicu, seljak boravi stotinama godina samo u svome selu i pod vlastitim krovom, u stoljetnom seljačkom domu svojem.

U domu i oko njega seljaku je svaka sitnica i svaka mrva zemlje svetinja, koja ga veže na život, rad, veselje i patnje, ne samo njegove, već i cijelih pokoljenja njegovih predaka.

Seljak živi sa domarima svojim, a domari su bez razlike članovi obitelji zajedno sa slugama i sluškinjama, jer u pravom seljačkom domu vlada potpuna ravnopravnost i čovječnost, taj granitni temelj prave seljačke demokracije.

Seljak živi sa zemljom svojom, koja mu je također svetinja, pa on, kad jutrom stupa na svoje polje, pobožno skida šešir, kao da je došao u crkvu, prekriži se i započne posao, jer on znade, da ga ta zemlja hrani i da je ona izvor njegova blagostanja i slobode. Zato je on redi i njeguje, pazi i hrani, pa je i brani do zadnje kapi krvi.

Seljak živi sa životinjama svojim. On ih smatra suradnicima i prijateljima svojim. Dok težak u gradu često nemilosrdno ganja i mlati podvozno blago svoje, te zbog toga dolazi čak u sukob sa postojećim zakonima i propisima, to ne ćete nikada vidjeti seljaka, da bi on mučio to svoje »Božje stvorenje«, koje mu toliko u životu pomaže.

Uz djedove i roditelje svoje seljak najviše voli sitnu svoju dječicu. Nigdje na svijetu ne uživaju se djeca svojega djetinjstva tako divno, kao upravo u hrvatskom seljačkom domu. Srce moje, smilje moje, jabuko moja, janješce moje, golubice moja, i tisuće tih lijepih i slatkih riječi prati od zore do mraka svako seljačko dijete, ako je dobro. A seoska su djeca većinom dobra, jer ih majka i svi stariji u kući lijepo i dobro uzgajaju te brižno paze, da se u kući ne govori niti jedna ružna, pa niti dvolična riječ u prisutnosti djece.

Po sav dan djeca žive u igri i veselju, raduju se roditeljima i domu svojemu, raduju se životinjama, cvijeću, pticama, travi i onom milom sunašcu, koje im cjeluje zdrave i rumene obraziće. Sve ih zabavlja: i pas i mačka i kokoš i pilići; i slamčice sa gumna i treščice na drvalu i leptiri na cvijeću i bumbari na livadi i prašina na cesti i ribice u potoku, rijeci ili moru. Voćnjak je njihov raj, gdje se po cijeli dan penju i zrelim voćem slade, pa ima krajeva, gdje seljak i nema voćnjak za drugo, već za veselje i nasladu svojoj dječici.

Kad djeca poodrastu, osim što polaze školu, priučavaju se kućnome radu i polaze s blagom na pašu, pa i opet radost i veselje čeliči njihovu dušu i tijelo. A kad poodrastu i postanu momci i djevojke, oh, onda je šale i zabave i kola u selu, na raskršću ili pred crkvom; pomalo se razvija, na tako lijep i prirodan način, među momcima i djevojkama ljubav, kako čiste i idealne ljubavi imade malo u svijetu.

I tu sada stariji, osobito, ako je momak već zadovoljio vojnoj dužnosti, preuzimaju na sebe svu brigu, da se ova čista i neokaljana srca združe i da stvore temelje buduće obnove svoga doma i svoje seljačke obitelji.

U selu se sklapaju brakovi, prvo, jer se posve prirodno shvaća i razumije, da je mladež za brak sazrela; drugo, jer se time dobiva u seljački dom nova radna sila; treće, a to je najvažnije: na selu se ljudi žene zbog obitelji i zbog djece.

Obitelj je najveće zadovoljstvo, a djeca su najveća sreća hrvatskog seljaštva. Nijesu u hrvatskom selu djeca teret ili nužno zlo, kako je to nažalost u gradu, niti su kakav strah i trepet roditeljima, kako će ih uzgojiti, prehraniti i opskrbjeti, kao u gradu, gdje se čuvaju djece kao nekog velikog zla i nesreće. Djeca su sreća i blagoslov seljačkog doma; što seljak imade više djece, to se smatra i osjeća sretnijim i bogatijim, što je u stvari i istina. Desetero djece, desetera usta, deset ih ruka hrani, a dvadeset radi. Jer zemlja, dom, obitelj i rad, temelj su sreće, slobode i zadovoljstva hrvatskog seljaštva.

O tome je svaki hrvatski seljak svijestan. I on osobito cijeni i štuje smišljeni rad. Radu se priučava dijete još prije, negoli stupi u školu. Dok majka posvećuje osobitu pažnju ženskoj djeci priučavajući ih kućanstvu i kućnim poslovima te onim poslovima, koje obavlja ženski svijet na svojoj zemlji, to otac poučava sinove oko timarenja blaga u staji i izvan staje, radu u polju, njivi, livadi, vinogradu i šumi; kao što majke poučavaju svoje kćeri u šivanju, tkanju i vezenju, tako ocevi poučavaju sinove oko pripremanja kućnoga oruđa i raznih predmeta seljačkog kućnog obrta.

Važno je i ovo. Sav rad u seljačkom domu i izvan njega ponajviše obavlja sva obitelj zajednički, i tako se u složnome radu jača ljubav i volja za rad i osjećaj zajedničkog materijalnog interesa; zbog toga je taj rad prvo lakši, a drugo točniji i dotjeraniji. Radi se dakle zajednički, ili se među sobom izmjenjuju, i tako se postizava pametno smišljena razdioba rada. prema poslu i tjelesnim sposobnostima pojedinca. I zato taj rad nije niti mašinalan, niti ropski, nego savjestan, pošten, zdrav, čovječan i slobodan. Samo ovako svladava seljak svoje teške poslove, a da ne uništava sebe ni obitelji svoje, već da na kraju uživa u miru blagoslov rada i truda svojega.

U svakom pravom seljačkom domu uvijek vlada ljubav, sloga i poštivanje svakoga, koji je u domu; poštuje se rodbina, kumstvo i susjedstvo; cijeni se prijateljstvo, i svakom poštenom čovjeku, putniku, pa i prosjaku, iskazuje se gostoprimstvo na najljepše načine. Kao što se svakoga poštuje, tako se svi članovi obitelji osobito ponose na svoj djedovski dom, na svoje porodično ime, pa djevojke, kada se udaju u druge kuće, cijelog se života ponose, pa čak i njihova djeca i unučad, da su i oni potekli iz te kuće i iz te obitelji. Kada se pomisli, da je seljaku dom i porodica domovina i narod u malome, što se vidi i iz toga, da seljak svoj dom i zove domovinom, kada kaže: Idem na domovinu — bio sam na domovini — i t. d. onda znamo, da je hrvatskom seljačkom narodu

Stjepan Radić

* 1871 † 1928

upravo dom početna razvojna stanica svega socijalnog i državnog uređenja.

Dok drugi narodi zovu domovinu otadžbinom, smatrajući samo oca temeljnim autoritetom svega kućnoga uređenja, a isto tako svega socijalnog i državnog uređenja, hrvatsko seljaštvo jest demokratičnije i socijalnije; za njega je očevina samo njegovo nasljedno materijalno i pravno dobro, a razvojna stanica svega socijalnog i državnog uređenja jest dom, kao primarni kolektiv, vezan krvnim srodstvom, moralnim i materijalnim interesima.

Upravo poradi toga, što u seljačkomu domu nije gospodar kuće jedinim gospodarom toga doma i svega, što tomu domu pripada, već svi članovi doma, a glavar kuće čuvar je i zaštitnik cijeloga doma, svih njegovih moralnih i materijalnih dobara, to gospodar takova doma ne smije nikada postati silnikom; ako se u kojem seljačkom domu takav i osili, obitelj toga ne podnaša, već se s rođenim ocem gloži i parbi, a ako je takav dom zadruga, onda se ona dijeli.

Naprotiv, zbog svih ovih razloga, nastoji se u svakom dobrom seljačkom domu, da vlada stanoviti red, koji je i odvajkada vladao u tome domu, te je tradicionalan i za svakoga bez razlike obvezatan; taj je red temeljem, prvo, socijalnoga shvaćanja, drugo, konstitutivnosti hrvatskog seljaštva, a treće, etičnosti ili starog hrvatskog seljačkog poštenja.

Zato u pogledu socijalnom, kao i u pogledu seljačkoga prava, seljački dom pravo je i jedino vlasništvo seljačke obitelji, jer je seljački dom prva stanica ili prva ćelija i ljudske i državne organizacije; ako ta stanica nije potpuno slobodna, onda ne može biti govora niti o slobodi ljudske i državne organizacije, a kamoli bilo kakvog napretka i života.

Samo se po sebi razumije, da se na taj zahtjev veže i svetost kućnog praga, koja uvijek i u svako vrijeme mora biti sveta i nepovrediva.

Hrvatsko selo

Što je hrvatsko selo?

Hrvatsko selo jest skup po broju više ili manje slobodnih seljačkih domova, koji žive na slobodnoj svojoj seljačkoj zemlji, po duhu svoje seljačke kulture, po moralnom i fizičkom radu pojedinih seljačkih obitelji i cijele seljačke zajednice, koje je stvorilo i vezano je sa više ili manje sela na jedan te isti kulturni centar, općinu.

Kao što je hrvatski seljački dom najmanja socijalna jedinica, bez obzira, živi li u njoj jedna ili više seljačkih obitelji kao zadruga, tako je hrvatsko selo skup više seljačkih socijalnih jedinica vezanih ili srodstvom ili zajedničkim moralnim i materijalnim interesima, a prije svega jedinstvenom seljačkom kulturom.

Po izvanjem ustrojstvu hrvatsko je selo uvijek centrično, te se okupilo oko crkve, škole, općine, glavnih trgovačkih i industrijskih ustanova i groblja.

Domovi su okruženi plotovima i ogradama, a zemlje međašima.

Tek u brdovitim krajevima, gdje oblik tla ne dopušta okupljanje seljačkih domova u jednu zaokruženu cjelinu, tamo su seljački domovi više manje rasuti i spojeni zajedničkim cestama, putevima ili pravom stečenim prolazima.

Svako se selo sastoji od stotinjak kuća ili dimova, a karakteristično je, da se kaže i toliko duša, glava, grla, a u najnovije doba i od numera.

Selo je većinom povezano krvnim i rodbinskim vezama, jer se teško momci žene, a djevojke udaju u druga sela. To je povodom, da svako selo stvara svoj posebni tip u izvanjem i unutarnjem ustrojstvu. To se vidi već po vanjštini i odijevanju ljudi pojedinoga sela, po gradnji seoskih domova i gospodarskih zgrada, po načinu obrađivanja tla i vršenju raznih gospodarskih poslova bilo u kući, bilo izvan nje. Svi na jedan način žive i rade, jer je u tome selu takav običaj, navada, adet ili šega.

Selo je velika proširena obitelj, koja jednako misli, osjeća, govori i radi, a po tome se i razlikuje selo od sela.

Osim krvnog srodstva udružuje ih i zemlja, koja je zajednička majka njihova, pa su često i zajednički vlasnici većih ili manjih kompleksa seoskoga zemljišta, kao što su šumske zajednice, pašnjaci i gmajne.

Dakako, da ih zemlja sili i na zajednički rad, pa time ih baš i spaja u zajednicu materijalnih i moralnih interesa.

Kao što u svakom pravom seljačkom domu vlada osjećaj divne obiteljske zajednice, a po tome i zajednice sa svima, koji su s tom obitelji u krvnome srodstvu, tako već u seljačkom domu vlada potpun osjećaj zajednice sa cijelim selom, i zato seljaci u svakoj zgodi jedni drugima pomažu kod rada ili u raznim veselim i žalosnim zgodama, što ih proživljuje rodbina, susjedstvo ili cijelo selo.

Kada nastupe veliki gospodarski poslovi, onda si zajednički pomažu kod rada u zamjenu, bez plaćenih težaka, a pomažu si i oruđem, podvozom i podvoznim blagom, kao da je to sve zajedničko vlasništvo njihovo i kao da su svi jedna velika seljačka obitelj.

Sve vesele i sve žalosne zgode pojedinaca ili cijelih obitelji zanimaju cijelo selo, te ponajviše kod tih zgoda svi sudjeluju; ili se svi vesele, ili svi sudjeluju u saučešću, a svako dobro punim se ustima hvali, kao što se zlo kudi često najoštrijom osudom. Svakoga se u selu poznaje; i najmanje dijete i najstarijega starca, a ne kao u gradu, gdje nitko nikoga ne poznaje, pa nitko nikoga niti ne poštuje. U selu svi su svoji, u gradu nitko ničiji!

Svi ljudi jednoga sela ponose se na svoje selo i ljube ga više, negoli ikoje drugo selo ili drugi kraj. Zato se među sobom podupiru u svakoj zgodi, pa ako ih sudbina baci u koji drugi kraj svijeta (vojska, emigracija, kolonizacija, stalni ili sezonski radovi na željeznicama, u tvornicama, šumama i t. d.), oni se ondje nađu, snađu, slože i međusobno podupiru, pa makar i ne bili u krvnome srodstvu, samo kad su iz istoga sela.

Kao što si je u svakoj seljačkoj obitelji svaka glava svijesna svojega prava u tom domu i na toj zemlji, tako si je i cijelo selo svijesno zajedničkih svojih prava s obzirom na cijelo selo, koje svatko smatra svojim; zato strogo vrši nadzor nad vršenjem postojećih zakona, uredaba i propisa, pa kao što sam znade prema zakonu svoje dužnosti, tako ne dopušta, da se zakoni krše ili izigravaju bilo s koje strane.

Jer prva izvršna ili eksekutivna vlast, ujedno prva konstitutivna ili ustavna jedinica naroda jest općina, i toga si je svaki seljak i svako selo potpuno svijesno.

Selo dakle živi svojim životom, selo živi od svoje zemlje i od svojega rada, selo diše svojom dušom, selo misli svojom glavom; zato selo poštuje i čuva svoja prava.

Majka zemlja

Seljak živi od zemlje, i zato je zemlja za nj od najvećega značenja.

Zemlja imade za seljaka najprije svoje simboličko značenje, jer je on smatra izvorom svega života, pramajkom cijeloga čovječanstva, a svatko svojom majkom rođenom, koja ne samo da ga rodi i odljulja, već ga ona i upokoji i zauvijeke zaljulja. Ona je božanski vječna, jer sve iz nje izvire. Nju je stvorio Bog, i ona je prvo stvorenje Božje; ona je hram svih ljepota, dobrota i istina na svijetu, ona je hram svake sreće i radosti; iako na njoj imade svakakova zla, boli i žalosti, to je zbog kušnje, koja je potrebna zbog razlikovanja dobra od zla, ljepote od ružnoće, istine od laži.

Obožavanje zemlje kao svetinje dolazi u hrvatskom seljačkom narodu još iz mazdaizma stare dualističke slavenske religije, pa se to još i danas očituje u ponašanju seljaka prema zemlji.

Imade još i danas seljaka, koji, kada u jutro stupa na svoje zemljište, ili da na njem radi ili da ga pregleda, klekne i pomoli se; to čini i prije oranja, sijanja ili kojega većega rada, pa čak i zemlju poljubi, podigne oči k nebu i zazivlje blagoslov Božji za sretan rad i dobar rod.

Zemlja imade, nadalje, za seljaka i potpuno praktično značenje, jer on znade, da je zemlja hraniteljica njegova i njegove obitelji, i da im bez zemlje nema života ni spasa. I baš promatrajući sa praktičnoga stanovišta pitanje zemlje i zemljišnoga posjedovanja, mi i nehotice ulazimo u historizam, u povijest zemlje kao privatnoga vlasništva. U Germana i Slavena, u srednjem vijeku, sva je ta zemlja zajedničko dobro, i u ta vremena još nema zemljišnoga privatnoga vlasništva. Zemlja se prema broju glava i obitelji na dulje ili kraće vrijeme ždrijebom podjeljuje na uporabu i korist pojedinim seljačkim obiteljima, no zbog zasluga glava pojedinih obitelji, ili zbog mita, jer ljudi su ljudi, ta razpodjelba nije mogla biti pravedna i savršena. Kolektivno posjedovanje zemlje, zbog nesavršenih socijalnih odnosa, upravo je samo po sebi sililo na ograničeno, pravom stečeno i zakonom osigurano privatno vlasništvo, pa makar to pravo bilo i tradicionalno, samo kada je bilo pravo punovažnosti.

Ovo je fundamenat o nemogućnosti kolektivnoga vlasništva i bezobzira na zemljišne zajednice, imovne općine i t. d., koje još i danas postoje.

I upravo na prelazu od kolektivnoga do privatnoga vlasništva, koje je vodilo od primitivnoga do naprednoga, a najposlije do racionalnoga gospodarstva, taj socijalno ekonomski

momenat izrabila su gospoda onoga vremena, velikaši i svećenstvo. I dok je sve seljaštvo znalo, da je sva zemlja jedino seljačka, kraljevi, velikaši i svećenstvo smatrali su, da zemlja nije ničija i da ona tek treba da dobije pravoga gospodara. Sada započe prava otimačina seljačke zemlje, te je sve više prigrabljivahu pod svoju vlast vladari, velikaši i svećenstvo, dijeleći je među sobom bez pitanja i bez računa, a tako isto otimajući je među sobom bez poštenja i odgovornosti. I mi vidimo kroz cijeli srednji vijek, da se povjesnica naša kreće samo oko borba za zemlju među velikašima, kojima je kralj nepovlasno dijelio tuđe zemlje, jer je kralj smatrao, da je on jedini gospodar zemlje i svega, što je na zemlji, i svi ti naši velikaši i vitezovi, koji su sav naš narod pretvorili u kmetove i robove, a koje povijest hvali kao neke osobite predstavnike najuzvišenijih narodnih ideala, nijesu bili ništa drugo, već krvnici seljačkoga naroda i krvoločni »raubritteri«, haramije i pljačkaši, koji su na koncu doveli na ognjeno prijestolje seljačkoga vođu, borca i mučenika Matiju Gupca.

No seljaštvo je znalo uvijek, a danas više negoli ikada prije, da je sva zemlja samo seljačka imovina, i to od djedova i pradjedova, da se sva zemlja mora vratiti seljaštvu, da ne smije biti nikakovih veleposjeda i da zemlju smije posjedovati i steći samo seljak, a tako i onaj, koji želi da se vrati selu i seljačkomu životu.

Samo po zemlji seljak je sretan, a u socijalnom pogledu on je napredniji i slobodniji.

Koje je onda čudo, ako se znade za tako zvani seljački glad za zemljom, koji se promatra samo sa jedne neetične strane, a ne misli se, da je to glad za što većom socijalnom samostalnošću i socijalnom slobodom.

No zemlja ta nije svugdje jednaka ni po obliku ni po kakvoći, pa zato zemlja već po svome obliku i kakvoći određuje način njezinoga obrađivanja, upotrebu usjeva i prisada, uzgoj blaga i domaćih životinja. Ona je često za čovjeka obilna i preobilna, a često siromašna i škrta, pa čak i to, ona je negdje sita i presita, pa je tusta i debela, a negdje je gladna i žedna, pa je zato suha i mršava.

Slavonska i srijemska ravnica samim je Bogom nadarena i rodi morem nepregledne zlatne pšenice i drugih usjeva; na njoj se seljak najmanje muči, najmanje je hrani: poore, posije, požanje i uživa; takova je i Posavina, Podravina, Međimurje i Prekomurje. Drugačija je brdovita Bosna i kamenita Hercegovina; brdovite su i kamenite i Dalmacija, Hrvatsko Primorje, Istra, Lika i Krbava kao i Gorski Kotar, pa se tu narod bavi najviše stočarstvom sitnoga blaga. Kraj svega toga mi u domovini svojoj imademo u raznim dijelovima neizmjerne prostore šikara, močvara, bara, pištalina, riječnih prodorina i bezvrijednih šuma, što se sve nalazi u djevičanskoj divljačini. Ovi kompleksi čekaju na melioraciju, regulaciju, pošumljivanje i gvozdeni nokat tehnike, koji bi priveo te prostore kulturi, dao prostora svima, koji su gladni zemlje, i još napravio prostora za nekoliko milijuna seljačkoga naroda, čak budućih generacija.

Kako danas stoji stanje stvari, i kako nas statistika uči, hrvatski seljački narod još je potpuno poljodjelski narod, i to zbog brdo-

Josip Predavec
* 1884 † 1933

vitosti tla; to je u većini stočarski narod, jer mu je glavna privredna grana stočarstvo, koje mu je ujedno i najveće vrelo prihoda.

Dakako, da uslijed toga, što se hrvatsko seljaštvo bavi ponajviše stočarstvom, to i naša narodna ekonomija i cjelokupni narodni život imade svoj određeni izražaj, za razliku od ostalih naroda, koji se bave drugačijim obrađivanjem tla i uzgajanjem drugih kultura na tome tlu, a naročito od onih zemalja, kojima je najveće vrelo privrede industrija ili industrijalizirana poljoprivreda.

Po seljaka je najteže što na zemlju plaća zemljarinu, a zemljarina je zapravo znojarina, jer je na zemlju već plaćen porez, seljački porez u znoju, za one produkte, na koje se i te kako već plaća porez, a porezi već zbog čovječanske pravde i ljudskoga razuma ne mogu biti na jedan te isti objekat dvostruki.

Nadalje, zemlja ne bi nikada smjela biti platežnim sredstvom (res commercie) ni za koga, pa ni za samoga seljaka. Ona može biti samo temeljem poštene narodne privrede, koja mora u isti čas koristiti seljaku kao vlasniku i proizvodiocu te ostalome svijetu kao potrošaču onih životnih proizvoda, bez kojih se život ni zamisliti ne može.

Ta proizvodnja mora biti tolika, kolike su potrebe najvišeg seljačkog životnog stepena ili standarda, a potrošnja mora biti tolika, kolike su potrebe seljačkog i građanskog životnog standarda uopće.

Jer čija je zemlja? — Zemlja je onoga, kojemu jedino pripada; zemlja pripada jedino seljaku, jer je odvajkada zemlja i bila seljačka, i jer je on jedini prirodno obrađuje, po njoj i od nje živi po svome prirodnome i socijalnome pravu i po duhu svoje tisućljetne seljačke kulture. I zato svaki seljak mora posjedovati barem toliko zemlje, koliko je potrebno njemu i njegovoj obitelji, da namiri maksimum svoga životnoga standarda, što je ujedno njegovo apsolutno pravo.

Tko i što je zapravo seljak?

Nije svaki čovjek, koji živi na selu, seljak.

Kada bi svatko, tko živi na selu, bio seljakom, onda bi bio seljakom i župnik i općinski činovnik i dućandžija i krčmar na selu, makar su to većinom prava seljačka djeca; bio bi seljakom čak i židov u selu, a to valjda ne će nitko tvrditi.

Drugačije je to u gradu. Tamo je svaki čovjek građanin, stekao ili ne stekao zavičajnost toga grada, jer grad prima i tako zvanoga gospodina, radnika, seljaka, stranca, pa čak i ciganina; u grad dolazi sve od svakuda, živi i bavi se svakojako i svačime.

No jedno jest: u gradu svi žive građanskim životom i bave se građanskim radom.

Na selu naprotiv općinsko činovništvo, učiteljstvo, svećenstvo, trgovci i uopće sva gospoda u selu bave se građanskim životom; ako u selu imade i vlastelin, kolikogod on živio od zemlje i bavio se zemljom, on opet živi građanskim životom kao eksploatator zemlje, zemljoradnik ili agrarac.

Pa nije li i seljak eksploatator zemlje, zemljoradnik ili agrarac?

Ne, nije, niti je ikada bio!

Eksploatator zemlje jest, nekada osvajač, a danas zakupnik zemlje ili njezin vlasnik onaj, koji je zakupio ili kupio zemlje u tu svrhu, da obrađivanjem zemlje, timarenjem blaga i t. d., najpovoljnije ukamati svoj kapital. Zemljoradnik jest onaj, koji radi za nadnicu ili plaću na tuđoj zemlji, prerađuje zemlju, kopa kanale, ceste, nasipe i t. d., a to seljak opet nije. Sve, što živi na selu, a nije seljak, pa i seljak, koji živi na selu, ali ne živi seljačkim životom, to je samo seljanin, kao što je onaj u gradu građanin.

Ali mi pitamo, tko je i što je zapravo seljak?

S e l j a k j e j e d i n i i p r a v i v l a s n i k z e m l j e, k o j i ž i v i n a s v o j o j s l o b o d n o j s e l j a č k o j z e m l j i, u s v o m s l o b o d n o m s e l j a č k o m d o m u, s a s v o j o m s e l j a č k o m o b i t e l j i, s e l j a č k i m ž i v o t o m, p o d u h u s v o j e t i s u ć l j e t n e s e l j a č k e k u l t u r e, a p o m o r a l n o m i f i z i č k o m r a d u s v o j e m i s v o j e o b i t e l j i.

Pa zašto je seljak jedini pravi vlasnik zemlje, a ne osvajač, zakupnik ili kupac?

Zato, jer nekada nije bilo gradova i građana, već je postojao samo seljački narod, i sva je zemlja bila samo zemlja seljačka; zato, jer ta zemlja nekada nije bila predmetom eksploatacije, već domovinom svega hrvatskoga seljačkoga naroda, koju nitko ne smije

osvajati niti zarobljivati, već koja mora služiti za život cjelokupnoga naroda; zato, jer je seljak prvi i jedini i najveći privrednik, koji proizvada produkte osnovnih životnih potreba, i jer su produkti seljačkoga gospodarstva najveće vrelo narodnih i državnih prihoda; zato, jer to traži socijalna pravda, koja kaže: »Činovniku kancelarija, radniku tvornica i radionica, a seljaku zemlja!«; zato, jer selo hrani, uzdržava i brani cijelu državu, a seljačka obitelj jest osnovna stanica, iz koje je niknula temeljna državna organizacija, općina.

I sada na kraju moramo da pitamo, što je to seljaštvo uopće.

Seljaštvo je glavni čimbenik cjelokupnoga narodnoga života i ujedno nosilac ili subjekat narodne individualnosti.

Kada smo ovako ustanovili značaj, stanje i položaj seljaštva, onda nam je lako odrediti položaj seljaštva u općoj ljudskoj zajednici. Na temelju tih činjenica moramo ustvrditi i to, da je seljak, selo i seljaštvo temelj ili fundamenat, odakle se razvijala i odakle se razvija organizovana ljudska kultura uopće.

Dakako, da je prema tome seljak i temeljni subjekat države i državnoga života, pa je već zemlja jedan od najvećih zahtjeva seljačkoga prava.

Seljak kao najvažniji faktor cijelokupnog narodnog života

Kada smo ustvrdili, da je jedan od najvećih zahtjeva seljačkoga prava zemlja, i da je seljak jedini pravi vlasnik zemlje, ustvrdili smo i to, da je on ujedno temeljni subjekat državе i državnog života.

Subjekat države nije nitko drugi, već narod, a u nas je već po preogromnom broju seljaštvo narod.

Radi toga pitamo prije svega, što je uopće narod?

O tome imade bezbroj pravila, od kojih svako hoće da imade pravo, pa zato i mi imademo pravo, da utvrdimo svoje pravilo, što je narod?

Narod je zajednica ljudi iste krvi, istoga jezika, iste narodne ili autohtone kulture, iste historijske prošlosti, koji cjelovit živi na svome historijskom teritoriju potpunim narodnim životom, te kao subjekat ili na temelju živoga i narodnoga prava jedini svoj čimbenik upravljanja.

U nas je seljaštvo, kao preogromna većina, zajedno sa svojim školovanim sinovima u obrtu, trgovini i raznim intelektualnim zvanjima, narod, jer samoga seljaštva imade preko 83%, a građanstvo se sastoji još od nedavno doseljenih seljačkih sinova. Šačica građana i aristokracije od davnina tako je malena, da uopće ne ulazi u račun, a još manje ulaze u račun strani doseljenici, koji s nama žive ili su se asimilirali.

Zato i ponovno utvrđujemo, da je seljaštvo glavni čimbenik cjelokupnog narodnog života i ujedno nosilac ili subjekat narodne individualnosti.

No u čemu stoji ta narodna individualnost?

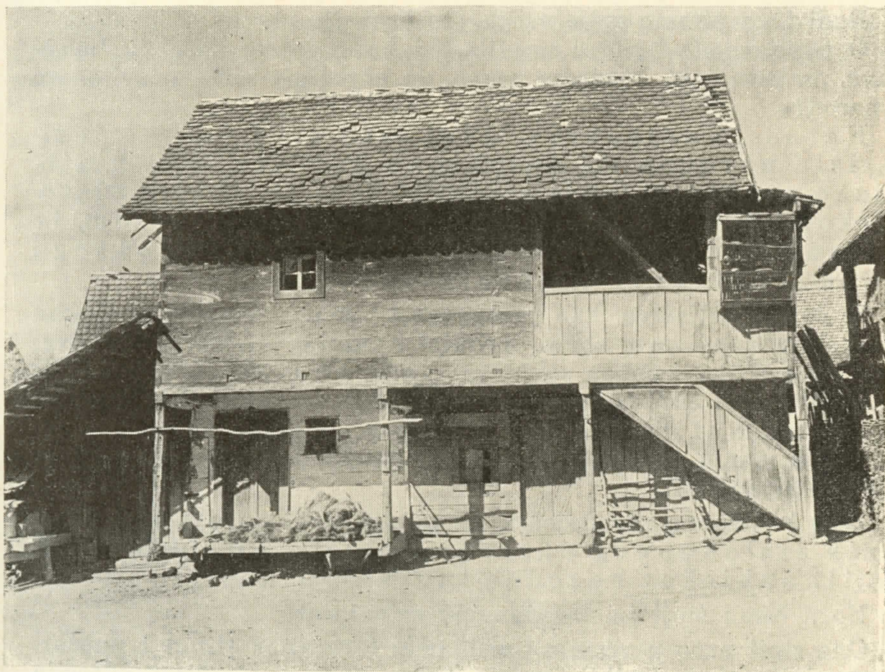
Ona stoji prvo u rasnim osebinama: izvanjima (tipu) i unutarnjima, duhovnima (psihi), prema tome, kako se prošlost odrazila na velikoj narodnoj duši i kako sadašnjost djeluje na tu veliku narodnu dušu.

Radi toga jest seljak, kao jedini i pravi gospodar zemlje i prvi i najveći privrednik i proizvodilac produkata, osnovnih životnih potreba, ujedno i najveći nosilac narodne prošlosti i glavni čimbenik sadašnjosti. U tim stvarima on zapravo uvijek i konačno odlučuje, jer zato imade i najviše materijalnih i moralnih kvaliteta.

Te kvalitete stoje ponajviše u tome, što je zapravo na zemaljskoj kugli jedini seljak slobodan, a slobodan je zato, jer je

gospodar na svojoj zemlji, jer imade svoj krov nad svojom glavom, jer imade svoju obitelj, koja misli, osjeća i teži upravo za onim, za čime i on, jer sve krize života jedini seljak može da prebrodi, budući da je standard njegovih životnih potreba odvajkada bio najmanji.

Seljak je ujedno najetičniji stvor, koji neprestano teži za time, da njemu i cijelome svijetu bude život što bolji i što ljepši, da do pravoga izražaja dođe istina, ljepota i dobrota, poštenje, pravica, sloboda i čovječnost. Zato je seljak čuvar osnovnih pojava morala, a jer moral imade svoj najjači osnov u religiji, zato je seljak i najveći zaštitnik religije i religijoznoga života.

Rodna kuća Dra. Antuna i Stjepana Radića
Trebarjevo desno, kod Siska

Da li je hrvatski seljački narod konzervativan?

Kada bi to seljački narod i bio, to bi bila samo njegova lijepa osebina.

No ta riječ ne uzima se u onom lijepom smislu: conservo, conservare, što znači: čuvati, cijeniti, štititi, braniti, već kada se govori, da je seljak konzervativan, onda se uvijek pomišlja na to, da je seljak zaostao i da je natražnjak, čak da je protivan svakome napretku, koji on već unapred i bezuvjetno odbija.

Pa je li to istina?

To je najodurnija laž, koju su samo crna usta pokvarenih i glupih ljudi mogla svaliti na srce poštenog seljačkog naroda.

Jest, seljak snagom svojega duha čuva sve, što je njegova narodna svetinja, a isto tako sve ono, što je pronašao, da je za njegov život dobro i odlučno, ne će dugo i dugo promijeniti i zamijeniti nečim novim, dok se ne osvjedoči, da je to novo bolje i vrednije od onoga staroga.

Seljak prema tome nije konzervativan u onom lošem smislu riječi, već je on p r e v e n t i v a n, te on prihvaća i te kako one novotarije, za koje se prije osvjedočio i osigurao, da su bolje i naprednije od onoga staroga.

Mi, Bogu hvala, imademo mnogo lijepih riječi, koje su pokvarenjaci nabacili na seljački narod, kao što je i ona, da seljak gradi kotac, kao što mu je gradio i otac, da je seljak lopov, dok je bor zelen, i Bog zna, koliko još toga imade, ali te riječi upravo i potječu iz jada na seljaštvo zbog toga, što se taj »zalupani muž«, kako mu kažu, nikada nije dao, kao cjelina, nikome ni za što savijati oko prsta, pa makar tu bili i najveći mudrijaši posrijedi.

Seljak sve promisli i prosudi prije, negoli što prihvati; zato, kako ono lijepo kažu naši hrvatski Zagorci, svaku stvar dobro i dugo »pregruntavaju«, pa da mu stanovitu stvar ne znam kako tumače bilježnik, učitelj, pop, fiškal, pa čak i biskup. Sve to ništa ne vrijedi, dok to sam seljak ne »spregrunta«; dapače, seljak će gotovo uvijek povjerovati seljaku, ali gospodinu nikada, već zato, što je gospodin, dok se nije uvjerio, tko i kakav je taj gospodin. Eto, u tome je i mržnja gospode prema seljaštvu, one gospode, koja po seljaštvu s visoka popljuckavaju, a koja bi htjela živjeti od seljačke »zalupanosti«.

Seljaka se smatra konzervativnim ponajviše zato, što se oblači u svoje tisućljetno narodno ruho, što čuva svoje tisućljetne narodne tradicije, što obavlja svoje kućne radove, a tako i sve gospodarske radove na svoj tipični način, što se drži staroga morala — starog

hrvatskog seljačkog poštenja— i što obavlja religijozne dužnosti uvijek na otvoren način, bez stida i pretvaranja, nepokolebivo i nepopustljivo, uvijek spreman, da za svoje religijozno uvjerenje podnese i mučeništvo.

Pa kakovo je u tome zlo?

Što je naša narodna nošnja?

To je nešto, što je najljepše u svijetu, po priznanju samih stranaca. I nesreća je iz estetskih, pedagoških i praktičnih gospodarskih razloga, da se ta narodna nošnja uopće ne nosi i u selu i u gradu! Prvo zato, jer je ta narodna nošnja stvorena po duhu hrvatskoga naroda, a drugo, jer se nosi, dok se ne dodere, jer je nikakova moda ne mijenja. Kada mi u gradu pomislimo, koliko u nama imade malo i ljudskoga i narodnoga, kako malo značajnosti, a kako mnogo beznačajnosti, zar se moramo čuditi tome, kada pomislimo, da niti u nama, niti na nama, niti oko nas nema upravo ničega narodnoga. Sve je tuđe i sve nam je nametnuto, i sve je to jedan atak na našu narodnu dušu, na naše ljudske i narodne osjećaje. Odijelo na nama francuskoga je kroja i mode, kao u kakova kažnjenika, i naš je ukus tako pasji dresiran, da smo mi danas već uvjereni, da je to vrlo lijepo. Kuće u gradu, i izvana i iznutra, uređene su na temelju Bog zna kakovih slogova. Jelo je na njemački, talijanski, francuski i, Bog bi znao, na kakav sve način priređeno. U gradu nema tradicije; u gradu imade malo ćudoređa, a još manje nabožnosti, pa kako da budemo onda ljudi od oka, da budemo moralni, da budemo religijozni, da budemo patriotični, kad toga svega nema niti oko nas, niti u nama?

Mi mislimo, da smo napredni, kada na najgluplji način majmunišemo tu praznu, tu nesretnu, tu iscrpljenu i slomljenu evropsku civilizaciju, kada prestajemo biti ponosni sinovi svoje tisućljetne narodne kulture, da postanemo tek sramotni eunusi tuđinske civilizacije.

Sasvim je to drugačije u selu, gdje je već sam seljački dom svetinja i hram prošlosti i života cijelih pokoljenja jedne obitelji ili porodice. Pa ako se seljak drži tisućljetnih svojih narodnih običaja i njih se ne odriče, to je zato, što su, prvo, ti običaji vječno lijepi i dobri, a drugo, što ti običaji imadu i svoj praktični smisao, koji se temelji na tisućljetnom iskustvu. Na primjer, obrađivanje tla i timarenje blaga! Zašto se u stanovitome kraju uvijek obrađuje zemlja na isti način? Zato, jer su oblik i kakvoća, kao i klimatske i ine prilike takove, da se drugačije niti ne može niti ne smije obrađivati. U podvodnim krajevima slogovi su uski, a jarci duboki; u krajevima bez vode, slogovi su široki, a jarci posvema plitki. Što vrijedi u peradarstvu uvađati pasminu plimutka, kokinkina i t. d., ili među govedima simentalsku i pincgavsku pasminu, kada u stanovitim našim krajevima i plimutke i kokinkine, ili kod goveda simentalci i pincgavci ugibaju od tuberkuloze, pa je moguća samo naša domaća kokoš živičarka, ili kod goveda naša lijepa, simpatična i izdržljiva buša, koliko god se na nju hulilo. Ne ide svaka cipela na svaku nogu, jer lička noga, a bečka cipela nikako »ne štimuju«, a akademska agronomija i narodno seljačko gospodarstvo, to je kao Bog i šeširdžija!

I zato, prosta je neistina, da je naše narodno seljačko gospodarstvo zaostalo i konzervativno! Zar mi oremo još i danas sa drvenim plugovima? Danas i seljak ore najmodernijim plugovima, pa čak i traktorima, rabi sijalice, kosilice, vršaće strojeve, strojeve za sušenje voća i povrća, strojeve za natapanje zemljišta, umjetna gnojiva, odabrano i oplemenjeno sjemenje, oplemenjene cijepove i plemeniti prisad, plemenitu priplodnu stoku, plemenite vrste pčela i t. d., ali sve u onoj vrsti i onako, kako to pojedinom kraju, klimatskim i teritorijalnim prilikama odgovara, pa možemo ustvrditi mi, koji smo gledali napredna seljačka gospodarstva i kod stranih naroda, da naše seljačko gospodarstvo doista nije zaostalo, dapače, da u mnogočemu i natkriljuje seljačka gospodarstva u takozvanih naprednih naroda. Na kraju, tu su još i statistički podaci, naročito podaci državnih financija, koji pokazuju, da su prihodi tih seljačkih gospodarstava još uvijek najveće vrelo narodnih i državnih prihoda.

Napokon treba spomenuti još i ovo! Da se u novcu izračuna vrijednost seljačke zemlje, kuća, gospodarskih zgrada, stoke, i makar samo jednogodišnji prirod na tim seljačkim gospodarstvima, pa samo fizičku ljudsku snagu izračunanu po radnome satu, to bi bile tolike milijarde, da bi se mogle i jedva pobilježiti.

Što se tiče morala, patriotskih i religijoznih osjećaja, to mislimo, da ne mogu biti dva morala, ne može biti nadmorala, ne može biti modnoga morala, ne može biti nepoštenoga patriotizma i ateistične religijoznosti, kao što ne može biti paradoksalnih istina, poštene lopovštine ili lopovskoga poštenja. Možda toga i može biti, ali za hrvatski seljački narod, narod najzdravijih fizičkih i psihičkih osebina, toga ne može biti. Zato neka to svatko prosuđuje i gleda, kako zna, a na narodu je, da pravo prosuđuje sve kvalitete svakoga onoga, koji kritikuje.

Pozitivizam i negativizam hrvatskog seljaštva

S razloga, što je tobože hrvatsko seljaštvo konzervativno, polazi se i dalje, pa se kaže, da je to seljaštvo negativno i pasivističko, a da nije pozitivističko i aktivističko.

Pa da razgledamo tu stvar!

Seljak je potpuno organizovan već u svojoj seljačkoj obitelji. U nekadašnjim zadrugama, pa i danas u samostalnim obiteljima postoji stalan red, po kojemu ta obitelj živi, radi i podržava svoje obiteljske odnose, a tako isto odnose prema porodici, rodbini, susjedima, selu i t. d. Taj obiteljski red već je uistinu neki vjekovni i obiteljski i narodni seljački ustav, kojega se svatko svijesno, pa i nesvijesno drži. Zato je hrvatski seljački narod, po svojoj prošlosti, po svojoj kulturi i po svojoj naravi elemenat reda, rada i zakonitosti; on je u najdubljem smislu riječi konstitutivan i u svemu svom djelovanju konstruktivan. Zato taj narod ne podnaša nereda, lijenosti, ni svoje ni tuđe i narod ne voli bune, a kamoli organizovane revolucije.

I svatko se vara, tko misli, da seljaštvo ne gleda posve bistro na sve pojave javnoga života i da si o njima ne stvara posve samostalne sudove. Za to je i politici zadatak posve uzgojni, da naime spozna i formira cjelokupnu narodnu misao, i da se ova sustavno razvija i usavršava u narodu do njenoga potpunoga, pravednoga i prirodnoga ostvarenja. Ali ostvarenje te narodne misli, kod njenoga potpunoga sazrenja, provodi u velikim historijskim epohama čovječanstva narod sam po svojim moralnim, psihičkim i fizičkim sposobnostima, a prema mogućnosti općenitih prilika.

U tome, evo, i stoji pozitivizam i aktivizam hrvatskoga seljaštva.

Je li je hrvatsko seljaštvo stalež ili narod?

Prije svega, seljaštvo se nikada nije osjećalo, niti se danas ne osjeća staležem. Isto tako seljaštvo se nikada nije ni samo osjećalo radnikom. Naprotiv, gdje god i kojom god zgodom, gdje se sakupio veći broj seljaštva, onda su svi seljaci govorili: »Bilo je sila naroda, silan se narod sakupio« i t. d. Hrvatsko seljaštvo ne osjeća se klasom, ono se osjeća narodom, a to ono u potpunoj mjeri i jest!

Stalež je, po shvaćanju seljačkoga naroda, privremeno stanje, u kojemu se nalazi koja obitelj ili koji pojedinac, obzirom na rad, kojim se bavi, od kojega rada živi i na koji način živi. Takova obitelj i takav pojedinac može da promijeni to stanje, taj stalež, kada god ga je volja. Ako je otac postolar, sin može biti krojač ili što drugo. Ako je otac činovnik, sin može da bude svećenik ili što drugo, pa će jedni i drugi biti građani i živjet će građanskim životom. No seljak, ako promijeni stanje, u kojem se nalazi, obzirom na rad, kojim se bavi, od kojega živi, i način, kojim živi, on uopće prestaje biti seljakom, i on to čak više nikada ni postati ne može.

Stalež ili stanje u seljačkom je narodu jedan te isti pojam ili sinonim, pa se kaže: »Žena je u drugom stanju, ili staležu, čovjek je stupio u bračno stanje, ili stalež«.

Građaninom može postati svatko, te može stupiti u stalež, koji god hoće, jer u gradu i onaj, koji nema građanske tradicije, može steći građanski duh, no seljakom postati, to je nemoguće, tko nema seljačke tradicije, jer bez te tradicije ne može nikada steći ni pravi seljački duh.

Seoska inteligencija, obrtnici i trgovci, koliko god živjeli na selu i sa seljaštvom, ipak nijesu seljaci i ne mogu postati seljacima, jer nemaju seljačke tradicije, pa zato ni seljačkoga duha.

Seljak nije radnik, makar neprestano radi, kao što nije radnik činovnik, koji također neprestano radi. Jer seljak ne živi od rada, već po radu od zemlje, koja je njegova. Zato seljak niti nije zemljoradnik. To je težak, koji živi od rada na tuđoj zemlji, bilo obrađivanjem, bilo prerađivanjem tuđe zemlje.

Seljak nije niti onaj, koji obrađuje ili prerađuje svoju vlastitu zemlju, ako živi u gradu, kao profesionalni gospodar, (vrtlar i t. d. u gradovima), a u takove se broje i naše težačke obitelji u Dalmaciji, koje žive od svoje zemlje, po svojemu radu, ali građanskim životom, u svojim kućama u gradovima Dalmacije, Primorja i Istre.

Seljak mora živjeti u selu, od svoje seljačke zemlje, sa svojom seljačkom obitelji, u svom seljačkom domu, po duhu svoje seljačke

kulture, a po fizičkim i moralnim sposobnostima svojima i svoje obitelji.

Ali i bez obzira na posao, kojim se bavi seljak ,i na način, kojim živi, već zato, što je seljaštvo preogromna cjelina svega stanovništva domovine, što je taj seljak čuvar i nosilac kulturne i nacionalne individualnosti, što je najveći producenat svih najvažnijih proizvoda, od kojih i po kojima sav narod živi, to seljak nije klasa, već je on narod u punome smislu riječi. Kada bi seljak doista bio samo neka klasa, onda bi to bilo od najveće nesreće po cjelokupnu narodnu zajednicu.

Kada bi seljaštvo bilo samo neka klasa, onda bi kao najjača klasa htjelo i vladati nad ostalim toliko manjim klasama, i u klasnoj borbi bi onda bilo i pravo, da vlada onaj, koji je najveći i najjači, jer to zahtijeva već i načelo demokracije, da vlada onaj, koji je najveći i najjači.

No seljaštvo u našoj domovini ne priznaje uopće nikakovih klasa, jer u našoj domovini, osim doseljenih tuđinaca, i obrtnici i intelektualci i svi ostali građani, seljačka su djeca, jer su još tako reći jučer živjeli u svojim seljačkim obiteljima na selu, a u grad su ih bacili duboki problemi sela. Zato su pitanja grada i građanstva gotovo u cijeloj svojoj biti, po svojim uzrocima i posljedicama, pitanja najširega kruga velikog seljačkog pitanja.

Nema dakle u nas nikakovih klasa ni klasnih pitanja; u nas imade samo zvanja, kojima se ljudi bave, dok je u nas sve narod, i sva su pitanja ujedno i narodna pitanja.

Kada znamo, da je seljaštvo narod, onda moramo, jedamput za uvijek, taj narod prestati nazivati pukom, jer narod, kao najviši pojam, označen je potpuno u latinskoj riječi natio, dočim je niži pojam vulgus i plebs, puk, svjetina.

Konačno taj narod, to seljaštvo, nikada ne smijemo nazivati svojim. Nije taj narod moj, nije to seljaštvo moje! Ovu posesivnu zamjenicu mogli su još nekada izgovarati bahati feudalci nad svojim kmetovima, no mi znademo, da je danas narod samo svoj, i da je seljaštvo samo svoje! Jedino domovina, ona je svih nas; zato pjesnik i ne pjeva: »Lijepa moja domovino!«, već »Lijepa naša domovino!«, jer ta je domovina moja samo onda, ako je ona uistinu domovina naša.

Patriotizam hrvatskog seljaštva

Za mnoge ljude u gradu patriotizam hrvatskog seljaštva je pitanje, koje nikako ne mogu da shvate.

Stotine i stotine političara pokušalo je, da proniknu u tu seljačku sfingu i da saznaju, u čemu je zapravo patriotizam tih seljačkih »masa«, kako oni rado nazivaju narod.

Uzalud! Nikada oni toga ne spoznaše, pa toga ne spoznaše niti ona gospoda, koja žive na selu, kao što su svećenici, učitelji, trgovci i t. d. Pače, ovi su još dalje od spoznaje prave istine od onih u gradu, jer ih zavarava prebliza perspektiva od promatranja činjenica. Za ove sa sela samo je značajno to, da kada se sa sigurnošću računa u raznim političkim akcijama na selu sa pojedincem ili sa cijelim selom, da onda ovi sliježu ramenima i govore: »He, vrag je to sa seljakom! Vidjet ćemo, što će biti!«

A stvar je posve jasna!

Patriotizam sela ne stoji niti u riječi, niti u formi. Formalistički patriotizam, koji stoji u verbalistici, retorici, demagogiji ili samo u simbolima, sve to za seljaka malo ili nikako ne postoji. Hrvatski seljak znade, da je Hrvat; on znade, što je njegova domovina, on znade, što je njegovo narodno pravo, i to su za nj činjenice, o kojima više ne može biti razgovora. No patriotizam seljaka stoji u sadržaju, u unutarnjosti toga hrvatstva, a ta stoji u tome, da svakome čovjeku, i cijelome narodu, mora biti život što bolji i što ljepši, a to će biti samo onda, ako taj život bude što napredniji i što slobodniji.

Zato svaki čovjek, a naročito onaj, koji provodi u narodu kakovu političku akciju, mora prije svega plemenito misliti i osjećati, istinito govoriti i pošteno raditi, a za slobodu i napredak mora biti pripravan da se i žrtvuje.

U tu svrhu selo je već davno, samo po sebi, organizirano. Zato neka nitko ni ne misli, da selo ne zna, kuda i kamo će. Selo je odvajkada bilo organizirano, i selo se formalno i bez posebnih organizacija od vremena do vremena sastaje u tako zvani »Skup«, kako se to uvijek u selu nazivalo, i tu onda vodi glavnu riječ o najvažnijim pitanjima, koja su na dnevnom redu, »narodni borac«, kako u svim selima narod naziva najumnijeg i najsposobnijeg svojega seoskog prvaka.

No osim »skupa« svako mjesto u selu jest narodna tribina. To je kod crkve, kod hrasta u polju, kod objeda ili užine na livadi, u polju, vinogradu ili šumi, to je kod svatova, krstitaka i karmina,

jednom riječi: to je svagdje, gdje se seljaci sastaju, da se među sobom porazgovore.

Osim obiteljskih, gospodarskih i seoskih stvari dakako da je glavnim predmetom opća narodna stvar, i tu narod često potpuno sam odlučuje. Narodni borac oprezno čita novine, on polazi u grad, da tamo ispita stanje stvari, i ti su ljudi telefonske i telegrafske stanice, koje u najkraće vrijeme podaju informacije cijelomu narodu o svim najvažnijim događajima u domovini i u svijetu.

Upravo nekim gentelmenskim načinom seljaštvo prima u svojem selu agitatore svih stranaka, da ih sasluša, no uvijek slegne ramenima i dobro promisli, što je netom čulo, a kada se svi ti ljudi obredaju, onda se seljaci sastaju na čelu sa svojim prvakom-borcem — i posve samostalno odlučuju, kud će, kako će i uz koga će.

Uzalud lijepe riječi i obećanja, uzalud i djela, koja imadu samo spekulativnu svrhu zavaravanja, sve to seljaštvo prosuđuje i znade prosuditi, pa će radije pristati uz onoga, koji djelom ne može dokazati ono, što naučava, jer je takav dokazao, da pošteno misli, osjeća i govori, po srcu i po duhu hrvatske seljačke misli. Ali takav, koji ne može da dokaže djelom ono, što nauča, taj mora to dokazati nečim većim, negoli je i samo djelo; on mora da se za narodnu stvar, ako treba, i žrtvuje, i pokazalo se tokom hrvatske povjesnice, da je narod uvijek vjerovao samo onima, koji su se žrtvovali za narodnu stvar, i zato ih je narod nazivao velikima. Takovima je narod vjerovao, čak i onda, kada ih nije razumio, te je govorio, da takav već dobro znade, što radi, a što radi, da će to sve po narod biti najbolje.

Hrvatski seljački narod ne poznaje šovinizma, zato i sa doseljenicima postupa lijepo i bratski i svakome podaje jednako i građansko i čovječansko pravo, prijazan je i gostoljubiv strancu, i baš to je tajna te silne asimilatorne snage hrvatskoga naroda, zašto se bez ikakova pritiska na posve prirodan način, u vrlo kratkom vremenu, najveći dio tih doseljenika pretapa i prekaljuje u hrvatstvu. Čovječnost je naime veća od svega na svijetu, svatko je ljubi i svatko se njoj pridružuje.

Pa kakav je onda patriotizam hrvatskog seljačkog naroda? Taj patriotizam stoji u skladu narodnog idealizma i realizma, koji je povezan najdubljim osjećajem čovječnosti i opće čovječnosti, a koji se u praktičnom pogledu oslanja na ideju seljačke demokracije kao na najčvršći temelj narodne slobode i napretka.

Hrvatska seljačka misao

Osnovna misao hrvatskog seljaštva jest, da je temelj svega života zemlja, nad zemljom sunce, a nad zemljom i suncem Bog!

Zemlja svime plodi i rodi, sunce svemu podaje život, Bog to sve u svojoj ruci drži, i sve, što je lijepo, dobro i istinito, blagosiva i podupire, a što je ružno, zlo i lažno, proklinje, satire i zatire.

Najplemenitiji stvor na zemlji je čovjek, a najveći mučenik je seljak. No jer onaj, koji je najplemenitiii, ne smije da bude mučenikom, to je Bog najbliži — osim zemlje i sunca — seljaku, koji je između sunca i zemlje, pod samim okriljem Boga Stvoritelja.

Pa kao što je Bog stvorio sve, što je na zemlji i izvan nje, tako i seljak vječno stvara sve ono, što je za sve ljude i sva bića lijepo i dobro.

Seljak i Bog kao da su u nekom vječnom doticaju, i nitko ne osjeća svu snagu i smisao života tako duboko i prirodno kao seljak.

No kao što seljak ne može ni zamisliti život bez Boga, tako ga ne može ni zamisliti bez čovjeka. Seljak znade, da čovjek ne može postojati sam za sebe, jer je čovjek druževan stvor — socijalno biće — i taj stvor ne može živjeti bez okoline svoje, obitelji, društva i napokon uže i šire ljudske zajednice, čovječanstva.

Zato hrvatsko seljaštvo iza Boga najviše štuje čovjeka, a po tome i cjelokupno čovječanstvo. Čuvstvo čovječnosti osnovno je i najdublje čuvstvo u duši hrvatskoga seljaštva, pa je opća čovječnost prirodan posljedak etičkoga raspoloženja velike seljačke duše.

Radi toga, što je čovjek najvažniji stvor na svijetu, treba zato da mu i život bude što bolji i što sretniji, a to će biti samo onda, ako mu taj život bude što naprednijí i što slobodniji. To se tiče pojedinca čovjeka kao i cijele ljudske zajednice, i to je temeljni zakon čovječanskoga ili općeljudskoga prava. Na ovaj zakon vežu se i svi ostali zakoni i prava kao posljedice iz svojega uzroka, a u prvome redu hrvatsko narodno i seljačko pravo.

Hrvatsko narodno pravo, po mišljenju seljaštva, jest to, da je domovina njegova očevina njegova, kako kaže Mihanović: »Stare slave djedovina«, i prostor, na kojemu živi cjelovit hrvatski narod preko tisuću godina, to je njegova domovina, koje se on nikada ne će odreći, i u kojoj domovini svi zakoni moraju služiti samo za zaštitu i dobro seljačkoga naroda.

Hrvatsko seljačko pravo, po mišljenju seljačkoga naroda, jest ukratko to, da, budući da je seljaštvo temeljem cjelokupnoga narodnoga života, da i zakoni moraju biti stvarani po duhu seljačkoga naroda, pa i po njemu samomu, da seljački narod bude jedini go-

Dr. Gjuro Basariček
* 1884 † 1923

spodar svoga slobodnoga seljačkoga doma, svoje slobodne seljačke zemlje i svoje prave i pune seljačke slobode, pa da kao slobodan čovjek diže i brani i k napredku vodi svoj dom, svoju obitelj, svoju zemlju i svoju domovinu.

On hoće svoju staru seljačku pravicu, da o sebi odlučuje sam, pa da kao takav živi u bratstvu i ljubavi sa cijelim čovječanstvom, koje jednako osjeća, misli i radi.

Hrvatska seljačka demokracija

Kada se sažme u jednu pregršt sve, što je do sada rečeno, onda nam je jasno ovo: hrvatsko je seljaštvo potpuno svijesno sebe i svoje vrijednosti.

Spoznaja, da u našoj domovini imade seljaštva preko 80%, da je dakle seljaštvo u preogromnoj većini, toliko je jasna, da o tome ne treba niti raspravljati. Nadalje spoznaja, da je seljaštvo glavni nosilac narodne individualnosti i tisućljetne narodne kulture; spoznaja, da je seljačka obitelj temelj osnovne državne organizacije općine; spoznaja, da je seljak najveći proizvodač osnovnih životnih proizvoda, moralna i fizička obrana i domovine i države, da je dakle seljaštvo subjekat cjelokupnoga narodnoga i državnoga života, određuje sama po sebi, da seljak ne smije biti samo objektom izrabljivanja, već da kao subjekat bude i mora biti čimbenikom upravljanja, i to je najveći zahtjev i pravo hrvatske seljačke demokracije.

Pa što je demokracija uopće?

Riječ demokracija dolazi od dviju grčkih riječi: demos, što znači narod, i kratos, što znači vlada, vlast.

No u riječ vlast, treba ispravno uvrstiti i riječ pravo, jer narodu pripada vlast samo zato, što je to njegovo pravo. A po čemu imade narod pravo na vlast? To pravo na vlast imade narod, i bez obzira na visinu njegove kulturne i obrazovne razine, već zato, jer je narod većina, kojoj svaki pojedinac bezuvjetno mora služiti. Stoga je postavljeno osnovno načelo demokracije, da većini mora služiti manjina.

Temelj demokracije hrvatskog seljačkog naroda postoji već u seljačkom domu, gdje je starješina doma i obitelji samo suvlasnik svega, što pripada tome domu i toj obitelji, i on je samo izvršitelj volje cijele obitelji ili porodice.

Zato hrvatsko seljaštvo poštuje zakon i zakonitost, red i poredak, i ne trpi ničije samovlasti, niti samovlasti organiziranih manjina.

Zato hrvatsko seljaštvo ne priznaje ni staleža ni klasa, već smatra sve te ljude grada svojom seljačkom djecom, a sva — naročito socijalna pitanja grada — svojim pitanjima, koja i te kako djeluju na život i budućnost seljaštva, budući da je život sela i grada u današnje vrijeme tako povezan, da se ne može ni zamisliti život bez skladne suradnje sela i grada.

Kada bi oni u gradu bili staleži, a ne narod, onda bi nestalo i prave veze potpune narodne cjeline, te bi se tako stali razlikovati, da bi nastao nepremostivi jaz između sela i grada, i postala bi dva neprijateljska naroda: narod sela i narod grada.

No seljaštvo znade, da ta njegova djeca u gradu doduše više ne žive po duhu seljačke kulture, već po duhu romanske civilizacije, pa ipak ne da, da se taj svijet grada iskopči iz velike narodne seljačke obitelji kao stalež, kao klasa, pa da živi u nekoj vječnoj klasnoj borbi, već da oni svi, u zajednici sa seljaštvom, budu jedna velika narodna cjelina: Narod!

Nigdje dakle na svijetu nije ideja demokracije ljepše, prirodnije i ljudskije shvaćena, negoli ju je shvatilo seljaštvo. I kada ljudi grada misle, da ih seljaštvo mrzi, onda se oni ljuto i preljuto varaju. Pogotovu se varaju onda, kada misle, da bi to seljaštvo htjelo da vlada građanstvu i da nad građanstvom vrši nekakovo svoje nasilje.

Narod vrlo dobro znade, da mu treba općinskoga činovništva, svećenika, učitelja, agronoma, veterinara, inžinjera, primalja i t. d., pa se često tuži, da te gospode imade premalo, a više puta kaže, da ih je previše, dakako prema tome, kako rade i kako služe domovini i narodu, ali seljački narod iz svega glasa viče, da će on gospodu plaćati gospodski, ali da moraju raditi seljački: od zore do mraka, kao što i seljak radi, i to, ako budu radili za narod srcem i dušom. Ali kada narod vidi, da veliki broj te gospode živi kao trutovi od lijenosti i izrabljivanja, onda narod takove mrzi, prezire, odbacuje, pa i proganja.

Drugačije gleda seljak na radnika u gradu. U njemu uvijek vidi mučenika i patnika, kojega je život bacio sa rođene seljačke grude, i zato mu je ovaj po patnjama najbliži i najmiliji. Seljak radniku u gradu uvijek želi dobro i uvijek je spreman složiti se s njime, a radnik u slozi sa seljakom mogao bi uvijek polučiti pravedne svoje tražbine. Ali kada radnik nastupa prema seljaku kao klasni borac, koji čak hoće, kao takav, da se nametne svemu narodu i da mu na temelju ne svojega prava, već prava svoje organizovane klasne sile, nametne vlast proletarijata, kao narodne manjine, onda seljak od njega odkreće glavu i prekida s njime svaku vezu.

Postoji naime samo narod; ne postoje staleži, već samo zvanja! Samo u skladu svih narodnih sila mogu se postići svi ciljevi za sve i svakoga, koji se bori na temelju istinskoga prava. To je i zadatak prave demokracije, pa dakako i hrvatske seljačke demokracije.

Odnos hrvatskog seljaštva prema vjeri, crkvi i svećenstvu

Vjera hrvatskog seljaštva duboko je u srcu i savjesti njegovoj.

Kao što je rekao Veliki Vođa i učitelj hrvatskog seljačkog naroda Stjepan Radić: »Vjera je hrvatskog seljačkog naroda tisućljetna baština njegovih djedova i pradjedova, kao i njegova domovina, i seljaštvo ne želi dirati ni u dogme ni u hijerarhiju crkvenu, već želi jedino, da se pravedno riješe socijalni odnosi između crkve i naroda na zadovoljstvo i u interesu i naroda i crkve. Tako misli cijeli hrvatski seljački narod.«

I to je posve pravo!

Tu je katolička, tu je muslimanska, tu je pravoslavna crkva, i pripadnici svih tih vjera moraju da se međusobno snašaju, podupiru i ljube, jer je na kraju zadatak svih tih vjera, da se svi ljudi među sobom ljube i poštuju i u svakoj nuždi bratski podupiru.

Veliki hrvatski seljački pokret nije pokret vjerski, već je socijalan i općeljudski, a jer stoji na bazi strogo etičnoj, on stoji i na bazi moralnoj; morala pak nema bez savjesti, niti ima savjesti bez Boga. Jer je Bog vrhovni autoritet za sve ljude i sve vjere, taj autoritet nas sve udružuje. Zato je veliki narodni vođa imao pravo, kada je na barjak velikog seljačkog pokreta ubilježio silno i nesavladivo geslo: »Vjera u Boga i seljačka sloga«. Jer samo Bog i sloga može da udruži sav narod i cjelokupno čovječanstvo bez razlike u jednu veliku narodnu i sveljudsku obitelj!

Dalje ne ćemo govoriti! Neka ostane na Njegovoj riječi!

Hrvatsko seljačko pravo

Ako seljaštvo nije i ne će da bude staležem, već narodom, i to u punom smislu riječi, to ipak, priznavajući posebna prava ljudima svih ostalih zanimanja, ono traži i osobito poštovanje i priznanje za svoje hrvatsko seljačko pravo.

No građani ne priznaju nikakvoga seljačkoga prava, već naglašuju, da takovo seljačko pravo uopće nigdje ne postoji, pa da tako ne postoji ni u nas. Oni kažu, da je to seljačko pravo samo jedna opsjena i fantazija, ničim opravdana i ni na čem osnovana, pa ili s prezirom prelaze preko toga seljačkoga prava, ili mu se s visoka podsmjehuju.

No to hrvatsko seljačko pravo je tu, i ono živi s hrvatskim seljačkim narodom odonda, otkada živi i ovaj narod.

Zato, prelazeći preko tog visokog gledanja pravnika i nepravnika, naša je dužnost, da se pozabavimo s tim hrvatskim seljačkim pravom, te ćemo ukratko ustanoviti njegove glavne značajke.

Hrvatsko seljačko pravo, prema istoimenom djelu Stjepana Radića, je trovrsno: gospodarsko, političko i društveno.

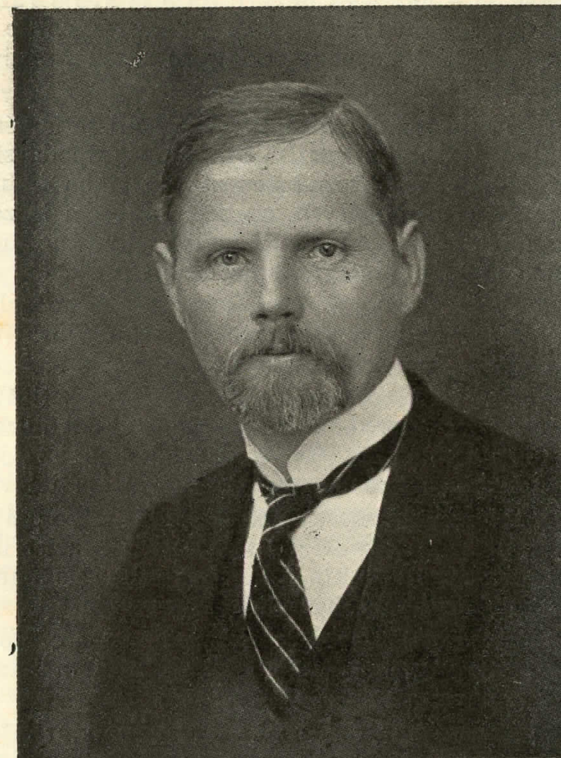
G o s p o d a r s k o s e l j a č k o p r a v o temelji se na vlasti i moći seljaštva, koje seljaku daje život, a koju mu država mora zakonom priznati, da zna i da može što bolje živjeti na svom seljačkom gospodarstvu, i to od seljačkog gospodarstva.

Glavne vrste seljačkoga gospodarskoga prava jesu: Seljačko pravo na dom, seljačko pravo na zemlju, seljačko pravo na šumu, seljačko pravo na gospodarsku slobodu i državnu pomoć za unapređenje seljačkoga gospodarstva, kao i na državnu pomoć proti prirodnim nesrećama.

Svi gospodarski zakoni imadu biti pisani, ali se moraju i provoditi, u interesu što većeg napretka seljačkoga gospodarstva.

S e l j a č k o p r a v o n a s l o b o d n i s e l j a č k i d o m temelji se na potrebi i zahtjevu, što mora biti zakonom utvrđeno, da se nijednom seljaku njegov dom i sve, što tomu domu pripada, ne može zaplijeniti ni prodati ni za kakav dug, da se seljaka, koji je temelj države, ne učini beskućnikom ili proleterom. Jer država može biti slobodna samo onda, ako je slobodan seljački dom, taj pravi temelj socijalnog i državnog života.

Zato seljački dom, ako služi za boravak i život seljačke obitelji, mora biti slobodan od svakoga poreza — kućarine — i svih inih daća, jer u seljačkom domu ne boravi nitko na materijalnu dobit njegova vlasnika.

Pavle Radić

** 1880 † 1928*

Time se ni najmanje ne ograničuje seljačka gospodarska sloboda, jer seljački dom ne smije biti platežnim sredstvom — res commercii —, već temeljnom glavnicom, po kojoj seljak zadovoljava svojim materijalnim obavezama.

Iskustvo naime uči, da bez ovakove zakonske zaštite seljački domovi lako padaju u tuđe ruke, kako domaćih spekulanata, tako i pohlepnih tuđinaca.

S e l j a č k o p r a v o n a s l o b o d n u s e l j a č k u z e m l j u prirodno je seljačko pravo, koje mora biti zakonom utvrđeno, jer je seljaku, koji je temelj države, nemoguće živjeti bez zemlje.

Zakonom treba da je utvrđeno, da se nijednom seljaku njegova zemlja ne smije ni zaplijeniti ni prodati za bilo kakav dug, pa kao što seljački dom, tako ni seljačka zemlja ne smije biti platežnim sredstvom, već temeljnom glavnicom, po kojoj seljak zadovoljava svojim materijalnim obavezama.

To se seljačko pravo na zemlju potkrepljuje još i time, što seljak, u gospodarstvo upućen, svoju zemlju najbolje obrađuje, te zemlja u takovim seljačkim rukama najviše nosi; što seljak zemlju čuva i drži, i tek je u najvećoj nevolji daje iz svoje ruke; što seljak cijeni svoj imetak prema tome, koliko i kakove zemlje imade, i što je seljak najsposobniji i najpripravniji, da svoju zemlju, a po tome i cijelu državu, oružjem brani.

Da seljaštvo, koje imade premalo zemlje, ili je uopće nema, dođe do zemlje i da na njoj može razviti napredno gospodarstvo, pa da se na kraj stane i seljačkoj prezaduženosti, to treba iz narodne imovine, to jest iz državnih fondova, naročito novcem iz zemljišnih zajednica i imovnih općina, omogućiti seljaštvu nužne dugoročne zajmove, uz maleni i lako plativi kamatnjak.

S e l j a č k o p r a v o n a š u m u jest neosporno seljačko pravo, jer je šuma odvajkada bila slobodno seljačko vlasništvo, a veliki dio tih šuma nekada je narod sam posadio.

U vrijeme priprostog seljačkog gospodarstva seljaštvo je živjelo od svojih šuma upravo tako, kako danas živi od obradive zemlje. Iz tih šuma, još do nedavna, bili su izgrađeni svi seljački domovi, to je seljaštvo imalo pravo na pašariju, drvariju i lov.

Šuma je u svijesti seljaštva u toliko bila njegovim vlasništvom, te se narod nije ni branio, kada je došlo do segregacije ili izlučivanja seljačkih šuma od vlastelinskih gruntova; tako je narod u svojim pravima bio često do temelja izigran i prevaren.

No danas nastoji seljaštvo, da u šumama steče što više vlasništva, a svoje pravo vrši u zemljišnim zajednicama i imovnim općinama, dakako u ograničenom opsegu.

No šumski zakon smatra seljaka rođenim neprijateljem i zatiračem šume te ga na svakom koraku kažnjava i zatire. Radi toga treba da se stvori šumski zakon pravedan i čovječan za seljaštvo, a tako isto i lovski zakon.

S e l j a č k o p r a v o n a g o s p o d a r s k u s l o b o d u temelji se na tome, da seljak u svome domu i cijelom svome gospodarstvu doista bude jedini gospodar, i da se vlada samo po takovim zakonima, koji vrijede za sve državljane.

Ali seljaštvo traži, da gospodarsko zakonodavstvo bude osnovano i utvrđeno samo prema seljačkim gospodarskim interesima, pa da se to zakonodavstvo vrši primjerom i sredstvima, poukom i pomoći, na pr. nabavom modernih ratila, umjetnoga gnojiva, dobroga sjemenja, dobre priplodne stoke, bolje vrste loze i ostalih kultura, osnivanjem gospodarskih škola, kućanskih škola, gospodarskih knjižnica, predavanja i naučnih putovanja u gospodarski naprednije zemlje.

Treba da se stvori za seljaštvo pravedan i povoljan lovski zakon, kao i zakoni i propisi o stočarstvu, o veterinarstvu ili živinarstvu, zakoni o komasaciji, regulaciji, melioraciji tla, kao i zakon za zaštitu seljačkog kućnog obrta.

Napose treba stvoriti dobar i moderni zakon o iseljenicima, tako da se iseljivanje svede u normalne granice, a da kapital iseljenika bude sav usredotočen u domovini i koristonosno upotrijebljen za podizanje seljačkoga gospodarstva i seljačke kulture.

Još važnije je, da se stvori moderan zakon o raseljivanju seljaštva iz krajeva sa malo zemlje, a velikom populacijom, u krajeve sa mnogo zemlje, a malenom populacijom, i da se strancima uopće zabrani useljivanje na seljačke posjede u našoj domovini. Naprotiv, da se u takovom zakonu uzmu u obzir i oni ogranci našega naroda, koji se iseliše u tuđe države, kako bi se opet vratili u stari svoj kraj.

S e l j a č k o p r a v o n a d r ž a v n u p o m o ć za unapređenje seljačkoga gospodarstva, kao i na državnu pomoć proti prirodnim nesrećama, temelji se na socijalnom i etičkom pravu, po kojem svaki čovjek i svaka zajednica mora raditi za napredak svakoga pojedinca kao i cjeline, a isto tako, u raznim nesrećama, naročito prirodnim nepogodama, da se pripomogne pojedincu ili cjelokupnoj zajednici, kada je takova pomoć potrebita i jedino moguća.

Nema dvojbe, da je unapređenje seljačkoga gospodarstva u interesu svega naroda, pa tako i države. Zato je i država dužna, da doprinaša moralna i materijalna sredstva, zakonom i novcima, da doprinese što više napretku i razvoju seljačkoga gospodarstva. Ta pomoć treba da je redovita, no ta pomoć često puta mora biti i izvanredna. U svakom takvom slučaju država je dužna, da pripomogne seljaštvu, kako bi se seljaštvo ili pomoglo ili zaštitilo u svom gospodarskom napretku.

Napose je ta pomoć potrebita kod raznih prirodnih ili elementarnih nesreća, kao što su: poplave, požar, suša, tuča, bura, slana, glad, bolesti ljudi i bolesti blaga, potres i t. d. U svakom takvom slučaju dužnost je države, da moralnim i materijalnim sredstvima pritekne seljaštvu u pomoć, i ta pomoć, koju zovemo još i: seljačko osiguranje proti prirodnim nesrećama, treba da je zakonom osigurana, a ne da bude predmetom spekulativnih novčarskih poduzeća.

S e l j a č k o p o l i t i č k o p r a v o temelji se na tome, što je seljaštvo u našoj domovini u preogromnoj većini, što je nosilac ili subjekat narodne kulture i narodne individualnosti, što je proizvodilac osnovnih životnih proizvoda, što je seljačka obitelj osnovna stanica, odakle se razvila prva organizovana državna ustanova: općina, i što je seljaštvo, kao ogromna većina, i moralno i fizički najčvršća obrana države i pravi izvor cjelokupnog njenog napretka.

Zato seljaštvo ne smije biti predmetom ničijeg izrabljivanja, već ono mora biti pravim faktorom upravljanja, te mora biti izjednačeno sa svima ljudima drugih zanimanja, i to u prvome redu sveopćim izbornim pravom — jednakim i tajnim — pa da sudjeluje u upravi i radu u svim državnim ustanovama, počevši od općine.

Da seljaštvo bude za takav posao i sposobno, treba da bude prosvijetljeno; a da se to postigne, dužnost je države, da se stvori posebni zakon za osnovnu, nižu i višu seljačku naobrazbu, koja mora biti upriličena prema potrebama seljaštva, a prema duhu drevne seljačke kulture.

Nauka, znanje, ne smije biti ničije posebno pravo — privilegij — ono mora biti opće narodno dobro, a u prvome redu seljaštva, koje-

mu je znanje preko svega potrebito za njegov seljački i gospodarski napredak, a uz to da mu bude oružjem u obrani proti svim seljačkim napadačima i izrabljivačima.

D r u š t v e n o s e l j a č k o p r a v o nepisani je zakon ili običaj, po kojemu treba da se seljaku dade u društvu ugled i položaj, kao i ostalim ljudima raznih zvanja i zanimanja.

Žalosna je činjenica, da se svagdje i u svakomu društvu više manje zapostavlja i prezire seljaštvo. Pa ne samo to, već se ono često izvrgava upravo bestidnome ruglu. To čine najradije upravo oni ljudi, koji i po moralnom i po materijalnom svom stanju nijesu vrijedni niti seljačkoga opanka, a kamoli da su vrijedni i jedne kapi znoja s one seljačke ruke, koja im pripravlja kruh, kojega ti bestidnici i neznalice jedu upravo izravno sa žuljeva seljačkoga dlana.

Seljaštvo zabacuje svatko! Njega su godinama zabacivale razne državne vlasti, gospoda i građani; svi su ga izrabljivali i svi ga zapostavljali, tim više, što su svi znali, da je to seljaštvo dobro i mirno, da sve uvrede strpljivo podnaša i da na svako zlo samo dobrim uzvraća. Zato su ga nazivali glupanom, kojemu ne treba ništa, ni poštivanja, ni znanja, pa zato ni pravice ni jednakopravnosti.

Sve je to išlo već tako daleko, da je seljak i sam sebe zapostavljao. No baš zato, kao iskra iz pelela, buknula je velika seljačka misao, misao o najvećoj vrijednosti pred svim ostalim zanimanjima i o pravu seljačkom, koje mora biti temeljem svakom drugom pravu, koje je tu, koje buja i raste, razvija se i cvate, i koje će sreći narodnoj bez dvojbe donijeti i najveći i najzdraviji plod!

Seljačka država

Na programu hrvatskog seljačkog pokreta izmirit će se istok i zapad.

Stjepan R a d i ć.

Hrvatski seljački narod u svojoj je srži konstruktivan i konstitutivan, on je duboko socijalan, a nije revolucionaran. On imade svoju duboku seljačku ideologiju, i ta ideologija njegovo je socijalno, političko i kulturno vjerovanje.

No konačna posljedica ove ideologije trajna je i neodstupna težnja, da i država, u kojoj je seljaštvo u preogromnoj većini, treba da bude prava seljačka država.

Da to uistinu i bude, seljaštvo ni ne misli, da to postigne putem bilo kakovog državnog udara, već da se putem evolutivnim, dakle putem prirodnoga razvoja, provede preustrojstvo preživljenog i nesavremenog uređenja.

Seljaštvo znade, da je osnov cjelokupnog državnog života baš ono samo, pa je onda jasno i to, da je upravo seljačka obitelj prva organizovana ljudska jedinica, odakle se razvija uopće sav narodni život. Tako i prva i temeljna državna organizacija jest općina, koju, u većem ili manjem broju, baš i sačinjavaju te organizovane seljačke obitelji.

Organizovanost seljačke obitelji počinje u prvome redu sa temelja moralnih i pravnih odnosa članova seljačke obitelji, pa ti odnosi i jesu pravi temelj hrvatske seljačke kulture. U seljačkoj dakle obitelji vlada određeni red, zakonitost, ustavnost — konstitutivnost; zato jest seljački narod konstitutivan. No kako seljački život stoji u vječnom stvaranju, a ne razaranju, tako je i seljački narod konstruktivan, a nije destruktivan.

Jasno je dakle, da prava i zdrava seljačka država treba da se stvara i izgrađuje samo sa temelja seljačke obitelji i seljačke kulture; sa temelja slobodnog seljačkog doma treba da se razvijaju sve ostale državne ustanove: općina, kotar, županija, banovina i uopće cijela država.

Država treba da se razvija odozdo, od temelja, od naroda, a ne odozgo, od pojedinca. Država je najjača i jedino zdrava samo ona, koju izgrađuje sam narod.

Za narodnih dinastija hrvatski narod imade doista pravu svoju seljačku državu sve do nesretnoga kralja Zvonimira, koji već imade oko sebe sjajan dvor i dvorjanstvo po franačkom uzoru, te je okru-

žen popovima latinašima. Njega ne vode više zasade tradicionalnog hrvatskog seljačkog prava — stare pravice, — već se on povodi za romanskom kulturom i rimskim građanskim pravom. Zato i dobiva protiv sebe sav hrvatski seljački narod, a završava život tragičnom smrti.

Ideal seljačke države, od prvog njezinog osnutka pa sve do naših dana, živi i sve snažnije se razvija u duši cjelokupnog hrvatskog seljačkog naroda. Za taj ideal doprinesene su već do danas neizmjerne i najstrahovitije žrtve.

Pitanje seljačke države samo po sebi ne samo da je nada sve zanimljivo, već izgleda, da će se iz pitanja seljačke države razviti nov oblik općeg svjetskog uređenja. Ideal socijalističke i komunističke države, a tako isto i ideje nacionalnog socijalizma i korporativne države, već u svojem prvom naletu nalaze se u opadanju, jer su neprirodne i jer se razvijaju odozgo, dok u nas je moguće, da stvorimo i razvijemo pravu seljačku državu, koja će moći da kao primjer i uzor poda cijelomu svijetu nov oblik, novu formu pravog i zdravog državnog uređenja; pa i ne samo to, već i duboku sadržinu, koja izvire iz duše narodne i iz njegove tisućljetne seljačke kulture.

No prije svega moramo se upitati, što je seljačka država?

Na to pitanje je vrlo teško i vrlo lako odgovoriti. Vrlo teško je odgovoriti za to, što za taj odgovor nema gotovo nikakova smisla ni razumijevanja ta tako zvana inteligencija, koja je uzgojena u tuđinštini i pod uplivom tuđinske svjetske civilizacije, pa zato nema ni osjećaja za pravo socijalno i kulturno rješenje ovoga pitanja. Vrlo lako je odgovoriti zato, što je većina naroda seljaštvo, koje i te kako razumije cijelu stvar, i što je na ovo pitanje već odgovorilo seljaštvo u svojem velikom i precizno izrađenom seljačkom programu.

Kod izgrađivanja toga seljačkoga programa sudjelovahu u jednoj preogromnoj većini baš sami seljaci i seljački prvaci, i to je pravi dekalog — deset zapovjedi Božjih — velikog seljačkog pokreta, te se tu ne može odstupiti baš ni od jedne riječi, pače niti slova. Veliki Stjepan Radić, pravi seljački sin, seljak sa visoko podignutim intelektom i genijalno širokom inteligencijom, bio je genijalni formulator velike narodne ideje. Nikada u životu nije on izrekao niti jedne riječi, koju ne bi kao interpret, tumač velike narodne misli i duboke narodne duše istinski iznio na promatranje i rješenje cijelomu narodu i cijelomu svijetu; on je uza svoje seljačke suradnike veliki zakonodavac konstruktivne seljačke duše i misli, te nema niti jedne riječi, koja se može precrtati, kojoj se može što oduzeti ili dodati; on je mogao na toj seljačkoj misli, kao seljak, samo dalje stvarati; on je dalje i stvarao, on je izgrađivao hram novog uređenja sve do svoje smrti.

On je piscu ovih redaka, u razgovoru o seljačkoj državi, iznio nove i široke poglede, bez obzira na sve nove socijalno-političke sugestije o seljačkoj državi i novom svjetskom uređenju. Držeći seljački program u ruci, on je odgovorio ovako:

»Za sve to mi imademo pozitivno rješenje. Uopće sav svijet se nalazi samo u borbi pozitivnih i negativnih, a jedino je seljaštvo pozitivno. Zato samo seljaštvo može da dade pozitivna rješenja. I mi ih dajemo! Kad se nas pita, što je seljačka država, onda nam je dužnost, da prema seljačkom programu opet odgovorimo ovako:

»Seljačka je država organizacija cjelokupnog naroda, u kojoj vlada potpunost i neprekidnost narodne suverenosti, koja se vrši plebiscitom obzirom na teritorijalna i upravna pitanja, a pravom inicijative i referenduma u pitanjima zakonodavstva. Tako isto pripada narodu puno i neograničeno pravo narodnog samoodređenja i u cjelokupnom unutarnjem uređenju.

Seljaštvo, budući da je preogromna većina u državi, i jer je temelj sveukupne kulturne i narodne individualnosti, a jer je isto tako i temelj sveukupne narodne privrede, blagostanja pa i narodne obrane, traži, da ne bude samo objektom izrabljivanja, već da kao subjekat postane i faktorom upravljanja, jer je seljaštvo narod. I zato, prema ustaljenom načelu ustavne demokracije odlučuje u svim državnim poslovima na sveopćim političkim izborima izabrana zastupnička većina. Radi toga u Hrvatskoj seljaštvo, kao preogromna većina, ima na to odlučivanje neosporno pravo, čim je na sveopćim izborima tu većinu uistinu i dobilo.

No domovina u prvome redu treba da je osigurana, i zato se svi državljani imadu osposobiti za obranu doma i domovine, ali tako, da se vojnička naobrazba spaja sa općom naobrazbom, privrednom poukom i općom radnom dužnošću, dok za unutrašnju sigurnost treba da se uredi posebno narodno redarstvo.

Bez obzira na državljanstvo, ili u našoj domovini na stalan ili prolazan boravak pojedinaca, treba da bude provedeno osiguranje čovječanskih prava, i zato, na temelju čovječnosti, treba da su svakomu čovjeku osigurana ova prava: osobna sigurnost i nepovredivost; čovječja kazna, ako netko nešto skrivi; sloboda kretanja, nepovredivost doma i osiguranje listovne tajne i poštanske dostave.

Seljački dom jest temelj seljačke države. Zato je u seljačkoj državi najsvetiji seljački dom, jer je seljačka država organička zajednica slobodnih i uređenih domova. Radi toga za svestrani napredak seljačkoga doma treba stvoriti posebni zakon o seljačkom nasljednom pravu i gospodarskoj slobodi u duhu starog uobičajenog zadružnog prava, a u skladu s današnjim mišljenjem i potrebama seljačkoga naroda isto tako zakon, kojim se seljački dom izuzima od prisilne ovrhe, te zakon o kućnom redu i posluhu, kojim se ujedno uređuje slobodno osnivanje novih kućnih zadruga.

Tako isto treba da se posebnim zakonom uredi odgojna, privredna i kulturna zadaća obitelji, a tako i potpuna ravnopravnost žena.

Kako je seljačka država organizacija misaonih bića, to u seljačkoj državi treba da vlada potpuna sloboda sastajanja, štampe i udruživanja, te odgovornost za djela javnih službenika.

No seljačka država je i organizacija privrednika. Zato treba da u seljačkoj državi vlada sveopća dužnost rada i svačije pravo na slobodan život.

Kako nema privrede bez rada, tako nema ni narodne privrede bez sveopćeg rada, a najočitiji je zahtjev pravednosti, da svakomu pripadaju plodovi njegova rada. Iz svega toga slijedi i taj izvod,

da ne smije biti rekvizicije ni u jednom slučaju, a izvlasdba na opću korist treba da je uređena posebnim zakonom.

Država kao privredna zajednica treba da stvori posebni zakon o sveopćoj radnoj dužnosti, a tako isto i posebni zakon o sveopćoj ratarskoj praksi, te zakon o svačijem pravu na ljudski život.

Seljačka većina dakako radi u svom slobodnom seljačkom domu, a životni interesi te većine nedjeljivi su od životnih interesa svih ostalih privrednika. Zato seljačka država osigurava pravilno poslovanje svim granama privrede, a naročito uređuje i osigurava industrijsku produkciju, te određuje sve to zakonom o radničkom pravu, kojim se osigurava čitav radnički međunarodni pokret.

Pravo štrajka treba urediti posebnim zakonom.

Temelj privredi je seljačko gospodarstvo.

Šume, toliko potrebne seljačkom gospodarstvu, treba da sveukupne pređu u vlasništvo naroda prema posebnom zakonu tako, da se pašom i građevnim drvom udovolji potrebi svih seljačkih domova, a ogrjevom potrebi svih državljana, koliko je to moguće. U istom duhu treba promijeniti i zakon o imovnim općinama i zemljišnim zajednicama.

Veleposjeda ne smije da bude, a zakonom se imade odrediti minimum i maksimum seljačkoga posjedovanja. Iznimke od toga, s obzirom na gospodarsko školstvo, na zadružno (kooperativno) napredno gospodarstvo i na agrarnu industriju, određuje posebni zakon. Isto se tako posebnim zakonom o domaćem preseljivanju imade urediti gospodarstvo na sveukupnom zemljištu, koje se dobije ukinućem veleposjeda za seljačko preseljivanje. Taj isti zakon odlučuje o neobrađenom zemljištu i o seljačkim domovima bez djece.

Posebnim zakonom ima se urediti način, kako oni seljaci, koji su poljski radnici i takovi neseljaci, koji su udovoljili zakonu o sveopćoj ratarskoj praksi, mogu doći do svoga doma.

Od svih veleposjeda imade se narodu (zemljišnim zajednicama, kućnim zadrugama i samovlasnicima) prije svega povratiti sve ono, što im je oduzeto nepravdom ili netočnom provedbom segregacija. Kod toga se uvažuju stečena prava svih gospodara, koliko nijesu u opreci s ovim načelom.

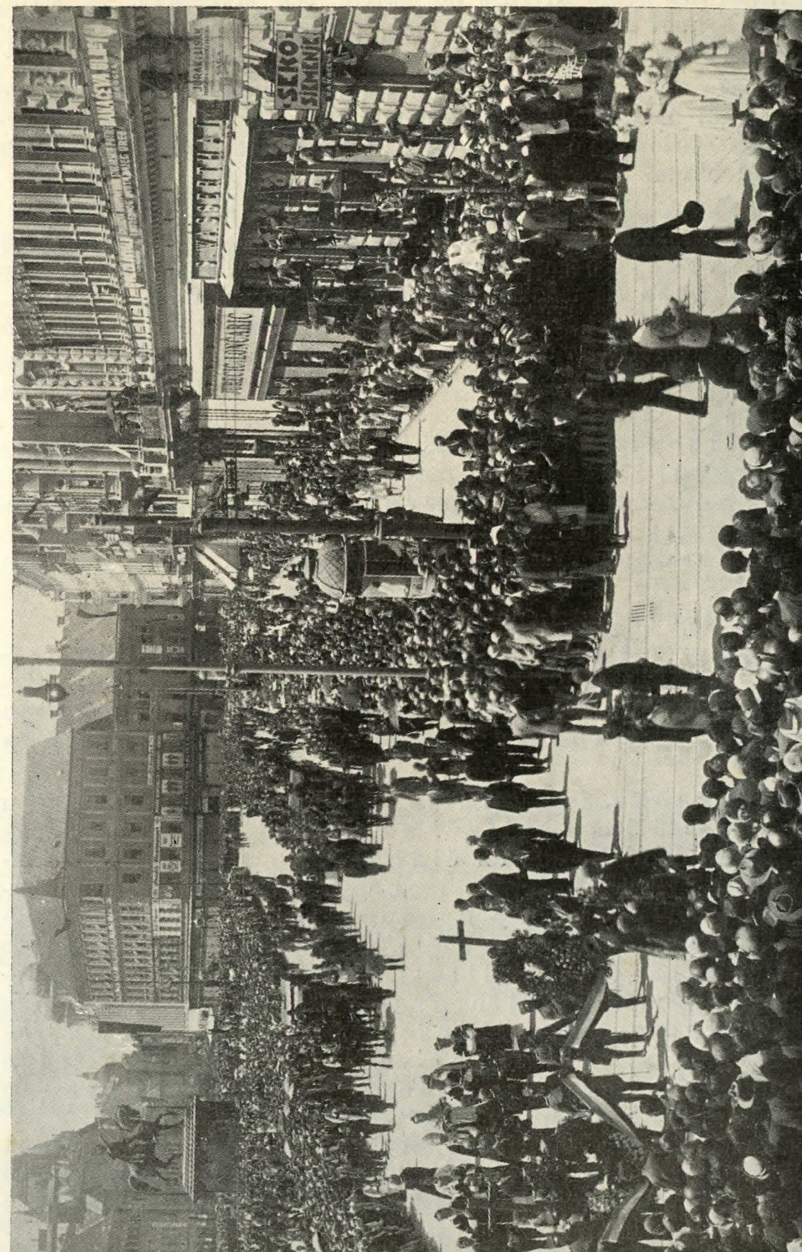
Kod odštete za zemlju glavna je stvar pitanje, kako je dotični veleposjed stečen. Odšteta se ima urediti posebnim zakonom.

Svatko se slobodno bavi svojim zanimanjem, naročito svakim obrtom, kakav zna i koliko ga zna. Za zanimanje, koje se tiče čovječjeg života i zdravlja, ili je inače osobito važno za narod, određuje se zakonom i osposobljenje i nadzor nad njim.

Sva je trgovina posve slobodna, a prometne pogodnosti imadu samo zadruge proizvoditelja i trošitelja.

Carine načelno nema. Zakonom se uvodi samo carina na predmete raskoši (luksusa), a na drugu robu tek onda, kad na to sili trgovačka politika koje druge države.

Posebnim zakonom omogućuje se i unapređuje osobna seljačka vjeresija, te kooperativno (zadružno) prikupljanje seljačke prištednje za potrebe seljačkoga naroda.

Sa sprovoda Dr. Gjure Basaričeka i Pavla Radića

Pravilan razvoj sveukupnoga narodnoga gospodarstva uvjetovan je pravilnim uređenjem općinskih, županijskih i državnih financija. Glavna načela o uređenju tih financija određuje ustav.

Da nitko bez svoje krivnje ne ostane bez sredstava za život, uvodi se zakonom sveopće osiguranje za slučaj privredne nesposonosti, napose starosti.

Da nikoga ne stigne nesakrivljena šteta u imovini, jednakim se načinom uvodi osiguranje sveukupne imovine za slučaj elementarnih nezgoda (požara, poplave, tuče i potresa), te pošasti (zaraznih bolesti) kod blaga.

Seljaštvo, koje je najveći posjednik zemlje i zemaljskih proizvoda u državi, stoji neodstupno na temelju privatnoga vlasništva. Ono drži, da je sav kapital u državi uistinu narodni kapital, i da kapital ne smije biti sam sebi svrhom, već da mora služiti općem dobru. Zato treba da je pohranjen u jednoj jedinoj narodnoj banci, odakle mora služiti narodu i državi.

Obrt, trgovina i industrija također moraju biti samo narodni i osnovani na temelju zadrugarskom, odnosno na temelju kooperativa. Kapital njihov pohranjen ili tesauriran u narodnoj banci, a zarada svih zadrugara, jer nije kapital, već poštena lična privreda, posve je slobodna i lična svojina svakog pojedinog zadrugara.

Seljačko gospodarstvo treba da je također udruženo u seljačkim zadrugama, osigurano i po državi zaštićeno, pa je seljački dom, seljačka zemlja i prihodi seljačkoga gospodarstva lična seljačka imovina.

Uz obrtničku, industrijsku i trgovačku komoru treba stvoriti još i seljačku komoru, i to ne od imenovanih, već od biranih članova po narodu pojedinih ovih struka. To bi bili pravi stručni parlamenti, koji bi odlučivali o prosperitetu, razvoju i napretku struka, koje zastupaju; oni bi odlučivali o prometu, cijeni i kvaliteti (vrsnoći) svojih proizvoda. Njihovo bi bilo pravo stvarati zakonske osnove o predmetima odnosećim se na njihovu struku, te osnove podnijeti parlamentu na proučavanje i prihvat, te bi onda te zakone parlamenat predao na izvršenje eksekutivnim tijelima.

Iza seljaka najveći je privrednik radnik, to jest seljak, koji živi i djeluje u gradu. On je već sam po sebi seljačko dijete, te su pitanja radnička u gradu već sama po sebi pitanja seljačka.

Radnicima privrednicima, a ne, kako im se posprdno kaže, proleterima treba posvetiti osobitu brigu i pažnju. Tako isto treba brigu i pažnju posvetiti njihovim obiteljima i porodicama. Da ove seljačke radničke obitelji uzmognu i u gradu živjet duhom hrvatske seljačke kulture, a ne pod utjecajem nekakove tuđinske civilizacije, to treba da svaka ovakova obitelj imade svoj vlastiti dom sa najmanje sto hvati zemljišta, pa se taj dom ima izgraditi iz državnih, komunalnih i društvenih sredstava uz dugoročni zajam, a maleni kamatnjak, te je ovakav dom neotuđivo vlasništvo radnika i njegove obitelji. Samo se ovako može učiniti kraj proleterstvu i proleterskim borbama.

Zakonom treba svakomu radniku osigurati rad i treba stvoriti zdravo radničko zakonodavstvo. Kod stvaranja ovoga treba da bude prisutno u prvome redu radništvo, kao i kod provođenja ovakovih zakona. Zakonom treba da se provede osiguranje radništva za slučaj bolesti, starosti ili radne nesposobnosti stečene nekrivnjom u radu. Zakonom treba da se radništvu poda besplatno liječenje u kući i bolnici, besplatni lijekovi, i u slučaju bijede pristojan pogreb sa svećenikom i pristojan grob. Zakonom treba da je osiguran svakomu radniku minimum eksistencije, krov nad glavom, hrana, obuća, odjeća i ogrjev, a u slučaju besposlice, koju radnik nije skrivio, utješni procenat zadnje njegove zarade za njega i za njegovu obitelj.

Što se tiče činovništva, to se njih smatra saradnicima na radu općeg narodnog dobra, duhovnoga i materijalnoga, zato činovništvo mora biti u prvom redu politički posve neovisno, a u materijalnom pogledu posve obezbjeđeno i osigurano kao i njihove obitelji.

Budući da je seljačka država organizacija kulture, to su postavljena i ova načela:

Vjera je temelj moralnoj kulturi. Vjera uopće, a kršćanski nauk napose je temelj poštenog odgoja.

Kršćanske crkve i sve javne vjerske zajednice posve su slobodne u naučanju i ispovijedanju vjere, u izvršivanju svih vjerskih obreda i u vjerskom saobraćaju sa svojim istovjernicima i svojim vjerskim poglavarima također i izvan države.

Pravosuđe mora biti osobito zaštićeno.

Odijeljenost sudova od zakonodavstva i od vlade i sudačka nezavisnost zajamčuje se posebnim zakonom o autonomiji sudaca.

Nema vojnih ni kakovih drugih iznimnih sudova, a ni posebnog policajnog ni upravnog sudovanja.

Sudi se redovno u sjedištu gospodarske općine, dotično prema potrebi na licu mjesta.

Postupak je barem kod prvoga (najnižega) suda javan i usmen. Posebnim se zakonima uređuje brzina sudbenoga postupka.

Narod sudjeluje kod sudovanja po prisežnicima i porotnicima prema posebnim zakonima.

U svim zločinima i prestupcima sudi porota ili zbor prisežnika. Imenici porotnika imaju biti sastavljeni tako, da većinu porotnika sačinjavaju seljački gospodari iz područja toga sudbenoga stola, ili dotičnoga kotarskoga suda.

Sudovi prosuđuju ustavnost zakona i zakonitost naredaba, te odlučuju u sporovima o kompetenciji između narodne vlade i autonomnih oblasti, te u sporu pojedinih državljana bilo s vladom, bilo s autonomnim oblastima.

Što se tiče prosvjete, to je škola i izvanškolska narodna prosvjeta općenita stvar svega naroda, te cijela država ne samo što vodi glavnu brigu za narodnu prosvjetu, nego u potrebi nosi za nju i trošak.

Osnovna (prva ili pučka) škola imade seljačko obilježje i prva joj je svrha, da se postigne potpuna i trajna pismenost u narodu.

Gospodarska općina osniva u svakom selu (zaselku, mjestu) javnu, općepristupnu školu za pismenost djece i odraslih s besplatnim učilima za djecu, a sve troškove za to, uz gospodarsku općinu, nosi i županija i cijela država prema posebnom zakonu o narodnoj pismenosti.

Opća narodna (pučka) škola ima po selima i po gradovima seljačko privredno i kulturno obilježje, i to u gradovima zato, da mladež već u djetinjstvu shvati svu važnost seljačkog privrednog rada, dah seljačkog života i duha i sav duboki smisao seljačke kulture.

Poslije svršene opće narodne škole sva ženska i muška mladež priučava se najmanje dvije godine praktičnoj privredi svake vrsti, već prema shodnosti i mogućnosti, ali svagdje s općeprosvjetnom poukom i učenjem najvažnijih stranih jezika.

Iza toga dolaze narodne škole za opću naobrazbu, koje traju najdulje četiri godine. Ove mogu polaziti i odrasli, a s njima je uvijek spojeno i priučavanje praktičnome radu, bilo tečajem školske godine, bilo kroz produžene praznike. U njima nema ni današnjih ocjena, ni današnjih svjedodžbi; u njima se dalje uče najvažniji strani jezici.

Tko ne svrši pripravnih godišta za rad, ne može polaziti narodnu školu za opću naobrazbu.

Uz narodnu školu za opću naobrazbu postoji čitav niz posebnih strukovnih škola: gospodarskih, obrtnih, trgovačkih, koje se polaze istodobno, a imadu općeobrazovne tečajeve, te usavršavaju svoje gojence dalje poukom i učenjem stranih jezika.

Iz narodne škole za opću naobrazbu prelazi se u strukovne škole za inteligenciju: gospodarske, sudačke, učiteljske, veterinarske, ljekarničke, graditeljske, mjerničke. Ove škole traju najdulje tri godine.

Sveučilište se pretvara u čitav niz znanstvenih zavoda, od kojih se zadržava liječnički i tehnički fakultet, a osniva se profesorski za profesore škola za opću naobrazbu i strukovnih škola za inteligenciju.

Predavanja na profesorskom fakultetu pristupna su svakomu, a na sveučilišne znanstvene zavode može se upisati svatko, tko na prijamnom ispitu dokaže spremu za razumijevanje predavanja.

Organizacija izvanškolskih prosvjetnih uredaba uređuje se posebnim zakonom. Svatko ima pravo u duhu ustava i u granicama školskoga zakona osnivati svakovrsne škole i otvarati razne tečajeve, te u njima poučavati.

Državljani su izvor sve snage i vrijednosti države. Zato se zdravstvo uređuje posebnim zakonom jednakom brigom za sela i gradove, tako da i najsiromašnijima bude omogućena liječnička pomoć i lijekovi.

Narod kao temelj svoga potpuno neprekidnoga suvereniteta stvara sveukupnu organizaciju privrede i prosvjete, određuje sva domovinska prava i dužnosti i brine se za njihovo izvršivanje ili neposredno sam, ili posredno po izabranim zastupnicima, dotično po imenovanim službenicima, i to na temelju narodne inicijative i narodnoga referenduma.

Sve zakonske osnove stvara narodni zakonodavni sabor, koji se bira na četiri godine po sveopćem izbornom pravu bez razlike spola od navršene 18. godine bez ikakovog drugog ograničenja.

Svi izbornici imadu jednako i pasivno izborno pravo.

Narodni zastupnici, t. j. članovi ustavotvornog ili zakonodavnog sabora, osim općenite osobne nepovredivosti, koju imadu kao ljudi, uživaju, dok su zastupnici, bez obzira, da li zasjeda sabor ili ne zasjeda, a isto tako i poslije raspusta sabora, dok ne minu izbori, posvemašnju nekažnjivost za sve ono, što govore i pišu u saboru ili izvan njega. Za ovo govorenje ili pisanje ne može zastupnik biti nikada pozvan na odgovornost.

Ako je zastupnik uhvaćen na činu kod zločina, kod kojih prestaje osobna nepovredivost, ima o tom odmah biti obaviješten saborski predsjednik, koji, zasjeda li sabor, sazivlje još isti dan, a ne zasjeda li, u roku od tri dana saborski imunitetni odbor, koji samo sa dvije trećine svih prisutnih članova može zaključiti, da se proti tomu zastupniku povede postupak. Tu odluku ima plenum sabora u roku od tri dana, ako zasjeda, ako ne zasjeda, u roku od 8 dana potvrditi. Ne poduzme li se sve ovo ovako, zastupnik je slobodan i ima se pravo sam udaljiti iz pritvora, a nitko ga pod osobnom odgovornošću zakona nema prava u tom spriječiti. Za sva ostala eventualno počinjena djela može narodnog zastupnika izručiti samo sabor, ako to imunitetni odbor predloži sa dvije trećine glasova.

Imunitet počinje od onoga časa, čim kotarski odnosno glavni izborni odbor ustanovi, da na dotičnoga kandidata otpada potreban broj glasova, a prestaje, kad je glavni izborni odbor konačno ustanovio broj novoizabranih zastupnika.

Budući da je pasivno izborno pravo izražaj aktivnoga prava svih izbornika, te prema tome čin narodnoga suvereniteta, to s časom, kad imunitet počinje, prestaje svako, pa i pravomoćnom osudom nastalo ograničenje osobne slobode.

Županijsku skupštinu sačinjava jednaki broj izaslanika svih udruženih gospodarskih općina. Ove izaslanike bira općinska skupština svih odraslih općinara na 4 godine istim izbornim činom, kojim se biraju općinski vijećnici.

Županijska se skupština obnavlja svake godine polovicom.

Ona stvara pravilnike u okviru svoje autonomije.

Županijske poslove vodi županijski upravni odbor sa svojim predsjednikom, koji ima naslov župana, prema utvrđenim načelima naprednoga zadrugarstva.

Taj odbor s predsjednikom bira županijska skupština.

Općinsku skupštinu sačinjavaju svi odrasli neporočni općinari, a sastaje se, raspravlja i posluje prema utvrđenim načelima naprednog zadrugarstva. Ona bira općinsko vijeće, kojemu se predsjednik zove načelnik, te u okviru autonomije stvara pravilnike.

Mjesto političke uprave uvodi se uprava gospodarska, prosvjetna i zdravstvena.

Temeljna jedinica ove uprave je seljački dom ili seljačka domaja, t. j. svako seljačko gospodarstvo kao glavna privredna i prosvjetna jedinica, ako taj dom ima glavno narodno obilježje, to jest, ako je on ujedno obitelj (porodica, familija).

Ovo narodno obilježje tim je jače, što je brojnija koja seljačka obitelj, te se svakom predstavniku (predstavnici) seljačke obitelji, dotično seljačkoga doma, u zakonu o gospodarskim općinama ima dati toliki broj glasova na općinskoj skupštini, koliko je u obitelji duša.

Pravni položaj obitelji gradskih, napose radničkih i svih obitelji bez doma, ima se urediti posebnim zakonom.

Prva teritorijalna jedinica svoj toj upravi jest gospodarska općina, koju redovito sačinjava svako selo za sebe, a gdje to narod želi ili potreba zahtijeva, više manjih sela ili zaselaka, načelno u opsegu jedne zemljišne zajednice ili jedne poreske općine.

Autonomija gospodarskih općina uređuje se posebnim zakonom prema načelima sveopćega, a napose seljačkog naprednog zadrugarstva.

Opseg ili djelokrug općinske autonomije isti je kao i autonomije županijske, te je ograničen samo faktičnom mogućnosti izvršivanja.

Gospodarska općina, kao član županije, izvršuje sve one poslove, na koje se dobrovoljno obvezala, te je samo u tom svojstvu organ županije.

Za pokriće troškova svoga djelokruga imade općina svoje samostalne financije tako, da od predmeta, koje ne oporezuje država ubire daću, ako to odredi općinsko vijeće.

Slobodnim udruživanjem gospodarskih općina nastaju županije, koje su šire područje i ujedno viši stupanj privredne, prosvjetne i zdravstvene organizacije i koje djeluju prema posebnom zakonu o županijama.

Tim zakonom se uređuje način, kojim se gospodarske općine udružuju u stalna županijska područja. Sve gospodarske općine, u granicama današnjih političkih kotara, udružuju se odmah u privremene županije.

Posebni zakon o županijskoj samovladi uređuje županiju tako, da za direktnu državnu djelatnost preostaju poslovi narodnih financija i narodne obrane te sudstvo, za koje postoji posebno uređenje, zatim školstvo počevši od narodnih škola za opću naobrazbu, a od zdravstva, privrede i općina svi poslovi, koji se po svojoj biti tiču

cijele domovine, ili koji se izvršuju obzirom na međunarodne ugovore i obveze.

Svi ostali poslovi spadaju u djelokrug županije.

Narodna vlada ne može učiniti županiju svojim organom u nijednom području svojega djelovanja, ali može županiji dodijeliti posebne vladine stručne službenike za izvršivanje poslova direktne državne djelatnosti.

Za sveukupno poslovanje u svom djelokrugu ima županija svoje posebne financije.

I gospodarska općina i županija imadu autonomiju ili selfgovernment u potpunom smislu tih riječi, koje znače, da gospodarska općina ili županija, u okviru zakona, mogu stvarati svoje pravilnike s valjanošću zakona, da same sobom vladaju, t. j., da u svom zakonskom djelokrugu posluju bez ikakve smetnje od strane glave države, dotično narodne vlade. Ali se posebnim zakonom određuje financijalna pomoć siromašnim općinama i županijama za sve one potrebe, koje su u općem narodnom interesu.

Općinske pravilnike stvara općinska, a županijske županijska skupština. Ovi se pravilnici šalju narodnoj vladi samo zato, da vidi, nije li općina ili županija prekoračila zakon o svojoj autonomiji. Ako narodna vlada misli, da je pravilnikom prekoračen zakon, šalje ga odmah stolu sedmorice, koji stvar ima riješiti najdulje u roku od mjesec dana. Inače vlada vraća pravilnik općini ili županiji s jedinom opaskom, da je pregledan.

Ni u jednom slučaju ne može pravilnik ostati kod vlade dulje od mjesec dana.

Što se tiče gradova, ukida se naziv: kr. slobodni gradovi.

Gospodarske općine ne mogu se više ubuduće pridruživati gradskim općinama, a bivše seoske upravne općine i pojedine pretežno seljačke gradske porezne općine mogu se prema zakonu o gospodarskim općinama od gradova odcijepiti i pridružiti gospodarskim županijama.

Posebnim zakonom o autonomiji gradskih općina imade se autonomija gradova razviti do istoga stepena kao i autonomija gospodarskih županija, i to tako, da u gradovima radništvo, obrtništvo i ostalo privredničko građanstvo, na temelju sveopćega, tajnoga i jednakoga prava glasa, bez razlike spola, uistinu vodi sve gradske poslove.

Domovinske poslove vodi glava države s narodnom vladom.

Glavni domovinski poslovi jesu: Izvršivanje čovječanske pravice (ministarstvo pravde), narodna privreda, narodna prosvjeta, briga za narodno zdravlje, obrana doma i domovine, stalna veza sa ostalim narodima i državama, podmirivanje troškova za sve te poslove (državne financije).

Svaku skupinu ovih domovinskih poslova vodi ministar, koji mora biti strukovnjak, koji može, a ne mora biti član sabora, i koji radi uz pomoć drugih strukovnjaka (ministarskih zamjenika), za posebne odjele u svakom ministarstvu.

Strukovnjacima za privredne poslove smatraju se i seljački gospodari.

Strukovnjaci ministarskih odjela zovu se ministarski zamjenici, te uz vodstvo dotičnoga ministra rade i pod nadzorom posebnih saborskih povjerenika-zastupnika.

Nadzor saborskih povjerenika i služba ministarskih zamjenika uređuje se posebnim zakonikom o ustrojstvu vlade.

Glavnu brigu za domovinske poslove vodi glava države.

Ministarstvo za vezu s ostalim narodima i državama nema tako zvanih diplomatskih zastupnika.

Seljačka država, kao organizacija i posebne seljačke i općeljudske privrede i kulture, ima u drugim državama, gdje god to potreba zahtijeva, samo svoje privredne i kulturne zastupnike (konzule). Ovi se zastupnici poglavito brinu za život, zdravlje i napredak državljana u inozemstvu.

Obrana i sigurnost doma i domovine vrši se tako, da se uvodi obrana doma i domovine kao jedan dio radne dužnosti.

S obranom doma i domovine spojeno je i narodno redarstvo ili sigurnosna straža. Posebnim zakonom ima se urediti priprava za zapovjednike narodne straže i središta pojedinih domobranskih kotara. Ovi domobranski kotari pokrivaju se sa sudbenim i poreznim kotarima.

Podmirivanje za sve domovinske poslove (državne financije) obavlja se ovako:

Kao glavni državni izravni porez posebnim se zakonom uvodi progresivna dohodarina. Visinu dohodarine ustanovljuje svake godine sabor kod rasprave o proračunu prema poreznoj snazi porezovnika, i to progresivno, t. j. tako, da se od sve to većega dohotka plaća sve to viši postotak poreza.

Na dohodak, koji se posebnim zakonom odredi, da je čovjeku bezuvjetno potreban za njegov ljudski život, ne može se ustanoviti dohodarina više od jednoga postotka.

Na dohodarinu ne može biti nikakova nameta (prireza).

Državni porez može uvesti samo narodni (državni) sabor, a porez (namet) općinski i županijski samo općinska i županijska skupština.

Nitko ne može biti oslobođen od plaćanja poreza.

Na najniže životne potrepštine, naime na kruh i brašno, na sol, na mlijeko i petrolej ne može se ustanoviti nikakav porez i nikakva druga daća.

Iz državne, županijske ili općinske blagajne ne smije se ništa izdati, što nije određeno državnim, županijskim ili općinskim proračunom.

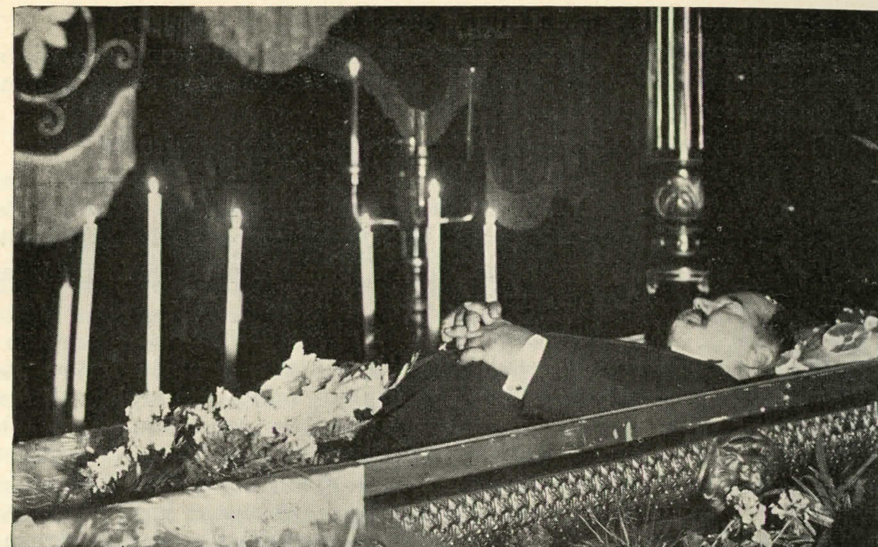
Narodni sabor raspravlja i prihvaća svake godine državni proračun, koji vrijedi za jednu proračunsku godinu.

Zajedno s proračunom imade narodna vlada podnijeti saboru zaključne račune prošle godine.

Sabor ne može pojedinih predloženih proračunskih stavaka u izdacima državnoga proračuna povisiti, ali ih može sniziti ili jednostavno brisati.

O upotrebi eventualnih ištednja odlučuje samo sabor.

Državni, županijski i općinski proračun imade se uvijek raspraviti i odobriti unaprijed. Ako državni, županijski ili općinski pro-

Stjepan Radić na odru

račun nije odobren, to za dotičnu godinu, dok ne bude toga odobrenja, nitko nije dužan plaćati dotičnoga državnoga, županijskoga ili općinskoga poreza, te se svaki službeni poziv, ili čak utjerivanje ovakovih nedozvoljenih poreza kazni kao zlouporaba uredovne vlasti.

Isključivo pravo prodavati stanovite predmete za potrošnju, t. j. pravo monopola može imati i izvršivati samo država.

Sve državne račune pregledava državno računovodstvo, koje se uređuje posebnim zakonom.

Posebnim se zakonom ima jamčiti nezavisnost i strukovna sprema svih službenika državnoga računovodstva i urediti njihova odgovornost pred stolom sedmorice.

Državno računovodstvo pregledava, ispravlja i likvidira prema potrebnim zakonskim propisima državne, županijske i općinske račune; pazi, da se ne prekorači nijedan izdatak ustanovljen državnim proračunom, a upozoruje na eventualna prekoračenja kod županijskog i općinskog proračuna, te zaključuje državne račune.

Državno računovodstvo podnaša godišnji državni obračun sa svojim posve slobodnim primjedbama narodnom saboru po glavi države na ponovno ispitivanje i odobrenje, i to tako, da obračun za prijašnju godinu narodna vlada uzmogne dostaviti saboru zajedno sa predloženim proračunom za buduću godinu.

Za ubiranje državnih poreza osnivaju se porezni uredi države za porezne kotare, koji su ujedno kotari sudbeni i domobranski;

manji su od današnjih političkih kotara, a veći od današnjih upravnih općina tako, da svaki porezni ured može lako ubirati porez po svim gospodarskim općinama svoga područja.

Sudovi se osnivaju i ukidaju samo zakonom.

Suci su neovisni, te ne mogu, osim uslijed pravomoćne disciplinarne presude, biti protiv svoje volje ni premješteni, ni umirovljeni prije navršene 65. godine, a ni svrgnuti.

S navršenom 65. godinom mora se svaki sudac umiroviti.

Sudce prvoga stupnja namješta vrhovno sudište, raspisavši natječaj na svako pojedino ispražnjeno sudačko mjesto. Među više natjecatelja imade prednost onaj, koji je prije položio sudački ispit.

Prizivna sudišta i vrhovno sudište popunjuje se samo prebiranjem (opcijom) iz redova sudaca i odvjetnika.

Prve suce sviju stupnjeva imenuje glava države.

Suci nijesu po plaći razdijeljeni u razrede, a plaća im se povećava u stalnim vremenskim razmacima nakon stanovitog broja službenih godina određenog zakonom. Stotina neporočnih odraslih državljana (državljanki) svojih gospodara, koji su navršili trideset godina, može pismeno, s vlastoručnim potpisima zatražiti kod stola sedmorice proti svakom sucu disciplinarni postupak, koji se imade odmah započeti i u roku od mjesec dana završiti i to uvijek presudom, koja se ima izreći uz sudjelovanje porote.

Prvi najniži sudovi dobivaju posebnim zakonom svoje područje, koje se zove sudbeni kotar, a koji se pokriva s poreznim i domobranskim kotarom.«

Uzadružena narodna industrija

Kada kritički promotrimo sistem seljačke države, kako je zamišlja hrvatski seljački narod, onda stojimo zapanjeni pred veličinom i snagom hrvatskog seljačkog duha i hrvatske seljačke kulture i ne znamo, što da odgovorimo. Mi stojimo kao pred kamenim pločama od jaspisa, na kojima je uklesan dekalog — deset zapovijedi Božjih —, pred kojima nema nikakova protivurječja, opiranja ni umicanja, jer je istina nesavladiva i neosporiva.

Hrvatsko seljaštvo za sebe je već odavna riješilo sva socijalna, kulturna i politička pitanja i sa žaljenjem smiješi se svima onima, koji još i sada lutaju kroz guštare neodređenosti i neznanja. Pa ti, često i najveći umovi pitaju: »Gdje je rješenje svih tih strahovitih problema? Gdje je izlaz? Za čim ide taj seljački pokret? Što ćemo sa komunizmom, fašizmom, nacionalnim socijalizmom?«

A eno, iz Buševca, seoca kraj Velike Gorice, jednim katonskim mirom odgovara seljački prvak i narodni zastupnik seljak Ivan Robić:

»Seljački pokret ide za tim, da ostvari osnovna prava svakoga čovjeka, što ga po Božjem i prirodnom pravu pripada. Svaki čovjek mora imati svoj vlastiti dom. Mora se paziti, da nijedan čovjek krivicom drugih ne smije oskudijevati kruha. Toliko seljaka krivicom drugih ostaje bez doma!«

Zamislimo se u to! I onda promotrimo riječi Velikoga nasljednika Besmrtnoga Stjepana Radića, današnjeg Vođe hrvatskog seljačkog naroda Dra. Vladimira Mačeka. koji nadovezuje na riječi Stjepana Radića ovako:

»Današnje su države organizacije vlasti, a seljačka država je organizacija kulture i privrede. U današnjim je državama imperijum primaran, a kultura i privreda su nuzgredne. U seljačkoj državi treba da bude kultura i privreda primarna, a imperijum tek nuzgredan, premda se jedno bez drugoga ne može zamisliti; kao što nema vrijednosti lagav bez vina, tako se ne može držati vino bez lagva. Dakle ukratko: imperijum je bačva, a kultura i privreda je vino.

Bačva bez vina samo lijepo zvoni, ali koristi nikakove! Vino bez bačve razlije se i propada!...«

Što to znači?

To znači, da se ni pomisliti ne može narod bez kulture, a isto tako ne može se ni pomisliti jedan narod bez gospodarskog napretka.

No dok mi posve lako pomišljamo prosvjetni razvoj i napredak jednoga naroda, jer je na tome razvoju interesiran svaki pojedinac,

jer je prosvjeta temelj, razvoj privrede, daleko je zakučastiji, problematičniji, jer, ako sav narod i radi na privredi, to su ipak na privredi najviše interesirani pojedinci, kao izrabljivači, eksploatatori privrede i privrednika, a jer je seljaštvo najveći privrednik, oni su dakle intersirani kao izrabljivači seljaštva.

Ti izrabljivači seljaka-privrednika stvorili su u svojem radu i sve kapitalističke sisteme seljačkoga izrabljivanja. Zato seljaštvo i traži puteve, kako da se ukloni i zaštiti od toga izrabljivanja; seljaštvo traži socijalizaciju privrede i stvara svoj sistem za rješavanje svih privredničkih pitanja.

Narodno gospodarstvo, obrt, trgovina i industrija treba da budu — po mišljenju seljačkoga naroda — udruženi i međusobni njihov odnos ne smije počivati na novčanom, monetarnom sustavu, već na sustavu izmjene dobara i razdiobe rada.

Dr. Vladimir Maček razlaže ovu stvar ovako:

»Doista, mi trebamo industriju, koja bi počivala na temeljima zadrugarstva. Kapitalističke industrije nama ne treba! No i zadružna industrija treba da izrađuje samo ono, što ne može seljak sam kod kuće da proizvede. Evo, ja sam si dao pred kratko vrijeme napraviti par cipela kod kupinečkoga postolara, koji mi je i po kvaliteti i po izradbi sašio cipele tako, da se pred njim može sakriti svaka tvornica i radionica, pa i sam Bata! Što je dakle s tim kupinečkim postolarom? To je eto, ovo: Sav obrt i sva industrija mora se voditi po posebnom načelu, i treba da se vrši godišnja ili sezonska razdioba rada tako, da, recimo, prve godine dobije kupinečki postolar na izradbu pet stotina pari cipela, a poslije onoliko pari, koliko ga pripada prema konsumpciji cijeloga naroda bez obzira, je li se jedan obrtnik nalazi na selu ili u gradu. Ovaj sistem nazvat ćemo uzadružena narodna industrija.

No taj sistem, širi je, negoli si mnogi i zamišlja, jer često prelazi granice samog našeg teritorija, i jer prima čak i međunarodni značaj.

Ako si zamislimo samo strahotu konjunkture američke industrije, dakako kapitalističke, gdje se pale cijele plantaže kave i pamuka, što nas smeta, da mi kao pomorska zemlja ne segnemo malo u to pitanje? Kod nas, u Kupincu, pod utjecajem ekonomske krize, kako je to i u drugim seljačkim krajevima, narod se vraća opet svojoj kućnoj industriji i žene opet predu i tkaju naše lijepo i bijelo seljačko tkanje. Neprilika je samo ta, da taj »končec«, koji služi kao potka platnu, obično se kupuje gotov u dućanu, no tu je odviše skup. Zašto da ne kupimo američki pamuk, za bagatelu? Zašto da ga ne isprede seljaštvo tamo u našoj bijednoj i za sada pasivnoj Dalmaciji ili Hrvatskom Primorju, pa da imademo svoje jevtino, lijepo i bijelo seljačko platno? — Eno ti Srijemca! Pun je pšenice, a nema zimskog vunenog kaputa! Taj kaput njega stoji, koliko stoji jedan metar pšenice. Nu Dalmatinac pun je ovčje vune i on stvara sukno, kakvoga nema na svijetu, a gladan je kruha! Zašto ne bi dao svoj metar pšenice Srijemac Dalmatincu za njegov vuneni kaput, a zašto ne bi dao Dalmatinac svoj kaput za Srijemčevu pšenicu, pa će obadvojica proći za toliko jevtinije, negoli ako Srijemac kupi svoj kaput kod Židova, a Dalmatinac ako kupi pšenicu kod Židova ili bilo kojega trgovačkog prevaranta? Seljaštvo mora proizvoditi samo, što mu treba; seljaštvo mora samo među sobom promicati proizvode svojega rada, i to na temelju izmjene dobara i po načelima uzadružene narodne industrije. To je seljačka država! To je smisao seljačke države!«

Svima dakle sljeparijama treba da je jednoć kraj, jer narod imade sam svoj prosvjetni i privrednički sustav, a gdje je ovako točno određen političko-socijalni sustav, tu se više ne smije ići natrag, tu se više ne smije kotač narodnog napretka mazati rđom, već uljem!

Kad ovako dakle promotrimo prosvjetnoekonomski sustav hrvatskog seljačkog pokreta, onda smo si svijesni, da temeljne misli ove velike ideologije, po svemu narodu i njegovim velikim vođama daju jedno jedino i jedinstveno rješenje svih problema današnje strahotne ljudske sredine pa, ili će se svijet urediti i smiriti na ovim načelima, ili svijetu nema spasa! Ovo je srednja linija, jedino prirodna, jedino logički izvediva, i po njoj mora da padnu: komunizam, fašizam, socijalizam i nacionalni socijalizam. Ovo je jedinstvo narodne imovine, ovo je kolektiv na temelju privatnoga vlasništva, ovo su korporacije na temelju demokracije, ovo je socijalizacija na temelju jedinstvenoga i sustavnoga rada! Ovo je savršenstvo! Drugoga rješenja nema! Naprijed vodi u propast! Natrag vodi u propast! Samo u ideji seljačke demokracije svemu je svijetu spas!

Sa sprovoda Stjepana Radića

(Pred Hrvatskim Seljačkim Domom)

Zašto je seljak u selu nesretan?

Kada se promatra cjelokupni seljački život, onda se taj život gleda kao lijepu idilu, lijepu, umiljatu i ugodnu sliku. No kada se prodre u srž toga života, onda se vidi, da je život na selu nada sve težak, koji je sličan na pravo mučeništvo, i da je seljak, koji privređuje najveći dio zemaljskih dobara cjelokupnoj narodnoj zajednici, obično najveća sirotinja, koja je još k tome od svakoga potisnuta i prezrena.

Pa što je to? Što to znači i odakle to dolazi?

To dolazi odatle, što seljak nije jedini gospodar svoje zemlje i svojega doma, već radi toga, što plaća zemljarinu i ine razne daće, i po tome taj dom i ta zemlja nijesu slobodni, pa ni seljak zato nije i ne može biti slobodan. Jer kao što patriotizam hrvatskog seljaštva ne stoji u formalnostima, već u sadržini, tako i sloboda ne stoji u formalnostima, već u potpunoj svojoj sadržini. Ne stoji, da neki narod nije slobodan samo zato, što mu tuđinac vlada; može narod da sam sebi vlada, pa opet nije slobodan. Nije sloboda čovjeka ili naroda u tome, da radi, što ga je volja, već da je život pojedinca i naroda uređen tako, da mu bude što bolji i što ljepši, a to znači, da mu bude što napredniji.

No kako može biti život napredan, kad su čovjeku ili narodu oduzeti već osnovni uvjeti zdravog i pravilnog razvoja? Čovjek nije puž, da se rodi već s kućom na leđima, pa što je on veći, to mu je i kuća veća i udobnija. Čovjek se rodi gol i mora si na zemlji stvarati dom, a nitko mu onda tu zemlju ne podaje badava, i nitko mu ne podaje badava taj dom, u kojemu će živjeti. On je tu zemlju i taj dom stekao i platio; ili on ili njegovi pređi; on je već cjelokupnoj zajednici doprinio svoj obol, koji je i dužan, ako hoće da u toj zajednici živi. Pa što se onda još hoće? Zar to, da kada je već gol, da bude, kako narod kaže — kao gol u trnju? A zašto i u čiju korist? Nizašto, ni u čiju korist, već samo zato, što se ljudi među sobom ne razumiju!

Nadalje, seljak živi od zemlje, a po radu, koji je nada sve težak i beskonačan. Dok građanin, naročito radnik, radi osam, deset ili dvanaest sati dnevno, to seljak radi danju i noću. On prospava samo koji sat i već se diže, da pođe na rad; pa i tih nekoliko sati, dok spava, ne spava u miru, jer treba i po noći prigledati u staji i oko kuće, da se ne bi kakova nesreća ili kakovo ino zlo dogodilo.

Seljak živi u vječnoj brizi i strahu, pa je skoro prirodno, da svatko bježi od onoga, što je teško. No što je teško, to ljudi najradije izbjegavaju i preziru, a čovjeka, koji kod takova rada ustraje,

onda čak i ismjehuju, drže ga budalom, što si ne zna ili ne može život učiniti lakšim i ljepšim. Dakako, da je to velika zabluda; no nažalost, to je činjenica. Leglo tome lošemu gledanju jest u gradu, gdje se ljudi preziru po zvanju, kojim se bave, prema tome, je li to zvanje teže ili lakše, unosnije ili slabije, čišće ili neurednije, a obično se najviše štuje one, koji žive samo od lijenosti, ali sa najvećim prihodima. Pa dok se u gradu ljudi po svome poslu i zvanju štuju ili preziru, u selu toga nema. Tamo se nitko po radu ne štuje niti ne prezire, već samo po obrazu i poštenju. Jer na selu mora svatko raditi, i nitko niti ne pomišlja, da bi živio bez rada; dapače seljak kaže, da kada koji dan ne radi, da se odmah razboli, pa se seljak radom čak i liječi.

No toga mnogi ljudi uopće ne razumiju.

Seljaka osim toga preziru i zato, što je tobože konzervativan, zaostao i glup, jednom riječi bez kulture. Pa ipak dalje padaju u protivurječje, kada kažu, da je seljak svima mašćama namazan, da je seljak lopov, dok je bor zelen i t. d. A mi se pitamo: Ako je seljak konzervativan, zaostao i glup, pa i bez kulture, kako onda tolika mudrost, pa odakle onda tolika doduše ružna, ali i zanimljiva pohvala tomu i takvomu seljaštvu?

To dolazi odatle, što jedini seljak imade uistinu kulturu, koja je tisuće godina stara, a svi ti ljudi u gradu, koji prigovaraju seljaku i uz to ga klevećú, uopće nemaju kulture! Oni imadu samo tanju ili deblju polituru svjetske civilizacije, koja s našom hrvatskom narodnom kulturom uopće nema ništa zajedničkog ili u najboljem slučaju vrlo malo.

No seljak to vidi, zna i osjeća; zbog toga i po tome on je u selu nesretan, i nitko ne vidi bolje ponor, koji dijeli selo i grad, i nitko ne trpi više od seljaka, koji gleda, kako se vlastiti narod: seljaštvo i ta djeca sela — građani — podijeliše u dva svijeta, koji se ne shvaćaju i ne razumiju, pa nema ni dodirnih točaka, u kojima bi se mogli sastati na jednom osjećaju, na jednoj ideji, na jednome radu...

Zato je od najveće važnosti, da u tančine i strogo nepristrano proučimo taj odnos sela i grada, makar se pri tome i koji puta ponavljali.

Što je grad?

U početku ove rasprave spomenuto je, kako je uopće nastao grad, pa ćemo ponovno spomenuti, da su veći ili manji upravljači naroda isprva živjeli također seljačkim životom, u svojim većim drvenim kućama, kurijama, no poslije stadoše graditi tvrde kule i gradove, te oko njih nastaniše svoje robove, sluge i službenike, od kojih se pomalo razvio poseban građanski stalež. To je građanstvo nastalo od robova, sluga i službenika, beskućnika i posve neslobodnih elemenata, pa koje čudo, ako se tako stvorio i poseban duh, duša grada, kakova nam je i danas svima tako dobro poznata.

No još u najstarija vremena postojali su stari rimski gradovi, u kojima je živjelo rimsko građanstvo, pa je po dolasku Hrvata to građanstvo bježalo u dalmatinske gradove. No sigurno je toga građanstva mnogo ostalo u tim gradovima, u koje se sada nastaniše Hrvati, koji pomalo ponarodiše te stare Romane, i tako ovi postadoše žrtvom duha i snage hrvatskoga naroda. Ali zato je morao i hrvatski narod doprinjeti i svoje žrtve.

To ponarođivanje sigurno nije išlo tako lako i tako jevtino. Ako je romanski elemenat polagano prihvaćao hrvatski jezik, život i običaje, a po tome i tisućljetnu hrvatsku seljačku kulturu, to je i on pomalo ulijevao — infiltrirao — u dušu hrvatskoga naroda najznačajnije zasade svoje klasične kulture, života i običaja, pa je upravo to, po čemu se stvarala posebna duša grada, tako različita i tako daleka duši sela. I što je ta duša grada postajala sve različitijom od duše sela, to je postajala sve daljom, pa je to išlo tako daleko, da su doista nastala dva svijeta: grad i selo, koji se već ni razumjeti ne mogoše. Pa dok se među građanstvom razvijao prezir prema seljaštvu, među seljaštvom razvijala se mržnja prema građanstvu. I to nažalost traje i danas.

Dok seljak živi u prirodi sa zemljom, suncem i životinjama u gotovo svetome vezu, kao biće rada i zdravlja, okružen neizmjernim prostorima dalekih ravnica i zelenih šuma, u moru zraka i u punome žaru sunca, stanovnici grada zbili se na tijesnome prostoru, u mračnim ulicama, bez sunca i vedrine, i ultravioletne zrake sunca, taj sunčani napitak našega života, gotovo nikako ne prodiru u gradove, kako je to već davno nauka dokazala; to građanstvo strada i pati od svih mogućih bolesti, i zato grad stalno izumire, da se sveđ popunjuje novim elementima, koji će isto tako u gradu umirati i izumirati.

Na tome tijesnome prostoru ljudi se jedni drugima popeše na glavu, te žive kao u kakovom živom skladištu, poredani u fahove,

stelaže i katove, i u tim katovima jedni drugima smetaju, pa da i ne znaju, jedni druge okužuju.

U srednjem vijeku, dok su ljudi u gradovima držali konje i ostalo blago u stajama, a na visokim krovovima svojih kuća sijeno i ostalu krmu; dok su uz kuće, kraj staje stajala gnojišta, bez i najprimitivnije kanalizacije, a uz njih bunar, gradovi su bili leglo kuge, kolere, tifusa i svih mogućih zaraznih bolesti; ali i danas, kada su se posve izmijenile zdravstvene prilike u gradovima, ipak su ti gradovi rasadnici sušice, difterije, angine, šarlaha, dobraca i svih vrsta spolnih bolesti. Ali zbog bijede u gradovima, tu imade najviše spolnoga razvrata, pijanstva i svih mogućih vrsta kriminaliteta.

Dok su svi ljudi u selu u socijalnom pogledu jednaki i bave se sličnim radom i na jednaki način žive, u gradovima se ljudi bave najrazličnijim poslovima, pa se po vrstama poslova i ocjenjuju, poštuju ili preziru. Oni su podijeljeni u staleže, klase, i u klasnim borbama neprestano se jedni s drugima bore. No dok se tako mrze, žderu i toliko među sobom razilaze, u jednome se uvijek slažu, a to je mržnja i prezir prema seljačkome narodu.

Potreba je zato, da ispitamo ove teške činjenice.

Odakle građani?

Grad je kao neka prolazna stanica.

U gradovima ljudi zbog poslova, kojima se bave, naročito u tvornicama, i naprosto zato, jer žive u gradu, čvrsto ograđeni od svih blagodarnih utjecaja velike Božje prirode, u masama umiru i kroz nekoliko pokoljenja konačno i izumru. Pa kako i ne će? Meni je bilo već četrnaest godina, kada sam zaželio, da vidim, kako i ovdje, u gradu, izlazi sunce. I jednoga dana odlučim se, da ću ustati rano u jutro, pa da vidim izlaz sunca. No odakle da ga vidim? Grad je velik i daleko su bregovi, polja i livade. Zato izabrah povišeno mjesto usred grada, gdje ću preko svih kuća vidjeti, kako izlazi sunce. Pođoh na državni kolodvor i popeh se na željeznički most, koji se diže iznad bezbrojnih željezničkih tračnica kolodvora za ranžiranje. Stotine vagona pod mostom, deseci lokomotiva, i taj dim strahovito zaudara, a još im pomaže cijela šuma dimnjaka u susjednim tvornicama. Razočarava me, što ni otkuda ne čujem seoskoga pijetla, koji pjevanjem naviješta izlaz sunca, kako je to uvijek u svakome selu. Ali da! Strahovita sirena neke tvornice stala je zviždati, da mi je prodiralo do u srž mojih pospanih kostiju. I eno, tamo s istoka, iz magle i dima grada, izlazi sunce! Ja dršćem od uzbuđenja, a danas bi zaplakao nad nestašnim dječakom, kada pomislim, odakle je on motrio izlaz sunca. Danas upravo sumnjam, da je ono ondje uopće izašlo sunce! Ono je morao odnekud sa sajmišta neki čarobnjak pred panoramom ispustiti crveni mjehur — balon — da me prevari, da je ono naše lijepo, zlatno i jasno seljačko sunce.

I tako je to u gradu sve. Ne vidiš izlaza sunca, ne vidiš njegova zapada, vidiš prirodu kusatu, kao što su kusati gradski psi sa zalupanim gubicama, otsječenim repovima i ušima, i uvijek po perivojima škare režu i režu, da od lijepe krošnje postaju zelene škatulje, a od šumskog, planinskog diva hrasta da postane neki mamut ili potočni konj.

Nema tu u perivojima naše lijepe seoske šipkove ružice, nema tu naše zlatne »radićeve rožice«, nema tu Gospine suzice, crvenog srdašca, lijepoga momka, plave ili bijele ljubice, ivančice i ivanjskog cvijeća! Tu su se poredale kao pariške balerine ili amerikanski girlsi, dalije i asfodele, magnolije i glicinije, koje su narodu baš tako tuđe, kao što su mu tuđi Zulukafri ili Bušmani!

Ne vidi se u gradu široko zvjezdano nebo sa milijunima samih nebeskih svjetova, već se po koja zvijezda gleda iz tih gradskih kanala, tih ulica, kao kroz rešetke tamnica, a kada po zimi padne

snijeg, onoga časa upravo ga banditski izbacaju iz grada, da ne znaš, je li to u gradu zima, jesen, proljeće ili ne znam što. A kako i ne će, kada ono malo zemlje, što je u gradovima imade u ulicama, ljudi zazidaše i okovaše debelim naslagama asfalta tako, da zemlje ne vide i da se ni nogom ne dodirnu nje, te mile i zdrave majke naše, bez koje nam nema ni života ni sreće. Zemlju, od koje seljak živi i koju toliko ljubi, građanin prezire, on se nje boji.

I evo, dok seljak živi sa prirodom, građanin živi sa umjetnošću. Pa ipak, tko su ti građani! Kako su postali i odakle su došli, kada su tako čudnovati i zagonetni?

Ti su građani seljaci, koji su se odmetnuli od sela, odrekli se svoje majke zemlje, svoga oca sunca i svoje braće seljaka!

Mi nemamo građanstva, koje bi odvajkada bili građani. Nešto građanstva mi doista imademo u dalmatinskim i primorskim gradovima sjeverne Hrvatske, koji su i pred sto i više godina obitavali u gradovima, ali to je tako malen broj, da nikako ne ulazi u račun. To je većinom aristokracija, koja je već gotovo sva izumrla i koja danas u našem narodnom životu uopće više ne igra nikakovu ulogu. Izrođena je! Danas u gradovima postoje samo dvije vrste ljudi: »gospoda« i radnici. Tko je gospodin ili gospoda, to se zapravo ne zna odrediti. Izgleda u novije vrijeme, da je u gradovima gospodin ili gospoda samo onaj, koji imade mnogo novaca, i to kao da je ovima najviša svjedodžba.

Nekada su živjeli u tim gradovima na vrhovima feudalci, koji su imali posebna velikaška prava — privilegija —, i njima se dakako u prvome redu pokoravalo seljaštvo, koje onda nije imalo niti čovječanskoga, a kamoli građanskoga prava. S ovim velikašima bilo je niže plemstvo na manjim položajima, a za ovima građani, većinom obrtnici i trgovci, koji su se okupljali u svojim cehovima. Status et ordines — staleži i redovi — oni su zapravo vladali, a sve ostalo se pokoravalo, te su se ovi najniži dijelili u građane, kmetove i slobodnjake, a u najstarija vremena bilo je u svim gradovima i robova.

Danas toga nema. Nestalo je feudalaca i njihovih privilegija; duh demokracije sve je više prodirao i izjednačivao sve ljude u gradu. No poslije francuske revolucije, koja je zapravo uoblikovala i u život uvela demokraciju, ako i djelomično, ostalo je otrovno feudalsko sjeme: k a p i t a l, koji je novu formu podao obrtu i razvio ga u i n d u s t r i j u, podigao središta svoga kapitala: b a n k e i b a n k a r s t v o, rodio novo plemstvo novca: p l u t o k r a c i j u, stvorio novo kmetstvo i ropstvo, r a d n i č k i p r o l e t a r i j a t, a u nagomilavanju ljudstva u gradovima u svim mogućim zvanjima, osim radnoga proletarijata, sve se više stvara p r o l e t a r i j a t i n t e l e k t u a l a c a, ta najradikalnija i najopasnija gljivica svih mogućih revolucionarnih vrenja.

U gradovima narod se naziva »m a s o m«, koja tobože nema pameti, koja je zaostala i nepomična, i zato nekakova a r i s t o k r a c i j a d u h a treba da vodi tu masu, u koju začudo broje i radništvo i seljaštvo, a kada se ta riječ »masa« ipak ne može posve otvoreno govoriti u lice narodu, onda su izmislili novu riječ; mjesto riječi

kmet i rob kažu: š i r o k i n a r o d n i s l o j e v i, pa r a d n i č k i s v i j e t i s e l j a č k i s v i j e t. Dakako, da najgornji sloj, onaj plemeniti humus, to su ti najgornji, kojima ni ne znamo imena dati, no djelomično su označeni u francuskoj riječi: b u r ž u j.

Tako je grad s tim obrtom, industrijom, bankarstvom, upravom i t. d. postao neki ljudski stroj, koji radi i diše posebnim svojim taktom, i čovjek je veći ili manji broj u tome gradu, veći ili manji šaraf u tome stroju, pa kada koji broj izgubi vrijednost, ili kada se koji šaraf već izglode, onda se pojavljuje novi broj i na svoje mjesto zakreće novi šaraf.

No grad umire i stalno izumire, ali ljudski se »materijal« stalno popunjuje; taj materijal dolazi sa sela, a stanoviti procenat dolazi i iz tuđine. To su u prvome redu Židovi i Nijemci, a onda redom i drugi razni narodi.

Pa zašto se seljaštvo neprestano seli u grad?

Još pred šezdeset godina otprilike, naši su gradovi bili posve maleni i sporo su se razvijali. No rasulom starih seoskih zadruga i njihovom diobom zbio se u seljačkom narodu veliki socijalni preokret. Veliki zadružni imeci stadoše se drobiti. Osnivaju se novi seljački domovi i nova seljačka gospodarstva, dakako, sa posve novom unutarnjom strukturom. Duh seljačkoga slobodarstva, koji je išao za ličnom slobodom pojedinca i pojedinih seljačkih obitelji, nije više mogao podnašati samovlasti zadružnog starješine, nego je svaka obitelj, kao zadružna stanica, koja se već psihološki potpuno razvila i sazrela za samostalan život, počela cijepati od matične stanice, da razvije svoj samostalan život i da izvrši potpuni svoj zadatak.

No za ovaj slobodni seljački socijalni razvoj nedostajale su dvije stvari: zemlja i iskustvo.

Dok je prije zadruga živjela na zemlji od trideset do sto jutara, a često i više, sada su pojedine obitelji došle na zemlju od desetak jutara. Ti se dijelnici nijesu mogli snaći na ovako malo zemlje, a još su manje znali na ovako maloj zemlji gospodariti. U Slavoniji, na primjer, gdje seljaci većinom posiju zemlju samo pšenicom i onda žive od utrška te pšenice cijelu godinu, a u vinorodnim krajevima od utrška vina, nijesu se mogli snaći u prihodima sa malenih površina, a nijesu ni shvaćali ni razumjeli i u prvo vrijeme ni čuli o kakovom razumnom ili racionalnom gospodarstvu.

Pa i taj mali seljački posjed još se i dalje mrvio, kako su se opet novi naraštaji dalje dijelili. Najviše ih je ubijala udaja kćeri, kojima je trebalo prema novim prilikama podavati velike miraze, većinom u novcu.

Strah je stao haračiti po tim novim seljačkim domovima, pa sada svi stadoše gledati, kako bi kakovom zaradom u gradu, u šumama, na željeznicama i tunelima, u domovini ili u dalekom inostranstvu stekli makar toliko, da nadoknade ono, što im ta malena seljačka zemlja ne može više podati.

Najbolje sinove seljačkih obitelji, na nesreću sela, stali su slati u gradove u škole, da makar uz najveće patnje postanu velika ili makar najmanja gospoda. Neke stadoše slati u zanat, pa i sami kre-

nuše u grad, da se kao težaci hvataju makar i najnižih poslova, samo da pomognu svoj seljački dom ili da se maknu zauvijek sa toga seljačkoga doma na korist onima, koji će na tom domu ostati.

To je najnovija i najstrahovitija tragedija sela, da je selo moralo svoje tjelesno i duševno najbolje sinove, pa i kćeri, baciti u ždrijelo grada, za preporod toga grada, umjesto da te sile služe za razvoj i napredak seljačkoga života.

Strah taj pred životom zbog smanjivanja seljačkih posjeda izrazio se u Srijemu i Slavoniji u tako zvanoj bijeloj kugi, gdje su roditelji zatirali i plod svoj, samo da im se zemlja ne dijeli, i da im potomci ne padnu u siromaštvo. Poslije se događalo, i sada se događa, da ovakove obitelji izumiru, a na njihove seljačke posjede nastanjuju se tuđinci, većinom Česi, Nijemci i Madžari.

Socijalna kriza sela već ovom činjenicom je očita i u nedogled otvorena.

Ali kroz niz godina, ta darovita djeca sela doista u gradu zapremaju svo položaje, od najviših do najnižih, no otrgnuvši se od seljačkoga doma i stare svoje seljačke kulture, padoše u žrvanj grada, da ih pomalo melje i satire. Pod utjecajem civilizacije grada doživljuju duboku psihološku i socijalnu preobrazbu svojega duha i srca, te se ili posve otuđuju selu i više ga ne razumiju, ili se čak pretvaraju u neprijatelje i izrabljivače svoje seljačke braće, te se svoje rođene seljačke braće stide, preziru ih i odbacuju.

A zašto? Zato, jer kada seljak svoje dijete šalje u škole ili u nauk u obrt ili trgovinu, on to čini zato, jer znade, da mu sin ne će imati gdje na selu živjeti. No kada svrši takav seljački sin školu ili zanat, onda će mu biti uvijek u životu bolje i lakše, pa će pomoći još i roditeljima i braći svojoj. Ali u tome se seljak upravo krvavo vara. Život u gradu traži premnogo materijalnih sredstava, da se pojedinac ili pojedine obitelji uopće održe, a naročito, da se prema svome društvenome položaju, koji zapremaju, održe na visini. Odakle onda još i sredstava, da se dotičnom pomoći pritekne u pomoć onima, koji stradaju na starome domu i koji tu pomoć od svojih u gradu s pravom očekuju? U takovom slučaju taj u gradu pogospođeni seljak mora da uzmakne sam pred sobom, pred srcem i poštenjem svojim; on se svome rodu pritaji i čeka bolja vremena, kada bi im mogao pomoći, i zato godinama svojima ni na oči ne dolazi. Ispočetka to ga boli, no kada se njegovo materijalno stanje ni s vremenom ne popravlja, on, koji se već i otuđio svojemu selu i svojoj braći, konačno ih i potpuno napušta, bez obzira na svoj osjećaj i bez obzira na osjećaj njegovih ukućana, koji su ga učinili građaninom i gospodinom.

I tako seljak u gradu postaje otrgnuta grana!

Ali Moloh grada, koji tako ždere te najzdravije i najjače talente, seosku djecu, na nesreću selu, ne zaustavlja se samo na tome.

Kapital, što ga troši seljak za školovanje svojega sina, koji je i te kako koristonosnije mogao utrošiti na napredak i rentabilitet svoje seljačke imovine, svojega seljačkoga gospodarstva, to nije samo mrtvi kapital, već je to bacil nesreće i prokletstva, od kojega onda još jače strada seljak, negoli je stradao prije.

Sa sprovoda Stjepana Radića

Ti jaki i najbolji talenti, koji bi trebali da ostanu u selu i njega oplode svojim radom i svojim sposobnostima, tim talentima vječno se pomlađuje i oplođuje grad, ali ne na korist sela i naroda, već samo na korist svoju. Ti seljački talenti u gradu razvijaju doista toliku snagu svojih sposobnosti, da se tome često treba diviti. Ali dok stanoviti postotak ovih doista stvara zamjerna djela na polju prosvjetnom, socijalnom, religijoznom, političkom i t. d., djela, koja čak ostaju trajne vrijednosti po hrvatski narod i po cijelu ljudsku zajednicu, to ogromni broj seljačke djece u gradu ipak ne može živjeti samo o sebi i o gradu, već se opet vraća k seljačkomu narodu, da živi od svoje seljačke braće.

Općinski činovnici, svećenici, učitelji, liječnici, veterinari, agronomi, inžinjeri, šumari, primalje, trgovci i t. d., sve to mora ipak živjeti od seljačkoga naroda. Seljaštvo te svoje školovane sinove, na koje je već potrošilo svoj novac, mora plaćati gotovim novcem, a oni mu za ovo pružaju svoj rad, dok na sina, koji mu je ostao na domu i sam ga gospodarski obrazovao, nije potrošio skoro ništa, jer na selu već i dijete svojim radom privređuje, pa kada ga je uzgojio, onda mu ovaj vraća ne samo svojim radom, već i materijalnim sredstvima, umnožavajući zajedničku njihovu imovinu.

Očito je dakle, da seljak školovanjem svojega sina materijalno gubi, i da mu se to školovanje nikako ne rentira. Varaju se i svi oni, koji misle, da se time školovani sin odrekao svoje očevine u korist svoje braće na starome domu. Teške materijalne prilike u gradu, hoćeš ne ćeš, sile, i toga školovanoga sina, da i te kako nastoji na dio svoje imovine, pa po smrti svojih roditelja ipak i on traži svoj dio, da si poboljša svoje materijalno stanje. Tako se razvlači seljačka imovina, ili braća na domu takvoga školovanog čovjeka isplaćuju svojim novcem, samo da ga se bilo kako riješe. To se jednako tiče intelektualca, kao i ljudi različitih drugih zvanja.

Dakako, da su ovi odnosi povodom najveće mržnje pogospođenih seljačkih sinova i njihove seljačke braće.

S e l j a č k i d a k l e e l e m e n a t g l a v n i j e e l e m e n a t n a š i h g r a d o v a, a uz ove važan su faktor i doseljenici, naročito Židovi i Nijemci. Oni prvi nastoje, da se domognu u što većem broju narodnog kapitala, a ovi drugi, da zapreme najunosnije i najodličnije položaje, pa čak i to, da u narodnom životu preotmu i vodeću ulogu.

No o tome još koju riječ poslije.

Civilizacija grada

Sada nije više potrebno govoriti o kulturi sela, budući da smo to učinili i razjasnili u početku ove rasprave, pa su ti pojmovi i te činjenice već posve jasne. S e l o j e č u v a r t i s u ć l j e t n e h r v a t s k e s e l j a č k e k u l t u r e, i po toj kulturi živi seljački narod vjekovima. No dok narod živi po toj kulturi, drukčije je to u gradu; grad naime živi samo po romanskoj civilizaciji, a da si nije o tome ni svijestan. Pa i tu civilizaciju nazivaju kulturom, premda ona to nije.

Da se to što bolje razumije, treba još jednoć ponoviti ono, što je već prije spomenuto, naime pitanje: š t o j e n a r o d n a k u l t u r a, a što je s v j e t s k a c i v i l i z a c i j a?

N a r o d n a k u l t u r a j e s t s k u p m o r a l n i h i m a t e r i j a l n i h d o b a r a, k a k o o n a d j e l u j u i k a k o s e i z r a ž a v a j u u d u š i c i j e l o g a n a r o d a, p o t o m e i u d u š i p o j e d i n c a, a p o k o j o j k u l t u r i t a j n a r o d ž i v i.

C i v i l i z a c i j a p a k j e s k u p v i š e i l i m a n j e n a j k a r a k t e r i s t i č n i j i h o d l i k a r a z n i h k u l t u r a, a l i p o k o j i m a ž i v e v e ć e i l i m a n j e s k u p i n e r a z l i č i t i h n a r o d a.

Ima više civilizacija, kako ih je i u davna historijska vremena bilo, no evropska civilizacija imade svoj korijen u riječi c i v i s, građanin i državljanin. Civilizacija nema dakle korijen u riječi n a t i o, to jest, u riječi n a r o d; zato je civilizacija u svojim temeljima nedemokratična i uvijek uperena protiv naroda, a jer je narod samo seljaštvo, pa makar bilo u manjini, jer je samo seljaštvo nosilac i čuvar narodne individualnosti i narodne kulture, to je i civilizacija uvijek uperena protiv seljačkoga naroda.

Toj civilizaciji kolijevkom je R i m; on je izvojštio svojoj, romanskoj kulturi u Evropi do danas prvenstven položaj, pa je tako ostao i u našoj domovini, naročito u gradovima, znatan taj stari romanski duh.

Uz to je važno i ovo:

D o m o v i n a n a š a n a l a z i s e n a r a z m e đ u i s t o k a i z a p a d a E v r o p e. N a t o j r a s k r s n i c i k r i ž a l e s u s e r a s e i k u l t u r e r a z n i h n a r o d a, p a j e u p r a v o v e l i k a n s k i t r u d h r v a t s k o g s e l j a š t v a, d a j e d o d a n a s z n a l o i m o g l o o d r ž a t i n a j z n a č a j n i j e i n a j v r e d n i j e z n a č a j k e n a š e h r v a t s k e s e l j a č k e k u l t u r e, i k r o z t i s u ć l j e ć a n e s l o m i v o s t h r v a t s k o g n a r o d n o g d u h a.

Upravo na toj raskrsnici bio je, i danas je, toliki priliv stranih elemenata, naročito Židova i Nijemaca, koji u gradovima trajno vrše

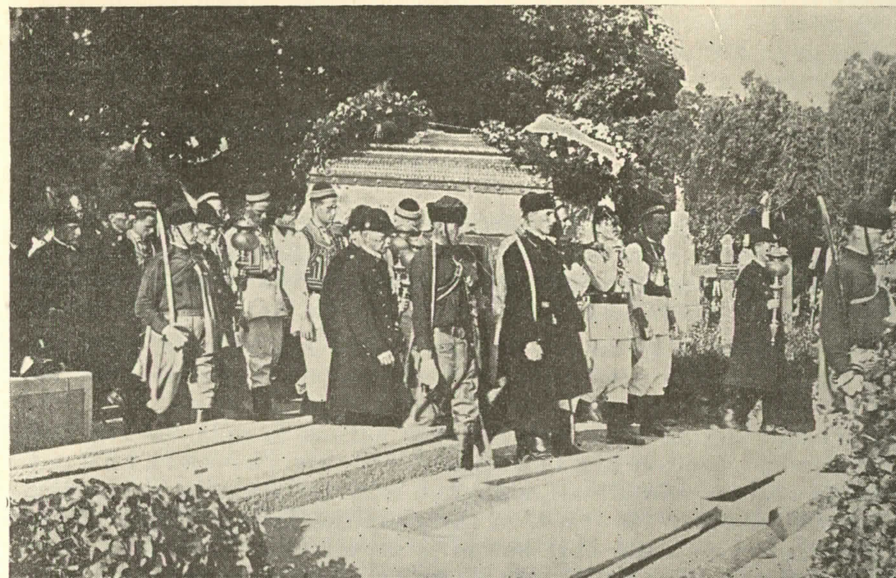
promjenjivanje ili transmutaciju narodnoga duha u smjeru svjetske civilizacije tako, da će se već jednoć morati o tome povesti ozbiljnog računa. Kod toga im najviše služe rimska crkva svojom latinštinom i duhom, pa znanosti, umjetnosti, medicina i tehnika, koje sve više postaju međunarodnima — internacionalnima.

No činjenica jest, da se jedan narod može održati samo onda, ako imade u sebi potpunu snagu svojih vlastitih životnih sposobnosti, a to može biti samo onda, ako imade u sebi netaknutu snagu svoje kulturne individualnosti.

Ti mnogobrojni stranci u našoj domovini stalno unašaju u sav naš kulturni život i rad tuđinski duh, te su u novijoj našoj kulturi stvorili cijeli metež. Treba li samo spomenuti književnost, umjetnost, znanost, glazbu i t. d.? Došli smo, eto, gotovo do toga, da ne znamo lučiti, što je to narodna kultura, a što civilizacija, što je naše narodno, a što tuđe unešeno. Ali to sve tuđe i unešeno, to je utuvljivanjem tih stranaca proglašeno jedino kulturnim i naprednim, počevši od žlice u kuhinjskom stolu, pa do cilindra na glavi tek kakova bukvana. To je utuvljivanje tako jako i tako trajno, da baš ti školovani seljački sinovi u gradu i sami to priznaju, pa kao što su odbacili svoju veliku seljačku kulturu i rođenu svoju seljačku dušu, tako onda odbacuju i rođenu svoju seljačku braću, te ih se srame i izbjegavaju, ni najmanje se ne obazirući na suze starih matera i otaca svojih seljačkih, koji nad njima plaču, niti na crvenilo svoje braće i sestara, koji se srame zbog njih i zbog njihove gospodske sljepoće i budalaštine.

U gradovima, gdje je sigurno četiri petine te školovane seljačke djece na raznim položajima i u raznim zvanjima, u svim tim kućama nikada ne vidite, da ih pohađa seljački rod u njihovim lijepim narodnim nošnjama. Sve su to saloni, kabineti i budoari sa električnim lusterima i parketiranim podovima, na koje ne smije stupiti taj prosti seljački opanak, da ih ne bi zaprljao. Kad bi bio živ i trajan doticaj između seljačke školovane djece i njihove seljačke braće, svi bi gradovi vrvjeli seljaštvom. Ljeti ne bi bio pun Semmering i sve moguće rivijere naše školovane seljačke gospode, već bi bila puna sva hrvatska sela, a njihove djece svi vinogradi i sve voćke u seljačkim voćnjacima i šljivicima. Jer u našim gradovima, makar u trećem pokoljenju, sve imade svoj opanak u svojemu selu. No, nažalost, već u drugom pokoljenju ta seoska unučad u gradu nikada nije niti vidjela svoga sela rođenoga, niti ne pozna svoga seljačkoga roda.

Dapače, ta mladež uzgajana je tako, da svagdje i u svakoj zgodi zatajuje svoje seljačko podrijetlo; sve spominju nekakove barune i plemiće, od kojih makar po svojoj gospodskoj majci potječu. A ako se dogodi, da odnekale k vragu ipak izmili kakova teta, stric, ujak, bratić ili sestrična iz sela, onda tu djecu ne može ni Bog nagovoriti, da taj svoj rod povedu kuda po gradu, da ga razgleda, a ako to i učine, onda ih povedu kuda god na sajmište, gdje obično nema te gradske gospode, koja bi ih mogla vidjeti, pa im pokazuju majmune i medvjede, jer to je tobože za seljaka, a nije kazalište, koncerat ili

Sa sprovoda Stjepana Radića

(Ulaz na Mirogoj)

prijateljski salon. Pa ako se još to dogodi, da ih zajedno gdjegod po gradu opaze kakovi njihovi gradski prijatelji, ta gospodska mladež pocrveni do ušiju, a kada ih sutradan tkogod upita, kakovi li su to bili seljaci, onda će odgovoriti: »To je bio naš špan sa našega imanja« — ili — »To je bio naš vincilir iz našega vinograda«, — ali ne će nikako reći: To mi je bio stric, ujak, tetak, bratić ili sestrična.

Nije to doduše tako uvijek, ali je većinom tako, i to se ne može zanijekati.

A zašto je to tako? Jer se smatra, da je civilizacija grada veća, negoli kultura sela; da je grad napredan, a selo zaostalo; da je sve u gradu fino, a sve u selu prosto; da je gospodin čovjek, a seljak da je fukara. To je nama utuvljeno od tih stranaca, koji obično nemaju ni kučeta ni mačeta, koji nemaju ni roda ni koljena, koji su k nama došli sa par prnja u zavežljaju, da sjednu u mekane fotelje bankara, načelnika gradova, ili da si nataknu na glavu čak biskupsku mitru.

A kada je to tako, a tako i jest, što nam je dakle činiti? Na ovo je samo jedan odgovor, a to je odgovor seljačkoga učitelja Stjepana Radića: »Tražim reformu duha!«

Rad, kapital, trgovina, zakonodavstvo

Temeljna razlika između sela i grada jest u različi hrvatske seljačke kulture i svjetske romanske civilizacije, i to radi toga, jer se svaku narodnu kulturu smatra zaostalom, a civilizaciju naprednom.

U socijalnom pogledu dolazi ta razlika od razlike rada, kojim se bave ljudi, naročito građanstvo, a opet posebno, kojim se bavi seljaštvo. Vrlo težak, a često i nečist rad, na primjer u stajama, preziru svi oni, kojima se ne mili rad, već kojima je mila kakova god lakša zarada. U tom slučaju treba dobro razlikovati rad od zarađivanja. Obrađivati vinograd, doći do ploda iz vinograda, proizvesti vino, to je rad, a krčmarenje je zarađivanje. Stočarenje je rad, svaki obrt kožom je zarađivanje. Rad je samo prvotna, primarna proizvodnja, ili materijalna ili duhovna, u svrhu materijalne ili moralne pomoći, a ne dobiti. Zarađivanje je sve ono, što promiče ili prerađuje proizvode materijalne ili duhovne prvotne, primarne proizvodnje, ali ne za materijalnu ili moralnu pomoć, već za materijalnu ili moralnu dobit, a to je velika razlika! Seljak je prema tome praproizvodnik, a građanin prometnik ili preradnik.

Međutim, građanin smatra te seljačke proizvode, bilo materijalne bilo duhovne, samo sirovinom, iz koje tek on prerađuje i uoblikuje sve ono, što smatra, da je dobilo svoju konačnu vrijednost i oblik, pa zato hoće, da se te sirovine što jevtinije dočepa od seljaka, pa da istu prerađenu što skuplje proda. Kome? Opet seljaku, jer je on najmnogobrojniji kupac gotovo svih proizvoda. Upravo ovdje nastaje sukob između građanstva i seljaštva, jer se seljaštvo ni na koji način ne da izigravati i izrabljivati.

Prezir dakle i mržnja prema seljaštvu bila je i jest neizbježiva.

Obrt, a poslije i industrija, otac su i majka kapitala, a to je polip, što u svim smjerovima pruža svoje krakove, što ih može više pružiti, da bilo od koga i bilo na koji način izvuče što veću dobit, pa da se povećava u neizmjernost i u nemogućnost, bez obzira na etične i socijalne momente poštenja i morala. I zato kapital kao takav nije samo nemoralan, nego je i amoralan, jer dok kapital imade glavu, dotle nema pameti, dok imade krvi, dotle nema srca.

Ali tko je objekat materijalnog iscrpljivanja? Potrošač! Konzumenat! A tko je najveći potrošač? Ta tko drugi, nego seljak!

Ili izravno, ili neizravno. Izravno za ono, što mu treba samu, neizravno za ono, što treba građanstvu, koje on porezima i inim sredstvima uzdržava, da vrše svoje ljudske i građanske dužnosti.

No seljaštvo ne će da robuje kapitalu, niti na selu niti u gradu. Ono mrzi kajišare, lihvare i svaku vrstu pljačke, jer ga jednako boli, dere li mu kožu tko sa leđa ili sa tabana. Ono jednako mrzi obveznicu seoskoga lihvara, kao i mjenicu gradskoga bankara, pa zna, da mu i lihvar i bankar ne pruža kredit iz ljubavi, rodoljublja ili čovještva, već iz proždrljivosti s jednom i jedinom željom, da često nemogućim kamatom poveća svoju glavnicu i ništa drugo.

U tu svrhu sastavio je kapital cijeli svoj sustav — sistem — seljačkoga zaduživanja, pa da poraste povjerenje prema srcu kapitala, stvaraju se i cijeli sustavi seljačkoga razduživanja. No seljak znade, da to sve skupa znači sapunom prati crnoga bika, i da ga jednako boli, ako ga opali po grbači jedan ili drugi kraj kapitalističke toljage.

Pa tako na kraju krajeva treba pitati, čiji je uopće kapital?

Sav kapital je narodna svojina, i on mora služiti samo narodu kao cjelini, a pojedincu samo kao prometno sredstvo, da pojedinac, kao i cjelina može pravedno uživati sav komfort, što ga čovječanstvu podaje poljoprivreda, znanost, tehnika, obrt, industrija, medicina, književnost, umjetnost i vjera, kao najviši izraz ljudske duše.

Tako to shvaća hrvatski seljak, no tako ne shvaćaju gospoda u gradu; ona se u tome ne znaju čak ni snaći.

Zato, kada seljak ostaje na svojem stanovištu, onda ga mrze, preziru i ismjehuju, onda ga proglašuju konzervativnim, zaostalim, vječnim nekim bundžijom i puntarom.

No kapitalizam je beskrajan, i on, jer je polip, ne može stajati samo na dvije noge seljakove, on mora da stoji na tisućama nogu, ako hoće da se giba i kreće, pa zato je stvoren cijeli sistem poreza i daća, koji opet dolaze u utrobu kapitala, kao kiše, što se dižu sa zemlje, potoka, rijeka, jezera i mora, te se opet vraćaju, odakle su i došle, da doduše oplođuju sve, što na zemlji živi, ako je vrijeme povoljno, ali ako to nije, da gromovima, tučom, mrazom, olujom i poplavama sve unište i sve razore.

To je bistvo kapitalizma!

Međutim seljak znade, da sve imade granice, pa tako bi morao imati granice i kapitalizam. Jer dok seljak priznaje privatno vlasništvo, koje je već samo po sebi kapital i platežno sredstvo, on priznaje i kapital, ali ne priznaje kapitalizam, kao sistem, koji je sam sebi svrhom, pa to naziva divljim kapitalizmom. On priznaje samo kapital, koji promiče opća dobra, samo zbog općega dobra.

Budući da se to zna, da seljak tako misli, zato ga mrzi i lihvar i bankar i advokat, i cijeli niz onih, koji su interesirani na imovini i radu seljakovu. Dakako, da je zbog toga, da se prema seljaku zaštiti i kapital i kapitalizam, trebalo stvoriti i takovo zakonodavstvo, koje će štititi i osigurati slobodni razvoj kapitala i kapitalizma.

U počecima narodnoga života mi nigdje ne vidimo sukoba hrvatskoga seljaštva sa kapitalom i kapitalizmom, dok je vladalo staro hrvatsko seljačko poštenje i »stara pravica«, dok je naš seljački kralj Zvonimir nosio opanke sa remencima, seljački kaparan, seljačke gaće i seljačku surinu, već kako kaže stari kroničar: »I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jer biše puna i urešena svakoga dobra i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi, da ga izji bogati, i nejaki, da mu vazme jaki, ni sluga, da mu učini nepravdu gospodin, jere kralj svih braniše, zašto ni sam nepravedno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogatstvo biše, tako u Zagorju, kako u Primorju za pravednoga kralja Zvonimira biše zemlja puna svakoga blaga i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudi i na konjih, ner imada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se koga bojaše ni im nitkore mogaše nauditi, razmi gniv gospodina Boga.«

Ali što je više uz romansku civilizaciju prodirao u naše krajeve pisani rimski zakonik, i što je više nestajalo staroga hrvatskoga tradicionalnoga prava: stare pravice —, to se sve više stvaralo novo građansko zakonodavstvo, kojemu je bio jedini cilj zaštićivanje kapitalističkih interesa plemstva, a poslije buržoazije. Narod je odmah spoznao značaj takvoga zakonodavstva, pa je sve to okrstio imenom: gospodsko pravo.

I bilo je gospodsko!

To je došlo za nesretnoga kralja Zvonimira, koji je posve pao u verige rimske civilizacije. I zato kaže povjesničar Klaić: »No kasnije opaža se nov život i nov smjer države. Županska i banska vlast slabi sve više, dok se zemljom širi novo plemstvo, slično zapadnome. Oko kralja imade sve više Latina, slabo se za Hrvate mari. Zvonimir zapušta stare kraljevske dvore u Biogradu, ter sebi odabra novu prijestolnicu. On pribiva najviše u Solinu, uz prijatelja svoga (latinskoga popa) umnoga nadbiskupa spljitskoga Lovrinca, koga naziva svojim duhovnim ocem. Sve to nije se mililo Hrvatima, osobito kada su vidjeli, da kralj u svemu slijedi politiku zapada i Rima.«

I ovi zli upliivi doveli su u propast nesretnoga kralja Zvonimira.

Plemstva i kmetstva je doduše nestalo, no ostadoše privilegija, koja podupiru kapital i kapitalizam. Pisanom zakonu seljaštvo je i dalje robom, a gospodskom kapitalu kravom muzarom. A koje je čudo, kada kod stvaranja zakonodavstva seljački narod nema gotovo nikakove riječi!

Razlika dakle rada, interesi obrta, trgovine i industrije, ili zapravo te gradske privrede, oličene zapravo u kapitalu i kapitalizmu, to zakonodavstvo, koje je stvarano više u interesu građanstva, negoli seljačkoga naroda, povodom su zapostavljanja seljaštva i seljačkih interesa, što seljaštvo i te kako osjeća i trpi, ali to je ono, što seljaštvo najviše osvješćuje i okuplja.

Seljačka demokracija i radništvo

Uz školovane seljačke sinove, koji se smatraju najvažnijim faktorom grada, živi u gradu i radništvo. Uz radništvo i radnički život razvila su se u svoj snazi i radnička pitanja. Radničko je pitanje jedno od najtežih pitanja, ali kada bi bilo poštenja, niti jedno drugo pitanje ne bi bilo tako lako riješiti kao upravo radničko pitanje.

No prije svega da se upoznamo s tim pitanjem.

U doba francuske revolucije g. 1789. nazivahu radnike sanskilotima ili bezgaćnicima; to radništvo nazivahu fukarom, a u današnje doba razna gospoda, naročito radništvu nametnuti svakojaki tuđinci i Židovi, posprdno nazivaju radništvo beskućnicima ili proleterima, kao što su ih prije velikaši nazivali bezgaćnicima.

Nekada velikaši, a danas kapitalisti smatraju i nazivaju radništvo masom ili radnom masom. Pa i socijalistički prvaci također nazivaju radništvo radnim masama. I kapitalisti doista zapovijedaju i upravljaju s radništvom kao sa nesvijesnom masom, tlače ih, gaze, iscrpljuju i s njima vladaju kao sa kakovim kmetovima, koji su zamijenili svoja seljačka polja i livade s tuđim tvornicama i radionicama, te ne žive više kao nekada od svoje zemlje, a po svojem radu, već po svojem radu, a po milosti svojih poslodavaca, i to samo tako dugo, dok se to njihovim poslodavcima sviđa, dok im je to u interesu.

Još davno, pred mnogo stotina godina, velikaški kapitalisti podijelili su sav narod u staleže i redove prema poslovima, kojima su se bavili pojedinci. No po procjenjivanju i poštivanju pojedinih poslova podali su ti upravljači naroda veće ili manje poštivanje pojedinim staležima ili redovima i točno im odredili prava i dužnosti.

I dogodilo se to, da baš oni, koji se bave najpotrebnijim i najtežim poslovima, bijahu najprezreniji i uživahu najmanje prava, ali se od njih tražilo najviše dužnosti, dok oni, koji su se bavili najlakšim ili nikakovim radom, uživahu najveća prava, a najmanje odgovarahu svojim dužnostima. Ktome se oštro razlučilo od tjelesnoga — fizičkoga — rada rad umni ili intelektualni, te se prednost dala intelektualnom radu pred radom fizičkim. Dakako, da se onda dalo i veće poštivanje ljudima umnoga rada, negoli ljudima tjelesnoga rada, pa su ovi prvi prozvani i priznati gospodom, a oni drugi jednostavno radnicima. No uz ove prve smatrahu se odvajkada gospodom i bogataši, dakle kapitalisti, bez obzira na njihove umne ili tjelesne sposobnosti, jer za ove kao da je dostatna samo materijalna kultura u vremena grubog i nemilosrdnog materijalizma.

Sav svijet je dakle ovako razdijeljen u staleže i redove, pa su i duhovna i materajalna dobra također prema tome podijeljena, samo

je pitanje, je li je pravedno, da je čovječanstvo podijeljeno u ovakove kategorije, a pogotovu, jesu li pravedno podijeljena duhovna i materijalna dobra?

Da je jedna i druga razdioba uistinu nepravedna i nečovječna, o tome nema dvojbe, i s povjesnicom u ruci može se lako dokazati, da je baš ta razdioba povod svim strahovitim borbama i patnjama, u kojima se satanskim bijesom muči i proždire tolike tisuće godina cjelokupno čovječanstvo.

Sve te borbe odvajkada svedene su na jedno: na ideju jednakosti, koja imade svoj izvor i svoje pravo u ideji čovječnosti.

Upravo ova ideja jednakosti, da se izbrišu i posljednji tragovi staležima i redovima, bila je povod francuskoj revoluciji. No po smrti Robespierra, novim reakcionarnim ustavom, a pogotovu nastupom Napoleona Bonaparte, ta je ideja sve više potiskivana, izigravana i oprljana; narod je opet potisnut, i to u prvome redu seljaštvo, a onda i seljačka djeca u gradovima: radnici, te ovi jedni i drugi postaju robovima i nevoljnicima i prostim strojem gospodske samovlasti, etatizma, imperijalizma i kapitala pod krinkom tobožnje demokracije i nacionalizma.

Dakako, da osupnuto i iznenađeno čovječanstvo, u prvome redu seljaštvo i radništvo, odmah traži nove puteve rješavanju svojih pitanja, pa ih radništvo nalazi u ideji socijalne pravde i jednakosti na temelju klasne solidarnosti, a kao filozofički i politički nazor u ideji i nauci socijalizma, dok ih seljaštvo nalazi u ideji čovječnosti, a kao filozofički i politički nazor u seljačkoj kulturi i ideji seljačke demokracije.

U toliko dakle oba ova nazora polaze svojim putevima, premda im je zajednički etički cilj, kako bi život učinili čovječanstvu što ljepšim i boljim. No seljaštvo znade, da je osnov svemu životu zemlja, i da je seljaštvo temelj, a da su svi oni u gradu seljačka djeca, pa su prema tome i sva ta pitanja grada zapravo seljačka pitanja — pitanja naroda. Radništvo pak misli, da je osnov svemu životu samo rad, i da su svi ljudi na svijetu samo radnici, pa su prema tomu i sva pitanja sela i grada samo pitanja radnoga naroda — radne klase.

Lassale, Marx, Bebel, Engels i toliki drugi predstavnici toga nazora traže uzrok svemu zlu u kapitalu i kapitalizmu, a rješenje u jednakosti, socijalnoj pravdi i socijalnoj imovini, oslonjenoj i zaštićenoj jedino po radnoj klasi, koja nije narodna, nacionalna, već međunarodna, internacionalna, što je izraženo konačno u diktatu cjelokupnom čovječanstvu u poznatoj frazi: »Proleteri cijeloga svijeta, ujedinite se!« No tome nasuprot stupa učitelj i najveći predstavnik ideje seljačke demokracije Stjepan Radić i traži povod svemu zlu u rušiteljima slobode i tlačiteljima čovječnosti, pa traži rješenje u slobodi, čovječnosti i pravici za svakoga čovjeka, svaki narod i cjelokupno čovječanstvo sa temelja prava narodnoga i prava opće ljudske zajednice. Budući pak da smatra seljaštvo ne samo temeljem naroda, iz kojega je i sam izašao, već i temeljem cijeloga čovječanstva, on, strogi i do kraja izgrađeni humanista, poziva i taj narod i cijelo čovječanstvo pod geslom: »Vjera u Boga i seljačka sloga!« — da se sav

svijet ujedini bez narodnih, međunarodnih i klasnih borba u ideji mira!

No prvaci socijalističkoga nazora nijesu mislili ovako. Oni su učinili ono isto, što su nekada učinili velikaši — feudalci, koji su razdijelili cijeli svijet u staleže i redove; oni su razdijelili i razmrvili opet cijeli svijet u klase, kojima doduše više ne će prednjačiti feudalci, već vođe proletera, a da ti vođe ne znaju uopće niti to, tko je zapravo radnik.

Pa hajde da im odgovorimo!

Uza školovane seljačke sinove u gradu najvažniji faktor jest radništvo, koje se gotovo sve unovačilo iz sela. One školovane naziva svatko inteligencijom i intelektualcima, a ove druge radništvom, pa i beskućnicima, — proleterima. Sve je to, dakako, neispravno, jer nije svatko, tko je školovan, ujedno inteligenat niti intelektualac, jer ima i neškolovane gospode, ima i školovanih glupana, kao što s druge strane opet imade radničkih inteligenata i intelektualaca i još kakovih, a proleterom i tako može biti i školovani čovjek i radnik. Međutim, smiješno je smatrati školovanim čovjekom samo onoga, koji je stekao svoje znanje u školi. Škola je sve, gdje se čovjek osposobljuje za svoje zvanje, pa je zato jednako učiteljem i najzakutniji gradski postolar, kao i najodličniji sveučilišni profesor, a šegrt je baš tako đak, kao što je i jedan gimnazijalac, samo rijetko koji čovjek u gradu to zapaža i razumije.

Sve je to radništvo došlo iz sela iz posve istih razloga, kao i sva ta školovana gospoda u gradu. Otjerala ih je sa sela bijeda, nestašica zemlje i sva zla, koja se onda na to vežu, sa divnom namjerom, da će onda kao radnici i obrtnici podupirati svoje na starome domu, ili će se makar maknuti svojoj braći sa zemlje.

Bijeda ih je i nevolja izbacila sa premale i preslabe zemlje te ih rinula u ždrijelo grada, da si tamo stvore nov život, ali ne, da nestanu zauvijek u tomu ždrijelu. Kako će proći u gradu, to je prepušteno njihovoj tjelesnoj i duševnoj sposobnosti, prilikama, pa da se poetski izrazimo, i njihovoj sreći.

Tako postaju seljačka djeca radnicima. No ta seljačka djeca moraju iz temelja promijeniti cjelokupni svoj način života i čak provesti preustrojstvo — rekonstrukciju svog seljačkog duha, odbacujući djedovske — atavističke značajke i vrednote drevne svoje seljačke kulture, a primajući milom ili silom toliko sumnjive proizvode svjetske civilizacje.

Zatim još i ovo:

Dok se seljački sin na domu školuje u rukama svojega učitelja oca za svoje seljačko zvanje, i uz svojega oca postaje pomalo pravim gospodarom seljačke svoje imovine, izučeni radnik postaje slugom svoga gospodara, te mu je dužnost, da za svoju skromnu zaradu povećava imovinu svoga gospodara, kojoj on ne će nikada biti ni sudionikom. Radnik je suradnik svojega poslodavca, ali poslodavac je jedini vlasnik svojega kapitala, a radnik i nadalje ostaje proleter. Pa jer su interesi kapitalista, da što više i što jevtinije izrabe radnu snagu svoga posloprimca — radnika, to je dakako interes proletera,

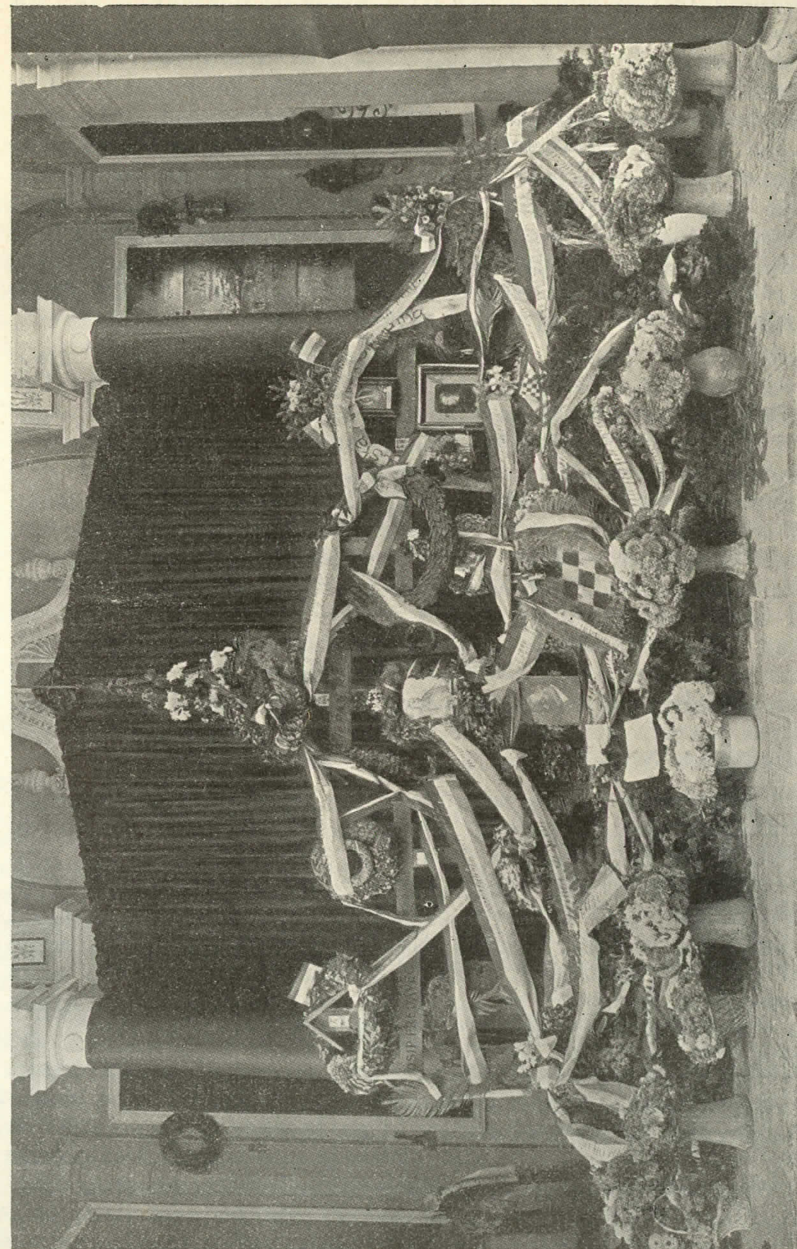
da što više sudjeluju na dobiti, na čistoj dobiti uloženoga kapitala. No kada su već kapitalisti poseban »stalež« sa posebnim svojim interesima i zbog toga udruženi u privredničkim organizacijama i ustanovama, onda se i radnički »stalež« sa posebnim svojim interesima organizira u radničke svoje organizacije i ustanove. Odatle onda klasne borbe, koje su uvijek žestoke i beskrajne, pa dok se kapitalisti bore pravom zakona, radništvo se bori pravom krzmanja — štrajka.

Koje čudo, da se onda već u pogledu socijalnom, a u prvom redu u pogledu rada to seljačko radništvo u gradu i iz temelja psihološki mijenja. Dok je seljak u svim linijama konstruktivan, jer radi na svojem imetku te gleda, da mu podigne rentabilitet, a po tome i vrijednost, radnik je destruktivan i malo mu je stalo, da podigne rentabilitet i vrijednost imovine svojega poslodavca.

No psihološki mijenja se radnik i prema svojemu bratu seljaku. Dok seljak za svojeg školovanog sina često troši nevjerojatne svote novaca, za onoga, koji uči zanat ili trgovinu, ili kakovu drugu struku, on ne troši gotovo ništa. Majstor, ili koji ini privrednik, uzima koje seosko dijete za šegrta, pa ga hrani i odijeva, dok ne izuči svoj zanat. K tome to dijete nije kroz sve to vrijeme od kuće ništa dobivalo, pa kako kasnije živi u gradu ponajčešće u teškim prilikama, to i te kako nastoji na svoju seljačku baštinu, nastoji, da se svim silama dočepa dijela svoje očevine. Naravno, da zbog toga nastaju često čak i krvave borbe između ove gradske i seoske sirotinje, a uslijed toga mržnja i prezir između jednih i drugih.

Činjenica je međutim, da čim seljak ili seljačko dijete odbaci seljačku surinu i obuče kaput te pođe u grad, oni su se već i duhovno odijelili od sela i prestali biti seljacima; kada su došli u grad, oni su prestali živjeti po duhu svoje seljačke kulture, a počeli živjeti po duhu svjetske civilizacije. Tada je lom očit i jasno je, da im je više nemoguće vratiti se selu i seljačkoj kulturi. Ali kako sav svijet smatra tu civilizaciju grada naprednom, a kulturu sela natražnom, to i ovaj radnik u gradu počne prezirati svoju seljačku braću, pa je to preziranje već postalo smiješnom modom, te na primjer seljak, koji je tek obukao gospodski kaput i boravi u gradu tek koji mjesec, već govori za svog rođenog brata, da je zalupani muž.

Ali ne samo to. Taj radnik počne se smatrati nekim posebnim »staležem«, pa jer je udružen i kao takav jer se može služiti pravom štrajka, budući da imade u rukama sva industrijska, prometna sredstva, pa čak i međunarodni kapital proletarijata, te često može umrtviti i sav javni život sredstvom štrajka, on, makar i apsolutna manjina nad seljačkim narodom, nastoji da prigrabi vlast, da toj seljačkoj većini nametne proti svim načelima demokracije diktaturu proletarijata. Taj radnik čak gleda u svojemu bratu seljaku, koji također živi po radu, nekavoga kapitalista i izrabljivača, te mrzi seljaka i ne smatra ga sebi jednakim, a jer poznaje misao i dušu seljačku, on misli, da se lukavštinom dočepa veze s tim seljaštvom, kako bi u zajednici s njime mogao ostvariti staleške svoje ciljeve, pa silom hoće uvjeriti seljaka, da je i seljak radnik, da je i on klasa, da je i on proleter.

Grobovi u arkadama na Mirogoju
Vodje i nekih prvaka Hrvatskog seljačkog pokreta

Radničko je pitanje dakle jedno temeljno pitanje, koje zadire i te kako u život seljačkoga naroda, pa je ono prema tome jedno od seljačkih pitanja, k rješenju kojega je u prvomu redu pozvano seljaštvo, i to sa mnogo moralnih i materijalnih razloga. Seljaštvo ne će, ne može, niti ne smije da se odrekne svoje seljačke djece i da se je riješi, pa da od te djece postanu seljački odmetnici. Ta su djeca poslana u grad, da poboljšaju i poljepšaju život sebi i svojima, koji su ostali u starom zavičaju. To je momenat, prvo, socijalan, a drugo, kulturan. No život grada, koji nije osnovan na nikakvoj kulturi, jer je tu mješavina najrazličitijih ljudskih jedinica, već na velikoj svjetskoj, tuđinskoj civilizaciji, takav je, da bez obzira i milosrđa ukopčava u svoj gvozdeni lanac, koji nikada ne svršava, već se uvijek nastavlja u neizmjernosti, svakoga pojedinca, i tko je jak, taj širi oko sebe kariku, koja ga je sapela u tome lancu, a tko je slab, ta ga karika zgnjete i zdrobi kao slaba i sitna crva, da od njega ne ostane ni praha ni pepela.

Dakako, da u toj borbi za opstanak radništvo, ta seljačka djeca nastoje, da si najprije osiguraju materijalni život i da poluče makar kakav takav minimum eksistencije, te se zato vežu na klasne organizacije i na klasne ideologije, koje imadu značaj jednostranosti, značaj socijalno-urbanistički, tjesnogrudan i egoističan, a sve je to oslonjeno na temelje tuđinske civilizacije i utjecaje besmislene i prolazne mode, sa težnjom za uživanjem što većega savremenoga komforta i dizanjem stepena dnevnih životnih potreba. Kulturni momenat, taj najplodniji usjev svakog pravog i zdravog socijalnog uređenja i normalnog obiteljskog i društvenog života, ostaje po strani kao neka sekundarna ljudska i društvena potreba, blijedi, onda pomalo, a napokon i konačno posvema nestaje, te nas tada prolazi jeza, kada pomislimo, da je baš kulturni momenat onaj, koji je temeljem pravom hrvatskom seljačkom domu, obitelji, pojedincu, narodu i cijelom čovječanstvu.

Dakle prije svega, kada seljačka djeca dođu u grad, treba da nađu zaradu, da napune želudac, da se obuku, obuju i pokriju, da se negdje u tuđoj kući nastane i da se pokore svim zakonima, propisima i običajima grada, njima posve tuđim i nepoznatim, i tu više nema razgovora o seljačkoj slobodi, životu, radu, običajima i drevnoj seljačkoj kulturi, koja će sada u njima i možda još samo u jednoj njihovoj generaciji živjeti, a onda ostati tek kao neka lijepa uspomena, lijep san, pa da ih za sva vremena Moloh grada proždere i izbriše o njima svaki trag u selima, odakle su došli.

Socijalna konstrukcija grada, civilizacija, socijalne ustanove, i to naročito socijalne klasne organizacije, koje su sve od reda protunarodne, tuđinske i internacionalne, to su te aždaje, koje proždiru žive seljačke milijune, da od njih stvaraju proste internacionalne materijaliste i klasiste, koji će postati ravnodušni prema nacionalizmu, religiji, moralu i uopće proti svemu, što je idealno, pa dok će se boriti samo za klasni kolektiv, priželjkujući diktaturu radne klase i moralnu i materijalnu pomoć radne internacionale, to će ta rođena seljačka djeca zaboravljati na onaj silni i nepresušni nacionalni kolektiv, iz kojega su i sama iznikla, i na neiscrpnu i neoborivu pomoć, koju bi radništvu mogao da poda u ideji seljačke demokracije ujedinjen narod i cjelokupno čovječanstvo.

No rekli smo, da seljaštvo ne će, ne može, niti ne smije da se odrekne svoje seljačke djece u gradu. Seljaštvo nije poslalo svoje djece u grad, da se je riješi i da od te djece postanu odmetnici seljaštva. Zato seljaštvo hoće, da se radnička pitanja rješavaju najprije kao seljačka pitanja — pitanja cijeloga naroda, i to sa temelja seljačke kulture i seljačke demokracije, jer se drugačije ta pitanja nikada ne mogu ispravno riješiti, o čemu treba da bude u prvome redu samo radništvo do u svoju srž svijesno.

Radničko pitanje treba da bude u prvome redu odterećeno rješenjem temeljnih seljačkih pitanja. Proleterstvu je naime, nažalost, temelj u samome selu, i prvi proleteri dolaze sa sela. A zašto? Zato, što mi uopće proživljujemo, gotovo nesvijesno, veliku historijsku socijalnu krizu od onoga časa, otkada se u temeljima potresao i rasprsnuo pravi hrvatski seljački dom, a to su bile nekadašnje velike seoske kućne zadruge. Ti se domovi podijeliše, a tako isto i njihove zemlje, te se stadoše stvarati maleni domići i malena, sitna seoska gospodarstva. No ovaj rak, koji je ovako stao rastvarati tisućljetne seljačke domove, te hramove tisućljetne seljačke kulture i ovaj areopag čiste seljačke demokracije, i dalje se raspada, a zemlja se mrvi već na šake i grude nesretnim zakonom o diobi i nasljednom pravu. K tome je tu još i pravo samovlasnika, koji jednostavno nečovječnim nužnim dijelom izbacuju iz svojih seljačkih domova, te stare djedovine, rođenu svoju djecu, kao ptiće iz gnijezda, pa ju bez milosrđa ganjaju u svijet trbuhom za kruhom, od nemila do nedraga. To pravo samovlasnika koliko god je nečovječno, toliko je i nesavremeno, nepravedno i nasilničko.

No ne osuđujmo za to seljaštva, jer bijeda nema mjere, pa zato nema ni srca.

Te zakone nije stvaralo seljaštvo, već oni, koji o seljaštvu nemaju ni pojma.

I tu su onda legije tih prognanih sa sela, što sa svih strana bez kraja i konca hrle za svojom prognanom braćom u grad. Pa dok ovi, što bježe sa sela puni nade, da će se spasiti u gradu u zagrljaju svoje braće, koja su već u gradu, putuju, to ova braća u gradu strepe pred svojom braćom, koja dolaze sa sela, jer se boje, da će im ova, kao iz nužde jevtinija radna sila, nehotice ili hotice iz usta otimati kruh.

Slika je, kako vidimo, nada sve strašna, a jedini je lijek u rješenju i asanaciji u prvome redu zdravog seljačkog zakonodavstva i promišljenog poštenog provođenja takovih zakona, koji će biti stvoreni i tako reći izvađeni iz života i duše, dakle iz kulture seljaštva, a onda iz rekonstrukcije cjelokupnog seljačkog posjedovanja i zakona o nasljednom pravu.

Mora se izvršiti sve, što se izvršiti mora, da što veći broj seljačkih narodnih energija ostane selu, da se omogući što bolji i što slobodniji život na selu, pa da se što više i što prije obustavi i smanji prilijev nekvalifikovanog radništva sa sela u grad.

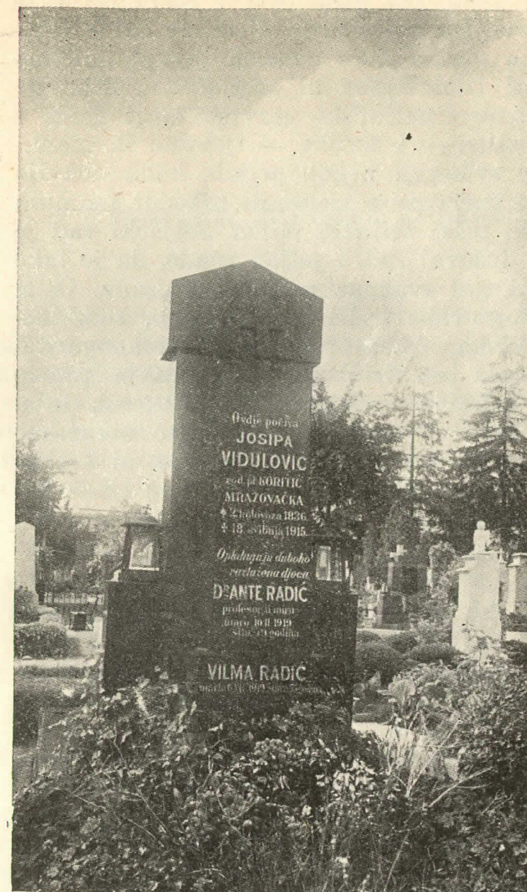
U tom času doći će, prvo, do rješenja temeljnih seljačkih pitanja poboljšanjem cjelokupnoga seljačkoga života, a drugo, u tom času

doći će do rješenja temeljnih radničkih pitanja povišenjem vrijednosti — cijena — kvalifikovane radne sile, a prema tomu i do poboljšanja socijalnoga stanja radništva u gradu.

Kako seljaštvo traži, da se njegovoj djeci u gradu popravi materijalno stanje, tako zahtijeva i to, da nitko ne dira i ne ruši u toj njegovoj djeci pravi i čisti seljački duh nikakvim klasnim i internacionalnim sljeparijama i nekakvim umišljenim ponosom smiješne i šuplje svjetske civilizacije i demagoškoga progresa. Seljaštvo traži, da njegova djeca u gradu nastave i dalje živjeti po duhu hrvatske seljačke kulture, a izvor i temelj te kulture samo je hrvatski seljački dom.

Seljaštvo je u gradu bez svojeg doma kao ptica izbačena iz svojega gnijezda; ono je postalo za sebe i svoje potomstvo bijedni beskućnik, sramotni proleter, i tome jednom za uvijek treba učiniti kraj. Jer samo seljaštvo i seljačka djeca znadu iskreno i temeljito ocijeniti pravu vrijednost djedovskoga doma i djedovske kulture, koju taj dom stvara u svih naroda, a u prvome redu u slavenskih naroda. No oci socijalizma i komunizma bili su redom po rasi svojoj nomadske skitnice, te kao nomadi nijesu imali svog djedovskog doma. Zato im je domom bio cijeli svijet, i cijeli svijet im je bio samo predmetom prostoga izrabljivanja. Jer nemaju nikakovih svojih narodnih svetinja osim zlatnoga teleta, oni su se klanjali i klanjaju se samo tomu najvišemu svojem božanstvu. No seljaci, i naši i svi na svijetu, nijesu nomadi, varalice i izrabljivači, već konstruktivan i sređen elemenat, koji imadu svoju dušu i svoju kulturu, a svemu tome temelj je seljački dom. Zato oni traže i za svoju djecu, koja žive u gradu, da mogu nastaviti svoje djelovanje u svoj punoći hrvatskog seljačkog kulturnog života, da se svakoj seljačkoj radničkoj obitelji u gradu podigne pristojan higijenski i s potpunim komfortom izgrađen dom, i to iz državnih, komunalnih i društvenih sredstava na temelju niskog i dugoročnog zajma, kao pravo i potpuno vlasništvo te seljačke obitelji. Tu, u takovom domu nastavit će takova seljačka obitelj život po duhu seljačke kulture i seljačke demokracije, i taj će dom, kao i onaj u selu, potomcima ove seljačke radničke obitelji opet postati i ostati svet, pa će i opet postati vrelom novih energija i vječno nove obnove. A da se seljaštvo ne odijeli ni od zemlje, već da i dalje živi sa zemljom i da je uvijek osjeti, to treba da je oko ovakovog doma makar sto hvati zemlje za obrađivanje, prvo, zbog zdravlja u obitelji, a drugo, jer je i najmanja bašća za svaku obitelj prava Božja blagodat. Proleterstvu treba učiniti kraj samo tako, da se svakoga beskućnika učini kućegospodarom, a time će nestati i one opasne podloge, s koje se dižu najopasnije socijalne revolucije.

Princip bratske i čovječje jednakosti, princip čiste i nepatvorene demokracije treba da se svuda provodi ne samo teoretski, već u punoj stvarnosti, pa osim doma i zemlje svakoj radničkoj obitelji treba da pripada pravo na minimum eksistencije, jer hrana, obuća, odjeća i ogrijev, liječenje i lijekovi, dostojan grob i dostojan pogreb, to sve treba da bude izvan svake rasprave. Svakom radniku treba da bude osiguran rad; zatim treba da se radniku i njegovoj obitelji poda osiguranje za slučaj starosti, nemoći ili tjelesnoga

Grob Dra. Antuna Radića
na Mirogoju

onesposobljenja kao posljedice rada bez vlastite krivnje, a u slučaju besposlice ili teške bolesti da se radništvu podaje utješni procenat zarade pripadajuće struke, i to ne samo radniku, već i prema broju članova cijeloj radničkoj obitelji.

Dakako, da se na to vežu i sve blagodati i dobra socijalnog prava i socijalnih ustanova, koje podaje država, kao i ine socijalne ustanove, i to bez socijalnog kategorizovanja, a na temelju općeljudskog i socijalnog prava jednakosti.

Sve to treba da se provodi putem zakonodavstva i izvršenjem radničkih zakona, a kod stvaranja ovih zakona i njihovog izvršenja treba da glavnu riječ vodi u prvome redu samo radništvo.

Radništvo je u sredini srca seljačkoga naroda, i radništvo jedino po svojoj seljačkoj braći može postići sva svoja prava. Zato i seljaštvo traži, da se radništvo u svakom pitanju i u svakoj potrebi obraća u prvom redu za pomoć svojoj seljačkoj braći, a ne da plazi za milostinjom oko nekakovih internacionala, jer su radnička pitanja ujedno i seljačka pitanja.

Ima mnogo, vrlo mnogo toga, što psihološki i socijalno veže radnika i seljaka i što ih sve više približava. Uzmimo samo socijalni odnos radnika i seljaka prema tako zvanim intelektualcima — gospodi. Ni psihološke, ni filozofijske, ni socijalne kritike ne može podnijeti ovo nesavremeno i neljudsko razvrstavanje ljudi u tako zvane umne — intelektualne — i fizičke — tjelesne ili manuelne radnike. Baš nitko nije svjesniji negoli seljak, kada obavlja svoje seljačke poslove, koliko treba osim tjelesnih također i umnih sposobnosti, da se izvede neki teški seljački posao. Seljački rad je težak i beskonačan tjelesni i duševni rad, i seljak znade, da je tako isto težak i tjelesni i duševni rad svakoga radnika u gradu. Osim fizičkih naprezanja kod svakoga rada treba ideje, pažnje, kombinovanja, formiranja i tako dalje, kao i kod svakoga tako zvanoga duševnoga rada, kojega opet nema bez fizičkoga iscrpljivanja gotovo svih ljudskih ustroja. Zato seljaštvo ne priznaje nikakovih intelektualnih ni fizičkih radnika, već ono priznaje samo stvaraoce duhovnih i zemaljskih dobara, pa kao što treba da smo mi svi jednaki, tako treba da su i ta dobra podijeljena među sve ljude bez razlike po poštenju, radu i zaslugama.

Prosvjeta, znanost, književnost i umjetnost

Nema danas naroda, koji bi mogao živjeti bez naobrazbe, a da ga zovemo prosvijećenim narodom. Zato pitamo prije svega, što je to prosvijećeni narod?

Svaki narod imade svoju narodnu kulturu, veću ili manju, no po toj kulturi nitko nikoga ne zove prosvijećenim. Većina evropskih naroda živi po duhu romanske civilizacije, pa ipak i tim se narodima ne kaže, da su prosvijećeni.

Što je dakle prosvjeta, a što je prosvijećeni narod?

Prosvjeta je sveukupno znanje, koje su stvarali najdarovitiji sinovi svih naroda, bez obzira na pleme i rasu, a prosvijećen je onaj narod, koji živi i djeluje po utvrđeno dobrim i istinitim posljecima cjelokupne svjetske nauke.

A što je znanost?

Znanost su iskustvom stečene istine o pojavama ili stvarima općeg ljudskog života i prirode.

Uz prosvjetu i znanost veže se književnost i umjetnost, koje se razlikuju samo sa materijalne strane, jer se književnost očituje preko pisane ili tiskane knjige, a umjetnost preko bezbroj materijalnih umjetničkih pomagala.

Prosvjeta, znanost, književnost i umjetnost smatraju se danas kulturom pojedinih naroda; no ovamo spada i svaki rad i svaki izraz kulture srca i duha, koja se prema svome sadržaju izražava u određenom sustavu ili sistemu, na temelju etičkom ili estetskom, ili jednom i drugom zajedno.

Od prosvjete treba dobro razlikovati uzgoj, kojemu je jedini cilj, da u tjelesnom i duševnom pogledu pripravi pojedinca, da u etičkom i estetskom pogledu koristonosno prihvati sve najvrednije proizvode prosvjete, a to su nepobitni proizvodi znanosti, književnosti i umjetnosti.

Između prosvjete, znanosti, književnosti i umjetnosti gotovo i nema granica, jer granice se izražavaju samo po sustavima, a ne po bitima, jer je samo život bit, iz koje onda izlaze sve istine.

Prosvjeta je dakle sveukupno znanje, koje su stvarali najdarovitiji sinovi svih naroda, bez obzira na pleme i rasu, te je ta materijalna i duhovna dobra takovim iskustvom pronašlo cijelo čovječanstvo, a prosvjećivanje je sustav prosvjetnoga djelovanja, kojemu je zadatak, da se svaki pojedinac, ili cijeli narod, produktima tih materijalnih i moralnih dobara promišljeno služi.

Pa kakova je ipak ta prosvjeta? Prosvjeta je maćeha, koja podaje sve ono, što je bolje, samo onima, koji su joj miliji, a to je već prvi uzgojni pedagoški grijeh, kojemu je vrlo teško izmaći i zbog kojega grijeha se i znade, da je p r o s v j e ć i v a n j e j e d n a o d n a j v e ć i h u m j e t n o s t i.

Prosvjeta i prosvjećivanje ne smiju biti ukalupljeni ili šablonizirani, jer svaka cipela ne ide na svaku nogu, svaka pjesma nije za svako grlo i uho.

Kada već postoje dva svijeta, selo i grad, onda se prosvjeta i prosvjećivanje ne smije podavati na isti način u selu, kao što se podaje u gradu, i to je zadatak škole. kojoj je prva dužnost, da shvati duh u onomu krugu, u kojemu joj je djelovati. No zato se hoće osim znanja i inteligencija srca i duše, a toga je danas tako malo u svijetu.

Dok je uzgoju ognjište dom, crkva i škola, dotle je, uz uzgoj, prosvjeti i prosvjećivanju ognjište u prvome redu u školi i u društvenim uredbama, jer škola podaje znanje, a društvene uredbe pripravljaju pojedinca, pa tako i cijeli narod, kako da po utvrđenim istinama cjelokupnoga znanja žive, pa da postignu ono, što je zadatak njihova života i što im kao članovima cjelokupne ljudske zajednice i pripada, ali i što oni moraju toj zajednici da podadu.

No kakova je škola, kojoj je prepuštena mladež sela i grada?

Škola u gradu kao da nema drugoga zadatka, već da pripravlja i uzgaja činovnički ili birokratski podmladak sa polunaobrazbom i polukulturom. Pri tome se niti ne misli, kako bi se podigla prosvjetna razina radničkoga svijeta, jer se građanskim, obrtnim i stručnim školama posvećuje uopće najmanja pažnja.

Tisuće i tisuće mladeži polazi u te srednje i visoke škole, kojima je svima cilj, da budu makar kakovi činovnici, a za milijune i milijune seljačkoga i radničkoga naroda gotovo da i nema obrtnih, stručnih, ratarskih i gospodarskih škola. To je upravo neshvatljivo i čudo nad sva čudesa.

U tim školama uopće postoji malo [illegible], jer se i sami nastavnici za svojih sveučilišnih nauka nijesu za to dovoljno pripravili, te često ne poznaju niti osnova pedagoške nauke. Niti se tu nauče strani jezici, brzopis, pisaći stroj, glazba i likovna umjetnost, koje nauke u svim društvenim krizama današnjice mogu da podaju čovjeku život i obezbjeđenje. Tu se ne daje uzgoj baš po nikakvom sustavu, i da bi se djelovalo na srce i dušu učenikovu u moralnome pogledu. Znadeš li, dobro, ne znadeš li, rđavo; cijela pedagogija sastoji se u ocjeni prvoga ili drugoga reda.

Tako zlo ili nikako pripravljena mladež dolazi onda na više pedagoške, gospodarske, teološke, tehničke, pravničke i mudroslovne nauke. Bez ikakovih temelja i moralnih kvaliteta ti se posvećuju površnom proučavanju sveučilišnih nauka, te okićeni i odlikovani stepenima akademskih časti: naslovima doktora, profesora, inžinjera, agronoma, oni dolaze kao polutani na rad u narod, ali oni dolaze i kao predstavnici različitih institucija, da kao akademski obrazovani ljudi zastupaju nauku, stalež i razne institucije, ali na žalost svoju, a na žalost često onih prosvjetnih institucija, koje su ih za takav javni rad osposobile.

A zašto je to tako? Zato, jer se nijedna kuća ne gradi od krova, već od temelja. Ako temelj ne valja, onda se i kuća ruši. Tako i u prosvjetnome pogledu, a k o n e v a l j a o s n o v n a š k o l a, o n d a s u i n a j v i š e p r o s v j e t n e i n s t i t u c i j e s a m o j e d n a r u š e v i n a.

Pa što je ta naša osnovna škola i kakova je?

Kao što taj Lex civilis ne poznaje nikakvoga seljačkoga prava, tako i naša osnovna nastava ne poznaje nikakovih s e l j a č k i h osnovnih škola, ni posebnih knjiga za seoske škole. Tu vrijedi sistem ukalupljivanja: trpati i bečku i ličku nogu u jednu cipelu. To je sistem švabske flaksmanštine, čega bi se već jednom morali riješiti. Dok u srednjoj školi đak ne nauči niti osnova socijalne nauke, dok u građanskoj školi đak ne nauči niti osnova građanskih zakona i zakona o općinama, dotle u seoskim školama ne nauče seljačka djeca niti elemenata narodnoga gospodarstva i kućanstva, pa se čovjek pita: »Kuda to vodi i kuda se ovako brodi?!«

Sva ta prosvjeta ne vodi nikuda i ne može da poda narodu ono, što mu zaista treba.

A znanost? Kakova je ona?

Znanost je bez narodne duše, a ipak je stvara duša pojedinih naroda. Znanost je bez srca, a ipak joj je zadatak, da poboljša i poljepša život i pojedincu i svakomu narodu i cijelomu čovječanstvu. No koliko god znanost koristi pojedincu, narodima i cijelomu čovječanstvu, ona i svima njima škodi, ako je u rukama nedostojnih. Liječnička znanost je velika, a ipak liječnici često tek za par dinara zatiru već živi ljudski plod. Kemija i tehnika uopće su na sreću čovječanstvu, no raznim eksplozivima i plinovima moglo bi se zatrti i cijelo čovječanstvo. Znanost može djelovati na srce i dušu naroda i ovaj oplemenjivati, no ona može srce i dušu naroda rastrovati i biti uopće na zator pojedincu, pa i narodu. Znanosti je zadatak istina, no drugo je spoznavanje i služenje istinama. Zato znanost mora biti posve slobodna i ne smije biti ničiji privilegij. Ne smije biti znanost samo neko feudalsko, gospodsko pravo, koje služi samo pojedincima ili pojedinim skupinama ljudi. Z n a n o s t m o r a b i t i o p ć e d o b r o, j e d n a k o z a g r a đ a n i n a, k a o z a r a d n i k a, k a o i z a s e l j a k a.

S e l j a k j e ž e l j a n n a u k e i z n a n j a, i on znade, da je samo znanje ono oružje, kojim se služe često gospoda proti njemu, i tu je često teška i preteška borba; no seljak zna, da se samo onaj može odhrvati, koji se služi oružjem, kao i onaj napadač. Zato već s toga razloga danas seljak traži, da mu se poda potpuno znanje, koje mu za život treba. Seljak znade, da je samo onaj pojedinac i samo onaj narod napredan, koji posjeduje veliko znanje, i da znanost ne razara ničije kulture, jer znanost nije proizvod nikakove civilizacije, već je ona dijete velikoga ljudskoga uma.

Ali u gradu se misli, da je seljaku dovoljno, da znade pročitati pozivnicu suda ili poreznoga ureda, da se znade potpisati na kupoprodajni ugovor, mjenicu ili obveznicu, i to je sve.

Dakako, da tako ne ide i tako ne će moći ići.

Nije bolje ni sa književnošću.

Što je književnost?

K n j i ž e v n o s t j e p i s m o m i z r a ž e n a m i s a o i o s j e ć a j p o j e d i n c a i l i c i j e l o g a n a r o d a u u m j e t n i č k o m o b l i k u. No osjećaj i misao mogu biti izraženi samo govorom u umjetničkom obliku, pa je to onda tradicionalna narodna književnost, kakova je bila onda, dok narod nije poznavao pismo.

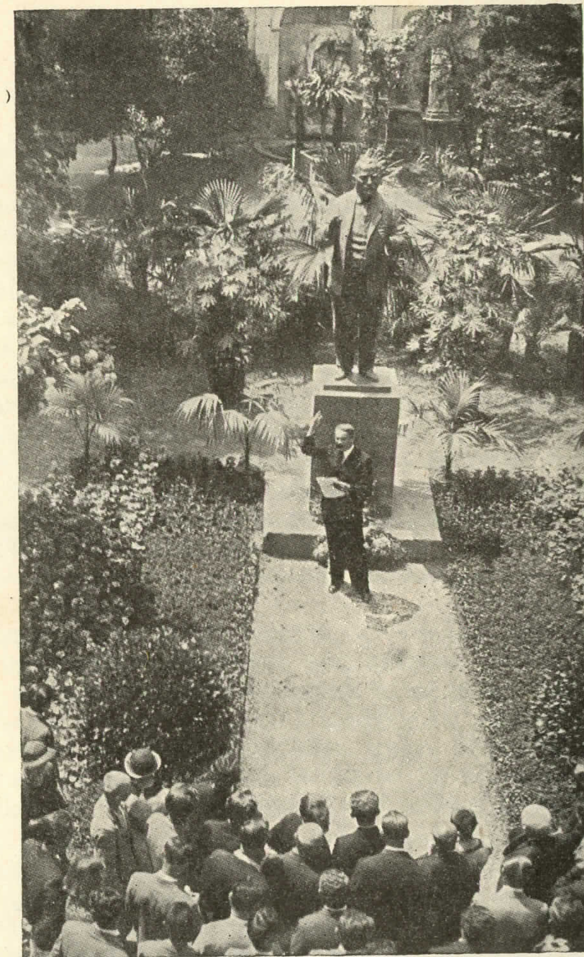
H r v a t s k a s e l j a č k a k n j i ž e v n o s t do nedavna je bila samo tradicionalna, i ona se temelji samo na tisućljetnoj hrvatskoj seljačkoj kulturi, dok se književnost, koja se razvila u gradu, oslanja na kulture Bog zna kakovih naroda, a zapravo na romanskoj civilizaciji. Dok su se narodnim pjesmama i pričama hrvatskoga seljaštva divili toliki velikani stranih naroda, ta gradska književnost bavila se prostim majmunisanjem stranih literatura. Ta gradska književnost trajno je bila pod uplivom klasične grčke i latinske, pa talijanske, njemačke i francuske književnosti, te je i nije nitko čitao, niti je čita, osim nešto građanstva u gradovima. Ali sav hrvatski seljački narod nema s tom tuđinskom književnosti upravo ništa. On je ne čita, on je ne prihvaća, osim djela nekih časnih izuzetaka, jer sva ta hrvatska književnost nema niti truna hrvatskoga narodnoga duha, već ona je naprotiv uperena protiv hrvatskoga duha. Ona čak sprdačini izvrgava hrvatski seljački narod, kako to nažalost pokazuju djela tolikih naših književnika.

Nije hrvatska književnost ono, što je pisano hrvatskim jezikom, samo zato, što je pisano tim jezikom. Tko uz Krležine »Anschaunge« može smatrati hrvatskom književnošću djela Augusta Cesarca, kad piše izreke sa čistom njemačkom konstrukcijom. Tko može smatrati djela Petra Preradovića, unuka, hrvatskima, kada on ne obrađuje ništa iz hrvatskog narodnog života, i, po njegovom priznanju, u izvoru ih piše njemačkim jezikom, da se onda prevode na hrvatski jezik. Tko može smatrati djela inače velikoga svjetskoga književnika Mirka Jelušića hrvatskima, kada ih on piše njemačkim jezikom, a u hrvatskoj književnosti uopće ne sudjeluje? Tko može smatrati hrvatskom književnošću skoro sve, što se pisalo i što se nažalost i danas piše, što je napisano pod uplivom tuđinštine, kako pišu toliki najmlađi književnici, koji s narodom nemaju ništa, pa i narod zato s njima nema ništa i od sebe ih je odbacio.

Književnost se može razvijati samo ona, koja je narodna, i to, koja je narodna ne samo po obliku, već u prvom redu po duhu, a to nije danas književnost u gradu i još dugo ne će biti.

Isto je tako sa g l a z b o m, koja je još do nedavna bila pod potpunim uplivom tuđinštine. No ona se sada, Bogu hvala, pomalo približila duhu narodne pjesme i napjeva, pa evo, kojim je to urodilo plodom, da se novija hrvatska glazbena djela već danas cijene u svijetu.

U g r a d i t e l j s t v u se još pliva u potpunoj tuđinštini i u Zagrebu i u svim našim gradovima, koji su pravo ruglo i sprdačina svih mogućih tuđinskih slogova, a da nema baš nijedne kuće, koja bi bila građena po divnom hrvatskom seljačkom stilu. Pa kakove te kuće izgledaju izvana, tako i u njima, u njihovom uređenju, u pokućstvu i nakitima i t. d. nema baš ničega hrvatskoga, pa kako

Spomenik Stjepanu Radiću
u „Hrvatskom Seljačkom Domu“ u Zagrebu

(Pisac ovoga djela recitira svoju veliku odu Stjepanu Radiću prigodom otkrića Njegovog spomenika)

onda da duše tih, koji žive u toj tuđinskoj okolini, imadu i trunak velike hrvatske narodne duše?

Sve je to upliv tuđinštine, sve je to upliv romanske civilizacije, koje bi se morali već jednom odreći, jer ostati može samo ono, što je stvoreno za narod, a po duhu narodnome.

Doći će i za to doba!

Statika sela i dinamika grada

Dok grad tako živi duhom romanske civilizacije, selo dalje živi duhom svoje seljačke kulture. Građani ostaju gospoda, a seljaci »prostaci«. Selo bježi od grada, a grad se uklanja selu. No selo ostaje svoje i u unutrašnjosti svojoj i u duši svojoj slobodno, a grad nije ničiji, on pripada cijelomu svijetu, te je rob vječno nakazne mode: svjetske civilizacije.

Zato se kaže, da je selo statično, jer stoji na vlastitom čvrstom temelju svih svojih kulturnih vrednota, a grad je pomičan. Ali je zabluda to, kada se kaže, da je samo grad dinamičan. Napredak grada stoji u vječnom rušenju staroga, a građenju novoga, pa ako želimo, da to izrazimo u sustavu pravca ili u linearnom sustavu, onda možemo reći, da se dinamika grada izvršuje u vodoravnom pravcu, dok selo izgrađuje na prokušanom starom temelju, pa je to razvoj u neprestanom usponu; to je dinamika sela, koja je u pravcu okomitom. Dinamika dakle grada i dinamika sela, kako vidimo, u temeljima se svojim razlikuje, pa nije ni čudo, da se još više razlikuje po duhu svojem.

To razlikovanje u gradu upravo je hotično, što vidimo još u starija vremena, kada su građani, pod uplivom civilizacije, čak napuštali svoj materinski jezik kao prost, te su govorili i pisali latinski, njemački, talijanski, pa čak i madžarski, samo da se, kao finiji, razlikuju od prostoga seljačkoga puka, kako su još nedavno nazivali narod, pa još i zato, da ih narod ne razumije, kako bi ih se, kao civilizovanih, što više bojao i nad sobom ih osjećao.

I selo će uvijek, na ovaj način, ostati statično, jer je već ustrojstvo obiteljskih odnosa takovo, da je vezano na svoj vlastiti seljački dom, dok toga u gradu nema, jer nijedna obitelj nije vezana i ne može biti vezana na svoj očinski dom. Građani su većinom beskućnici, i kao nomadi sele iz tuđe kuće u tuđu kuću; oni nemaju doma, koji bi mogli smatrati svetinjom. Ako i imaju svoju vlastitu kuću, to u gradu, gdje se svaka privatna imovina smatra, a to i jest: platežnim sredstvom, oni će tu kuću sigurno prodati na dobit i graditi ili kupiti drugu.

Tako je i sa kulturom. Seljak će uvijek ostati kod svoje drevne seljačke kulture, kao osnovice svoga narodnoga života, pa će je on u okomitom pravcu dinamike sela razvijati, uz pomoć najprokušanijih proizvoda znanosti, a grad će i dalje biti pod uplivom civilizacije, i on će svoj život ravnati na osnovici svjetske savremenosti-mode, po dinamici grada, u smjeru horizontalnom, uvijek rušeći staro i uvijek gradeći novo.

Tome će mnogo doprinašati i ogromni napredak tehnike, koji se već ničim zaustaviti i spriječiti ne može.

Tehnika je biće i svijet za sebe, i ona je još danas, pogotovu za društveni poredak, veliki misterij, velika tajna!

Tehniku stvara grad, a ipak ju je rodilo selo. Ti primitivni strojevi sela: lopata, motika, grablje, vile, plug, brana, stupa, žrvanj, mlin, tkalački stan i t. d., to su tehnički praproizvodi sela, izgrađeni na elementarnim zakonima mehanike, a upravo je mehanika ona, odakle se razvila savremena tehnika.

Tehnika već danas, za naše shvaćanje, stoji upravo na nevjerojatnoj visini, a to su tek počeci onog bajoslovnog razvoja, kojemu ćemo i mi, ako Bog da, biti savremenicima.

No tehnika imade za selo posve drugo značenje, negoli imade za grad. Ona olakšava život seljaku i oslobađa ga od tjelesnih napora, zamjenjujući ljudsku silu sa konjskom snagom stroja, ili zamjenjujući tu konjsku silu sa kilovatima električnih energija. Tako već danas radi na selu moderni plug, traktor i mnogi drugi gospodarski strojevi, kao kosilice, sijalice, vršilice i t. d., a još će raditi i više, dok se svi, i najjednostavniji i najzakučastiji gospodarski strojevi usavrše, i dok povedu seljaštvo do zadruživanja.

Tehnika će dakle olakšavati rad seljaku i oslobađati ga od rada, te će seljak bez velike muke doći i do većih prihoda, a moći će više pažnje posvetiti oplemenjivanju svoga duha najboljim produktima znanosti i umjetnosti. Dotle građanin, naročito radnik, mora sa zebnjom očekivati napredak tehnike, jer njega će stroj kao suvišnoga sve više isključivati od svakoga rada i upućivati ga, da se vrati, odakle je i došao: u s e l o!

No ne samo to! Tehnika će i intelektualce izbaciti iz grada! To se već i sada zbiva. Tehničke novosti i same izbacuju iz porabe stara prometila i uvađaju nova. Željeznički saobraćaj već je danas posve nesavremen, jer je taj saobraćaj ukočen, u određenom smjeru, neunosan i nedemokratičan. Taj je promet sličan na nekadašnje ceste i puteve na imanjima feudalaca, koje su ceste i putevi služili samo njima za putovanje i dovoz gospodarskoga priroda. Danas to nije tako; željeznica ne može u svako selo, ali zato može auto i autobus, a još će moći brže aeroplan, ili Bog zna kakovo vozilo budućnosti.

Zašto ljudi žive u gradu? Zato, jer negdje moraju zarađivati ono, što im je potrebno, a to je, evo, grad. No jer je grad daleko od sela, zato su se nastanili u gradu. Tisuće i tisuće tih građana i te kako bi radije živjeli u selu, negoli u sušičavom gradu; u selu, gdje bi si mogli stvoriti obiteljski dom, koji bi bio stotinama godina njihova očevina, negoli u gradu, gdje nikada ništa imati ne će. Ali grad je daleko i selo je daleko. No što je bilo daleko, sve se više bliži prometnim sredstvima tehnike, pa sada već ljudi, samoga zdravlja radi, a tako i jevtinoće radi, radije stanuju u kućama predgrađa, ili si u predgrađu grade vile i druge zaseoke, čak i u drugim općinama u blizini grada, odakle onda svaki dan polaze na rad u grad. To će napretkom tehnike, bez dvojbe, ići tako daleko, dok gradovi ne budu samo centri obrtničkih radionica, tvornica, ureda, škola i bolnica, u kojima ne će nitko stanovati, već će ih noću čuvati samo čuvari i noćobdije.

S v i ć e m o s e v r a t i t i k z e m l j i, s u n c u, p r i r o d i i n a š o j d o b r o j s e l j a č k o j b r a ć i!

Nije dakle seljak konzervativan i kao magarac statičan, kako se to rado misli u gradu; on prihvaća rado i odmah sve najbolje posljedke savremene nauke, ali ne napušta, i nikada ne će, jer ni ne može napustiti svoje tisućljetne hrvatske seljačke kulture.

Pa tako neka i bude!

Tehnika i komfort

Što je komfort?

Komfort su sva ona sredstva i pomagala, koja nam život čine lakšim i ugodijim. Da život bude što lakši i ugodniji, to je pravo svakoga čovjeka bez razlike, zato i na komfort imade jednako pravo svaki čovjek na svijetu.

Danas doista više nitko ne misli, da bi putovao svijetom kakovim taljigama, već željeznicom, automobilom, autobusom ili čak i aeroplanom, pa bio to gospodin, radnik ili seljak. Ali su ipak ta prometila razdijeljena u razrede, pa tko imade više novaca, taj će se voziti i u odličnijem razredu, gdje je i unutarnji komfort veći. Dakle komfortu je već danas pripušten svatko, bez obzira na zvanje i položaj, samo ako imade novaca za to. No svatko nema novaca, da može uživati potpuni komfort, pa zato uživaju neki višu a neki manju mjeru komforta. Prema tome uživanje komforta ovisi o razdiobi zemaljskih dobara među ljudima, a razdioba je samo onda, ako je pravedna, a ako to nije, onda je to otimačina.

Seljak i radnik na primjer, kada dođu u bolnicu, leći će u treći razred i u teškoj bolesti hranit će se najbijednijom hranom i liječiti se najjevtinijim lijekovima trećega razreda, a trgovac, kapitalista, industrijalac i t. d., ti će biti u prvome razredu, ili će čak otići u kakav odlični sanatorij, i uz iste bolesti, oni će se hraniti skupocjenom delikatesnom hranom i skupocjenim medicinskim specijalitetima, premda će, ako umru i ako budu pokopani i u arkadama i mauzolejima, jednako strunuti, kao i najprezrenija »fukara«.

No svi smo se mi rodili goli, i u času rađanja i po patnjama nas samih, i po patnjama naših matera, mi smo bili jednaki, pa zašto u momentima umiranja jedni umiru na jastucima od batista ili svile, a drugi sa vrećom pod glavom punom slame ili jelovih strugotina? Gdje je taj komfort i kako je taj podijeljen?

Drugo je opet ovo, da se misli, da komfort ne dolikuje svim ljudima podjednako. i to u prvome redu seljaku. Drži se, da je komfort samo za gospodina, premda se ne zna, što je to gospodin; no seljak kaže, da je gospodin svatko pod svojom kapom.

Građani se rado rugaju seljaku i kažu, da gradi kotac, kao što mu je gradio i otac, premda svatko znade, da se za svinje ne gradi salon, makar u tolikim salonima često žive ljudi i gori i u duši nečistiji od svinja, pa kao što se ne dolikuje, da čestiti vlaškoulični postolar živi u salonu, tako se ne dolikuje poštenom seljaku iz Čučerja, da se vozi u automobilu. Tko bi metnuo u aeroplan vlaško-

ličanskoga postolara i seljaka iz Čučerja, to bi išao sav Zagreb i svi novinari gledati i smijati se, premda sigurno ovi ne bi napunili papirnate kese za bljuvotine tako, kao što ih pune toliki i toliki »inteligenti«.

No sva su takova gledanja na izumrću! Demokracija je jača od svih gluposti i nasilja!

Kao što znanje i prosvjeta ne smiju više biti privilegij — patenat — nikakovih umišljenosti povlaštenih »staleža«, već mora biti opće dobro cijeloga naroda, bez obzira na zvanja, tako i komfort, i to u svojoj potpunosti, mora biti dobrom i svojinom cijeloga naroda, bez obzira na zvanje. No da se to postigne, prije svega moraju da budu sva zemaljska dobra i pravedno razdijeljena. U tome i jest danas došlo do nerješive svjetske krize, što tehnika i svi posljeci nauke nijesu više u skladu sa društvenim poretkom prema napretku tehnike i razdiobi zemaljskih dobara.

Seljak hoće i treba potpuni komfort, koji se ne shvaća u selu kao sredstvo lijenosti, već sredstvom vječnoga rada i napretka. Ali taj komfort ne će da podaju ljudi, koji od naroda žive, i to ili iz pakosti, ili iz potpune zaslijepljenosti. Ta zaslijepljenost ide tako daleko, da imade čak rođenih seljačkih sinova, koji kažu, da jedino seljak može da provede potpunu autarkiju, i da samo seljak može da steže svoj remen uvijek za jednu rupicu više, pa se s time čak i ponose. To je doduše istina, ali to nitko ne može niti ne smije tražiti od seljaka, tim više, što se zna, da se taj remen već više ne može stezati. Jer ako seljak umre od nevolje, onda ćemo mi svi u gradu umrijeti od nevolje! O tome nema razgovora.

I seljak treba odjeće i obuće, i seljak treba crkve, škole i općine; i seljak treba svećenika, učitelja, liječnika, agronoma, inžinjera, veterinara, primalju, trgovaca, obrtnika, činovnika; i seljak treba zidanih cesta, trotoara, bunara i vodovoda; i seljak treba željeznica i automobila; i seljak treba strojeva, radija i gramofona; i seljak treba finoga jela i pila, i uopće: seljak treba svega, što može život učiniti boljim i ljepšim — i samo mu dajte sve ono, što je njegovo, pa da vidite, tko je najveći konzumenat — potrošač!

Selo je čuvar starih običaja i cjelokupne hrvatske seljačke kulture, i ono će to uvijek i ostati, ali komfort je njegovo pravo, jer ga stvaraju školovani seljački sinovi, i jer je to uopće napredak čovječanstva, na koji imade svatko pravo, a najprije imade na to pravo seljak, jer on je onaj, koji je temelj svemu i kod nas i svagdje na svijetu. Pa kao što su nekada feudalci otimali seljaštvu čak i čovječansko pravo, tako danas građanstvo otima seljaštvu pravo, da uživa blagodati najplemenitijih posljedaka nauke, koje stvaraju školovani seljački sinovi, i još mu govore, da to za njega nije, i da on to ne će, jer da je konzervativan i zaostao. — To je laž! Crna i krvava laž!

Kriza grada i autarkija sela

Što je komfort u gradu veći, to su potrebna i veća novčana sredstva. Ali novac je biće za sebe. Tolstoj je rekao, da je u novcu sotona, i on je imao pravo. Novac je samo prometno sredstvo za regulaciju izmjene dobara, on je nota za notiranje ili označivanje prometnute robe. No novac, kao takav, prometnuo se u pravu vrijednost, a nije to roba, kao prvotna vrijednost, jer drugo je, kada se roba prodaje za novac, a drugo je, kada se prodaje novac za robu. To je filozofija novca, koju malo ljudi razumije, a još manje ljudi imade, koji razumiju, što je to etika novca, što je etički kapital, a što je kapital bez ikakova morala.

Baš te razlike o biti kapitala uzrokom su svim socijalnim krizama, jer je kapital onaj pokretač — movens, koji bez obzira na kulturni stepen pojedinca ili pojedinih skupina podaju vrijednost i položaj. Što je u pojedinca ili u pojedinih skupina kapital veći, to je uobičajena ili konvencionalna vrijednost i položaj toga pojedinca ili pojedinih skupina veći, i njega, ili njih, samo po visini toga kapitala pripada veći ili manji komfort.

Građanin kratko kaže: »Čiji je džep dublji, njegovo je i pravo«, a seljak kaže: »Zlatni ključ sva vrata otvara«.

No ipak pitanje kapitala i vrijednosti novca danas je povodom svih socijalnih razmimoilaženja. Komfort je biće za sebe, na koje svatko svojata pravo, no to pravo, za danas postizava se samo novcem — kapitalom. Ali kapital je bijelo janje sa zlatnim zvončićem oko vrata; ako ga miluješ, ono svakoga tako milo k sebi poziva; no on je i krvožedni vuk, sa oštrim zubima i otrovnim pandžama, ako ga proklinješ i od sebe goniš. On podupire državu, ako mu država služi, a ako ga država ukliješti, onda je ruši bez obzira na čovječnost i rodoljublje, i zato teško svakomu onomu, tko se veže u brak s kapitalom, a još teže onomu, tko s njime živi u konkubinatu.

Ali kapital hoće da vlada i odlučuje sudbinom ljudi različitih zvanja, cijeloga naroda, pa i cijeloga svijeta. Ali kapital ne radi, već radi radnik. Međutim radnik računa svoje radno vrijeme i potrošnju svojih tjelesnih i duševnih snaga, pa ako kapitalisti i pretvaraju te tjelesne i duševne snage u konjske sile, to se ne može duševne njegove snage nikako pretvoriti u konjske sile ili u kilovate. Tijelo se pokorava do krajnjih granica, ali duša se buni do krajnjih granica, i čovjek najprije osjeća, a onda znade, da je prekomjerno tjelesno i duševno iscrpljivanje čovjeka prosto izrabljivanje, i da mora negdje biti granica toga izrabljivanja!

Kad su se prekoračile granice toga izrabljivanja, onda je jasno, da se mora otvoriti čep društvene napetosti, a kada i to ne ide, onda se taj sav »radni narod« mora poslužiti pravom, koje još jedino imade u ruci, a to je pravo krzmanja — pravo štrajka.

Drugačije je kod seljaštva. Seljaštvo nije beskućnik ili proleter, ono nije kapitalista, makar ga mnogi, koji ne razumiju stvar, smatraju kapitalistom.

Što je kapitalista?

Kapitalista je svaki vlasnik pokretne i nepokretne imovine, koji zalaže ili predaje svoju imovinu na dobit. Tko god zalaže ili predaje svoju imovinu na dobit, taj je zalaže ili predaje za veći ili manji kamat. No seljak ne založe svoju imovinu na kamat, već je predaje, prema njezinoj vrijednosti, u drugu vrijednost, za protuvrijednost ili ekvivalenat u novcu, ili u predmetima njemu potrebitim, u naturalijama. Tako isto i stvaraoci duhovnih i zemaljskih dobara svoje fizičke ili psihičke sposobnosti predaju onomu, kojemu će te snage služiti za protuvrijednost u monetarnom sustavu — za novac. Prema tome i stvaraoci duhovnih i zemaljskih dobara rade za protuvrijednost potrošenih snaga, a kapitalista radi na kamat uložene imovine.

To bi se u prvi čas učinilo jednakim, ali nije tako. Ekvivalenat samo se jedamputa podaje, no kamat podaje i kamat na kamat, što je vlasništvo kapitalista, ali nije radnika niti seljaka, a baš to je ono, na što računa kapitalista, i u tome je zapravo tajna kapitalizma.

Dok se dakle radnik u borbi sa kapitalom i kapitalizmom bori pravom štrajka, jer za to imade u ruci i sredstva, seljak se bori sredstvom autarkije, to jest, da proizvodi sve, što samo za njega treba, i da snizi stepen svojih životnih potreba. Istina, jedna i druga vrsta borbe, to je račun na želudac; no dok radnik nema osim nadnice nikakovih živežnih zaliha, to seljak, koji nema nikakove nadnice, imade veće ili manje zalihe živežnih namirnica, od kojih ne samo da živi on, već od njih živi i onaj kapitalista u gradu, s kojim se on nalazi u sukobu.

Kapitalista znade, kako dugo može radnik bez zaliha, samo sa možebitnom uštednjom, da se održi u borbi, ali toga on ne zna za seljaka, koji nije upućen samo na zalihe u novcu, već tim više u prirodninama ili naturalijama. Kako su ta naturalija velika, on može i to znati, ali ne može znati, kako se dugo može seljak tim naturalijama držati u borbi, jer to ovisi o izdržljivosti seljaka, koja će svakako i uvijek biti veća, negoli u kapitalista, koji je ovisan o vrijednosti novca, koja se iz časa u čas mijenja, dok naturalija za seljaka i njegovo održanje u borbi imadu uvijek istu vrijednost.

Dok se dakle radnik u svojoj borbi drži pravom štrajka proti kapitalu, seljak se drži u istoj borbi pravom i oružjem autarkije tako, da ne troši ništa, što se odnosi na komfort. Dakako, da radnik toga ne može izdržati, jer njegov život i nije drugo, već manji ili veći komfort. Radnik je prema tomu upućen na pomoć seljaka u borbi za svoja prava, kao što je i svaki onaj, koji nije kapitalista. Danas se to još ne uviđa u gradu, ali se već osjeća, i, ako Bog da, skoro će se to i znati, da je sav spas samo u selu i u velikoj i plemenitoj seljačkoj duši.

Zašto je građanin nesretan u gradu?

Građanin je u gradu nesretan, jer ne vidi sunca, prirode, zemlje i svojega rođenoga brata seljaka!

On ga niti ne pozna!

Otuđio se! Odmetnuo se! Učinio je, hotice ili nehotice, izdajstvo na svojemu srcu i duši, na svojoj prošlosti, na istini . . .

Građanin živi u opsjeni, i sve je oko njega opsjena. Taj građanin je seljak, i to je istina, a sve drugo se doklatilo, Bog zna, odakle.

Građanin i propada i izumire zato, jer ne uživa sunca i zraka. U mojem djetinjstvu bio je običaj, da kada dođu školski praznici, onda se cijeli Zagreb pitao: »Kam pete na ferije?« — »Ja na ladajne!« — bio je općeniti odgovor. To je značilo, da će se poći na selo, da se tamo provedu školski praznici. Nije onda nitko ni znao za Davos, Swinemünde, Semmering, mora i rivijere; onda se išlo na školske praznike na ladanje, u selo, odakle su sve prave hrvatske obitelji, pa bi se tu djeca penjala po voćkama u voćnjacima i častila se jabukama, šljivama i kruškama sa svojom seljačkom braćom, a gospoda i gospođe želi bi i kopali sa svojim seljačkim sestrama i braćom po poljima i livadama, pa kada dođe podne, onda bi sa seljačkom svojom porodicom jeli žgance sa mlijekom, kajmakom ili krumpirovom juhom tako, da su im sve sline tekle iz ustiju. Onda nije bilo toliko tuberkuloze i svih tih bezbrojnih gradskih bolesti, već su se vraćali u grad jaki kao divovi! Što su ti današnji atlete, nogometaši i bokseri? Zdravoga čovjeka može stvoriti samo selo!

Danas je u gradovima sve bolesno, a u jednom danu imade po nekoliko samoubijstava, dok je to rijetki slučaj u selu. Pa šta je to? Zar u gradovima kuga hara? Da, hara kuga svačije savjesti, jer svatko zna, da je u grad odbjegao od svoje najbolje majke prirode; da je odbjegao svoje selo i svoju seljačku braću, sunce, zemlju, šume, livade; da je odbjegao onu dobru majčicu i hraniteljicu naše seljačke dječice: kravu; da je odbjegao onog dobrog suradnika i supatnika seljakova: vola; da je odbjegao onu najmiliju ptičicu djece, žena i djevojaka u selu: našu milu koku živičarku!

Vi se smijete tome? Vi, koji nijeste iz sela! Ali vi, koji ste se u selu rodili kao Hrvati, ja znadem, vaše su oči sada orošene suzama. Jer mi se razumijemo!

I mi, koji se razumijemo, mi znademo, zašto smo u gradu, u tom Babilonu, nesretni. Mi smo nesretni već zato, jer nas je rođena zemlja, zbog bijede naše braće, odbacila; jer u gradu ne vidimo sunca ni zime; jer ne osjećamo mirisa zemlje, niti znoja rada; i ja znadem stalno, iz svoga vlastitoga iskustva, da kod sve te seljačke djece u gradu, između četrdesete i pedesetih godina života, najednoć provaljuje i nesvjesno neodoljiva težnja, da se vrate k selu, i da u noći kroz prozor pobjegnu iz te gradske Sodome, koja im je nekada bila bijeli toranj bjelokosni. Ovaj osjećaj bijega iz grada, kod ove seljačke djece, to je jedan socijalan momenat, kojim bi se morali pozabaviti učenjaci, književnici i umjetnici, i kojim će se oni morati jednoć ozbiljno pozabaviti. No da im se rad olakša, ja ću im otkriti tajnu. Ta sva seljačka školovana djeca osjećaju cijeloga života ove sramote: Sramota je to, da onaj, koji je kroz tisuće godina stanovao u svojem djedovskom domu, najednom postane beskućnik! Taj beskućnik, kada to spozna, onda nastoji, da na pošteni, pa makar i nepošteni način, slupa makar kakovu kalupu, jer on znade, da je u selu mišljenje, da onaj, koji nema nad svojom glavom svojega krova, tko nije svoj gospodar, da taj ne samo da nije nikakav gospodin, on čak nije niti čovjek. »Svoja kućica, svoja slobodica« — to je seljačko neodoljivo vjerovanje. To je eto ono glavno, zašto svaki seljački sin u gradu, makar jedamputa u životu osjeti potrebu toga bijega iz grada u selo, da opere svoju seljačku čast, makar da ga za to nitko ne pita, pa niti njegova rođena djeca. Uza to on znade, da je otpao ili se odmetnuo od naroda i zbog toga duševno trpi.

Jer svaki seljački sin znade, da je svaki seljak doista pravi čovjek i gospodin, a sve drugo da je samo puka sirotinja. Pa, eto, on imade i pravo!

Socijalni pokreti i seljačka demokracija

Proučivši tako prilike i misli vodilice hrvatskoga seljačkoga naroda, treba da spomenemo još i ovo:

Ne živi hrvatski seljački narod na oblacima, već na zemlji, pa kao kulturna jedinica imade pravo, da zapremi svoje mjesto u zajednici svih kulturnih jedinica cijeloga svijeta. Interesi pak cjelokupne ljudske zajednice povezani su zajedničkim interesima, koji se u prvome redu sastoje u tome, da se svakomu narodu, koji imade svoju kulturnu individualnost, na temelju svoje autohtone kulture, svoje narodne povijesti i svoga narodnoga prava, prizna i njegovo postojanje, njegova eksistencija kao naroda. Tim više, što je hrvatski seljački narod dokazao, da je u temeljima svojim konstruktivan i konstitutivan i da je ne samo pijonir, već i apostol najboljeg građanskog i socijalnog poretka, reda i mira cijeloga čovječanstva.

Dok s jedne strane socijalna demokracija hoće, da na temelju klasne borbe postigne harmoniju među svima klasama, pod vodstvom proletarijata; dok s druge strane hoće komunizam, da to isto postigne na temelju kolektivnog uređenja; dok fašizam hoće, da to postigne sa temelja stručnih korporacija, a nacionalni socijalizam sa temelja rasne čistoće i vlasti narodnog pojedinca: hrvatska seljačka demokracija, koja imade tako duboku ideologiju, a politički program tako savršen i savremen, da je samo sa temelja te ideologije moguće podati potpuno socijalno-političko rješenje za sve narode i sav svijet kao jedino pravo i prirodno rješenje, ta seljačka demokracija hoće, da sve to postigne u skladu svih zanimanja, u interesu svih zanimanja, a za jednakost i pravo svih zanimanja, jer nema nikakovih staleža i klasa, već imade samo jedan vječno isti i nedjeljivi narod!

I kod toga ostajemo!

REFORMA DUHA

Nekoliko tjedana pred smrt velikog narodnog vođe i učitelja Stjepana Radića sabralo se golemo mnoštvo naroda pred njegovim domom u Zagrebu, u Hercegovačkoj ulici, gdje je bolovao i čekao smrt, da vidi Vođu i da čuje Njegovu pjesmu »Molitvu«, koju je za taj dan skladao pokojni skladatelj Canić. Dobro uvježbani zbor stao je pred ogradu parka i zapjevao. Ta se pjesma Vođi toliko svidjela, da je zaželio, da ga povedemo do ograde parka sa verande, na kojoj je bolestan sjedio. Uzesmo ga ispod ruke i povedosmo ga pred narod, kojemu je održao jedan kratak, ali nada sve značajan govor. To je bio njegov zadnji govor pred javnosti. Taj govor bio je sinteza njegovog cijelog rada i mišljenja. Kao ranjeni lav, on je visoko podigao grudi, dahnuo je u njih golemo mnoštvo zraka i zaorio je, da je na sve strane zatutnjalo: »Tražim reformu duha! Što je pošteno, na jednu stranu; što je nepošteno, na drugu stranu!«

I onda je zamuknuo — i Njegova glasa više nikada ne će čuti hrvatski narod!

Urnebesni krik publike odjekivao je na sve strane. Veliki je Genij čas slušao i motrio narod i u duši se s njime opraštao. Onda ga polako odvedosmo na verandu, pa onda u vilu, da ga više nikada ne vidi živog Njegov dragi seljački narod.

No duh je Njegov u nama, i mi se zamišljamo u Njegov zadnji apel, koji je upravljen cijelomu svijetu i svemu čovječanstvu, a u prvome redu hrvatskomu narodu. Dubina toga apela takova je, da su te riječi mogla izgovoriti samo usta Velikoga Genija, a nama je dužnost, da se zamislimo u značenje ovih velikih riječi i da odgonetnemo veliki njihov smisao.

I doista, kada razmotrimo tešku našu sadašnjost i sve nevolje, koje nas sa svih strana pritištu i muče, onda se moramo najprije zamisliti u duboki problem našega bivanja i iscrpsti pouku, na koju nas Veliki Genij upozoruje.

U životu i u duši narodnoj, stjecajem prilika, nešto nije u redu, i to, što nije u redu, to nas boli i muči. I ja tražim, što je to, što treba odstraniti ili promijeniti, izliječiti ili amputirati, i tko je kriv, i što je krivo, da smo očajni i bolni, da smo nezadovoljni i nesretni. To sam sve evo iznio, da na kraju kliknem s Velikim narodnim Genijem:

Tražim reformu duha! Što je pošteno, na jednu stranu, a što je nepošteno, na drugu stranu!

Grad

Kada oprezno promotrimo život hrvatskog seljačkog naroda, u njegovoj velikoj prošlosti, onda pred nama, kao u kakovu kaleideskopu, vrvi tisuće šarolikih slika, svijetlih i tamnih, vedrih i sumornih, veselih i sretnih, tužnih i bolnih.

Ta mješavina sreće i nesreće, radosti i bola, karakteristična je po nas i po naš život upravo zato, jer smo mi od iskona svoga pa sve do današnjih dana uistinu pravi seljački narod.

Preogromna većina nas svih i danas je potpuno seljačka, koja živi na svojoj seljačkoj zemlji, u svome seljačkom domu sa svojom seljačkom obitelji, sa svojom seljačkom kulturom i po svome seljačkom duhu, po svojim moralnim i fizičkim sposobnostima, po svome radu od svoje zemlje.

Sve pak, što živi u gradu, a korijen svoj vuče od hrvatskoga naroda, to je sve došlo iz sela u grad; to su rođena seljačka djeca, koja još imadu svoje djedovske domove, oceve, majke, braću i sestre, ili makar svoj najbliži rod u selu, i koji imadu makar još mrvu srca i duše seljačke pod onim svilenim gospodskim košuljama i finim gradskim kaputima.

Sve ostalo, to su tuđinci, koji žive tuđinskim duhom i s nama se pomalo nacionalno asimiliraju, te nas, da gotovo niti ne opažamo, inficiraju duhom svoje tuđinske kulture, ili da bolje kažemo, duhom svjetske romanske civilizacije, i tako neprestano, svijesno i bezobzirno vrše rekonstrukciju našeg narodnog duha i narodnog života.

I upravo taj proces vrši se među nama i nad nama već kroz vjekove, a mi smo to opazili i toga smo si svijesni tek nekoliko posljednjih decenija.

No dok smo si mi u gradu svijesni toga stanja tek nekoliko posljednjih decenija, seljaštvo ne samo da si je toga bilo svijesno od iskona, već je ono vodilo i teške i krvave borbe za pobjedu svoje kulture i svojega duha, zapravo za svoju narodnu i seljačku slobodu. U sukobu sa tuđinštinom i tuđincima ono je trpjelo i patilo, pa još i sada trpi i pati, boreći se neodstupno i tvrdokorno sa najdubljom vjerom u svoje vjekovno i čisto narodno i seljačko pravo do potpune pobjede.

Ova podmukla, a često i otvoreno nasilna rekonstrukcija našeg narodnog duha i narodnog života izrazila se posve otvoreno u sukobu sela i grada. Da taj sukob postoji kao širom otvoreno pitanje, o tome nema dvojbe, a i ne da se više ničim prikriti. Naprotiv, taj sukob postajat će sve otvoreniji, dublji i teži, što se budu dalje odmicale od svoga seljačkog korijena i kulturnog seljačkog vrela te školovane

i pogospođene seljačke generacije. Zato je potrebno, da se tim pitanjem pozabavimo ozbiljno i temeljito, i da mu konačno nađemo prirodno i zato jedino zdravo rješenje.

Dok seljaštvo znade, da ova podmukla, otvorena, pa čak i nasilna rekonstrukcija njegova duha i narodnog života znači obaranje i razaranje njegove prave slobode, nacionalne i kulturne individualnosti, oni u gradu smatraju to konzervativnim i natražnjačkim, a sve svoje kulturno shvaćanje i svu svoju građansku aktivnot smatraju doista pravim progresom, koji već sam po sebi i zbog sebe imade pravo, da se narodu makar i silom nametne.

No nije to samo kod nas! To je bilo do nedavna svagdje u svijetu. Svi ti veliki reformatori, od Aleksandra Velikoga do Petra Velikoga, od niponskog Mikada do osmanlijskoga Kemala, svi su ti tobožnji individualisti bili prosti robovi tuđinske civilizacije, koji su svoje narode prerušili u smiješnu karnevalsku povorku nekakovih clowna i majmuna savremene mode, a pravi individualist i reformator jedini je do sada Adolf Hitler, koji je dignuo iz pepela preživjele evropske civilizacije kolektivnu njemačku seljačku narodnu kulturu, i to kao jedinstveni kolektivni narodni duh.

Ta rekonstrukcija narodnoga duha i narodnog života vrši se i kod nas i svagdje po svijetu po tuđincima pod krinkom socijalnoga progresa i socijalnih prevrata, računajući na nezadovoljstvo socijalno slabijih, pod parolama bratstva i unifikacije cjelokupnog čovječanstva, a na zator nacionalizma i nacionalne demokracije.

Velike mistifikacije ovoga socijalnoga progresa, bratstva i unifikacije čovječanstva izražene su upravo zorno u tobožnjoj ideji panevrope, pa čak i u ideji pangeje!

Sve je to, dakako, atak na nacionalizam i nacionalnu demokraciju, jer se nacionalizam do sada svagdje krivo shvatio, interpretirao i vršio, i jer se nijesu ispravno shvatile i držale granice između nacionalizma i imperijalizma, nacionalne i socijalne demokracije.

Mi poznamo danas posve točno sve komponente ove velike narodne konstrukcije, koja hoće da se postigne rekonstrukcijom narodnoga duha, i mi znademo, da ona imade svoju gotovo drevnu historijsku podlogu, a isto tako poznajemo svu negativnu aktivnost destruktivnih elemenata naše savremenosti, koja nam je posve jasna i koju sami proživljujemo.

U prošlosti ova aktivnost tuđinaca i tuđinštine izražava se u susretu, a onda i u sukobu stare naše slavenske seljačke kulture sa kulturom romanskom, kakovu su je našli naši praoci, doselivši se u ove krajeve, koji bijahu napučeni romanskim življem.

Toga življa naskoro nestaje, a ukoliko se i zadržao u našim krajevima, on se polako asimilirao s hrvatskim seljačkim narodom. Ali do svoga posljednjeg izdisaja, taj je živalj bez dvojbe ostavio i duboke tragove svojega duha u duši i kulturi hrvatskog seljaštva, a isto je tako ostavio tragove svoje kulture, svojih državnih i socijalnih uređaba, zakona i propisa.

Propašću zapadno-rimskoga carstva taj romanski živalj povlači se u svoje prirodne granice, u svoju narodnu — etničku — matičnu ćeliju i tu njegov duh i njegova kultura, kao i on sam, proživljuje duboku evoluciju, evoluciju romanske kulture i paganizma u tipičnu

evropsku civilizaciju i kršćanstvo, pa ovako evoluiran stao je preko Jadrana prema našim obalama vršiti pojačani svoj utjecaj, koji trese sudbinom i same hrvatske države i konačno ruši u ponor i samu hrvatsku narodnu dinastiju.

No poslije ove najveće naše narodne katastrofe, taj tuđinski utjecaj ne zaustavlja se na našim etničkim granicama, već on naprotiv sve dublje prodire u samu unutrašnjost zemlje, i rekonstrukciju našega duha i naše kulture, sada jače nego ikada prije, vrši latinska rimokatolička crkva, i to na polju religijoznom, prosvjetnom, književnom, socijalnom, a isto tako na polju narodne i državne politike, i napokon na polju cjelokupnog narodnog života.

Pored crkve i crkvenih institucija, još do nedavna, vršile su na intelektualni svijet veliki utjecaj prosvjetne i umjetničke institucije talijanske veoma odlučan utjecaj. Toliki najbolji sinovi Dalmacije smatrahu svojom duhovnom domovinom Italiju, premda su znali, da im to nije kolijevka, već prava grobnica njihovog čistog narodnog osjećaja.

Jednako s utjecajem kulturne Italije dolazi i historijska najezda germanstva, germanske kulture i germanske vlasti, i taj utjecaj još je i danas nada sve jak i odlučan, i s njime ćemo prije ili poslije morati izvršiti svoj konačni obračun, hoćemo li da održimo svoju nacionalnu i kulturnu individualnost.

Taj utjecaj konstantno je podupiran trajnim i sve većim priljevom njemačkih doseljenika, a uz njih i doseljenika židovske vjeroispovijesti, koji su pravi Dioskuri germanštine i velike germanske kulture kod nas.

Dok su Židovi interesirani samo na našoj narodnoj imovini i eksploataciji naših zemaljskih dobara, a tek su uzgredice i nosioci njemačkoga jezika i njemačke kulture, doseljeni Nijemci ne samo da su interesirani na cjelokupnoj našoj narodnoj imovini, već se oni bore i za sve najjače i najodličnije položaje u narodnim i državnim institucijama pa se otimlju čak i za odlučujuće i vodeće položaje, pozivajući se na hrvatstvo, koje da su i oni prihvatili već sa samim jezikom, premda su rijetko kada spremni, da prihvate i hrvatsko prezime.

Očito je, da ovi imadu granicu, do koje doseže njihovo hrvatstvo, i da ta granica rijetko kada prelazi opseg njihovih ličnih interesa, pa dok je njihovo hrvatstvo ponajčešće samo jedna javna opsjena, ona je još gora onda, kada postane i njihovom vlastitom opsjenom, a to je onda, kada bračnim vezama i u njihovu krv kapne po koja kapljica prave hrvatske krvi.

I baš te bračne veze tuđinskih sa hrvatskim obiteljima, jer se one ponajviše sklapaju u gradovima, podale su i posve tuđinsko lice i duboko tuđinski duh našim gradovima, i kulturnom i socijalnom duhu, koji vlada u njima.

Ova mesalijansa, mješoviti brak čiste hrvatske krvi sa krvlju tuđinskom, nije tako jednostavna, kako to misle mnogi naivni ljudi u nas. Povodom ovoj činjenici jest slijedeće:

Nekada je u hrvatskim zemljama bila hrvatska aristokracija gotovo potpunim gospodarom cjelokupne narodne imovine i uglavnom, jedinim gospodarom naroda i cjelokupnoga narodnog života.

Uz najvišu aristokraciju jedino je više svećenstvo imalo položaj i prava aristokracije, premda je to svećenstvo i potjecalo iz pripostih seoskih kućica. Ova dva staleža išla su jednako pod rukom za svoje interese, a proti interesima naroda, koji je sav, uz šačicu slobodnjaka, bio kmetom aristokracije i svećenstva. Seljačka buna Matije Gupca i nije bilo ništa drugo, već glasan protest i krvava borba seljačkoga kmetstva proti privilegijama i bezdušnosti ovih dvaju staleža, koji satrše to seljaštvo u krvavom obračunu sa čovještvom i demokracijom. No francuska revolucija g. 1789. i napokon historijska godina 1848. slomiše privilegija aristokracije i svećenstva, strovališe u ponor za sva vremena kmetstvo, te na poprište javnog života dolazi građanski talež, dok seljačkim pokretom Dra. Antuna i Stjepana Radića ne dođe i seljaštvo do svoga priznanja, te i ono postaje najvažnijim faktorom našeg javnog života, pa donekle i faktorom upravljanja.

No ta hrvatska aristokracija, da sebe što jače učvrsti, sklapala je bračne veze i sa aristokracijom stranih naroda, pa mi znademo, da su i Zrinski i Frankopani bili u rodbinskoj vezi sa kućom Habsburga, svojih najvećih dušmana, pa čak i sa kućom Hohenzollerna.

Ali te aristokracije nestaje, a koliko ostaje toga nižega ili novijega plemstva, ako sada i nema više nikakovih osobitih privilegija, ono imade pod bivšom Austrougarskom još uvijek stanoviti ugled i zaprema visoke položaje u državi. Zato sada obični građani nastoje, da s njima i preko njih stvore bračnim vezama što viši položaj i ugled sebi i svojoj porodici, i to je naša tipična buržoazija, koja svoj cilj uistinu i polučuje. Jer je temelj njezinog novog položaja sav sažet u što većem materijalnom blagostanju, ta buržoazija postaje ujedno našom plutokracijom — magnatima novca i položaja.

I sva ta naša aristokracija onečišćene krvi, i sva ta naša buržoazija i plutokracija ne samo zaprljane krvi, već i problematične kulture, udaljila se, pod utjecajem tuđinskih kultura, posve od svoga seljačkoga korijena, pa se u svome obiteljskom saobraćaju služila i tuđim jezicima, kao što je živjela, pa i danas živi po duhu tuđih kultura.

No igra se ta nastavlja i dalje.

Kako je buržoazija brakovima s aristokracijom stekla novac i položaje, tako sada i doseljeni tuđinci, naročito Nijemci, nastoje, da se bračnim vezama s ovim građanskim obiteljima dočepaju nesamo novca i položaja, već oni nastoje, da u svoje ruke zgrabe vodeću ulogu nad cijelim narodom sa najviših položaja. I to im uistinu uspijeva; jer oni se zakrinkavaju krinkom najidealnijeg hrvatstva, a uz to se prikazuju, tobože, kao najkulturnijim, najsposobnijim i nenadoknadivim elementima građanskog, narodnog, pa čak i državnog života, a u stvari nijesu ništa drugo, već tuđinski kolonisti, materijalni eksploatatori, frazeri i šarlatani.

I to je slika te naše hrvatske čaršije, koja trese i odlučuje sudbinom čitavog hrvatskog naroda.

No svaka slika imade osim svoje površine još i određenu dubinu.

Te građanske obitelji, vezane brakovima, pretvorile su se gotovo u jednu veliku porodicu, povezanu interesima i sada većima, a sada

manjim osjećajima, pa su tako stvorene cijele građanske dinastije, koje se brinu samo za svoj najširi porodični interes, a sve, što je oko njih, treba i mora služiti samo tom njihovom interesu, i najbolje je onda, kada tomu njihovom interesu, ako je moguće, služi sav hrvatski narod.

Svakoga člana ovakove obitelji nose na svojim plećima svi članovi porodice, i on, čim se rodio, već je odreden, da bude neki veliki gospodin, i to se upravo matematskom točnošću uistinu i događa, tako da dobri poznavaoci grada zapanjeni gledaju ovo babilonsko čudo, nad time se zgražaju ili gorko smiju.

A kako to oni postizavaju? Kakovim sredstvima?

Evo, ovako!:

Ta građanska krema, kako se oni rado nazivaju, uvijek je patriotična i hrvatska, ali politički jasno i odredeno nije opredijeljena nikada. Jedan dio njih uvijek je i bezuvjetno na vlasti; ili uz vlast, bila ona kakova mu drago! I to je temelj njih svih zajedno. Ostali su u blagohotnoj opoziciji, i oni su uvijek u sredini — »srednja linija« — između vlasti i krajnje opozicije. U svim narodnim borbama, gdje bi opozicija sa pravednim narodnim zahtjevima i dugotrajnom teškom borbom već uspjela, ljudi ove »srednje linije«, munjevitim skokom proždrljive pantere, zabiju se između naroda i vlasti time, što u narodnim zahtjevima licitiraju na najniže, pa kao odlični predstavnici »visokoga društva«, »sređeni«, »realni«, a nada sve »odani«, oni sami zasjednu na vlast, da se griju na tom toplome suncu i da se odmaraju i spavaju u dobru i besposlici, kao kakav ogromni, nažderani udav.

Grad stalno izumire. U gradu su ljudi samo prolaznici. Nestalo je nekadašnje stare aristokracije, pa tako nestaje i građanskih patricija; a što se tiče doseljenih tuđinaca, činjenica je, da u nas izumiru već sa trećom ili četvrtom generacijom, ili zato, jer su se degenerirali, ili zato, što se brane od djece, kako se ne bi stečena imovina odviše mrvila i drobila, a naprosto i zato, što su žene ovih uopće poznate kao slabe žene i još slabije majke.

Gradu je uvijek potrebna stalna obnova, jer grad uvijek ruši staro, a gradi novo, a kako građanstvo stalno i izumire, ta obnova krvi i talenta dolazi iz sela, jer od druguda i ne može da dođe; dakako, da se i dalje nastavlja trajan priliv tuđinaca.

No pozicije u gradovima sve su pokrivene, i tko na njima sjedi, taj ih i čvrsto drži. I sada sva ta školovana i stručno obrazovana seoska djeca jedva najvećim talentom dolaze do odličnijih položaja i prihoda. Pa kada ne može niti najjačim talentom, a poštenjem, da se prodre do velikih i unosnih pozicija, onda svatko nastoji, da to postigne laktaštvom, podlošću i nepoštenjem, ženidbom, političkim šarlatanstvom i svim mogućim vrstama spekulacije, bez obzira na svoju ličnu čast, poštenje i značaj, a pogotovu bez obzira na narod i narodne interese. Naprotiv, to se najlakše i postizava onda, kada se baš otvoreno pođe protiv narodnih interesa i narodne budućnosti.

No grad ne može da svima tima dade kruha i položaja, jer u gradu se stalno vrši selekcija ne najtalentiranijih i najsposobnijih, već najvještijih, to jedan veliki dio u gradu školovanih, osposobljenih i uzgojenih seljačkih sinova, kao i stanoviti procenat tuđinaca mora potražiti kruha i položaja u provinciji, provincionalnim gradovima i selima; pače mnogima je to određeni put, koji moraju prevaliti i tamo se osposobiti, da budu onda primljeni na velike pozicije u gradu, koje nakon svojih nauka nijesu mogli samo naprečac osvojiti.

Ali jedno je stalno i nepromjenivo, što vrijedi za sve te ljude grada: oni ne mogu živjeti od gradskih zidova. Oni dakle moraju živjeti iza gradskih zidova i polja i onih poslova, kojima se bavi seljački narod. Oni moraju dakle da žive od naroda.

Istina, oni za svoj život podaju narodu svoj većinom intelektualni rad kao protuvrijednost, no drugo je pitanje, je li ta protuvrijednost pravi i istinski ekvivalenat onoga, što njima narod uistinu podaje. Jer narod je njima već doprinesao svoj obol, gradeći svojim porezima sve te institucije u gradu, u kojima se osposobljuju svi ovi za svoja zvanja. Narod je dakle svu tu gospodu grada školao i dalje ih škola, a oni su se dakle, što je posve jasno i nepobitno, već svojim školovanjem narodu zadužili. Zato, kada oni poslije podaju svoj intelektualni rad narodu, pa ih narod i za taj rad plaća, a oni od toga žive, oni dakle u tom slučaju još uvijek rade samo za sebe, ali ne vraćaju narodu onoga duga, koji je narod utrošio za njihovo školovanje. Pa narod niti ne traži to, da mu se taj dug plati u novcu, jer se taj dug niti ne može platiti u novcu; građani ostaju vječni dužnici sela, koji dug leži u savjesti svih onih, koje je narod moralnim i materijalnim sredstvima podigao i u život uveo.

Zato u prvome redu treba probuditi i podignuti savjest ljudi u gradu.

No to je od svega najteže, jer je opće od svega najteže najprije spoznati sebe sama.

Ti ljudi u gradu rezoniraju ovako:

Pa nije mene, zaboga, školao narod, seljaci! Tko je to kada čuo i vidio?! Mene su školali mama i tata, odijevali, kupovali knjige i plaćali školarinu. Što je tu sa mnom imao narod? Seljaci?

Na ovo djetinjasto rezoniranje odgovara narod, seljak, ovako:

Mladi gospodine, a je li vaš tata sagradio za vas osnovnu školu, srednju školu, univerzitet, muzičku akademiju i t. d.? Je li je on vama plaćao cijele legije nastavnika, da vas uzgoje i za život osposobe? A odakle vašem tatici novac, kojim vas je školovao? Je li mu je taj novac poslao Sveti Nikola iz neba? Ne, dragi mladi gospodine, vaš tatica ili je taj novac stekao od naroda, ili ga je uzeo iz džepa naroda. No vi ćete kazati i to, da je i vaš otac plaćao, pa da i sada plaća porez. No znajte, s cijelim vašim porezom vaš bi tatica jedva sagradio jedan ugao škole i jedva bi platio jednu nogu kakova nastavnika, pa bi mu se lijepo od znoja orosilo čelo, da ste ne znam kakav talenat, a kamoli, ako ste jedno blesavo i razmaženo gospodsko tepče. Vi, dragi mladi gospodine, treba da znadete ovo, da vi u gradu nijeste nikakav posebni narod i da ne živite sami o sebi. Vi svi, ako nijeste tuđinci, vi ste svi djeca hrvatskog seljačkog naroda, u čijim seljačkim ljuljačkama ili ste se sami odljuljali, ili vaši roditelji, ali bez dvojbe vaši djedovi bili su pravi hrvatski seljaci. Nije li bilo tako, onda ste se odnekale doklatili; onda niti ne pripa-

date hrvatskomu narodu, ali onda nemate niti prava da odlučujete o sudbini hrvatskoga naroda.

Jest, u tim ljudima grada treba iza savjesti probuditi svijest o sebi samomu, o njihovoj pripadnosti velikoj narodnoj cjelini i o skupnom narodnom interesu, bez kojih ljudi je narod sakato tijelo, a oni sami ništa drugo, već pravi narodni izrodi i odmetnici.

Ali te kolektivne svijesti u gradu nema, ili je imade vrlo malo.

Mi, naprotiv, u gradu slušamo gotovo dnevno, da je narod, a tu se najviše misli na seljaštvo, bez svijesti, da je to jedna besvijesna masa, s kojom radiš, što hoćeš, i da tu masu treba organizirati i osvijestiti, da je treba prosvijetiti i obrazovati, i to se tako ležerno gospodski govori, kao da se govori o kakovim životinjama, Hotentotima ili Zulukafrima; a ako se seljacima već i priznaje, da su i oni ljudi, i da imadu i oni neko svoje mišljenje, onda se govori, da taj svijet treba izvesti iz raznih zabluda i izvesti ih na pravi put.

A seljak se smije i zgraža nad njima u isti čas, i čudi se, kako su ti ljudi, koji su prošli tolike škole, uistinu nesvijesni i glupi i, što je nada sve tragično, seljaštvo danas posve jasno vidi, da je sva ta inteligencija u gradu potpuno nesvijesna, da je ona potpuno neosviještena, dapače, koliko god je obrazovana, da ta inteligencija u gradu u stvari nije inteligentna, jer inteligencija imade samo jedna, a to je inteligencija srca i duše, a toga u gradu imade tako malo!

U gradu se seljaštvo ponajviše prezire i ismjehuje, i svatko, tko samo može, taj seljaštvo izrabljuje, a nitko ne priznaje, da je seljaštvo preogromna većina, da je ono nosilac narodne i kulturne individualnosti, da je seljaštvo najveći državni privrednik i da je ono ujedno prava i najjača narodna i državna obrana.

A zašto sve ovo?

Zato, jer je pod trajnim utjecajem tuđinaca i tuđinštine narodni duh i narodna kultura u gradu već toliko iskvarena, da se misli, da je samo ono, što radi grad i kako živi grad, moderno, napredno i kulturno, a sve, što radi i stvara selo, pa i kako selo živi, da je to sve zaostalo i natražnjačko.

Zato treba da se u gradu probudi ljubav i smisao k seljaštvu i seljačkoj kulturi, a to znači k narodu i narodnoj kulturi, i da se grad upozna sa selom, da se k selu približi i da se barem duhovno k njemu povrati.

No taj je povratak nada sve težak, a za one, koji su se posvema otrgli od seljačkoga korijena, on je gotovo nemoguć.

Pa ipak, u tom povratku k selu i seljačkoj kulturi jedini je naš narodni spas, jer životni kapacitet jedne nacije samo je toliki, koliki je standart njezine narodne i kulturne individualnosti.

No reći će se, da su grad i građanstvo u teškim našim prilikama učinili prava čudesa na polju narodne kulture i u granama javnoga života; da su naši gradovi u svakom pogledu moderni; da smo mi civilizirani i da smo europeizirani, i da imademo sve institucije, koje imadu i najnapredniji narodi, pa da se i za seljaštvo i radništvo čini sve, što se učiniti može, kako: da se i njih civilizira i podigne.

Da, to je istina, i to se ne može oporeći. U našim trajno teškim prilikama učinjena su u tom pogledu upravo čudesa. No gradovi

naši imadu izvanje lice potpuno tuđinsko, i u njima vlada dobrim dijelom posve tuđinski duh. Kultura u gradovima nema gotovo ništa sa hrvatskom narodnom kulturom, već naprotiv, nju se konstantno ubija svim mogućim produktima evropejske civilizacije. A što se čini za seljaštvo i radništvo, to nije upravo u nikakovoj progresiji sa sredstvima, što ih podaje seljaštvo za razvoj i kulturno pridizanje naših gradova.

Naprotiv, kada se promatra razvoj naših gradova i stalno zaostajanje sela za njima, onda se nedvoumno stiče dojam, da se svi ti gradovi razvijaju i napreduju samo na račun sela, ili prevedeno u posve razumljiv jezik, da svi ti gradovi žive od izrabljivanja sela i seljaštva. Evo, promatrajte samo škole. Ta to su u gradovima cijele fabrike razne buduće gospodske birokracije, ili buduće gospode najrazličitijih struka. Od obrtničkih i raznih stručnih radničkih škola jedva da se gdjegod koja nađe, ali pogledajte na sela, pa ćete vidjeti tisuće sela i zaselaka bez ijedne škole, ili su škole takove, da djeca moraju na desetke kilometara dnevno zbog škole pješačiti, i zbog toga najteže stradati, a da ne govorimo o gospodarskim, kućanskim, domaćinskim i raznim stručnim seljačkim školama, kojih uopće nigdje niti nema. Za gradske škole i prosvjetu građana, kojih u našoj domovini imade samo nekoliko stotina tisuća, drže se i grade cijela čudesa od škola, a za milijune djece i omladine hrvatskoga seljaštva gotovo niti nema nikakovih seljačkih gospodarskih škola!

Pa zar to nije skandal, zar to nije analfabetizam te gradske i gospodske inteligencije, koja ne vidi dalje od nosa, i ne poznaje čak niti to, da samo u prosvijećenom i gospodarski obrazovanom seljaštvu počiva sva snaga naroda i države, a isto tako napredak i blagostanje svakoga pojedinca.

Zato treba kao kukolj istrijebiti iz srca građana taj nesretni gradski egoizam i probuditi i razviti u njima interes za razvoj i pridizanje općega dobra.

No hoće li se to postići, onda grad treba najprije da upozna — jer su mnogi u tome slijepi — a onda da potpuno obračuna sa dvije vrste ljudi u gradu. To su u prvom redu gradski v a n d a l i, a za njima gradski p a r a z i t i! Ta zaboga — nasmijat ćete se — pa zar i toga imade u gradu? I još kako ih imade, i ako ste ikada sudjelovali u javnom životu i radu u gradu, onda ste s njima imali i još kakovih megdana.

Tko su to gradski vandali?

To su ljudi, počevši od najpriprostijih do najuzvišenijih, koji u raznim društvima i javnim institucijama, kulturnim, socijalnim, gospodarskim, komercionalnim, književnim, umjetničkim i t. d. uvijek sjede u raznim odborima i na razne rafinirane načine ruše i obaraju najljepše i najplemenitije ideje, koje idu za time, da se podigne i razvije kakovo narodno dobro, čim to nije u saglasnosti s njihovim ličnim interesima ili s njihovom ličnom glupости. Oni uvijek nastupaju u svojoj okolini kao autoriteti, čija riječ se mora bezuvjetno poštivati i prihvatiti, i premda se uvijek prikrivaju maskom velikog idealizma i nepovredivog poštenja, to su najodurniji egoisti i materijalisti. Oni sprečavaju svaki napredak i polet svakoj novoj i plemenitoj ideji, tobože autoritetom svojega iskustva i svoga

položaja, a u stvari, to su psihopatološki tipovi, koje treba uočiti, uglaviti i iz svakoga ih društva isključiti. To su oni, koji su kao malena djeca bili štetočinci, parali trbuhe svojim drvenim konjima i iz njih vadili pilovinu, koji su kao veći dječaci rezali i rušili klupe po gradskim perivojima, koji su nožićima parali divane i fotelje po čekaonicama i željezničkim vagonima, koji su kao mladići zavaravali i obeščašćivali djevojke, koji su kao muževi i oćevi tirani svojih obitelji. No tu njihovu narav i taj njihov privatni život rijetko tko pozna, jer se uvijek i vješto maskiraju kao tobože jaki muževi, a u stvari nisu ništa drugo, već pravi kriminalni tipovi izvan dohvata zakona i pravde. Oni su zardali zavor na kolima napretka, i zbog njih se i najbolje narodne stvari često ne mogu ni s mjesta maknuti, ili se teško, veoma teško naprijed pomiču, a ako katkada taj zavor otpuste pod pritiskom jednodušnoga mišljenja cijele svoje okoline ili možda cijele javnosti, onda će gurnuti ta kola takovom snagom niz strminu, da će se stropoštati i raspršiti u tisuće komada, samo da mogu kazati: »Eto, vidite, zašto nijeste mene slušali!« Ti ljudi uvijek su okruženi svojim kimavcima, koji su svojim interesima vezani na njih. Da nema tih kimavaca, ne bi bilo niti tih vandala, ili barem ne bi bilo rastvornog njihovog djelovanja.

Uz ove psihopatološke tipove idu također i gradski paraziti. Ovi se rekrutiraju iz redova kimavaca, a bave se pabirčenjem manjih komadića, pa čak i mrvica, što ostaju iza onih velikih i jakih. Za te komadiće i mrvice oni se zavlače i u tur i u cipelu svojih zaštitnika, koji ih svuda razglasuju vrlo vrijednima, vrlo sposobnima, jednom riječi: pčelama radilicama, bez kojih se uopće ne može. Takovi ljudi imadu jedno svoje zvanje, kojega se čvrsto drže i u kojem su pravi robovi; ali oni se uviru i u tuđa zvanja, u koja se baš nikako ne razumiju, i to zato, da otimaju kruh onima, čije je to zvanje. U mljekarskim, mesarskim, vinarskim i raznim obrtničkim zadrugama i društvima i njihovim odborima vi vidite profesore, liječnike, umjetnike i književnike, a u odborima gotovo svih naših književničkih i umjetničkih društava vidite ljude, koji se prisižu rukama i nogama, da oni nijesu ni književnici ni umjetnici, jer bi se oni toga očito stidjeli, ali se ne stide biti tajnicima i urednicima književnih listova i ubirati horedne plaće i honorare, dok pravi i veliki književnici umiru od gladi u podkrovnicama predgrađa ili u trećem razredu po gradskim bolnicama. A zar da spominjemo naše novinstvo, s kojim uopće ne upravljaju novinari, u kojem skoro niti ne rade novinari! S novinstvom upravljaju kapitalisti, a s novinarskim poslom bave se svakakova piskarala i sveučilišni brucoši, koji pravim, vještim, uzgojenim i obrazovanim profesionalnim novinarima otimaju kruh ispod nosa, ili svojim jevtinijim radom obaraju teško zaslužene honorare pravih novinskih radnika. Ovi paraziti prava su gamad građanskoga društva, koje također treba uočiti i korbačem oštre javne osude istjerati iz hrama Gospodnjega — iz narodnoga napretka.

Ovi jedni i drugi nalaze se u svim redovima građanstva, pa ćete ih jednako naći pod kapom podvornika sa zlatnim natpisom, ili pod mitrom sa briljantima, ali je svima njima jedan i jedini ideal: novac — kapital.

Zlatno tele najveće je božanstvo u gradovima, i pred tim božanstvom sve pada ničice i sve se klanja. Tu veliki kapitalisti, koji ništa ne rade, već samo ubirući dividende svojih akcija i kamate svojih ogromnih bankovnih uložaka žive u bajoslovno divnim palačama, koje su tako uređene, i u kojima je takav bajoslovno bogati život, o kakovom nekada nijesu sanjali ni carevi ni kraljevi. I zato se svatko u gradu trsi, da si stvori život makar približno tako sjajan, pa zato vidimo u gradovima ljude, koji imadu daleko manja sredstva od onih najbogatijih, da se i oni trse, kako bi i oni onako živjeli. Napokon i sirotinja, i ona se trsi, da se što ljepše odijeva i hrani, i mi iz dana u dan vidimo, kako sve više rastu potrebe svega toga građanstva, tako da sve to već prelazi u pravu bezumnost, u pravu katastrofu.

Krađe i defraudacije velikih svota sve se više i više množe, a isto se tako sve više množe i samoubistva, upravo tako, kao što se sve više u gradovima otvara delikatesnih trgovina, slastičarna, barova, buffeta, gostiona, kavana, trgovina divljači i banana, prodavaona engleskoga sukna i damskih perzijanaca.

Skrajnje je zato vrijeme, da se u tim građanima uguši požuda za kapitalom i da se snizi standard, stepen njihovih životnih potreba, a da se u njima razvije smisao za duševna dobra i da se podigne stepen, standard zdravog i uzvišenog intelekta.

Jer sav taj kapital, koji je potreban tim građanima sa ovakovim standardom njihovih životnih potreba za onaj veliki komfort, koji hoće da uživaju bez ikakova opravdanja, a zapravo bez ikakova prava, koji ih ne spada u najviše slučajeva ni po inteligenciji ni po moralnim ili fizičkim sposobnostima, sve to njima mora podati narod, i to u prvom redu seljaci i radnici, i što je taj standard životnih potreba, odnosno komforta od ovih u gradu veći, to mora upravo za toliko biti manji kod seljaka i radnika. To je izrabljivanje, a izrabljuje samo onaj, koji nema srca ni duše.

Radi toga treba u gradovima posvetiti najveću pažnju uzgoju mladeži, kako bi se osim potrebitog znanja u njima razvila što veća kultura srca i duše.

No uzgoj u gradu potpuno je nedostatan i izopačen. Djeca su već od najranijeg djetinjstva zasićena svake hrane i svakoga dobra. Razmažena su, i često već u djetinjstvu do temelja pokvarena. Lijena su i nesavjesna prema svojim dužnostima, lakomislena su i rasipna. Prema sirotinji, prema radništvu i seljaštvu, prema narodu i domovini, i napokon prema čovječanstvu posve su indiferentna, a koliko se i zanimaju za javna pitanja, puna su frazerstva i umišljene autoritativnosti. O selu i seljaštvu, a isto tako o radu i radništvu nemaju ni pojma i ne razlikuju baš nikakovih njihovih pitanja, baš tako, kao što ne razlikuju ječma od pšenice, raži od zobi, hrasta od bukve, bora od jele, ali znadu jedno, da radnik nosi hlače, a seljak gaće, da radnik plaća Okružnu blagajnu, a seljak štibru, i da seljak i radnik, ako se bune proti gospodi, dođu skupa u Lepoglavu ili Mitrovicu.

Ta je mladež potpuno nedemokratična. Izbjegava svaki doticaj sa seljačkom i radničkom omladinom, na koju gleda s visoka, kao

sa kakova čikaškog nebodera sa stisnutim očima, kao da tu seljačku i radničku omladinu motre iz nekakovih neizmjerno dalekih daljina, na neki slabi starinski dalekozor. I mi doista ne znamo do sada niti jedan slučaj, da bi ta gradska omladina potražila ma i najmanji kakav dodir sa seljačkom omladinom u bilo kakovoj zgodi, a još manje sa radničkom omladinom.

Ta se mladež sva posvećuje športu i dangubi, plesovima i izletima, kazalištu i kinematografima, ljubakanju i flirtu. Do tridesete godine ni ne misle na samostalnu zaradu, već žive iz džepova svojih roditelja, a uče samo zato, da mogu poslije zaposjesti odlične i unosne položaje svojih roditelja ili rođaka.

Idealizam predmetom je rugla ove omladine, i oni su, tobože kao nekakvi starci, realni i trijezni, a zapravo su materijalisti, uzgajaju se materijalistički, pa su već kao omladina pravi pravcati filistri. Patriotizam za njih niti ne postoji, ili, ako već postoji, taj je patriotizam vrlo plitak, uskih granica, kukavan i nedjelotvoran. Vjera i religijozni njihov život u njih je bez svakog dubljega značenja, ona je u njima jedna obiteljska okamina, ona je tu samo zato, jer je ta okamina odvajkada bila u toj obitelji, pa ako im može poslužiti u kakove njihove materijalističke svrhe, oni će se njome poslužiti, kao i sa svakim drugim antikvitetom iz podruma ili sa tavana.

No ta omladina, ukoliko nije tuđinska, imade, većinom po svojim ocevima, svoj korijen u seljačkim domovima. Ali ona svoga rodnoga sela i svojega seljačkoga rodnoga doma obično ni vidjela nije, niti ne pozna nikoga od svojega seljačkoga roda, ali zato ipak brižno sakriva, da bi ma gdje samo spomenula, da i ona potječe sa sela, da još imadu živoga djeda i babu, striceve i ujake, bratiće i sestrične. Matere su im obično gospodskoga roda, ili su tuđinke, pa je mnogima i materinski jezik većinom njemački, a hrvatski jezik naučili su mnogo poslije, kada se već mora i taj jezik znati!

Tu mladež u gradu zato treba posebno uzgajati i tomu uzgoju posvetiti osobitu brigu. To treba da vrši dom, škola, crkva i cjelokupna javnost svijesno, sporazumno i po osnovi. Život ove mladeži jest neprirodan i pod utjecajem civilizacije i stranih kultura nenarodan i nedemokratičan. Zbog prilika, u kojima živi, život je njezin materijalističan i bez idealizma. Zato u toj mladeži treba uzgajati idealizam, djelotvoran patriotizam i istinsku vjeru, ljubav k nauci, umjetnosti i književnosti, ljubav k čovjeku i čovječanstvu. Tu mladež treba približiti k prirodi, k narodu, seljaštvu i radništvu, a prije svega dovesti je u dodir i priljubiti je seljačkoj omladini. No da to sve bude, u mladeži grada treba uzgojiti ljubav, savjest, poštenje i odanost k svemu, što je lijepo, dobro i plemenito, a iznad svega osjećaj i svijest odgovornosti, koju će ta mladež sa svoga položaja i svojim sposobnostima, kao zreli ljudi, vršiti prema narodu i domovini. Ta mladež treba da je tjelesno i duševno potpuno izgrađena, da iz nje izađu ljudi i značajevi, koji će moći raditi i vršiti sve ono, što narod od nje traži i očekuje, pa da bude sposobna, da čak, po volji naroda, narodu i prednjači.

Selo

Kraj ovakovih prilika, kako smo ih netom razmotrili, i kakove smo našli u životu grada i građana, naravno je, da i život na selu ne teče onim prirodnim smjerom, kako bi morao teći.

Međutim, jedno je jasno, da i kraj najtežih historijskih i savremenih prilika selo je najzdraviji i najjači izvor svih narodnih sposobnosti i energija.

To nije nikakova idolatrija seljaštva, već je to jedna temeljita konstatacija, koja je toliko očevidna, da o njoj skoro ne bi trebalo niti govoriti, da nema onih, koji toga uopće ne znaju, a isto tako da nema onih, koji to vrlo dobro znadu, ali do korijena preziru i mrze seljaštvo.

Jest, kraj najtežih historijskih i savremenih prilika, selo je najzdraviji i najjači izvor svih narodnih sposobnosti. To je već odavna utvrđeno medicinskom statistikom, to je utvrđeno vojničkim rekrutacijama, gdje devedeset postotaka vojske državi podaju seljaci. Preko devedeset posto fizičkih radnika potječe iz seljačkih obitelji i oko devedeset posto intelektualaca i gotovo svi naši učenjaci, književnici, umjetnici i narodni prvaci potječu iz seljačkih domova.

No prije svega seljaštvo je do danas stvaralac i čuvar tisućljetne hrvatske seljačke kulture, ono je stvaralac i nosilac hrvatske narodne individualnosti. Seljačka obitelj jest osnovna ćelija narodnog morala. Selo jest temeljna jedinica, odakle se razvila prva konstitutivna i administrativna državna ustanova, općina. Seljaštvo je prvi i najveći proizvađač i privrednik osnovnih životnih potrepština. Toga treba da si je svijestan svaki građanin, a u prvome redu seljaštvo samo. To je sve samo zato, jer je hrvatsko seljaštvo kao cjelina i tjelesno i duševno zdravo.

No kada smo raspravljali o gradu i građanima i iznjeli tolike negativne strane njih i njihova života, onda nijesmo niti pomišljali na to, da su svi građani negativni, i da je sve u gradu negativno. Tako i raspravljajući o selu i seoskom životu, mi ne ćemo nipošto ustvrditi, da je sve u selu pozitivno, zdravo, dobro i lijepo, jer je najljepša i najbolja istina, kojoj bezobzirce svi treba da služimo, jer je i istina savršena samo onda, kada je potpuna.

Naprotiv mora se utvrditi, da u selu i među seljaštvom imade veoma mnogo zla, ali tome nije krivo seljaštvo. Direktni krivac toga zla jest bijeda zbog naročitih prilika, koje vladaju u selu, i ono zlo, koje udara na selo iz grada, a indirektni krivac općenite su prilike, koje vladaju u svijetu uopće, a koje u prvome redu stvara i cijelomu čovječanstvu donaša ta nesretna romansko-evropska civilizacija.

Bijeda na selu imade svoj povod prvo u rasulu nekadašnjih seljačkih zadruga, te pojedine obitelji sa nekadašnjih velikih imetaka spadoše na nekoliko jutara kakove puste i nevaljale zemlje. To je išlo tako daleko, da se na selu dijele već na slogove, a nema zakona, koji bi to spriječio ili regulirao. Takav se zakon ne će moći ni stvoriti, koji bi mogao to pitanje definitivno riješiti. Seljaštvo se umnožava, i tomu seljaštvu treba zemlju tako reći stvoriti, pronaći je, a to se može samo unutrašnjom kolonizacijom, regulacijom neobradiva još tla, melioracijom zapuštena zemljišta i iskrčivanjem nevaljanih i nepotrebnih šikara i šuma, od kojih i onako nitko nema nikakove koristi.

Nadalje vrši se nevjerojatno izrabljivanje seljaštva po privrednicima grada i svim drugim faktorima, zaštićenim kapitalistima i samovoljom konzumenata seljačkih gospodarskih proizvoda.

Daljnja je posljedica toga stanja, da se seljaštvo preko mjere zadužuje, bez obzira, kako će dug razdužiti, pa često bezdušni kamatnjak do kraja uništuje bijedni seljački posjed i dovodi jadnu seljačku imovinu na dražbu, a onda i seljačku obitelj na prosjački štap.

Ktome i seljaštvo ne živi više, kao što je nekada živjelo. Nesretni duh grada, a to je ta tuđinska civilizacija, unašana k nama po židovima i tuđincima, nesmiljeno provodi rekonstrukciju i seljačkoga života i seljačkoga duha, i to podizanjem standarda životnih potreba i komfora preko granica materijalnih sredstava.

Nekada su sve žene i djevojke na selu prele i tkale, vezle i šivale svu mušku i žensku odjeću i rublje; onda su počele u gradu kupovati već izrađeno predivo za tkanje, jer da je tobože ljepše i finije, a da je predenje i tkanje samo jedan gubitak vremena; zatim su počele u dućanima kupovati već gotovo platno; napokon su odbacili i to, pa su uopće zabacili divnu našu narodnu nošnju, prerušili se u nekakove građanske krpe, a seljaci u gospodske pantalone, tako da u mnogim našim selima seljakinje izgledaju kao kakove služavke, a seljaci kao kakovi trhonoše, oni, koji su nekada u svojoj prekrasnoj narodnoj nošnji izgledali kao kraljevi i kraljice iz najljepših narodnih priča.

Ali uz ovakav prevrat, što ga vrši ta tuđinska civilizacija, seljaštvo prestaje živjeti i nekadašnjim svojim životom i počinje sve više živjeti nekim čudnim i nemogućim životom. Imade bezbroj sela, gdje se više ne jedu u jutro žganci sa čvarcima, slaninom, kupusom i drugom jakom i krepkom hranom, kakova je potrebna seljaku, koji radi vrlo teško i na oštrome zraku, na zraku, zbog kojega na seljaku i košulja jede, ali po čemu je on jak i zdrav kao kakav div, već se u jutro pije čaj sa rumom i šljivovicom, a kada toga nema, čak sa sirčetom. Kad se takova čeljad na podne kući vraća, jedva da drži dušu na jeziku, pa tjelesno iz dana u dan propada i gine, za rad je sve nesposobnija, te se napokon radu uklanja, sve dublje pada u lijenost, i još veću i dublju bijedu i nevolju.

Kraj ovakovih prilika i u seljaka rađa se misao, kako bi, kao i oni u gradu, poboljšali svoj život spekulacijom, i to tako, da najtalentiranije svoje sinove potjeraju u grad ili u školu ili obrtnički

nauk, bez obzira, imadu li za to sredstava ili nemaju, i kako će u gradu proživjeti, ili propasti. Oni, koji ostaju na domu, sinovi njihovi, ti treba da se ožene, da steku što veći miraz, pa da ovako pokriju dugove, ili steku koji komadić zemlje, ili koji komad blaga. No dok se mladoženja time nekako pomogne za neko vrijeme, to se roditelji mlade do kraja uništuju, prvo, zbog svatovskih pretjeranih troškova, a drugo, što za miraz svoje kćeri moraju prodavati svoje zemlje ili svoje blago, što im više nitko nikada ne će nadoknaditi.

No to je samo jedna kobna i djetinjasta igra, jer i mladoženja imade svojih sestara, kojih se mora riješiti i u druge ih kuće udati, pa i njih mora opremiti i mirazom ih snabdjeti. I tako od svih tih ženidbenih spekulacija seljaštvu ostaju samo dugovi, kojih se obično ne mogu otresti cijeloga života.

Još su veća nesreća po seljaštvo i seljačku imovinu ona seljačka djeca, koja su pošla na nauk u grad, kao i oni, koji su otišli u svijet po radu, da se više nikada ne vrate na svoje domaće ognjište. Na tu djecu, koja se u gradu školaju, seljak često troši veći dio svoga imetka, u nadi, da će mu školovani sin kasnije uzvratiti materijalnim sredstvima. No prilike u gradu takove su, da je to tim školovanim seljačkim sinovima obično cijeloga života nemoguće. Ktome uzgoj i život u gradu posve otuđi takovo seljačko dijete od svoje seljačke obitelji, da ono postaje s vremenom posve ravnodušno prema svojim roditeljima, braći i sestrama, pa ih se čak stidi, odriče ih se i zatajuje ih. A oni, koji su otišli u svijet bez ikakove stručne spreme, pa se drže nižih poslova i zapremaju najniže položaje, to je u gradu obično takova sirotinja, koja niti sama sebi ne može pomoći, a kamoli svojima na starome domu. I ovi su vrlo često u takovim prilikama, da još k tome traže i svoj dio očinske baštine, pa se za taj dio trgaju i svoju braću i svoj rodni dom do temelja uništuju.

Ovako najjače talente proždire grad, talente, koji su mogli moralno i materijalno podizati svoje selo i svoj rođeni dom. Baš ti sinovi često razdiru i zadnju mrvicu rođene svoje grude, ili se, kao školovani ljudi, natovare na leđa seljačkomu narodu, da od njega žive, da ga iscrpljuju, ponizuju i tlače.

Od ponosne seljačke djece u gradu postaju janjičari, sluge i služavke, provalnici i prostitutke, najniži radnici i radnice, kojima je često život u gradu strahovito prokletstvo, a sam grad grobnicom njihova života.

Istina je, da veliki broj te školovane seljačke djece u gradu, svojim talentom i svojim sposobnostima, mogu uistinu služiti na ponos cijelomu hrvatskom narodu, jer su na svim područjima javnoga djelovanja, pa i uzornim svojim privatnim životom, stekli i stiču preogromne zasluge.

U selu pak ti školovani ljudi predstavljaju seosku inteligenciju, koja je od naroda posve povučena, koja se nad narodom naduva, i koja narod često do kosti izrabljuje, tako, da je na selu doista seljaštvo u svakom pogledu upućeno samo na sebe, i nitko za nj srca nema, već Bog na nebu!

Bijeda na selu povodom je obiteljskim i rodbinskim kavgama i mržnji, ona je povodom onomu jalu, koji je kod nas poznat pod imenom starog hrvatskog jala, gdje ljudi jedni drugima zaviđaju zbog boljega materijalnog stanja, pa kako često cijelo selo mrzi kakova seoskoga gavana, tako i taj gavan mrzi cijelo selo; on se od naroda odbije i ne bi mu pomogao jednim dinarom, već se pridružuje gospodi, koja ga oduše časte i na oko poštuju, ali ga zato na sve moguće načine materijalno i moralno izrabljuju.

Taj stari hrvatski jal povodom je najvećem broju kriminaliteta na selu, a bijeda je nadalje povodom smetanja posjeda, zatim tako zvanom seljačkom gladu za zemljom i ostavinskim borbama i procesima u samim seljačkim obiteljima, koji se procesi obično po seljaštvo najkobnije svršavaju pred sudom.

I nema nikoga, da izvede seljaštvo iz ovakovih patnja i nesreća.

Dakako, da zbog toga često strada izvanja, fizička, i unutarnja, moralna struktura pojedinih seljačkih obitelji. Mala i tijesna seljačka soba, u kojoj živi često cijeli roj te lijepe seljačke dječice s roditeljima i drugim domarima; gdje žive bračni parovi; gdje se rađaju, kupaju i uzgajaju malena djeca, odrasli momci i djevojke; gdje za toliki svijet imade samo po koji krevet, a sve drugo spava po klupama i podovima, često zemljenima, gdje im se među nogama često vrzu mačke, psi i kokoši; gdje se žari i dimi velika seoska peć, ili u novije doba, gdje se u seljačkoj sobi nalazi i štednjak, pa se tu vari i dimi svakojaka hrana, a žene pripravljaju na stolu ili na podu to jelo i u koritima mijese kruh, pa na tim stolovima sapunaju i slažu mokro rublje, a kada se jede, onda jedu svi iz jedne zdjele, bez obzira na možda kakovu zaraznu bolest kojega člana obitelji, i to često na neprostrtu stolu bez ijedne čaše i bez ikakova reda, onda tu ne može biti niti govora o kakovim dobrim higijenskim prilikama.

Šarlah, dobrac, ospice, boginje, škrofuli, rane, čirovi, tuberkuloza i bezbroj teških zaraznih bolesti, kada koja od njih prodre u koji ovakav seljački dom, znade da proždire cijele seljačke obitelji, te im nema pomoći ni spasa.

S ovih razloga na selu je još uvijek prevelik pomor djece, a ima krajeva, gdje hara i tako zvana bijela kuga, gdje se roditelji čuvaju djece, samo da se ne bi imetak dalje dijelio.

Tako isto stradaju i pate u bijednim seljačkim kućama starci i bolesnici, prvo, zbog neimaštine, drugo, zbog nehigijeničkih prilika u kući, a treće, zbog toga, što žene ne znaju kuhati, već samo najprimitivnija, prosta i teška jela, koja nikako nijesu za bolesnika.

Posebice treba spomenuti još jednu stvar, koja se tiče staraca i starica na selu. Žalosna je to stvar, da su često na selu starci i starice, odnosno roditelji, u kući posve suvišni. Kada se sinovi ožene, onda najstariji sin želi, da što prije uzme u svoje ruke cjelokupno gospodarstvo. U najviše slučajeva toga otac, dok je živ, ne dopušta. A zašto? Zato, jer otac zna, da kada preda iz svoje ruke gospodarstvo, da će ga sin — njega i njegovu ženu, jednostavno baciti u zapećak, posve ih zapustiti i jedva dočekati dan, kada će ih se riješiti, kao potpuno nepotrebnog tereta. Ta borba između djece i otaca znade često najtragičnije svršiti, ali i toj borbi ponajviše je kriva bijeda.

U siromašnim seljačkim kućama, pogotovu, ako se selo nalazi daleko od grada, velika je bijeda i to, što žene znadu vrlo loše kuhati, pa premda u kući imadu često brašna, jaja, maslaca i druge razne hrane, one ne znaju od toga gotovo ništa stvoriti, a svako jelo većinom na nemoguće načine pokvare. Dakako, da je takova hrana nevaljana i nezdrava, a za djecu, starce i bolesnike često je pravi otrov.

Ima cijelih krajeva, gdje seljaštvo ni ne zna, što je to bašća, pa ne pozna ni peršina ni mrkve, ni salate ni kelja, krastavaca ni rajčice, a kamoli da bi žene znale od toga kakova jela dogotoviti. Ako imadu voćnjak ili šljivik iza kuće, to je tek za zabavu i užitak djece, momaka i djevojaka, ali da voće može biti, prerađeno i posebno pripravljeno, i još kako dobra i ukusna hrana, o tome nitko ne sanja.

Pa kao što žene u tome zaostaju, tako opet muževi njihovi često nemaju ni pojma o racionalnom gospodarstvu, obrađivanju zemlje, timarenju blaga, gnoju i gnojenju. a da ni ne spominjemo umjetno gnojivo i bolje, modernije gospodarsko oruđe.

A kako da i bude bolje, kada tih seoskih škola imade tako malo, te već po svojoj naučnoj osnovi, udžbenicima i obukovnim metodama nikako ne odgovaraju selu i seljaštvu, pogotovu, kada još i nastavnici često nemaju ni pojma o tome, što je to selo, tko i što su seljaci.

Seoske škole iz temelja svoga su nevaljane i nedostatne! Treba ukinuti nevaljane i nedostatne opetovnice i stvoriti posebne škole sa osam razreda. Dok toga nema, selo se ne će ni maknuti u prosvjetnom pogledu. A zašto? Zato, jer tko god hoće da bude prosvijećen, taj najprije treba da znade temeljito čitati i pisati. A kako s time stoji stvar u našim seoskima školama? Evo ovako. Kada djeca svrše školu, onda ih roditelji potjeraju na pašu i poslije rijetko kada već uopće vide knjigu, papir, pero i olovku. Za nekoliko godina to dijete već zaboravi čitati i pisati, a da o drugomu ni ne govorimo, pa zato znademo i to, da danas imade sva sila seljaka i seljakinja, koji su svršili osnovnu školu s odlikom, a kasnije ne znaju ni čitati ni pisati.

Evo primjera!

Sajmeni je dan. Ciganin Luka Fudurović kupio je u gradu konja i dobio marvinsku putnicu. Konja mu sin odvede nekuda iza sela do njihovih šatora, a Luka se još pozabavio na sajmištu oko peradi, pa je kupio, a bome možda i ukrao, jednu veliku šarenu gusku, te je nosi kući pod pazuhom. Sastane on momka Miku Plavetića, pa ga moli, da mu pročita marvinsku putnicu, jer on ne zna čitati. Mika pocrveni, jer vidi, da ja u blizini stojim, uzima u ruke marvinsku putnicu, pa stane bajagi čitati: »Ja Luka Fudurović, kupio sam danas na sajmu šarenu gusku!« »Grom te ubio, Mika, zgrozim se ja, pa ti si bio odlikaš u školi, pa zar ti ne znaš čitati?« Mladić se poklapi i crven kao rak u licu izmakne preda mnom.

Eto, tako je s tim seoskim školama! I onda sve se to zaboravi, a u muževnim godinama, ti seljaci jedva da znadu čitati i pisati. Pisanje im je nemoguće, a kada čitaju, onda se sa čitanjem muče

po nekoliko sati, da nešto pročitaju, pa da sam i ja na njihovom mjestu, rekao bih: »Do vraga i knjiga i čitanje, kada je to tolika muka!«

No da to seljaštvo ide još četiri viša razreda, pa da temeljito nauči čitati i pisati, ono bi i samo grabilo i zabavnu i poučnu knjigu, a kako je seljački svijet bistar i pametan, za nekoliko godina mi ne bi ni prepoznali našu domovinu od mudrosti i napretka.

Bijeda bi iščezavala, jer bijedi je ponajviše krivo neznanje i neprosvijećenost; popravile bi se gospodarske i higijenske prilike, poboljšao bi se sav život na selu, nestajalo bi i seljačkoga jala i onih odurnih kletava, koje toliko nagrđuju lijepa i poštena seljačka usta, a seljaštvo bi ponosno dizalo glavu, ponosno na sebe samo, jer ima i zašto, i jer bi znalo, rad šta!

Ovako, kako jest, u seljačkoj kući rijetko nalazimo pera i papira, a ipak baš seljaštvo moralo bi biti milijunski konzumenat naše poučne i lijepe knjige.

U seoskim školama morali bi biti učitelji i učiteljice samo izučena seljačka djeca, koja u tančine već poznaju seljački život, a učiteljska škola trebala bi da je u kakovom lijepom selu, daleko od grada i svih tuđinskih utjecaja. Ali kada to mora da ostane tek ideal, onda treba posvetiti osobitu pažnju uzgoju budućih nastavnika i nastavnica, pa tako i svu onu inteligenciju, kojoj je zadatak da djeluje na selu, treba temeljito uzgojiti, obrazovati i osposobiti, da kada već ne mogu doći na svoj rad na selo sa iskustvom, onda makar da dođu sa dubokom naobrazbom, poštenjem i čovještvom, da se onda tamo u narodu i s narodom prekale i socijalno i duhovno izgrade.

No, nažalost, sva ta seoska inteligencija obično cijeloga života ostaje u jednoj preogromnoj distanci od naroda. Ta se inteligencija obično okuplja u svoj krug, a s narodom saobraća samo odozgora. To vječno njihovo dociranje odbija narod od njih i njih od naroda. To dociranje uopće je jedna prokleta gospodska metoda, koja već u početku ubija svaku najbolju i najidealniju prosvjetnu akciju. Ne, u selu se ne smije docirati, već samo interpretirati svaku dobru pouku u harmoničkoj saradnji onoga, koji poučava, s onima, koji bivaju poučeni. Tko toga ne razumije, svaki mu je posao uzaludan, pa ne samo da ne će doći do uspjeha, već će naprotiv čak doći i u sukob s pojedincem, kao i cijelim narodom.

Još gore je to, kada ta seoska inteligencija radi među seljaštvom bez osjećaja samo zato, jer joj je to kruh, a sve to seljaštvo samo predmetom njihovoga materijalnog izrabljivanja. To je, prvo, jedna velika nesreća i sramota, a drugo, to je rušenje autoriteta te inteligencije, pa zbog toga i vjere u njihove intelektualne i moralne kvalitete. Kada se to dogodi, onda je svaka saradnja nemoguća.

Uopće treba od seljaštva odkloniti svako materijalno izrabljivanje. Zar to nije sramota, kada seljaštvo za svaku malenkost mora nositi pojedinim općinskim činovnicima, učiteljstvu i svećenstvu purana, gusku, odojka, janje, vino i rakiju? Ali kada to od seljaka traži seoska inteligencija, onda je to i najveća sramota i najveće zlo, jer ta inteligencija i seljaštvo mora godinama zajedno živjeti, zajedno djelovati, a često i u zajedničkom seoskom groblju i počinuti.

Uz ovo treba osobito paziti na seoske lihvare i trgovce, koji na selu i ne žive za drugo, već da materijalno i fizički izrabljuju i upropašćuju seljaštvo. U najbijednije selo zavuče se kakav trgovac, i tu kroz niz godina steče nevjerojatno ogroman imetak. On daje robu na vjeru, on posuđuje novac na lihvarske nedopuštene kamate, često na dugačak rok, samo da se toga duga što više prikupi, a kad bi seljak mogao da povoljno dug oduži prodajom priroda svoga gospodarstva, onda ga trgovac i lihvar zaskoče i od seljaka traže, da im isplati, kada su najmanje cijene za gospodarske produkte, i kada po toj niskoj cijeni seljak ne može unovčivati svoju krvavo stečenu muku. Seljak, da se sada spasi od tih seoskih hijena, brže trči u grad i traži pomoći u banaka, a jadnik nema ni pojma, što je to mjenica, što je obveznica, što je amortizacija, a što je anuitet. Pa ako takav nesretnik dobije novac, pa se nekako spasi od bubnja seoskoga lihvara, a jer nema nikakova znanja u manipulaciji sa tim mjenicama i njihovim rokovima, pa uz to niti mogućnosti, da zadovolji ovim svojim novčanim obvezama, onda, što nije pojeo seoski židov i lihvar, to s najvećim apetitom pojede banka.

Zato, stvar je sve poštene narodne javnosti, da se seljaštvo iščupa iz pandža trgovaca. lihvara i banaka, a seljaka da se savjetuje, da se tih najvećih svojih neprijatelja čuva. Upravnim pak i školskim vlastima jest dužnost, da upotrijebe sav svoj autoritet, a prije svega osjećaj čovječnosti u svojem srcu, da se seljaštvo ne izrabljuje i ne upropašćuje tim teškim i pretjeranim globama, naročito za šumske štete, koje se nikada ne vrše iz zlobe ili koristi u špekulativne svrhe, već im je najviše povodom i opet bijeda.

No bijedi na selu mnogo doprinosi i nezgodna razdioba rada i neki nezgodni običaji, koji vladaju kod rada.

Ti su radovi djelomično sezonski, a djelomično trajni. Gnojenje, oranje, sijanje, okapanje, žetve, berbe, pašarenje i t. d., to su radovi sezonski, timarenje blaga i skoro svi ostali kućni poslovi većinom su trajni. No poslovi su međutim jedni muški, a drugi ženski, i sramota je, kada se bavi ženska muškim poslom, a muški ženskim. Kad svrše sezonski poslovi, onda, osobito na malim seljačkim gospodarstvima, za muškarce imade vrlo malo posla, osobito zimi. To vrijeme najzgodnije za seljačko prosvjećivanje obično prođe u tutanj, i dok je, i ako je, u kući vina i rakije, onda se na selu mnogo pije, razgovara i zabavlja, i kao što je to mana u gradu, da devedeset posto ljudi ne nosi džepnoga sata i ne računa sa vremenom, već se živi onako na pamet u ugodnoj razbibrizi, tako se i u selu rijetko u kojoj kući vidi sat i slabo se na taj sat pogledava, da se vidi, kako vrijeme u tutanj prolazi. Mi se rado hvalimo, kako smo mi marljiv narod, a uglavnom jesmo, ali još mnogo i mnogo imade u nas lijenosti i površnosti, što se obično osjeća u našem praznome džepu.

Dok je domovina naša tako lijepa, i sela naša na oko tako milovidna, ipak, kada se malo bolje po selu ogledamo, onda ćemo vidjeti, da tu baš nije sve tako milovidno. Plotovi razvaljeni, bilo spleteni bilo zbijeni od kakovih god kolaca; jarci pred plotovima puni gnojnice, te zlatne hrane zemljine, cijede se i nadaleko zaudaraju; ogradne živice neostrižene i razrasle kao šikare; po dvorištima đubre i blato; za kućom zahod bez vrata i daske za sjedenje; koko-

šinjac pun dubra i tekuti; svinjac neočišćen i neopran; kuća izvana i iznutra neokrečena; kuhinja, osobito ako je u njoj nisko ognjište, crna kao paklenska jama; peć u dvorištu raspucana i neokrečena; bunar u dvorištu bez ograde na najveću nesreću malenoj djeci, pa katkada u tom bunaru pliva i po koja mačka; putevi u selu bez taraca i hodnika, a da se o kakovu drvoredu, trgu ili šetalištu u središtu sela ne smije ni sanjati. Eto, to je slika mnogih naših sela, čemu su dakako krive upravne vlasti i seoska inteligencija u prvomu redu, ali je tome mnogo krivo i samo seljaštvo.

Koliko vremena u selu utuku muškarci sami u tutanj, i što god im čovjek savjetuje, da si urede oko kuće, sve svaljuju na siromaštvo. No uzrok je nehaj, površnost i lijenost. Poznajem seljaka, koji kroz četrdeset godina nije našao za shodno, da si ogradi potkućnicu pristojnim plotom, a kada mu to čovjek predbaci, onda kaže: »Daj mi novaca!« A iza kuće mu je šuma. I čovjek je dapače vrlo obrazovan i načitan i znade, što i kako treba, — što se može, a što se ne može; on znade, da mu ne treba ništa drugo, već da iz šume donese mladice i posadi ih oko potkućnice. Za dvije godine on bi već imao prekrasnu živicu; kada bi oko kuće još posadio kakove lijepe voćke, lipu, bor, šumski kesten i slično, to bi bio pravi raj. No on za to nema smisla i kaže, da je to sve gospodski posao. Indolentnost, nehajnost seljaštva mnogo je kriva ,da je seljaštvu život i teži i bolniji, negoli bi trebao da bude. Ja tu stvar pripovijedam na sjednici jedne naše najveće prosvjetne institucije u Zagrebu, a pročelnik toga odbora, koji je također sam školovani seljački sin, na zaprepaštenje nas svih prisutnih meni odgovara: »Pa tako i treba! Za seljaka bi uopće najbolje bilo, da ne zna čitati ni pisati. Za njega je dosta, ako imade dvorište pometeno!« Njemu se odmah pridružuje jedan član odbora, takoder školovani seljački sin, i sav oduševljen pripovijeda, kako u njegovom kraju, zbog općenite krize, u njegovom selu ljudi više ne rabe žigice, već su opet počeli upotrebljavati kresilo i gubu, i kaže, da su sada njegovi suseljani sretni! Glavno je, da su sretni, a šta će njima uopće kultura! Jedan je visoki činovnik ministarstva, a drugi je srednjoškolski profesor. A mene je kao seljačkoga sina svega toga stid! Pa što da se čini?! Dok je na selu toliko indolentnosti, u gradu je tolika zalupanost, jer je odviše otmjeno, da se kaže konzervativnost.

Seljak uvijek imade posla u kući i izvan kuće, samo on treba da imade volje i ljubavi, da stvori makar i od najmanjega posjeda pravi raj. Ali seljaštvo pada rado u apatiju, koju ja najviše svodim na slabu hranu, i samo zbog toga ga ispričavam.

Jer ja ne navaljujem na seljaka, ja ga branim, moje je srce s njime!

I baš zato, jer je moje srce s njime, moja se duša buni, kada gledam, kako taj neishranjeni seljak, zapravo gladni seljak, da spasi sebe i svoju obitelj, onako neishranjen, kada minu sezonski radovi, polazi u grad, na željeznicu, ili u šume ,i još onaj zadnji atom svojih sila nosi na prodaju gradskih i inih kapitalista, da dug oduži, da ishrani svoju obitelj, i da spasi svoju očevinu.

A što to znači? To znači, da seljak, silom prilika, hazardira sa svojim energijama, ili indolentnim zapuštanjem svojega posjeda, ili

izrabljivanjem svojih energija, bilo to u pogledu tjelesnih bilo duševnih svojih sila.

Niti jedan atom fizičkih ili psihičkih energija ne bi smjelo seljaštvo nikada staviti na raspolaganje nikomu, nego samo sebi samomu, seljačkom pojedincu i seljačkoj zajednici, a gradu samo u toliko, koliko te energije u gradu mogu da služe moralnim i materijalnim interesima sela i seljaštva. Sve drugo je za seljaštvo propalo i izgubljeno.

Naravno, da kraj takovih prilika, gdje seljaštvo vidi i osjeća, da se nitko za nj ne brine, nego da ga svatko izrabljuje, već je davno izgubilo prema svakomu, tko nije seljak, svaku ljubav, te se njegova duša napunila nepovjerenjem, cinizmom, pa čak i mržnjom prema svoj gospodi, čak i onoj gospodi, koja mu žele i najbolje. I zato je teško prodrijeti u srce seljaka.

Događalo se eto i meni, da kada sam među seljaštvom i najplemenitije stvari pripovijedao i tumačio, bilo s kojega područja života, nauke i znanosti, da sam slušao iza leđa, kako netko govori: »Šta ovaj hoće? Kakovu taj novu vjeru nauča?«

A što je na stvari?

U selo neprestano provaljuju razni demoralizirani, većinom politički i kapitalistički pokvarenjaci, koji zbog svojih materijalnih interesa trajno vrše metež, konfuziju zdravih pojmova i zdravoga gledanja seljaštva na javne stvari na svim područjima javnoga života i provode obećanjima, mitom i grožnjama pravu demoralizaciju seljaštva, tako da se moramo upravo diviti seljaštvu, da je još uvijek u njemu tolika sadržina te divne seljačke moralnosti.

Zato seljaštvo treba da spozna, tko to k njemu dolazi, i da znade dobro razlučiti poštene ljude i prave seljačke prijatelje od kriminalnih tipova i pravih seljačkih izrabljivača.

No vratimo se opet dalje na razdiobu seljačkoga rada!

Rekli smo, da se taj rad dijeli, prema običajima na muški i na ženski rad.

Muškarac ne žanje, ne prede, ne tka, ne pere rublje, niti ne veze. No kada mora žena kraj svih kućnih poslova, često puta trudna na drvalu drva cijepati, u teškim kablovima nositi u svinjac hranu, vući na glavi nekoliko hektolitara vode za parenje rublja, i još toliko tih drugih teških poslova, onda nije nikakovo čudo, da i njoj klonu sile i da se radom upravo ubija, pa da joj ne može gospodarstvo ni izdaleka onako izgledati, kako bi moralo. Je li onda čudo, da joj djeca stradaju, da među tim seljačkim zdravim svijetom imade toliko slijepaca, rahitičnih ljudi, gluhonijemih, hromih, kljastih, grbavih, ludih i nakaznih, što se, nažalost, vidi uvijek u blizini crkava i prošteništa.

Je li onda čudo, da se na selu, i to u imućstveno boljim kućama, vidi u dvorištu, kako jedna jedina kokoš vodi jedno jedino pile, i to im je sva živad; kako im je svinjac i pred Andrijino pust i prazan; da se u susjedstvu posuđuje glava kruha ili žlica masti, pa da se čak u susjedstvu posuđuje češalj, kako sam to sve sam motrio Bez sklada ili harmonije rada cijele seljačke obitelji ne može i nikada ne će biti ni najmanjeg obiteljskog niti gospodarskog se-

ljačkog napretka. O tome neka bude svijestan svaki seljak i svaka seljačka obitelj.

Ali kao što je s radom, tako je i s cjelokupnim odnosom seljačke obitelji.

U seljačkoj obitelji rado se ženu zapostavlja i progoni. Imade sela, gdje misle, da se ženu uopće mora tući i k radu priganjati kao kakovo marše. Dapače, to se ženama toliko već utuvilo u glavu, da one vjeruju, ako li ih muž tuče, da ih onda uistinu voli. »Ej, snašo, ljubi li te tvoj muž? Eto, već ste dvije godine povjenčani.« — pitam je ja. »Eh, ne znam, još me nije istukao!« — odgovara ona. A u Dalmaciji — to mi pripovijeda jedan seljački prvak — tamo u zadrugama vlada bolji red. On se time hvali i osuđuje seljačke muževe u gornjim krajevima našim, koji žene sami tuku, pa veli, da kod njih nema tako ružnih i divljačkih seljačkih običaja. Tamo ne tuče muž sam svoju ženu, ta on ne bi na svoju ženu nikada ni ruku položio, pa da je ne znam što kriva, već ženu tuče po nalogu muža njen djever, prvo, jer je ovaj jače izbije, a drugo, njen muž ipak nije nikada na nju ni ruke stavio! A ipak se kaže, da žena drži tri, a katkada i sva četiri ugla kuće.

Zato u selu treba da se visoko podigne poštivanje prema ženi i majci seljačkoj, jer samo ponosna seljačka žena najčvršći je temelj seljačke obitelji, i ona je najsavjesnija uzgojiteljica svoje djece, a zapravo i hrvatskoga seljačkoga naroda.

No zato i seljačka majka treba da je prava i dobra odgojiteljica svoje djece, što ona često i nije, pa umjesto da svoju djecu njeguje i miluje, ona je neprestano kara i na najstrašnije načine proklinje. »Grom te ubio, strijela pukla u tebe, padavica te spopala, vraga pojeo, presjelo ti, da Bog da!« — tako loša seljačka majka kune i proklinje; umjesto da poukom i primjerom prednjači djeci u svakom dobru, ona se svađa s ocem njihovim i ne popušta mu, pa da je on sa zemljom sastavi. Neuredna je i nečista, lijena i površna; niti se pere, umiva i češlja, pa ne pere i ne češlja i ne umiva ni svoje djece, koja često znadu izgledati kao prava kakova cigančad. A muž njezin, i on se ne pere, ne češlja ni ne umiva, te je to prava sramota, kada gledamo toliko seljaka i seljakinja, kako ne čiste svojih opanaka, čizama i cipela, otkad su ih na noge navukli, pa dok ih nijesu razderali. Tako isto nemaju u kući niti četke, pa ni ne znaju, što je to: iščetkati odijelo. No u takovoj obitelji žena je pravdašica, jezičavka i klevetnica, a muž pijandura, koji uvijek sjedi u seljačkoj krčmi i pije na vjeru, a koliko god je sajmova u godini, toliko puta ide na sajam, ma da nema ni koze za prodati; ali on ide na sajam, samo da se ili kao mešetar ili kao muktaš na bilo čiji račun napije.

To nesretno piće uopće je velika nesreća u mnogim našim, osobito vinorodnim krajevima. Tu matere, već ujutro, kada se djeca probude, pruže djetetu veliku čašu vina i komad kruha za zajutrak, a u krajevima, gdje rodi šljiva, tu već ujutro pružaju djeci po čašu rakije. Djeca postaju alkoholičari, i seoski učitelji s njima imadu pravu muku božju, dok ih samo nauče čitati i pisati, toliko su zaglupita; poslije s njima često imadu velikoga okapanja žandari i sudovi, pa u životu do kraja propadnu.

U bogatoj ravnoj našoj Slavoniji i bogatom Srijemu matere daju djeci čak napitak od maka, samo da uvijek spavaju, a one da su slobodne, te su ta morfinomanska djeca u licu blijeda, tjelesno slabo razvijena, u školi glupa, a u životu mlitava, i sav taj svijet malo živi i izumire. Kako tamo još hara i »bijela kuga«, te žene zatiru čovječji plod, to izumiru cijela sela, i u njima se nastanjuju tuđinci. U zadnjih nekoliko godina u tim krajevima moralo se zatvoriti nekoliko škola, jer nije bilo dovoljno djece u njima.

Ti nesretni tuđinci unašaju onda tuđinski duh i tuđinsku kulturu u naša sela, pa kako oni otimaju hrvatskom seljaštvu zemlju, tako djeca tih tuđinaca, ti papučari, kada svrše škole i u gradu nastavljaju visoke nauke, tamo u gradu onda otimaju iz ustiju kruh iškolanoj hrvatskoj seljačkoj djeci. Tako se onda vodi u gradovima teška i preteška borba te seljačke djece sa papučarskom djecom i papučarskom njihovom kulturom.

U krajevima pak, gdje rodi duhan, tamo već maleni dječaci puše kao Turci, te im to uništuje živce i klještri svu tjelesnu snagu, a u njima se rađa lijenost i nehajnost, i kao kuga među njima hara tuberkuloza.

U mnogim seljačkim kućama ne posvećuje se gotovo nikakova pažnja omladini, pače ih se sve do udaje ili ženidbe gotovo posve zabacuje. Takova omladina ili je raskalašena i drzovita, ili je potisnuta i zalupana. Često puta ta je omladina do kraja lajava ili opet mutava, jer ne smije progovoriti niti riječi. Ona je bez ikakovog znanja, pa ne zna niti, što je sunce, mjesec ili zvijezda, što je grom, kiša ili tuča. Kada nema ni pojma, što je to zemlja, kako da znade, što je željeznica, automobil ili aeroplan. Za takovu nesretnu omladinu sve je nedokučna tajna, koja im mnogo izjeda dušu, što sam toliko puta razabrao iz samog njihovog razgovora, pa je nada sve glupa ona romantika gradskih mudrijaša, koji misle, da je najsretniji seoski čoban, koji ništa ne zna. Takovi mudrijaši ne znaju, što znači: ne znati, a što znači: biti glup. Glup čovjek možda je doista sretan, no čovjek zdrave pameti, a bez znanja, to je cijeloga života mučenik.

Takav čovjek svega se boji i pred svime uzmiče, čega ne razumije, pa odatle i strah seljaštva pred novotarijama, zbog čega se krivo misli, da je seljaštvo konzervativno.

Radi toga treba posvetiti najveću pažnju uzgoju i naobrazbi seljačke omladine. U njoj treba uzgojiti ljudsku samosvijest, poštenje, značajnost, narodni i seljački ponos, ljubav k čovječanstvu, narodu i domovini, ljubav k nauci i prosvjeti, vjeri, istini, ljepoti i dobroti, razumnoj odvažnosti i dostojanstvenoj skromnosti, težnju za radom i štednjom, prosvjetnim i gospodarskim napretkom. U toj omladini treba razviti duboku svijest, da je selo najljepša i najidealnija ljudska zadruga, da je seljaštvo temelj velike narodne cjeline, da je seljačko gospodarstvo izvor i temelj narodnog blagostanja; zato je seljački rad važniji od svih drugih poslova, i treba da bude priznavan i štovan pred svima drugima.

U plemenitom uzgoju seljačke omladine zrcalo je prije svega vrijednosti cijeloga naroda u budućnosti!

Mi svi

Kada smo ovako spoznali i proučili sami sebe i prilike, koje vladaju oko nas; kad smo se ovako zadubili u ta naša hrvatska pitanja, onda treba da u svemu tomu stvorimo i svoje odluke, i da te odluke sistematski i neodstupno provodimo .

Ovo, što je izneseno ovdje, tek je jedna kratka i površna slika svih tih događaja, koji se zbivaju u duši i u životu hrvatskog seljačkog naroda, živio on u selu ili u gradu, a jer je to sada prvi puta obrađeno i izneseno pred javnost, pisac ovih redaka sve je to iznesao u posve stegnutom opsegu iz posebnih obzira i mnogostranih razloga, želeći, da velikoj narodnoj stvari pripomogne, a ne, da joj odmogne.

Obziri ti odnose se u prvom redu na slijedeće:

Mi smo skoro stotinu posljednjih godina živjeli u jednoj historijskoj i literarnoj romantici, opajajući se samo ljepotama svoje domovine, velikom njezinom prošlosti, dubokom njenom narodnom kulturom, prirodnim bogatstvom, narodnom karakternosti, fizičkom i psihičkom narodnom sposobnosti, i tolikim drugim lijepim pozitivnim osebinama hrvatske domovine i hrvatskoga naroda; mi smo sve to gledali kroz divno obojena stakla, a nijesmo gledali strahovite realnosti, koje su oko nas, i koje, kao podmukla rijeka, potkapaju obale naše narodne opstojnosti i naše narodne budućnosti.

Uzmimo samo ovu činjenicu, da se hrvatski narod vjekovima bori na svim frontovima: proti Avarima, Francima, Madžarima, Tatarima, Talijanima, Nijemcima i Turcima za svoju slobodu i svoju kulturu; nastupaju druga vremena, zatim k nama više ne navaljuju tuđinci s kopljima i topovima, ali se, oružjem svoje kulture, probijaju preko naših narodnih frontova u našu domovinu i tu, na podmukli i podli način, otimaju korak po korak stare hrvatske grude; grabe najbolji dio cjelokupne narodne imovine; otimaju hrvatskim sinovima najodličnije pozicije; seljaštvu kruh, radništvu zaradu, intelektualcima riječ i slovo, čupaju barjak iz ruku narodnih vođa, i oni, kao lažni Hrvati, otimaju iz ruku hrvatskih seljačkih sinova i samo vodstvo naroda.

A mi, opojeni starom romantikom, zabezeknuti gledamo, što li je to, i ne možemo vjerovati, da je naš lijepi romantični san strahovita hipnoza naših vjekovnih neprijatelja, proti kojima su se naši djedovi oružjem borili, a mi, mistificirani lažnim njihovim osjećajem i još lažnijim njihovim riječima, ne znamo, da se istrgnemo iz letargije, u koju su nas ovako rinuli.

»Ta zaboga« — reći će tko — »imade toliko tuđinaca, koji su djelovali u razvitku naše kulture i naše novije historije, pa su to svim svojim djelovanjem i svojim radom i svojim životom dokazali«. — Da, bilo je i takovih, no proučite njihov rad, pa ćete se brzo uvjeriti, da su tim radom više škodili, negoli koristili hrvatskomu narodu. Oni, baš oni, provodili su rekonstrukciju našega narodnoga duha po duhu svoje tuđinske kulture, jer po duhu naše narodne seljačke kulture oni nijesu ni znali ni mogli izvršivati svoja djela, jer duh narodne kulture ne može se naučiti, on se ne nalazi ni u školama ni u bibliotekama, on se nalazi i on teče samo u čistoj narodnoj krvi!

I dok se taj elemenat nalazi u trajnoj navali, ofenzivi, mi pred njima sve više uzmičemo; što su oni pozitivniji, mi smo sve negativniji; no duša se narodna budi i zauzima obranbeni, defenzivni stav, a kada se potpuno probudi, osvijesti i organizira, onda će neminovno prijeći u navalni, ofenzivni stav, da snažnim naletom odbije svačiji nasrtaj na narodnu kulturu i narodnu slobodu.

Ti tuđinci svuda drzovito nastupaju kao nenadoknadivi autoriteti, kapaciteti i specijalisti, kao da je sav hrvatski narod glup i nesposoban. Zato i grad i selo treba da budu svijesni, da su sav taj ponor između grada i sela iskopali baš ti tuđinci i rascjepali našu veliku narodnu seljačku kulturu u dvije kulture: kulturu sela i kulturu grada; da su razdrobili našu hrvatsku narodnu dušu u dušu sela i dušu grada, pa zato njima treba oduzeti riječ za sva vremena. U našoj domovini imade riječ samo sin ove domovine, pa i svaki položaj, i najniži i najviši, pripada samo sinovima naše domovine, pa makar bili i nesposobniji od tih bahatih tuđinaca.

Mi, sinovi grada i sela, treba da se probudimo, da progledamo, i mi treba da se najprije duhovno ujedinimo, hoćemo li, da se riješimo svega ovoga zla, pod kojim tako teško kunjamo.

Hrvatski narod nema već gdje živjeti, pa se seljaštvo već na slogove dijeli; radnici ne mogu da nađu zarade, a školovani ljudi ne mogu steći ni najskromnijeg namještenja, dok tisuće i tisuće jutara najbolje seljačke zemlje nalaze se u rukama doseljenih tuđinaca, a najbolja zarada i najunosniji položaji nalaze se u gradovima u rukam i opet tuđinaca. Nama je u našoj domovini pretijesno, a po njoj se tuđinci šepire, i dok preko milijun hrvatskoga seljačkoga naroda mora živjeti u tuđim državama, bez ikakovih prava i bez ikakove mogućnosti, da se vrati na svoju rođenu grudu, njihovu su grudu zaposjeli tuđinci, i tu često puta imadu veća prava, negoli su ih imali u svojoj domovini, i negoli ih imademo mi sami.

Svu zemlju treba vratiti hrvatskom seljačkom narodu; na nju treba vratiti sve ono seljaštvo, koje je bijeda i lukavost tuđinaca protjerala u tuđe krajeve, da se obnovi naša narodna snaga, i da se ujedini i obnovi naš narodni duh!

No prije svega mi sami treba da otvorimo oči i da spoznamo sve naše vrline i sve naše nedostatke. Vrlinama se ponosimo i dalje ih usavršavajmo, a nedostatke ispravljajmo i iz svoje ih duše iskorjenjujmo. Ne bojmo se istine, ma koliko gorka bila, jer samo istina svaki narod vodi k njegovoj boljoj budućnosti.

Temeljnu brigu posvetimo uzgoju omladine i sela i grada. Kakva nam je omladina, takav će nam biti i narod u budućnosti.

Uzgajajmo omladinu u poštenju i idealizmu, a da bistro gleda na sve realne činjenice oko sebe i u životu, i da prema njima upravlja svoje djelovanje, uvijek sa temelja istine, ljepote i dobrote.

Omladina u gradu treba da posveti osobitu pažnju zdravom i razumnom sportu, da ojača svoje tijelo, jer gradovi proždiru zdravlje omladine. No sport ne smije biti profesionalan, jedno bitandenje, posao kibica, uništavanje vremena potrebnoga na uzgoj i prosvjećivanje; on je fiziološka i duševna potreba omladine, koja ne smije iscrpsti sve fizičke i psihičke sile i potrebe omladine, i da u duši njihovoj zapremi one predjele, koji su određeni za viši idealni i intelektualni život. Najzdraviji od svih tih sportova svakako je šetnja u prirodu, u lijepo kakovo i zdravo selo, gdje bi ta gradska omladina trebala da potraži dodir, razonodu i prijateljstvo sa seoskom omladinom. Već sam taj dodir značio bi preporod, ne samo preporod gradske i seljačke omladine, već preporod cjelokupnog hrvatskog naroda.

Nadalje, omladina u gradu treba da se u svim idealnim smjerovima sprema za život, kako će dolično koristiti ne samo sebi, već i cijelomu narodu svojim sposobnostima i spremom. U njoj treba da se razvije svijest altruizma, a nada sve svijest skupnih ili kolektivnih dužnosti i interesa. Zato mladina u gradu treba da se jedinstveno i duboko obrazuje i da se naoruža znanjem sa svih područja ljudskog umovanja, ali da tomu znanju ne bude robom, već da se u njoj razvije potpuna sposobnost zrelog rasuđivanja.

Omladina u gradu treba da uči što više stranih jezika, da može pratiti napredak nauke i literature u stranih naroda; osim toga potrebno je, da uči stenografiju, pisaći stroj i makar jedan glazbeni instrumenat, a tako isto, makar polazila i ne znam kakove škole, treba da uči bilo kakav zanat, da bude u svakoj životnoj katastrofi sposobna razviti svoju djelatnost i u kojem drugom zvanju, pa da prema tome bude u svakom slučaju neovisna i sigurna za svoj život i budućnost.

No omladina u gradu treba da se vježba u marljivosti i savjesnosti, da računa sa svakom sekundom svoga vremena, jer svaki hip izgubljenog vremena izražava se u pogledu duhovnoga napretka, kao i napretka materijalnoga stalnim i određenim gubitkom. Svaki hip tvoga izgubljenog vremena jača u tvojoj domovini položaj kojega tuđinca; svaki hip izgubljenoga tvojega vremena baca u džep kojega tuđinca makar jedan dinar tvojega novca!

Omladina treba da bude narodna i patriotična, a uz to sve potpuno demokratična, jer prošla su vremena, kada su gospoda stajala visoko nad narodom, i kada su ti visoki »staleži« stajali nad niskim »staležima«. Danas nema staleža, jer smo mi svi jedan jedinstveni narod, koji se ne da i ne smije dijeliti ni nacionalno, ni duhovno, ni socijalno. Građanstvo, radništvo i seljaštvo, sve je to jedan, hrvatski narod, svi smo mi djeca hrvatske domovine, i zato smo svi mi braća, koja se moraju složiti i ljubiti, i u svim javnim stvarima jedinstveno postupati.

Omladina u gradu mora biti svijesna, da smo mi svi seljačka djeca, da je selo i seljaštvo temelj našeg narodnog života, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti; da je prava naša kultura seljačka kultura, i tu kulturu treba dobro lučiti od svih ostalih kultura, a naročito od romanske svjetske civilizacije, koja s hrvatskom narodnom kulturom i hrvatskim narodnim duhom nema ništa zajedničko, i da je baš ta civilizacija ona, koja hoće da sruši našu narodnu kulturu i naš narodni duh, a prema tome i našu narodnu individualnost i, konačno, našu narodnu slobodu. Zato omladina grada treba da se približi omladini sela, da proučava život i običaje seljačkoga naroda, narodni seljački duh i seljačku kulturu, da od vremena do vremena boravi u selu, u seljačkim kućama i obiteljima, da sudjeluje kod seljačkoga rada, da se hrani seljačkom hranom i da ne samo proučava, već da i iskusi seljački život, pa da ne samo spozna, već da i osjeti sva ta teška seljačka pitanja. A kako na mlađima svijet ostaje, tako treba da ta gradska omladina bude u svojim kućama čuvar starih naših narodnih seljačkih običaja božićnih, uskrsnih i drugih, pa da u svojim domovima nastoji, da se svagdje vidi i osjeti duh naše narodne seljačke kulture, i u nutarnjem uređenju, i u duši i u životu njih samih, pa da više ne sakriva svoje seljačke braće i sestara, već da ih poziva u svoje domove u gradu, i da ih s ponosom predstavlja i upoznava sa svojim prijateljima.

Omladina u gradu treba da je skromna, marljiva i štedljiva, da se uklanja šupljem kicoštvu i pustom frazerstvu, da svaku misao prije, negoli je izusti, napiše ili provede, najprije duboko promisli, a ako joj u tome nema rješenja, neka potraži savjeta u iskusnih i poštenih starijih ljudi. Ta omladina mora sama sebe izgrađivati do potpunog čovjeka i snažnog karaktera, pa kao što treba da je uvijek marljiva, tako treba da bude štedljiva, jer lijenost, površnost i rasipnost vode svakoga čovjeka u propast. Mladež u gradu treba da sačuva čistu svoju krv, naročito od spolnih bolesti, nikotina, alkohola i drugih narkotičnih sredstava; da sačuva sebe i porod svoj kao najveći i najčišći narodni kapital za sadašnjost i budućnost. Omladina neka mnogo uči i mnogo čita, neka uživa u književnosti i umjetnosti, i neka istražuje i neka se služi najboljim produktima velike svjetske znanosti; neka bude napredna, a nikada zaostala, ili u lošemu smislu konzervativna; a kada je i najnaprednija, neka nikada ne zabacuje vjere, već neka živi dubokim religijoznim životom, oslanjajući se uvijek na najviši i nepogrešivi autoritet — Boga!

Ali prije svega i iznad svega, omladina u gradu u svakoj svojoj misli, u svakom svome djelu neka bude poštena!

A i drugim građanima grada treba probuditi i podignuti svijest prema domovini i narodu, naročito prema seljačkomu narodu, kojega se svagdje zabacuje, kojemu se čine tolike nepravde i kojega se toliko iscrpljuje. U njima treba da se probudi svijest o njima samima, o njihovoj pripadnosti velikoj narodnoj cjelini i skupnom narodnom interesu. No zato treba ljubavi i smisla k seljaštvu i seljačkoj kulturi; treba da se grad upozna sa selom, da se k selu približi i da nastoji, da se k njemu makar duhovno povrati. No zato treba iz srca građana iskorjeniti taj nesretni požudni egoizam i grabežljivost za zemaljskim dobrima, i u njima probuditi i razviti in-

teres za razvoj i podizanje općega dobra. U njihovoj duši neka se uguši požuda za kapitalom, ali zato treba da snize stepen pretjeranih svojih životnih potreba. U njima treba da se razvije smisao za duševnim dobrima, kako bi se što više u njima podigao čisti i uzvišeni intelekat.

Dvije značajke vladaju uopće u gradu: lijenost i proždrljivost. Tih gadnih značajki trebalo bi uopće da nestane. U gradovima svatko izbjegava radu, kao da vlada načelo: što manje raditi, a što više imati. Svatko hoće da na nekakav laki način živi, a kraj toga kao da nitko ne računa sa vremenom, koje većinom prolazi u tutanj. No zato svatko hoće da živi gospodski i da se užije svakoga dobra. Svaka treća kuća je gostiona, buffet, kavana, slastičarna, trgovina delikatesa, trgovina voća, sladoledarna, podrum ili rakijašnica. Već i zadnja sirotinja hoće da se hrani tim prokletim delikatesama, a u podrumima, gostionama i kavanama loče se i ždere dane i noći, te se samo dnevno ispiju cijela jezera alkohola. Uz to vlada strahovita rasipnost i raskošnost, te muževi kupuju svojim ženama zimske kapute po pedeset tisuća dinara, a u kućama imadu pokućstvo, koje vrijedi, zajedno sa skupocjenim sagovima i inim predmetima, na milijune. Ali se vidi i u stanovima ljudi posve neznatnih zanimanja, s neznatnim prihodima, pokućstvo vrijedno na desetke tisuća dinara. Lijenosti, proždrljivosti, rasipnosti i raskošnosti, tomu treba u gradovima učiniti kraj, a treba povećati prihode radničke sirotinje i nižih namještenika, kako bi se njima pomoglo, da se riješe bijede i nevolje, koja je u gradovima tako strahovita, da se to ne da riječima iskazati.

No dok se to mora očekivati od građana bogatih i dobro stojećih, da promijene način svoga života, a da u tomu smjeru poradi i državno zakonodavstvo, od njih samih mora se tražiti, da se sjete svoga srca i svoje savjesti, a zbog toga i odgovornosti, pa da porade u svim smjerovima na poljima humanitarnoga i karitativnoga rada za pomoć sirotinje, naročito radničke sirotinje, a ne, da je to cijelo dobrotvorstvo u gradovima samo jedna švindlarija, ili, kako se kaže: samo jedan gospodski bluf, za opsjenjivanje gradske sirotinje, a zapravo za postizavanje raznih odličja za tobožnje nekakove zasluge, ili unosnih mjesta i položaja u humanitarnim i drugim institucijama. Zato građanstvo, koje hoće, da ga se naziva kulturnim, treba da znade ovo: d a n i j e k u l t u r a n j o š o n a j, k o j i j e o b r a z o v a n; k u l t u r a i m a d e s a m o j e d n a, a t o j e k u l t u r a s r c a i d u š e, koju bi oni u sebi morali uzgojiti, a sva njihova okolina trebala bi da onda osjeti to njihovo srce i dušu. A što se tiče dobrotvornosti, to bi ti građani trebali na pameti držati i to, da im je na tom polju djelovati ne samo u interesu gradske sirotinje, već da se neizmjerna sirotinja nalazi i na selu, za koju se većinom ne brine nitko osim Boga na nebu, a ipak njihove su oči često uprte i na grad, koji u pojedinim slučajevima jedini može da pomogne i toj seljačkoj sirotinji.

Iz srca građana treba iskorjeniti ravnodušnost prema narodu, domovini i javnim narodnim stvarima, a još više spekulaciju sa političkim stanjem i borbom na političkom polju, jer ta spekulacija često dovodi do otvorenoga izdajstva narodnih interesa na propast

i nesreću domovine i naroda. Kada je ovakovo držanje nekih građana često katastrofalno po cijela pokoljenja, to je još groznije i sa jedne druge strane, što se u obiteljima takovih političkih spekulanata rađa i uzgaja omladina također u izdajničkom duhu, demoralizovana i rastrovana, nepopravljivo okužena, proždrljiva i pohlepna, kojoj i ne će biti drugi zadatak, već da u cijelom svomu životu živi od izdaje svoga rođenoga naroda.

Nadalje, treba već jednom stati na kraj zatiranju djece i uništavanju čovječjeg poroda u gradu. Nije to istina, da ljudi u gradu ne mogu imati više djece zbog teških prilika u gradovima. Jedno ili najviše dvoje djece u građanskim obiteljima rađa se i uzgaja samo zato, jer žene ne će da se muče sa više djece, jer su lijene i više su svojim muževima ljubavnice, negoli žene. One ne daju, da ih tko smeta u njihovom komfortu. Sramota je, kada se gleda, kako u predgrađima sve vrvi od djece, gdje se otac i majka većinom kroz cijeli dan nalaze u poslu, za one svoje male prihode, a u centru, gdje sve živi u izobilju i bogatstvu, skoro i ne vidite djece, jer djece i nema. To su krive one gospođe, koje ne znaju biti ni poštene žene niti poštene majke, a naprosto su pod krinkom svoje odličnosti posve obične bitange i vucibatine, ljuto odgovorne Bogu i narodu, a da ih zakon pograbi, onda bi bile klasificirane kao obične čedomorke.

No tome su krivi i njihovi muževi. I to su pravi drumski razbojnici. Koliko puta baš oni ne će djece. Žene cvile i jauču za djecom, no muževi im toga ne dopuštaju, jer oni ne mogu da se zbog djece riješe svoga džeparca — »tašngelda« — za svoju birtiju, kavanu ili ljubavnicu, koju si još drže uza ženu. Oni, ti muževi, sami vuku k liječnicima i primaljama svoje žene, da im odstrane već živi plod, i oni plaćaju, koliko god takove ništarije za taj posao traže. Zato je moralna dužnost cijele javnosti i svakoga pojedinca, da ovakav bračni par progoni svom strogošću javnosti, čim znadu za ovakav slučaj; a isto tako treba proganjati liječnike, primalje, apotekare, drogeriste i trgovce gumenih proizvoda, koji ovakovim čedomorkama i čedomorcima za novac pomažu. Svako ovako umoreno dijete težak je i pretežak grijeh i najstrahovitija odgovornost pred Bogom, ali to je i izdajstvo prema narodu i domovini, i roditelji, koji ubiju ovako svoje dijete, to su neprijatelji na fronti, koji ubijaju bez pušaka i topova djecu cijeloga naroda!

Građanstvo živi uopće u nekoj opojenosti, delirijumu, nesvjesno sebe, svojega položaja, svojih dužnosti i svojega značenja. Ono treba da se probudi, da se osvijesti, i treba da znade, da baš građanstvo treba da stoji na visini pred cijelim narodom, jer je ono uvijek cijelomu narodu odgovorno. Zato ono treba da je svojim duhom, srcem i osjećajima što bliže narodu, naročito radništvu i seljaštvu, da s njima traži kontakt, da osjeća jedinstvo s tim narodom, jedinstvo duha i interesa. Grad je samo prometna stanica, gdje se promiču sva duhovna i sva materijalna dobra cijeloga naroda, a ako prometnici ne valjaju, onda dolazi neminovno do sudara i do općenite katastrofe. Građanstvo se mora osvijestiti, jer je već osviješteno seljaštvo i radništvo, i mora da znade, da ono nije ništa

posebna, već samo dio velikoga seljačkoga naroda, s kojim mora živjeti, a ne može živjeti mimo njega, a najmanje iznad njega.

Mi treba da, u vidu novih vremena, tako reći zderemo staru kožu sa sebe i da počnemo živjeti novim životom, a to se može samo onda, ako provedemo duboku reformu svojega duha, svoje unutarnjosti i svoga života. A to se može samo na temelju poštenja, koje mora da bude osnov svega našeg privatnog i javnog života.

Grad mora da se riješi tuđinštine i svih tuđinskih upliva; građani da se ne žene s tuđinkama, i da tuđincima spriječe i onemoguće život u našoj domovini, koja mora biti samo naša i ničija tuđa, a svi se mi moramo osloniti, kao seljačka djeca, samo na hrvatski seljački narod, u kojemu i počiva sva naša velika narodna budućnost.

No i selo, i ono mora da oživi i da se preporodi.

U selu treba posvetiti najveću pažnju uzgoju omladine.

Omladina sela treba da je dobro i savjesno uzgojena već u svome pravom seljačkom domu, a da je obrazovana u školi, crkvi, obitelji i u samom selu, koliko god je samo moguće kraj naših prilika. Ali na naobrazbi i uzgoju seljačke omladine mora da se poradi i mimo postojećih mogućnosti. Mi nemamo pravih seoskih škola, gdje bi seljačka omladina mogla steći jednu zaokruženu naobrazbu. Zato, što se ne može postići školom, to se može postići knjigom izvan škole, a tako i raznim drugim poukama starijih i iskusnih ljudi. Naše učiteljstvo, svećenstvo i ostala inteligencija za sada je još najvećim dijelom neosviještena, pa zato samo seljaštvo treba da uzme u ruke uzgoj i prosvjećivanje svoje omladine. Ta seoska inteligencija poradit će za seljaštvo možda samo onda, a izvan svoje službovne dužnosti, ako joj se to plati, a budući da seljaštvo za to nema sredstava, upućeno je dakle samo na sebe. Radi toga seljaštvo treba da uzgaja svoju djecu najprije svojim vlastitim dobrim primjerom kod rada i u svim životnim prilikama. Omladina seljačka treba da bude uzgojena u ljudskoj samosvijesti, poštenju, značajnosti, narodnom i seljačkom ponosu, ljubavi k čovječanstvu, narodu i domovini, u ljubavi k nauci i prosvjeti, vjeri, istini, ljepoti i dobroti, razumnoj odvažnosti i dostojanstvenoj skromnosti, težnji za radom, štednjom, prosvjetnim i gospodarskim napretkom. U njoj treba razviti duboku svijest, da je selo najljepša i najidealnija ljudska zadruga, da je seljaštvo temelj velike narodne cjeline, da je seljačko gospodarstvo izvor i temelj narodnog blagostanja. Zato je seljački rad važniji od svih drugih poslova, i treba da bude priznavan i poštovan pred svima drugima. A seljaštvo treba da znade, da je u plemenitom odgoju seljačke omladine prije svega zrcalo vrijednosti cijeloga naroda u budućnosti.

Knjiga i nauka treba da na svakom koraku prati seljačku omladinu, dok je još u školi, pa kad izađe iz škole, i onda cijeloga života. U knjigama je upisana sva znanost, što ju je dokučio do sada ljudski um. Knjiga je zlatni rudnik pun blaga i dragulja, jakih i vrijednih ruda, među kojima se katkada znade naći i otrovnih sastojina, no smjeli rudar mora da znade razlučiti korisne rude od otrovnih sastojina, korisnima se poslužiti, a otrovne odstraniti.

Kada seosko dijete polazi u školu, onda neka i stariji na domu čitaju i proučavaju njegove knjige, naročito čitanku, vjeronauk i bibliju, pa će i oni ponoviti, što su nekada u školi učili, ili naučiti, što još i sami ne znaju; a kada školovanje svrši, i kada djecu pošalju na pašu ili na drugi koji rad, onda dijete neka uvijek ponese sa sobom kakovu lijepu knjigu i neka se njome bavi, koliko god se više može. Iz školske ili seoske knjižnice neka se uvijek posuđuju lijepe, zabavne i poučne knjige, a gdje takovih knjižnica nema, seljaštvo treba samo da poradi, da se takove knjižnice osnuju. Ako knjižnice nema u selu, onda treba da seljaštvo ne žali novaca, već da u gradu kupi knjige potrebne za naobrazbu svoje omladine i sebe samih, a u izboru knjiga treba da se savjetuju sa poštenim kojim obrazovanim čovjekom ili vještim knjižarom u gradu. Znanja, znanja, i opet znanja, — dovikujem lijepoj i pametnoj seljačkoj omladini. Po znanju mjerit će je i cijeniti svi ljudi u gradu, po znanju će joj priznati i njena prava i prava cjelokupnog seljačkog naroda.

Uza znanje, seljačka omladina treba da se uvijek lijepo i pristojno ponaša; da bude fina i uljudna, da se nikada ne služi kletvama i nepristojnim riječima, što toliko krnji ugled siromaštvu; da uvijek bude uredna i čista, ljubezna i pristojna, vedra i ponosita, otvorena i dostojanstvena; da poštuje starije, i da se ponosi svojim seljačkim zvanjem i pozvanjem; da se kloni pića i drugih opačina: lijenosti, nehajnosti, nemarnosti i rasipnosti, da bude marljiva, savjesna i štedljiva, pobožna i bogobojazna; da najdubljom ljubavi ljubi narod i domovinu, zemlju i rad, i da se time ponosi i da uživa u tome, što ju je Bog stvorio slobodnu, i što joj je dao milost, da se samo zvati mogu seljacima.

Omladina sela, treba da poštuje i ljubi svoju seljačku braću, koja žive u gradu kao radnici i intelektualci, i treba da s njima podržava što čvršće veze, a naročito sa omladinom grada, kako bi se izveo sklad ili harmonija duha, srca i kulture cjelokupne hrvatske omladine, a prema tome i jedinstvo svega hrvatskoga naroda.

No omladini u tomu mora da pomognu i njihovi stariji, i da u duhovnom preporodu seljaštva ne samo sudjeluju, već da i prednjače.

Zato seljački dom treba da bude hram poštenja i ljubavi prave seljačke obitelji. U tom domu treba da stariji prednjače poštenjem, marljivošću, pristojnošću, čistoćom, savjesnošću, štedljivošću, ćudoređem i bogoljubljem, a nada sve ljubavlju prema domovini i narodu. Uz to u njima samima mora vladati duboka svijest o vrijednosti samih sebe i o prevažnom pozivu seljaštva i vrijednosti seljačkoga života i rada po sav narod. Pa kao što treba djeci i omladini u svemu prednjačiti, tako i oni sami treba da su svijesni svojih dužnosti i svoga položaja u narodu i domovini, pred Bogom i pred ljudima.

Seljaštvo treba da znade, da su danas došla vremena, kada se i te kako pita, kakovo je seljaštvo kojega naroda u svijetu, jer se po seljaštvu danas cijene narodi, njihova snaga i snaga njihovih država.

Općinska gospoda i sva seoska inteligencija morala bi na svakom mjestu i u svakoj prigodi pomagati i u susret polaziti seljaštvu, i čuvati se svakoga izrabljivanja ili proganjanja seljaštva. Baš ta seoska inteligencija morala bi biti sretna i ponosna, da je na sa-

mome vrelu, među seljaštvom, i da živi sa seljaštvom, pa bi trebala seljaštvu pomagati, naročito u prosvjećivanju i gospodarskom pridizanju, a seljaštvu je dužnost, da svu dobru i poštenu gospodu prijateljski susreće i da goji prema njima potpuno povjerenje. No ta gospoda ne smiju narod izrabljivati i proganjati kaznama i globama, kada je i onako tako velika bijeda na selu. Ta gospoda morala bi paziti, da se seljaštvo što više iskopa iz bijede i nevolje. Ali i seljaštvo bi moralo paziti, da često vlastitom krivnjom ne upada u bijedu. Seljaštvo treba da i samo nastoji, da se iskopa iz pandža lihvara, trgovaca i banaka, a to najviše racionalnim gospodarstvom i štednjom. Uz to seljaštvo treba da živi pravim seljačkim životom, koji je jedino zdrav, prirodan i praktičan, i da se u stvari ishrane nikako ne vlada po običajima grada. Tako isto treba da čuva svoju divnu narodnu nošnju, a ne, da se oblači u svakojake gradske prnje, koje niti su za nj praktične, niti su po duhu seljačkomu. Svoje djece neka seljaštvo ne šalje u grad na nauke ili u zanat, već jedino u krajnjoj nuždi, a isto tako neka ne polazi niti na rad u gradove, ili u tuđinu, ako se iole kako može držati na svojoj grudi, jer svi su takovi ljudi za selo izgubljeni i propali. Seljaštvo bi trebalo, da ubuduće sprečava rasipanje svojih posjeda svatovskim i ženidbenim spekulacijama. U obiteljima treba izbjegavati kavgama i mržnji, a u selu seljačkom jalu, pa kao što treba ljubiti i njegovati u kući djecu i mladež, tako treba poštivati preko svega starce i starice. U kući treba da vlada red i čistoća, dobre i zdrave higijenske prilike, da se sprečava pomor djece, a pogotovu da se ne zatire čovječji plod. Žene treba da nastoje, da što bolje nauče kućanstvo i kućanske poslove, a naročito kuhanje, zbog zdravlja cijele obitelji, a naročito bolesnika. Ali je i red, da i muževi svoje žene poštuju i da ih ne napadaju i ne tuku.

Treba nastojati, da se seljačko gospodarstvo što više pridigne i razvije, naročito, da se vodi racionalno gospodarstvo. Razdioba rada treba da je skladna i da u tome radu sudjeluje cijela seljačka obitelj, prema dužnosti i prema sposobnosti, a osobitu pažnju treba posvetiti i bašći i voćnjaku, koji mogu seljačkoj obitelji znatno poboljšati život.

Seljaštvo treba da se čuva raznih pokvarenjaka, koji mu dolaze iz grada, da ga ili pljačkaju ili da ga na razni način zavađaju. Zato seljaštvo treba da znade dobro prosuđivati, tko mu je prijatelj, a tko nije. Seljaštvo treba da je složno i da se u svim stvarima sela i domovine uvijek sporazumijeva, pa kao što svaki seljak treba da gleda, da mu u kući i oko kuće sve bude u redu, tako seljaštvo treba da nastoji, da mu i selo imade lijep već izvanji izgled, a pogotovu, da budu u selu zdrave higijenske prilike. Seljačkom slogom treba se pobrinuti i za bijednike i nesretnike u selu, koji ne mogu sami da si pomognu.

Seljačka sloga uopće mora da bude cementni bedem seljačke budućnosti, i zato seljaštvo u svojim stvarima uvijek treba da je složno i solidarno. No zato treba ljubavi i poštenja, da se preporodi čisti seljački duh, i da se do najveće visine podigne divna i neoboriva narodna seljačka svijest.

U tome je budućnost svih nas!

VOĐE I PRVACI
HRVATSKOG SELJAČKOG POKRETA

U početku ovog djela istaknuli smo razliku između hrvatskog seljačkog pokreta i hrvatskog seljačkog preporoda, pa smo ipak i u naslovu i u daljnjem raspravljanju ostali uz naziv hrvatski seljački pokret, i to s razloga, što je taj naziv već duboko usječen u svijesti cijeloga naroda, i jer je hrvatski seljački preporod uistinu samo posljedica hrvatskog seljačkog pokreta još iz dobe Matije Gupca.

Kao što hrvatski seljački pokret Matije Gupca imade svoje preteče u mnogobrojnim seljačkim bunama i pokretima u njegovo doba, tako i seljački preporod imade svoje ideološke preteče i prije Stjepana i Antuna Radića.

Jedan od najvećih i najdubljih takovih preteča bio je također seljački sin, znameniti kanonik, pisac, misionar i slavenski mesianista Juraj Križanić (1617.—1683.), koji je u svojim djelima iznašao važnost seljaštva i vrijednost seljačke čovječnosti. Isti takovi vijesnici seljačkoga pokreta bili su: ekonomski pisac Nikola Škerlec-Lomnički (1731.—1799.), pjesnik i povjesničar Ivan Kukuljević (1816.—1889.), te pjesnici August Šenoa (1838.—1881.) i Andrija Palmović (1841.—1882.).

No prvi i glavni formulator ideologije hrvatskog seljačkog pokreta bio je Stjepan Radić, koji je još kao đak u gimnaziji, u zbirci svojih pjesama, potpuno formulirao seljačku ideologiju, dok je njegov stariji brat dr. Ante Radić razgrađivao i izrađivao cijelo to velebno zdanje hrvatske seljačke duše na upravo nedostiživ način.

Oko ovih ideja, i oko braće Radića, naskoro se okupio sav hrvatski seljački narod, i ogroman broj narodnih rodoljuba iz sela i iz grada posvetilo je cijeli svoj život hrvatskom seljačkom preporodu.

STJEPAN RADIĆ rodio se dne 11. lipnja 1871. u Trebarjevu desnom od oca Imbre i majke, rođene Posilović, koja je potjecala iz iste kuće, iz koje i nadbiskup zagrebački dr. Juraj Posilović. Pučku školu polazio je u Martinskoj Vesi, te kao odličan đak nastavi gimnaziju, uz pomoć svog starijeg brata Ante i nekih hrvatskih rodoljuba. No to školanje bilo je vrlo mučno, jer se Stjepan Radić morao mnogo boriti sa bijedom, a proganjali su ga zbog burne ćudi i političkog uvjerenja. U vrijeme školskih praznika uvijek je putovao ili po domovini ili po balkanskim zemljama, pa je otišao čak i u Rusiju, a navraćao se i u Prag. Marljivo je učio strane jezike, osobito češki, ruski, njemački i francuski. Zbog političkog držanja i zbog putovanja u te slavenske zemlje bio je još kao srednjoškolac tjeran iz škole i često zatvaran. Godine 1891. položio je maturu u Rakovačkoj velikoj realnoj gimnaziji, a zatim je pošao na sveučilište u Zagrebu. No i opet je bio zatvoren zbog napadaja na bana Khuena Hedervàryja za vrijeme proslave bana Bakača u Sisku, pa je zato poslije zatvora otišao na daljnji studij u Prag. Tu se upoznao i sprijateljio s prvacima češkoga naroda, pa se g. 1898. i vjenčao sa svojom družicom Marijom, koja je bila mlada češka učiteljica.

Prigodom boravka Franje Josipa u Zagrebu sudjelovao je kod spaljivanja madžarske zastave na Jelačićevu trgu. Zato je bio osuđen na 6 mjeseci strogoga zatvora, te je taj zatvor odsjedio u kaznioni sudbenoga stola u Bjelovaru.

Poslije izdržane kazne otputovao je u Moskvu, te je tu poučavao u ruskom jeziku sina poljskog romanopisca Chrzanowskoga. Zatim se vratio u Prag, gdje je s nekim Hrvatima počeo izdavati »Hrvatsku Misao«.

Godine 1898, pošao je na političku školu u Pariz, koju je svršio s najodličnijim uspjehom 1899. i dobio diplomu s naslovom »Lauréat des Sciences Politiques«, što znači: »lovorom ovjenčani učenjak«.

Zatim je opet otišao u Prag, gdje se bavio novinarstvom. No odatle ga prognaše, te pođe u Zemun, gdje se također bavio novinarstvom, a u Beogradu se upoznao s najvažnijim srpskim političarima.

U Pragu je napisao djela: »Slobodna škola političkih znanosti u Parizu«, »Savremena Hrvatska«, »Južni Slaveni« i »Razmišljaji iz međunarodne politike«. Tako je napisao i djelce: »Slavenska mladež i sitni narodni rad«.

U »Srpskom književnom glasniku« izašle su u to vrijeme njegove rasprave: »Hrvati i Madžari od 1848. do danas« (1901.) i »Njemačko prodiranje na Balkan«.

No u Zemunu nije mogao živjeti. Zato je najprije pošao u Končanicu, gdje je za Khuenovih izbora 1901. bio zatvoren, a onda je

pozvan u Zagreb, te uzme mjesto tajnika kod Hrvatske ujedinjene opozicije, pa je zbog toga bio opet zatvoren.

Još u Zemunu napisao je Radić djelo: »Kako ćemo iz našeg zla u dobro?«, gdje su već temelji socijalnog programa seljačke stranke. Iste godine napisao je djelo: »Najjača stranka u Hrvatskoj«, pa je nastavio izdavati i »Hrvatsku Misao«, te je tu štampao i nacrt potpunog programa Hrvatske seljačke stranke. To je bilo temeljem definitivnog programa hrvatske seljačke politike.

Godine 1902. došlo je u Zagrebu do protusrpskih demonstracija, a jer je Radić ustao na obranu Srba, bio je zatvoren i osuđen na 6 mjeseci tamnice. Međutim, nakladom »Matice Hrvatske« izdaje Radić djelo »Moderna kolonizacija i Slaveni«.

Dne 22. prosinca 1904, održana je sjednica privremenog glavnog odbora za osnutak seljačke stranke, i tu je stvoren program i tumač k njemu. Program bez tumača izašao je dne 31. prosinca 1904. u tjedniku »Hrvatski Narod«, a polovicom siječnja 1905. izašao je u posebnoj knjizi i program i tumač, koji je tiskan u 10.000 primjeraka.

Odsada bavi se Radić samo organiziranjem stranke i izdavanjem svojih djela u »Matici Hrvatskoj«, i to: 1906. izlazi »Savremena Evropa«, 1908., »Financijalna znanost«, »Češki narod na početku 20. stoljeća« i »Savremena ustavnost«. Godine 1901. i 1902. izdao je jedan dio svojih »Uzničkih uspomena« u 2 sveska.

Godine 1908. bio je u Pragu na drugom slavenskom kongresu, odakle je pozvan u Petrograd, gdje je održao predavanje o aneksiji Bosne i Hercegovine. Zbog uspjeha u Petrogradu pozvan je u Moskvu, gdje je održao predavanje o temi: »Dva slavenska tabora: Tabor revolucije i tabor demokracije«. Poslije toga je, vrativši se u Prag, napisao raspravu: »Moj treći put u Rusiju«.

Uto je sjeo na bansku stolicu dr. Nikola Tomašić, koji je mnogo uvažavao Stjepana Radića, te je plodom njihovih razgovora bila Radićeva rasprava »Seljačko pravo u sto pitanja i u sto odgovora«. No visoki kler i aristokracija ocrniše i Tomašića i Radića, da su obojica republikanci, jer je Radić kod izbora 1910. uveo 9 seljačkih zastupnika u sabor. Zato Tomašić dade zatvoriti Radića, da se riješi objede. Radić je odvučen u zatvor u Osijek, gdje je čamio do 1912., pa je opet dovučen u Zagreb, da tu još odsjedi neku kaznu.

Uto je došao za komesara zloglasni Cuvaj, te je na nj pokušan atentat; zato je opet Radić bio zatvoren. Kada je pak došao za bana barun Škerlec, atentator Dojčić pokušao je, da na njemu izvrši atentat, navodno po uputama Hrvata iz Amerike. Zato Stjepan Radić izda djelce: »Javna poruka hrvatskoj braći u Americi«, gdje se protivio svakom rješavanju hrvatskog pitanja pomoću atentata.

Godine 1913. provodi ban Škerlec izbore, te seljačka stranka dobi samo tri mandata. Mandat je izgubio u Velikoj Gorici i sam dr. Ante Radić, a dva puta poništila je saborska većina Radićev mandat u Ludbregu. No on je svaki puta izabran.

Uto je planuo i svjetski rat. Zbog pjesama »Mirovnica« u »Domu« vojne vlasti mobiliziraše i Stjepana Radića, premda je bio potpuno kratkovidan, te se teškom mukom riješio vojne dužnosti.

Za vrijeme rata Stjepan Radić zastupa neprestano pacifističku politiku i zauzima se za srpski narod, nad kojim su mađarske i

njemačke vojske vršile prava krvološtva. Zbog svega toga polazi dva puta u Prag, da vijeća sa prvacima slavenskih naroda u Austriji. Vrativši se nakon drugoga puta u Prag opet u Zagreb, pod kraj 1918. sazove glavni odbor stranke i proglasi stranku republikanskom. Pošto se na sve strane počelo batinati seljački narod, Radić ode opet u Prag, ali tu više ne nađe nikakove pomoći.

Nakon još jednog boravka u Pragu zbog memoranduma na mirovnu konferenciju u Parizu Radić je opet uhapšen, te je ležao u tamnici do 17. ožujka 1920. Tako je bio uhapšen i za Protića, no na dan izbora za Konstituantu pušten je na slobodu. Iza toga prerađen je program stranke prema novim prilikama i potrebama.

Od nepolitičkih djela izdao je Stjepan Radić »Praktičnu slovnicu češkoga jezika«, »Praktičnu slovnicu ruskoga jezika za Hrvate« i »Praktičnu slovnicu hrvatskoga jezika za Čehe«, drugi dio »Uzničkih uspomena« te knjižicu »Put k seljačkoj republici«.

Godine 1923. otputovao je u London, pa je svoje govore i članke, govorene i pisane u Londonu, štampao u »Domu«. Na Badnjak 1924. pošao je u Beč i tu odredio, da hrvatski narodni zastupnici pođu u beogradsku Narodnu skupštinu, pa da tamo stvore jaku ustavnu parlamentarnu većinu. Uto ga Čičerin pozove u Moskvu, no on, došavši onamo, ništa ne prihvati od boljševičkog programa i njihovih metoda, niti je dolazio u doticaj s komunističkim vođama. Njegov je saobraćaj bio samo s predsjedništvom »Međunarodnog seljačkog saveza«.

Vrativši se iz Moskve u Beč, krenuo je u Zagreb, kamo je stigao 12. kolovoza 1924. Naskoro je došlo do sporazuma, pa je preuzeo ministarstvo prosvjete, a poslije i predsjedništvo Oblasnog odbora zagrebačke oblasti. Ali umjesto da se politička borba ublažila, ona se još i pooštrila. Došlo je do žalosnih događaja u Narodnoj skupštini, dne 20. lipnja 1928., gdje je bio smrtno ranjen i Stjepan Radić, pa je i on podlegao zadobivenoj rani dne 8. kolovoza 1928. u 8 sati na večer.

Veliki Genij Stjepan Radić, jedan je od najvećih sinova hrvatskoga naroda diljem cjelokupne narodne povjesnice; on je vođa i osnivač hrvatskog i svjetskog seljačkog pokreta, a uz to je jedan od najvećih vođa velikog svjetskog pacifističkog pokreta. Premaleni smo i presitni, da o njemu još danas izričemo svoj sud, ali jedno znademo, da će ime Stjepana Radića i za najdalja pokoljenja hrvatskoga seljačkoga naroda ostati besmrtno i vječno.

DR. ANTE RADIĆ rodio se u Trebarjevu desnom dne 11. lipnja 1868., tri godine prije svojega brata Stjepana i upravo na isti datum. Sve svoje osnovne, gimnazijske i sveučilišne nauke svršio je sa najsjajnijim i najodličnijim uspjehom, ali zbog siromaštva sve je on nauke prošao uz najveću bijedu; uzdržavao se ponajviše sam poučavajući slabije đake i pripravljajući ih za ispite.

On je uza se školao i pomagao i svojega mlađega brata Stjepana, nemirnoga i buntovnoga, dok je Ante bio uvijek stoički miran i rijetko se uzrujavao, već je sve samo motrio oko sebe i trijezno prebirao, što je našao kod pojedinca ili kod cijeloga naroda, da to onda obradi, razradi i narodu, pa i pojedincu preda kao izraz njegove duše, njegovih osjećaja i potreba.

Ovako je on shvatio i svojega mlađega brata, nemirnoga i buntovnoga Stjepana Radića. On je znao, da je taj bistrooki i nedohvatni genij još u gimnaziji u svojim pjesmama potpuno formulirao ideologiju hrvatskog seljačkog pokreta, koji je u seljačkom narodu i te kako već postojao, samo što još nije bio formiran i stranački izražen. I njega su te misli i gledanja mlađega mu brata u duši potpuno okupili, da im na koncu posveti sav svoj život: malo sreće, a mnogo nesreće!

Kako smo već spomenuli, još u svojim đačkim pjesmama, koje su nam se sačuvale, Stjepan Radić potpuno je formulirao temelje hrvatske seljačke ideologije. Stjepan Radić je poslije postao najveći hrvatski narodni organizator, jer je oko sebe okupio hrvatski narod, kako ga nije okupio ni Tomislav ni Krešimir ni Zvonimir, pa ni sam oslobodilelj kmetstva ban i grof Josip Jelačić. On je ujedno pjesnik i pisac ogromnih književnih i političkih djela, nedostiživi govornik i vječni politički uznik, dok je njegov brat Ante učitelj i profesor po prirodi i po zvanju, miran, tih i zamišljen filozof; on promatra, uza sve ostalo, najviše misli i ideje svojega brata Stjepana; on ih izrađuje i razrađuje na nedostiživo lijep, blag, mekan i neoborivi način u malom nekadašnjem »Domiću«, koji gotovo sam ispunjuje i uređuje, te su ti članci i danas skoro svi aktuelni i savremeni.

Ante Radić nije bio organizator; on je bio filozof na način dra. Ante Starčevića; on je bio više kabinetni političar, koji pod mikroskop svog pronicavog duševnog oka stavlja, razuđuje, secira narodnu prošlost, narodnu dušu, hrvatsku seljačku kulturu, život, patnje i potrebe seljaštva, mane i nedostatke, građane, te školovane seljačke sinove i tu »inteligenciju« grada, i sve označuje, karakterizira, prosuđuje i osuđuje i utvrđuje historijsku razliku svjetske, romanske civilizacije prema hrvatskoj seljačkoj kulturi, koju nepobitno ustanovljuje i utvrđuje i predpostavlja grčko-romanskoj civilizaciji i po formi i po sadržini, premda time izaziva ofenzivni nasrtaj sve t. zv. inteligencije, koja se također na sramotu seljačkoga naroda rekrutirala baš iz sela od školovanih seljačkih sinova, koji su zabludili u šikarama problema i nauke tuđinske i protuseljačke.

Dok je Stjepan Radić nepresušno vrelo žive i buntovne riječi, Ante je šutljiv, u pisanju i u svakom radu spor i kao organizator nepokretan; on voli pisati i voditi razgovore sa pojedincima, a ponajviše sa seljaštvom ; žilavo se prihvaćao posla, i da se srušio svijet, on je mirno vršio svoj posao, dok ga nije svršio. No i on, kao i njegov brat Stjepan, nikada se nije pokoravao sili, nije se dao zavarati obećanjima; nije znao niti popuštati niti šutjeti, pa je kao profesor bio tri puta otpušten od službe.

Dr. Ante Radić utvrđuje u svojim djelima, da mi nismo nikakav puk ili pleme, već da smo mi narod, koji imade svoju veliku prošlost i svoju izvornu hrvatsku seljačku kulturu; da je seljaštvo temelj hrvatske narodne individualnosti; da je pravo seljaštva, da preuzme vlast u svoje ruke, kao preogromna narodna većina. To je prirodno pravo naroda, koje mora svatko priznati i poštivati.

Te temeljne misli iznosi Ante Radić već u svojoj »Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu«. Tu dokazuje nesvijesnoj gospodi, da je i seljak čovjek, no taj čovjek da misli i osjeća drugačije, negoli civilizacijom zatrovana gospoda u gradu. Zato su ga ta gospoda pobijala na najžučljiviji način u javnim kritikama i zaplotnjačkim klevetanjima, no učena društva u Londonu i Parizu priznavala su mu duboku vrijednost njegovih djela.

No najtemeljitije i osnovne svoje narodne i seljačke ideje razložio je Ante Radić u svojoj raspravi »Narod«, koja je ugledala svijetlo svijeta u »Zborniku za život i običaje južnih Slavena« godine 1898., gdje je prihvatio osnovne ideje o seljaštvu kao narodu od francuskoga povjesničara Mišlea (Micheleta).

I dr. Ante Radić i Stjepan Radić pisali su u početku svoje rasprave za gospodu, kako bi ovu privukli k seljačkom narodu. Ali kada nijesu mogli da izvrše taj utjecaj, onda su se oslonili samo na seljaštvo, te su počeli izdavati za seljaštvo svoj mali, a poslije svoj veliki »Dom«. U mali »Dom« pisao je najprije samo Ante, tek posljednja dva broja ispunio je Stjepan Radić. Dr. Ante Radić iznio je u tom »Domu« sve temeljne misli hrvatskog seljačkog pokreta.

Koliko je važan bio ideološki rad dra. Ante Radića u osnutku seljačkoga pokreta, to se vidi već i po tome, što je on napisao tumač prvoj izradi programa Hrvatske seljačke stranke, koji je bio objelodanjen u »Hrvatskoj Misli« 1904.

Nakon toga i dr. Ante i Stjepan Radić dali su se na žilavi organizatorski rad u narodu, pa je naskoro bio dr. Ante Radić izabran i narodnim zastupnikom.

Zatim su došla nova i sve teža vremena. Započeti i razvijani rad hrvatskog seljačkog pokreta dalje se razvijao svojim prirodnim redom, pa su braća Radić bili prinuždeni, da pooštrenjem prilika pojačaju i svoj prosvjetno- gospodarski i politički rad, i to tako, da su odlučili i život svoj žrtvovati za postignuće hrvatskih narodnih i seljačkih ciljeva.

No nemila smrt pokosila je veliki život dra. Antuna Radića, jednoga od najvećih savremenih Hrvata, dne 10. veljače 1919., a vjerna njegova gospođa Vilma, nedugo iza toga, prepaćena svakim zlom, ispila je otrov na grobu njegovu i tako završila svoj patnički život, preselivši se u bolji život za neprežaljenim mužem svojim.

JURO VALEČIĆ rodio se u Prigorju (selo Purgarija, kotar Jastrebarsko) godine 1866. u vrijednoj, poštenoj i rodoljubnoj seljačkoj kući, te je i sam bio seljak i do smrti živio od pluga i motike.

Pokojni Juro isticao se još u najranijoj mladosti kao uzoran gospodar i žarki seljački patriota, pa je rado sudjelovao u svim hrvatskim narodnim akcijama, kada god se radilo o narodnoj slobodi, prosvjeti ili gospodarstvu.

Osobito se zanimao za narodno zadrugarstvo i na tome mnogo radio, a isto tako i za koloniziranje seljaštva iz krajeva sa velikom populacijom u Slavoniju i Srijem.

Kada su braća Radić poveli hrvatski seljački pokret i osnovali Hrvatsku seljačku stranku, među osnivačima se nalazi odmah i seljak Juro Valečić. Njegovo svijetlo ime prednjači onoj velikoj plejadi hrvatskih seljačkih prvaka, među kojima se nalaze i Nikola Srdović, Filip Lakuš, Franjo Malčić, Ivan Robić, Tomo Vojković, Josip Zagorac, Antun Jemrić, Tuna Babić, Juraj Antolić, Karlo Brkljačić, Ivan Grandja i Josip Rohak, te seljački književnici: Grgo Petković, Mara Matočec, Mijo Stuparić, Mijo Pavlek-Miškina i bezbroj starijih i mlađih seljačkih prvaka, koji pred narodom i hrvatskom povijesti osvjetlaše svoj obraz i očuvaše ga neokaljana za uzor kasnijim pokoljenjima.

Juro Valečić u tom razdoblju naše povijesti razvija ogromni organizatorski rad u svojem kraju, kao i u drugim našim seljačkim krajevima, i budi seljaštvo na nov život; drži sastanke i skupštine, politička i prosvjetna predavanja, sarađuje u »Domu« i »Seljačkoj Prosvjeti« ili umno sastavljenim člancima ili lijepim i skladnim pjesmama u kajkavskom narječju; prisustvuje i djeluje kod osnutka svih institucija pod vodstvom Stjepana i dra. Antuna Radića, pomaže koloniziranje seljaštva u bogatije krajeve, pa se i sam preseli u Veliku Maslenjaču, u kotaru daruvarskom, gdje je osnovao veliku seljačku koloniju, koju je vodio sve do svoje smrti i brinuo se za svoje koloniste, za njihov prosvjetni i gospodarski napredak.

Zbog toliko vrijednog, požrtvovnog i idealnog rada i zbog njegove zadivljenja vrijedne karakternosti bio je izabran i za podpredsjednika Hrvatske seljačke stranke, koju je čast i nosio sve do svoje časne smrti.

JOSIP PREDAVEC rodio se dne 2. srpnja 1888. u posavskom selu Rugvici, kraj Dugog Sela, od siromašnih seljačkih roditelja. Osnovnu školu polazio je u rodnome selu, gdje se odlikovao kao jedan od najizvrsnijih đaka. Kada je svršio osnovnu školu, dobio je kao prvi odlikaš stipendiju Eduarda baruna Jelačića, te je pošao u realnu gimnaziju, gdje je maturirao g. 1904. Još kao srednjoškolski đak mnogo se isticao u srednjoškolskom literarnom društvu »Vila« i sarađivao u đačkom listu »Naša Snaga«. G. 1901. organizira đački štrajk povodom četiristogodišnjice hrvatske književnosti.

Sa Stjepanom Radićem upoznao se 1902. godine. On je na nj silno djelovao, pa je s njime sarađivao naročito u »Hrvatskoj Misli«. Marljivo je počeo učiti češki i ruski, a uz to je mnogo čitao i širio među seljaštvom »Dom«, »Hrvatsku Misao«, »Uzničke Uspomene« i Radićevu knjižicu »Kako ćemo iz našega zla u dobro«. Kod demonstracija protiv Khuena 1903. bio je ranjen.

Po nagovoru Stjepana Radića Predavec se uputio na gospodarske nauke u Tabor, u Češkoj. Za vrijeme tog studija Predavec se sprijateljio sa članovima češke agrarne stranke, a uz to je ostao u čvrstoj vezi s vođama i prvacima Hrvatske seljačke stranke.

Vrativši se kući mnogo je sarađivao u »Hrvatskoj Misli«, »Hrvatskim Novinama« i »Domu«, a najviše je sarađivao sa pokojnim drom. Antunom Radićem, kojega je ljubio upravo sinovskom ljubavi,

kao i Stjepana Radića. Josip Predavec stupa javno na političko borište u vrijeme najveće borbe proti banu Khuenu 1903. godine.

Godine 1907. i 1908. putuje Josip Predavec u Sloveniju, Gornju Austriju, Moravsku i Šlesku, da proučava tamošnje gospodarske prilike, pa je svoja zapažanja iznio u »Domu« i time upozorio svu hrvatsku javnost na gospodarski napredak ovih zemalja.

Te godine vodi već Predavec s drom. Antunom i Pavlom Radićem »Seljačku tiskaru«; s Pavlom pokreće i smotru »Rodna Gruda«, a uz to sarađuje u »Domu« i »Božićnici«.

Godine 1909. putuje u Dansku. Zadivljen ogromnim prosvjetnim i gospodarskim napretkom seljačkoga naroda u Danskoj, on o tome piše velike studije i izvještaje u štampi Hrvatske seljačke stranke, a osim toga izdaje i posebnu knjigu »Pučka prosvjeta u Danskoj« i djelo »Agrarna reforma«.

U vrijeme izbora g. 1910. bio je uapšen u Virovitici, a poslije je izabran narodnim zastupnikom u dugoselskom kotaru, gdje je i kasnije biran. Uz to je biran i u županijsku skupštinu, gdje se osobito odlikovao svojim zauzimanjem za prosvjetne i gospodarske prilike seljačkoga naroda.

Kratko vrijeme službuje Predavec kao nadzornik u »Hrvatskoj poljodjelskoj banci«. Godine 1912. prelazi u »Gospodarsko društvo u Zagrebu« i tu odmah osniva i vodi tečaj za tajnike i blagajnike gospodarskih društava. Godine 1913. putuje u Slovačku, Šlesku, Moravsku i Češku, a onda u domovini pokreće stočarsku i mljekarsku organizaciju u Gorskom Kotaru, te gospodarski tečaj i izložbu.

Poslije svjetskoga rata, gdje je kao časnik dva puta ranjen, posvetio se svim žarom hrvatskom seljačkom pokretu, te u veljači 1919. postaje tajnikom, a onda podpredsjednikom Hrvatske seljačke stranke. Kada je predsjednik Radić bio zatvoren, on vodi glavne poslove i upravu stranke. Zato bude i on zatvoren, a zatim izagnan iz Zagreba, pa se nastani u Dugom Selu. Tu, na svom posjedu, uredi seljačku školu po danskom uzoru, stvara gospodarsku i prosvjetnu zadrugu »Selo«, a na svom uzornom gospodarstvu osniva zadružne tečajeve za blagajnike seljačkih zadruga.

Za izbora za konstituantu 1920. godine vodi izbornu borbu, te bude opet izabran u dugoselskom kotaru, a g. 1921. sudjeluje uz Stjepana Radića, kod izradbe obnovljenog programa HSS. Zbog proučavanja agrarne reforme otputuje iza toga u Češku i tu uza Švehlu sudjeluje kod osnutka »Poljodjelske komore« i »Međunarodnog agrarnog ureda«.

Godine 1924., pošto je predao vjerodajnice zastupnika HSS u beogradskoj Skupštini, vodi pregovore s Davidovićem, no uskoro bude zatvoren i mandat mu poništen. Vrativši se na slobodu preuzeo je vođenje svega gospodarskog rada u Hrvatskom seljačkom pokretu, postaje predsjednikom »Hrvatske seljačke zadružne banke« i »Providnosti«, kao i »Glavne Zadruge«.

Kao predsjednik agrarne i ekonomske komisije 1925. i 1926. izrađuje osnovu o likvidaciji agrarnih odnosa u Dalmaciji, a poslije osnovu agrarnog zakona za ostale krajeve.

U zagrebačkoj oblasnoj skupštini postaje 1927. predstojnikom za narodno gospodarstvo i razvija takav gospodarsko-prosvjetni rad, da je tim radom upravo zadivljavao. On je izradio osnovu i organizirao »Oblasnu štedionicu«, uredio rad agronoma u seljačkom narodu, proveo zaštitu i organizovani odgoj stoke, a osim toga je proveo i prehranu gladnih.

Kao narodni zastupnik u beogradskoj Skupštini iznio je svoje velike ideje o čitavoj privrednoj državnoj politici, a nakon tragičnih događaja u toj Skupštini, on je održao red i disciplinu u čitavom narodu i preuzeo predsjedništvo zagrebačkog oblasnog odbora.

Josip Predavec radio je mnogo i književno. Neko vrijeme pisao je i novele, no najviše bavio se u svojim djelima gospodarskim pitanjima. Zajedno s Franom Novljanom i Stjepanom Radićem izdao je knjigu »Gospodarstvo, prosvjeta, politika«, a sa Stjepanom Radićem i drom. Antunom Radićem izdao je djelo »Federalizam i narodno oslobođenje«. Godine 1911. izdao je svoje djelo »Agrarna politika u znanosti i životu«. Sa Stjepanom Radićem štampao je brošure iz seljačkoga gospodarstva, a s Antunom Radićem vodio je »Seljačku tiskaru«. Znamenita mu je brošura »Gospodarski zakoni i naredbe u hrvatskim i drugim slavenskim zemljama«. Izdavao je časopis »Rodna Gruda« i pisao mnoštvo rasprava u »Gospodarskoj Smotri«, »Domu« i »Narodnom Valu«.

Za vrijeme zatvora u Lepoglavi, koji je trajao tri godine, napisao je veliko djelo »Selo i seljaci«, koje je djelo poslije njegove smrti izdao dr. Božidar Murgić u Zagrebu.

Ovako, u punom jeku rada, zatekla ga je smrt od ubojničke ruke dne 14. srpnja 1933. Tijelo njegovo počiva uz Stjepana Radića, Pavla Radića, dra. Đure Basaričeka i dra. Milana Šuflaya u mirogojskoj arkadi.

DR. ĐURO BASARIČEK rodio se dne 13. ožujka 1884. u Zagrebu u znamenitoj obitelji. Osnovnu školu, gimnaziju i sveučilišne nauke prošao je u Zagrebu, te je 1907. godine promoviran na čast doktora prava. Do godine 1918. bavio se sudačkom strukom. Još kao pravnik pristao je uz naprednjački pokret, te je bio prvi tajnik naprednjačke omladinske organizacije. No kada se raziđoše Pribičević, Radić, Vilder i Lorković, Đuro Basariček pošao je za Stjepanom Radićem, jer je Radić u Hrvatskoj poveo snažan seljački pokret. Đuro Basariček postao je odmah desnom rukom Stjepanu Radiću, koji ga je silno zavolio.

U radu oko hrvatskog seljačkog pokreta Đuro Basariček bio je upravo neumoran, jer je upravo do bezumnosti volio i obožavao hrvatski seljački narod. On je neustrašivo polazio među seljaštvo: njemu je selo kao učiteljskom sinu bilo ne samo dobro poznato, već se s njegovim srcem upravo sraslo. Po selima je održavao male sastanke sa seljaštvom, dijelio razne knjige i knjižice, često je održavao i velike skupštine.

Kada je stupio u sudačku službu u Brodu na Savi, on je stvorio još veći kontakt između sebe i seljaštva, te je u svakoj nevolji podupirao seljaštvo.

U svakom slobodnom času polazio je sa ženom u selo, gdje je proučavao život i običaje seljačke. U vrijeme izbora pošao je jednom u Petrinju, da ondje glasuje, no kako je sav narod pošao za njim, bio je zapažen i pritvoren, te ga istom poslije izbora pustiše na slobodu intervencijom dobrog njegovog prijatelja g. Margetića.

Da lakše povede borbu protiv madžarizacije, Basariček je u Brodu osnovao »Narodnu Stražu«, te joj je bio prvim tajnikom. Tu se bacio na rad na socijalnom polju. Zato je posredovanjem prof. dra. Šilovića bio premješten u Zagreb kotarskome sudu I., a onda pravosudnom odsjeku. I tu se bavio socijalnim radom. U vrijeme svjetskoga rata bori se dr. Đuro Basariček svom dušom i tijelom, da se spase djeca Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Istre od smrti od gladi; sa drom. Šilovićem smješta on tu gladnu dječicu po selima u imućnije seljačke porodice. Na ovaj način spasio je od smrti i okućio oko 23.000 djece, među kojom je bilo 7.175 srpske djece.

U to vrijeme preuzima on i »Ured za zaštitu ratne siročadi«.

No Đuro Basariček ipak nije zaboravio brodskoga kraja, već je i dalje često tamo dolazio. On tu proučava seljačku kulturu i izdaje knjižicu »Kolo«, u kojoj su pobilježene razne poskočnice iz ovoga kraja.

Dr. Đuro Basariček bio je velik i iskusan organizator, te ne samo da je bio članom mnogih hrvatskih društava, nego je mnoga takova društva i sam stvorio. Tako je osnovao »Seljačku Slogu«, »Seljačko žensko društvo«, »Hrvatskog Radišu« i »Prosvjetni Savez«. Ime je dao »Narodnoj Zaštiti« i bio joj je dušom. »Hrvatskog Radišu« oživio je etnografskom izložbom, osnovao je »Odbor za spas rođene grude«, koji je uz pomoć Oblasnog odbora zagrebačke oblasti nahranio bijedna hercegovačka, dalmatinska i zagorska sela. No najveća njegova zasluga jest njegov kolonizatorski rad; on je preselio u bogatu Slavoniju na tisuće seljačkih obitelji iz pasivnih krajeva, i tako je tamo stvorio čitava nova sela.

Dr. Đuro Basariček mnogo se bavio i književnim radom, te je napisao mnoštvo članaka u »Domu«, »Božićnici« i »Narodnoj Zaštiti«, koju je međutim i sam uređivao. Najvažnije njegovo književno djelo jest »Konac jedne laži«, koje je djelo i danas savremeno. Za ovoliki rad izabrao ga je narod zastupnikom Hrvatske seljačke stranke, i kao takav poginuo je dne 20. lipnja 1928. u Beogradu, dok je nesretna njegova supruga Jelka, neko vrijeme poslije toga, umrla u bolnici u Stenjevcu.

Taj nada sve plemeniti čovjek i hrvatski narodni prvak, koliko god je bio dubokouman, toliko je bio upravo golubinje duše, i uza svu žestinu borbe na političkom popruštu, on nije nikada znao nikoga mrziti; to je posljedica njegove duboke religijoznosti, koja je izvirala iz njegove čiste seljačke duše.

PAVLE RADIĆ rodio se 1. siječnja 1880. u Trebarjevu desnom od seljačkih roditelja Andrije i Jane, rođene Maren. Otac njegov, koji je bio najstariji brat dra. Ante i Stjepana Radića, bio je pravo čudo od talenta. Kao samouk, on je bio kovač, kolar, stolar, košarač i mlinar, a uz to je bio pravi umjetnik-rezbar, te su njegove umjetnički rezane preslice i čanak bili nagrađeni prvom nagradom na izložbi u Zagrebu 1901. godine.

Pavle se mnogo ugledao u oca, te je naslijedio smisao za praktičan rad, ali su se za njegovu daljnju naobrazbu brinuli dr. Ante i Stjepan Radić.

Kao što mu je bio otac vrijedan i talentiran čovjek, tako mu je i majka bila u svakom pogledu uzorna. Ona je svojim trudom odhranila četrnaestero djece, a štedljivošću postigla je to, da se imetak ove obitelji povećao za 11 jutara.

Pavle je polazio i svršio s odličnim uspjehom osnovnu školu u svom rodnom mjestu, a onda je pošao u Zagreb u gimnaziju. Tu ga je podupirao stric njegov dr. Ante, a uzdržavao se i sam poučavajući mlađe školske drugove. Iza svršenog sedmog razreda morao se vratiti u Trebarjevo, gdje se neko vrijeme bavio seljačkim radom i živio seljačkim životom, a onda je otišao u Tabor u Češkoj, u gospodarsku školu, koju je svršio s odličnim uspjehom. Iza toga je u Pragu polagao stručne ispite, pa je bio i učiteljem u jednoj gospodarskoj školi kraj Brna u Moravskoj. U Moravskoj se oženio s Anom Udržal, kćerkom učitelja.

Kada se vratio u domovinu, dobio je namještenje u »Ogulinskoj štedionici« u Ogulinu, a kasnije je postao ravnateljem podružnice te štedionice u Brinju.

Godine 1915. premješten je k podružnici u Slunj, a kada se u tom kraju pojavio glad, on se brinuo za pomoć i ishranu onoga naroda većinom pravoslavne vjere. No 1919. preseli se u Zagreb, te bude namješten kod »Saveza hrvatskih seljačkih zadruga«. Osim rada kod »Saveza« on je poradio svim silama, da se po selima osnuju ovakove zadruge, te ih je sam osnovao 60. i onda ih ujedinio u jednu veliku zadrugu. Na ovaj način osnovao je »Glavnu zadrugu«, te joj je postao i ravnateljem. No godine 1924. bio je izabran narodnim zastupnikom, te je pošao u beogradsku Skupštinu.

Pavle Radić osnovao je osiguravajuće društvo »Providnost«, »Hrvatsku seljačku zadružnu banku« i zadrugu »Hrvatski seljački dom«.

Nakon što je pročitao g. 1925. u Beogradu u skupštini hitorijsku deklaraciju, skoro iza toga imenovan je ministrom za agrarnu reformu, te je na tom položaju ostao do g. 1926. Iduće godine izabran je opet narodnim zastupnikom, no izgubio je život kod poznatih događaja 20. lipnja 1928.

Pavle Radić bio je čovjek vrlo blage i mekane duše, pa kako je ustrajno radio na polju narodne privrede, tako se sav posvetio svojoj brojnoj obitelji i uzgoju svoje djece. Poznata je njegova mirnoća i razboritost, te se vrlo rijetko uzrujavao. Osobito je volio, kao i njegov stric Stjepan Radić, tamburicu, te je na njoj, kao i na seljačkim dvojnicama, bio pravi umjetnik.

DR. IVAN PERNAR rodio se dne 3. studenoga 1889. u Hrastini, župa Marija Gorica, općina Brdovec, od seljačkih roditelja Nikole i Jele. Ta obitelj potječe po starini iz Like, koja se poslije naselila u Hrvatskom Zagorju.

Osnovnu školu poiazio je dr. Pernar u Mariji Gorici, a gimnazijske i sveučilične nauke u Zagrebu, gdje je 1920. promoviran na čast doktora prava. Te godine također se oženio, a i izabran je narodnim zastupikom u zagrebačkoj županiji.

Kao odvjetnički perovođa nastupio je u odvjetničkoj pisarni dra. Vladimira Prebega, a poslije je otvorio svoju odvjetničku pisarnu.

Još kao mladi sveučilištarac dr. Pernar je sudjelovao živo u svim hrvatskim đačkim akcijama.

U hrvatskom seljačkom pokretu počeo je sudjelovati g. 1918., pridruživši se najvećim oduševljenjem dru. Antunu i Stjepanu Radiću. U to vrijeme započeo je veliki skupštinski pokret Stjepana Radića, a tako i snažan rad oko osnivanja organizacija, pa vidimo dra. Pernara, kako s drom. Antom Radićem, Josipom Predavcem i drom. Vlatkom Mačekom, napreže sve sile oko ovog velikog rada. I on je u to vrijeme, kada je bilo vrlo malo školovanih ljudi oko dra. Antuna i Stjepana Radića, bio jedini mladi predstavnik inteligencije, pa je zbog svoga rada bio u Zagrebu i interniran. Uza sve ovo dr. Pernar živo i snažno radi u narodu upravo u vrijeme izbora za Konstituantu.

Godine 1923. biran je za narodnoga zastupnika u Sv. Ivanu Zelini, a 1925. u Velikoj Gorici, dok je godine 1927. izabran u Sisku.

Godine 1924. bio je kao narodni zastupnik opet zatvoren.

Međutim 1926. imenovan je državnim podsekretarom unutrašnjih djela u vladi Uzunovića, i to od konca travnja do pred Božić iste godine. Na tom položaju dr. Pernar je mnogo radio, da što više pomogne narodu.

On je kao podsekretar predsjedao odboru za izradu novog općinskog zakona, koji je 1933. donešen tako reći doslovce, kako ga je taj odbor sastavio. Kod izradbe toga zakona sudjelovao je i dr. Maček, dr. Smoljan i tadanji gradski senator u Zemunu dr. Nikola Fuger.

Zakon je bio vrlo dobar, te je u cijelosti usvojen i proveden.

Godine 1928. bio je dr. Pernar predsjednikom organizacije za grad Zagreb sve do siječnja 1929.

Od godine 1929. pa sve do 1931. bio je dr. Pernar predsjednikom najstarijeg hrvatskog seljačkog pjevačkog društva »Sljeme« u Šestinama kraj Zagreba, koje je još nedavno postojalo, a koje se društvo svojim pjevanjem i radom odlikovalo u cijeloj domovini, pa i daleko preko njezinih granica.

Prigodom žalosnih događaja u Beogradu 1928. bio je teško ranjen metkom u prsa, no snažnim svojim organizmom odhrvao se smrti.

U vrijeme velikih procesa protiv dra. Mačeka u Beogradu i Josipa Predavca u Zagrebu, dr. Pernar organizira cijelu obranu, a sve poslove seljačkog pokreta vodi upravo sam.

No 1930. opet je zatvoren i osuđen na četiri mjeseca zatvora.

Poslije je predan sudu za zaštitu države, gdje je 1933. osuđen na godinu zatvora, koji je odležao u Mitrovici.

Ali kada se vratio kući, već u prosincu 1933. opet je zatvoren, te je kod Sudbenoga stola u Zagrebu osuđen na tri i pol godine, no Stol sedmorice snizio je tu kaznu na dvije godine. On je tu kaznu po drugi puta izdržavao u Mitrovici, a onda je upućen na klinički pregled u bolnicu milosrdnih sestara u Zagrebu, odakle je već pod kraj pušten na uvjetni dopust.

U vrijeme izdržavanja te kazne dr. Pernar je marljivo učio i naučio talijanski jezik, a dosta dobro i engleski.

Dr. Ivan Pernar od najranije mladosti isticao se žarkim, gotovo neobuzdanim rodoljubljem, i željeznom voljom i oštrim značajem, pa kao što mu je tijelo silno i snažno, tako mu je jak i duh. Pun je srca za sirotinju, a osobito za sirotinju seljačku.

DR. VLADIMIR MAČEK rodio se u Jastrebarskom dne 20. srpnja 1879. od oca Ivana Mačeka i majke Ide, rođene Matasović. Otac njegov inžinir Ivan Maček (1845.—1933.) bio je sin seljačkih roditelja iz Lisičine kraj Sutle, koji su bili veoma siromašni. Zato je on kao đak živio u velikoj bijedi, ali se istaknuo kao izvrstan đak kroz sve vrijeme svojeg školovanja. Godine 1873. postao je inžinirom, te je svoju službu počeo kao tehnički asistent na Rijeci. Poslije je premješten u Jastrebarsko i tu se oženio sa kćerkom odličnog graničarskog kapetana Matasovića. Sa suprugom svojom gospođom Idom živio je u sretnom braku. Iz toga braka potekoše sinovi njihovi dr. Vladko Maček i dr. Pavao Maček, koji je nedavno umro, a bio je ravnatelj realne gimnazije u Zagrebu.

Inžinir Ivan Maček služio je u Jastrebarskom velik niz godina, a onda je premješten u Zagreb, zatim u Vukovar, i onda opet u Zagreb, gdje je 1914. umirovljen kao tehnički savjetnik. Služio je 41. godinu, a svojim radom bio je veoma zaslužan po sav hrvatski seljački narod. On je gradio ceste i mnogo građevina, kao i cijeli niz crkava po Hrvatskoj i Slavoniji. Sagradio je cestu, koja vodi od Plasa u Crikvenicu, i skoro sve ceste u jastrebarskom kotaru, kao što su ceste u Stojdragu, Plješivicu, Sv. Janu i od Zdenčine u Pisarovinu. Inžinir Ivan Maček bio je obljubljen u svim redovima zagrebačkoga građanstva zbog svoje vesele, vedre i odrješite ćudi, uvijek pun humora i duhovite dosjetke, pa kada je bio pokopan na sam Badnjak 1933., cijeli je Zagreb krenuo na njegov pogreb. Pogrebu je prisustvovao i njegov sin dr. Vlatko, koji je na sprovod pušten iz uza u Mitrovici.

Sin njegov dr. Vlatko Maček u mnogom pogledu uvrgao se na svoga oca. Osnovnu školu polazio je u rodnome mjestu u Jastrebarskom, srednju školu i sveučilišne nauke polazio je u Zagrebu, te je g. 1903. promoviran na čast doktora prava. Isprva se posvetio sudačkoj službi, te je služio u Petrinji, Krapini i Ivancu kraj Varaždina, ali se poslije posvetio odvjetničkom zvanju, i to najprije u Krapini, a onda u Sv. Ivanu Zelini; tu je dočekao svjetski rat. Poslije svjetskoga rata živi u Zagrebu na Prilazu Đure Deželića br. 9, gdje je otvorio svoju odvjetničku pisarnu. Dr. Vlatko Maček mnogo se bavio sokolstvom i postao saveznim vođom, te je mnogo pisao o sokolstvu u izdanjima »Hrvatskoga Sokola«, Uz ovaj rad mnogo se bavio književnim radom, te je štampao i mnogo lijepih svojih pjesama, osobito u »Nadi« i »Novoj Nadi«, odakle se razvila naša tako zvana

moderna, pa i »Hrvatsko književničko društvo u Zagrebu«. Uz to se bacio na proučavanje slavenskih književnika, osobito ruske književnosti, te je ostao sav svoj život poklonik velikog ruskog književnika Lava Nikolajevića Tolstoja, čija je djela i prevodio na hrvatski jezik.

U vrijeme svjetskoga rata služio je dr. Maček kao domobranski časnik. Prije nekoliko godina kupio je u Kupincu kraj Zdenčine imanje, te se bavi gospodarstvom, živi seljačkim životom i bavi se seljaštvom i seljačkim pitanjima.

Baš taj Kupinec je zanimljiv za promatranje dra. Vlatka Mačeka kao čovjeka, u kojemu teče čista seljačka krv, te se vidi, kako ga je ta seljačka krv privlačila, da se vrati selu, seljaštvu, seljačkom životu, zemlji, prirodi, suncu i onim životinjama, koje su dragi saradnici seljacima. Napokon, on glasu sela i zovu prirode nije mogao odoljeti, već se vratio tamo, kuda ga srce vuče.

Na političko poprište stupio je g. 1903., te je pristašom Hrvatske seljačke stranke od njezina osnutka. Još godine 1905. on drži po mnogim dijelovima domovine veće i manje skupštine, a 1919. izabran je i podpredsjednikom Hrvatske seljačke stranke, dok je članom glavnoga odbora bio još 1905. No naskoro je bio zatvoren, te je sjedio u zatvoru do godine 1920. Za »Obznane« opet je zatvoren i sjedi pola godine u zatvoru. Kada je počeo izlaziti »Slobodni Dom«, on postaje njegovim urednikom, uređuje ga i piše u nj političke članke, a uz to se bavi organiziranjem stranke i u svim pravnim pitanjima zastupa stranku, pojedine stranačke ustanove i stranačke pristaše i prvake.

Kod izbora za Konstituantu dr. Maček organizuje izbornu borbu i sav izborni posao, te je i sam izabran narodnim zastupnikom u županiji bjelovarsko-križevačkoj.

Godine 1923., za boravka pokojnoga predsjednika Radića u inozemstvu, dr. Maček ga zamjenjuje, a naročito g. 1924. vodi pregovore sa Davidovićem, te bude izabran i podpredsjednikom Narodne skupštine, a time i članom Državnog odbora, koji provodi izbore. Ipak i on i cijelo vodstvo HSS bude zatvoreno i zadržano u zatvoru šest mjeseci unatoč tome, što su sve sudbene ustanove riješile, da nema mjesta nikakovom kaznenom postupku.

Poslije izbora poništeni su mandati članovima HSS.

Kada je sklopljen tako zvani sporazum, dr. Maček razvija svoj najjači rad u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini, za koju skupštinu su bili obavljeni izbori dne 23. siječnja 1927. Kod ovih je izbora dr. Maček izabran oblasnim zastupnikom. Dr. Maček izabran je prvim predsjednikom te oblasne skupštine, te je vodio skupštinske sjednice i organizirao oblasni odbor. Isto tako radi na osnutku Oblasne štedionice u Zagrebu te bude izabran prvim njezinim predsjednikom.

Godine 1927. izabran je opet narodnim zastupnikom, te je postao prvim podpredsjednikom Hrvatskog seljačkog kluba, a poslije smrti Stjepana Radića i njegovim predsjednikom, pa je tako postao i predsjednikom Seljačko-demokratske koalicije.

Tako je dr. Vlatko Maček naslijedio na čelu hrvatskog seljačkog pokreta pokojnoga Stjepana Radića.

Sada su došli najteži dani u političkom radu dra. Vlatka Mačeka. Već 21. prosinca 1929. bio je dr. Maček zatvoren, a 4. siječnja 1930. odveden u Beograd u sud za zaštitu države. 14. lipnja 1930. Državni sud za zaštitu države stvorio je odluku, po kojoj je uz neke druge dr. Maček riješen od optužbe.

Zbog poznatih »Punktacija« opet je optužen i zatvoren dr. Maček na dvadeset dana. Poslije zatvora je otpraćen u Čajniče, na granici Bosne, a odavde opet odveden u Beograd k Državnom sudu i 29. travnja 1933. osuđen na tri godine strogoga zatvora i otpraćen u Mitrovicu na izdržanje kazne. Nakon duge patnje u zatvoru bio je pomilovan i vraćen na slobodu, te se tako vratio svome narodu, svojoj obitelji i prijateljima, da još većim zanosom poradi za sreću i napredak hrvatskoga naroda.

Dr. Vladimir Maček jest čovjek neobično jakog i bistrog uma, velike naobrazbe, vedre i vesele ćudi, čvrstog značaja, nepopustljive volje, a plemenita srca, brz u stvaranju odluka, duhovit u svakoj svojoj izjavi, prirodan i demokratičan do skrajnosti, pošten, pravedan i blaga duha, čovječan i milosrdan prema sirotinji, a strog i oštar prema svemu, što je ružno, zlo i neistinito; on je slobodarac i narodni borac; on je u najvišem smislu riječi čovjek i Hrvat, pa nije ni čudo, da se njime danas ponosi sav hrvatski narod.

Životopisi voda i prvaka napisani su prama raznim djelima raznih pisaca, koji sudjeljuju u hrvatskom seljačkom pokretu, a životopis Stjepana Radića prema Njegovoj autobiografiji.

SADRŽAJ:

IDEOLOGIJA

REFORMA DUHA

SLIKE:

Kao naredno djelo

istoga pisca

izlazi

SELJAČKA DEMOKRACIJA

a onda redom djela:

SELJAČKA DRŽAVA,
HRVATSKA SELJAČKA KULTURA, te
HRVATSKI PROBLEMI

Do sada izašla djela istoga pisca:

RUSALKA, novela god. 1920., vlastita naklada . . Din 10·—

DIJETE MADAME BUTTERFLY, vlastita naklada . Din 10·—

ČELJUST SATANE, lirska novela, vlastita naklada Din 25·—

Sva se ova djela dobivaju uz gornju cijenu kod pisca:

IVE ŠARINIĆA ZAGREB, KRALJICE MARIJE UL. 38. I. KAT.